

V. MYKOLAITIS - PUTINAS

S. SANTVARAS

E. CINZAS

J. GLIAUDA

A. ŠEŠPLAUKIS

N. MAZALAITĖ

KETVIRTOJI PRADALGĖ

L I T E R A T Ū R O S M E T R A Š T I S

Redagavo K. BARĖNAS

A. GIEDRIUS

O. BALČIŪNIENĖ - AUDRONĖ

K. GRIGAITYTĖ

D. SADŪNAITĖ - SEALEY

Č. GRINCEVIČIUS

A. TYRUOLIS

A. GIEDRAITIS

A. PRIŽGINTAITĖ

J. A. JŪRAGIS

J. ŠVAISTAS

A. LUKŠYTĖ

P. NAUJOKAITIS

P. VISVYDAS

J. TININIS

D. BURNEIKIS

KETVIRTOJI PRADALGĒ
LITERATŪROS METRAŠTIS

KAINA: nariams — minkštais viršeliais 12 šil., arba 2.50 dol., arba DM 7; kietais — 16 šil., arba 3.00 dol., arba DM 9.

Nenariams — 25% daugiau.

Nidos Knygų Klubo Leidinys Nr. 65, 1967.

Printed by **NIDA PRESS,**

1 Ladbroke Gardens, London, W.11. Gt. Britain.

PROMETĖJIZMO POETAS MIRĖ

Prof. Dr. Vincui Mykolaičiui-Putinui atminti

Palaimos šviesią valandą
Ar juodu nesėkmės metu
Aš liksiu ištikimas žmogui
Ir sau pačiam.

V. Mykolaitis-Putinas

1.

Kokia skaudi ir nyki tuštuma! Įdienojanti vasara apsidengė liūdesio ir gedulo nuotaikom. Atrodo, kad su Vinco Mykolaičio-Putino mirtimi užgeso žymi dalis lietuvių tautos dvasinio pasaulio. To pasaulio, kuriame tvirtai ir atkakliai, jokių audrų neužgesinama, rusena gili kūrybinė mintis, pasipriešinimas priešpaudai ir žmogaus suniekinimui, nelaisvės ir dvasinių varžtų prakeikimas, tauraus žmoniškumo ir gėrio ilgesys. Augustinas Gričius vaizdingai iš Lietuvos pranešė:„mirė didis poetas, paskutinis iš Maironio gvardijos“.

* * *

Regiu du velionio Poeto paveikslus. Vienas tebėra gyvas atminty — tai tas, kuris buvo atspausdintas Kazio Binkio redaguotuose Vainikuose 1921 m., o antro du variantai, kuriais savo aplankus 1967 m. padabino Lietuvių Dienos Amerikoje ir Literatūra ir Menas Lietuvoje.

Ne liga ir ne senyvas amžius kaltas, kad Putino paveikslas taip rūsčiai pakito! Vainikiniame portrete jaunatvė, lakus žvilgsnis į neįžvelgiamą toli, sustingusi poetinė mintis, tikėjimas žmogum, atbundančia tauta ir atkojojama laisve. Tame paveiksle Putinas yra nuostabus savo veržlia sielos vizija, užburiantis savo dvasingumu.

Prometėjinė kančia ir net rūstybė atspindi Poeto sielą paskutiniuose paveiksluose, kai žingsniai artėjo į amžinastį, kai žvelgiama į tragišką vilčių ir siekių sudužimą. Tartum jis kreiptųsi į žmogų, rūsčiu balsu jį klausdamas: kada tu nustosi vergęs ir prievartavęs silpnėnį? Kada, kada tu būsi žmogus, o ne barbaras, ne piktas ir neteisingas Dzeusas? Žiūriu į tuos paveikslus ir pats jaučiu sunkiai bepakeliamą Poeto skausmą.

Ir kyla akyse vaizdai, ir skeveldrom dūžta klausimai, ir sudreba širdis, klaikiose dabarties ūkanose nerasdama viltingo atsakymo! Ar maištingas prometėjinis Putino šauksmas ras atgarsį pavergėjo sieloje? Ar tas šauksmas nėra tik nevilty mirštančio balsas baltojo žmogaus civilizacijos sutemose?

Rusai, apsvaigę prievartavimu ir besočiu

imperializmu, nešdami vergiją ir tautų naikinimą, kaip atrodo, nenuvokia, kad jie gali būti baltosios žmogaus kultūros žudikai.

Vakarai neberanda idealų savo jaunimui, skęsta apatiją keliančioj gerovėj, bando įsivesti gimdymo kontrolę, kai tuo tarpu spalvotieji kontinentai pašėlusiu greičiu veisiasi ir bruzda. Amerikos juodieji, įsikaitinę aistras, nesupranta, kad ir rusas yra baltas žmogus.

Ir, štai, turim modernų, galima sakyti, abstraktinį paradoksą: kai technologijos mokslai daro stebuklus, kai prancūzų revoliucijos paskelbtoji laisvė, lygybė ir brolybė daugumai tautų galėtų būti atpildas už amžius kentėtą vargą ir per kančias bei aukas laimėtus atradimus, tai mūsų dvasia nugrimzdo į pragaro pragarmes, vis kurstoma neapkęsti, kerštauti, naikinti.

Vargu kada nors tokia klaiki maišatis buvo nusiaubusi žmogaus sielą, vargu kada nors mes taip beviltiškai buvom praradę broliškumą ir meilę!

Prometėjinė kančia ir rūstybė ne be pagrindo ir ne be prasmės yra suakmenėjusi priešmirtiniuose poeto Putino paveiksluose...

* * *

Kai 1927 m. vasario 16 d. mirė dr. Jonas Basanavičius, tuometinis Židinio redaktorius V. Mykolaitis-Putinas (Židinio Nr. 2, psl. 89, 1927 m.) paskelbė nekrologą, bandydamas išvelgti į lietuvių tautos atgimimo patriarcho likiminę reikšmę:

„Vasario 16 d., kada Lietuvių tauta šventė savo valstybinės nepriklausomybės sukaktuves, Vilniuje mirė Jonas Basanavičius.

Didelio žmogaus mirtis ir tautos džiaugsmas dėl jo žygio laimėjimų paverčia šitą dieną gilios ir gūdžios paslapties simboliu.

Lygiai prieš pusę metų lydint į kapus Petrą Vileišį, Jonas Basanavičius savaime stojo akyse. „Basanavičius, rašėme tada,— „Aušros“ romantikas, ligi šios dienos svajingu žvilgsniu pro melsvas ūkanas kontempliuojąs tautos praeitį ir ateitį, į vieną garbės aureolę jas supindamas“.

Basanavičius įspėjo Lietuvos milžinkapių paslaptį, nugirdo Probočių kaulų balsą ir apreiškė jį naujam gyvenimui bundantiems.

Jisai atsinešė pasaulin didę atmintį ir iš amžių sutemų išgrobė žavintį mitą apie garbę tų, kurie manė save vergais esant.

Jisai, kaip šviesus Dangaus Pranašas, savo tautai apreiškė prisikėlimo žinią — ir grįžo amžinai budėti savo žemės Probočių kapuose“.

* * *

Jei dr. Jonas Basanavičius yra tautos prisikėlimo laimėjimų „gilios ir gūdžios paslapties simbolis“, tai poetas Vincas Mykolaitis-Putinas yra simbolis kruvinų kovų, kuriomis

bus visom jėgom stengiamasi išlaikyti ir kitoms kartoms perduoti ilgesį vertybių, galimų pasiekti tik prisikėlusiai ir išsilaisvinusiai tautai. Putinas, kaip ir Basanavičius, taip pat kontempliavo „tautos praeitį ir ateitį, į vieną garbės aureolę jas supindamas“. Ir Kunigaikštį Žvainį kurdamas, ir giliai įsijausdamas į despoto Valdovo sūnų, ir pasinerdamas į Nuvainikuotosios vaidilutės tragiką, ir rašydamas rūsčius realistinius Sukilėlių vaizdus, ir prabildamas Prometėjaus strofomis, Poetas bandė įsiklausyti į „Probočių kaulų balsą“, visa širdim purtėsi vergijos, giliai įsijautė į lietuvių tautos likiminę dramą. Tik dėl to mes jį mylim, dėl to skaudžiai jo gedim, dėl to jis yra mums didis kūrėjas.

V. Mykolaičio-Putino romanas Sukilėliai, paties autoriaus vaizgantiškai pavadinti kovų vaizdais dėl žemės ir laisvės, yra kūrybinis dokumentas, kur ugnim dega žodžiai: „Gana to jungo!“

Mano išmanymu, Sukilėlius su tokiu įsijautimu ir spalvingumu galėjo sukurti rašytojas, ne tik giliai pažįstą aprašomąją istorijos laikotarpį, bet ir pats išgyvenęs baudžiavos tortūras, pažeminimą ir skriaudas.

Štai maža iškarpėlė iš Putino Sukilėlių:

„Sunki baudžiavos našta nuo senų laikų slėgė šilėnų kaimą. Lažai, duoklės, šarvarkai ir talkos, kruvinos kūno bausmės už netesėjimą ir menkiausią prasi Kaltimą, atrodo, turėjo padaryti tuos

žmones paniurusius, užsidariusius, baukščius, nuolankius ir tylūs. Tiesa, buvo ir tokių. Bet daugumas tempė savo jungą kantriai, nepasiduodami nusiminimui, nugalėdami skausmą ir sielvartą“.

Deja, tautos likiminė dalia kartoja. Kaip šiurpi ir visa naikinanti banga, senų amžių priespauda pradingo, kad maždaug po šimto metų atsiristų dar piktesnė ir žiauresnė baudžiava. V. Mykolaitis-Putinas ją išgyveno, ne vienu atveju turėjo prieš ją nulenkti galvą, pasijusti prie uolos prikaltu Prometėjum.

Tačiau jo dvasia buvo nepalaužiama. Kai Liobytė, remdamasi Putino Sukilėliais, parašė libretą, o komp. Juzeliūnas sukomponavo muziką, kai gen. repeticijos metu Ant. Sniečkus tarė, kad šis veikalas tinka Vasario 16 d. iškilimėms ir uždraudė jį vaidinti, kai Putinas buvo paragintas kūrinių peržiūrėti ir jį pritaikyti Maskvos partinei linijai, jis davė itin drąsų ir reikšmingą atsakymą: „Ne. Jei susipykstu su svetimu žmogum, aš galiu jo daugiau nematyti ir nurimti, bet jei susipyksiu pats su savim, visą amžių būsiu neramus“.

Nelaisvės pančiai Poetui rūsti Dzeuso bausmė. Tik mirtis jį iš tos baudžiavos išlaisvino. Ir jis „grįžo amžinai budėti savo žemės Probočių kapuose“...

* * *

Vinco Mykolaičio-Putino gyvenimas — iš-
tisa epopėja, kupina dramatiškumo ir konflik-
tų, kupina apsimylimo, kančios ir sielvarto.
Buvo pragiedrulių, buvo laimės akimirkų, ska-
tinusių visa dvasinę jėga ištiesti sparnus, bet
ir vėl užgriuvo sutemos, įžiebiančios širdy pa-
sipriešinimą ir sopulį.

Kaip man atrodo, tos epopėjos pagrindi-
niai bruožai yra du: paties Putino būdas ir lai-
kas bei to laiko įvykiai, kuriuos jam teko išgy-
venti.

Savo vidumi, savo būdu Vincas Mykolaitis
-Putinas buvo uždara ir diskreti asmenybė.
Konfliktus su pačiu savim jame gimdė ne ko-
kia puikybė, ne pastangos peršokti aplinkos
žmones, ne kurios kitos dvasinės menkybės, o
atvirkščiai — Putinas visu vidum nepakentė
veidmainiavimo, suktumo ir tartiufiškumo.

Jonas Aistis vieną kartą taip apie jį rašė:
„Iš prigimties ramus, rimtas ir tvarkingas
žmogus, o žiūrėk, kiek jisai triukšmo, papikti-
nimo ir pasipiktinimo šventoj Lietuvoj sukė-
lė... Nuo galvos iki kojų intelektualas, tikras
dvasios aristokratas, vakarietis: santūrus ir
klasiškai vėsus... didelis lietuvis, puikus ir di-
delės bei kilnios sielos žmogus“.

Putinas buvo rūpestingai pasiruošęs gy-
venimui ir kūrybiniam darbui, spindėjo erudi-
cija, taurumas, tiesumas ir žmoniškumas švie-
tė jo aristokratiškoj sieloj.

Pirmas susitikimas kartais galėjo sudaryti išpūdį, kad Putinas yra vėsus žmogus. Ne toks jis buvo tikrovėj. Tiesa, nemėgo paroduoti minioj, bet intymesniam pašnekesy buvo paprastas, jaukus ir nuoširdus. Ką buvo pamilęs — tam visą laiką buvo pastovus ir ištikimas.

* * *

Visi žinom, V. Mykolaitis-Putinas buvo kunigas. Tačiau, kaip dabar prel. M. Krupavičius liudija (žr. Draugo Kult. priedą Nr. 141 (24), 1967 m.), dar Seinų seminarijoje jis buvo įsitikinęs, kad kunigas negali būti g e r a s poetas, nes jam draudžiama pažinti moterį. Pagal prel. M. Krupavičių, gal Putinas nebūtų priėmęs kunigo šventinimų, jei nebūtų kilusi problema: eiti į karą ar rinktis kunigystę? Putinas išišventino į kunigus, bet 1935 m. dėl moters kunigystės atsisakė, iš anksto žinodamas, kad jo laukia ekskomunika.

Žinom ir tai, kad nuolat gyvena būrys kunigų, kurie neaplenkia moters malonių. Jie susitaiko su nuodėme, apsipranta ir visą gyvenimą eina dvigubu keliu. Putino būdai tas būtų nepakeliama, tokį gyvenimą gyvendamas, jis tikrai „susipyktų pats su savim“ ir niekad negalėtų būti ramus.

Todėl ryžtas ir auka, tekusi Em. Kvedaraitėi, bet savo laiku tiek apkalbų, smerkimo ir kontroversijų sukėlusį, kaip aš jaučiu, buvo retai kada tokiu skaistumu žmogaus sieloje suspindėjęs taurumas ir kilnumas. Ar Kvedaraitė-Mykolaitienė Poetui buvo pilnutinis atpil-

das už tą auką, ar ji išvelgė į jo sielos gelmes, ar buvo patvarus ir ištikimas ramstis jo kūrybinėj kelionėj ir gyvenimo sąvartose — aš neturiu atsakymų, nesgi jau 23 metai, kai Lietuva man yra „nutolusi pakrantė“...

* * *

Kaip atrodo, gerai informuotas J. B. šių metų Lietuvių Dienose (Nr. 6, 175) paskelbė tokią naujieną: „1966 metų rudenį prel. X. Y. suteikė V. Mykolaičiui su E. Kvedaraite, su kuria jis civiliai susituokęs gyveno nuo 1935 m., moterystės sakramentą. Apaštališkasis sostas suteikė galią vysk. N. N. nuimti V. Mykolaičiui ekskomuniką. Visa atlikta slapta. Abu (Putinas ir Kvedaraitė, St. S.) šį įvykį pergyveno džiugiai“. Visa tai buvę galima padaryti po II-jo Vatikano susirinkimo, kai kunigų vedybų klausimas gerokai sušvelnėjęs.

Jeigu tas tiesa, velioniui Poetui tai turėjo būti nemenka paguoda, gal net atlyginimas už jo tiesumą ir atvirumą. Betgi, nors tų malonių ir nebūtų sulaukęs, V. Mykolaitis-Putinas vistiek išliktų kaip skaisti ir neveidmaininga asmenybė ne tik sau pačiam, bet ir visuomenės akivaizdoj.

Ekskomunika jo jautriam būdui nebuvo lengva našta, bet, kiek man teko patirti, jis ją nešė kantriai, tikėdamas visatos Kūrėjo gailestingumu ir teisingumu. Su Bažnyčia, Kristaus įsteigta, bet žmogaus valdoma ir tvarkoma, jis buvo susipykęs, jos įstatymams nepaklusęs, bet, mano giliausiu įsitikinimu,

Dievo Putinas niekad nebuvo iš savo sielos išvaręs. Tegu būna palaimintas ir Žmogus, kuris pajėgė į jo vidų įžvelgti ir, nors gyvenimo saulėleidy, jį išteisinti. Gal dalinai ir dėl to mirties akimirką Putino veidą, kaip rašoma iš Lietuvos, „nuplieskė giedri šypsena“...

Tik pro „uždangos kraštą“ pažvelgus į V. Mykoliaičio-Putino būdą, tik viena kita mintim jį paryškinus, jau gali pajusti, jog tai buvo tauri asmenybė, tvirto ir savarankaus charakterio vyras, kuriam tiesa, teisingumas ir gėris buvo jo paties gyvenimo esminiai pagrindai, o ne pro šalį nuskambą tolimo varpo dūžiai.

* * *

Antroji Putino epopėjos dalis — tai laikas ir permainingi laiko įvykiai, kuriuos jam teko beveik iki dugno išsemti. Literatūros etiuduose (270-271 psl.), pasinėręs į tą klausimą, jis pats kalbėjo:

„Kad pasireikštų genijus, reikia tam tikro paruošimo, tam tikro kultūros aukščio. Genijus be tinkamos aplinkumos nuskurs, numirs anemiška mirtim greičiau, negu šiaip sau talentėlis. Genijus instinktyviai linksta į saulę, šviesą, šilumą. Niekas negali pasakyti, kad lietuvių tauta nėra davusi didelių talentų ir net genijų. Nelaimė ta, kad lietuvių tauta, gimdydama genijus, nesugebėjo duoti tinkamų aplinkybių jiems lietuviškai prabilti, ir jie arba žuvo, arba nuejo svetimiems tarnau-

ti, dažnai savo kūryba stiprindami mūsų priešus. Būtų perdaug skaudu, jei praeities klaidos kartotųsi ir dabar“.

Tai siektinas idealas, bet Putinas pajėgė ir tikrovės gelmėn pažvelgti:

„Mes dar nesusivokiame savy. Mes nežinom kas esą. Mūsų tautinis charakteris nėra išauklėtas, sukondensuotas, nušlifuotas. Mum dažnai stoka tautinės garbės jausmo. Mes nuolatos lankstomės prisitaikydami prie visokių aplinkybių, mes savo tėvynėj ant galų pirštų vaikščiojame aplink atėjūnus, kurie akiplėšiškai demonstratyviai afišuojasi savo svetimumu“. (Lit. etiudai, 263-264 psl.)

* * *

V. Mykolaitis-Putinas genijui būtiną paruošimą turėjo, savo jėgom jis buvo tą pasiruošimą įsigijęs. Dabar žvilgtterkim, ar kūrybiniam darbui jis turėjo pakankamą kultūros aukštį, pakankamą kiekį saulės ir šilimos.

Poetas, apibūdindamas savo tėvus, neduoda tvirto atsakymo, iš kurio jis paveldėjo kūrybinį talentą. Jo tėvas buvęs kieto darbo žmogus, giliai religingas ir teisingas vyras, nemėgęs pramogauti ir dailiais darbais užsiimti. Motina buvusi silpnasveikatė, nei dainų dainavusi, nei giesmių giedojusi, tik mėgusi dailiai padarytus namų apyvokos rakandus. Tėvas, po sunkių dienos darbų, kai kada mėgdavęs parimti, pasigėrėti gamtos grožiu ir pa-

dangių žvaigždėmis. Gal tai ir buvęs grožio ilgesys, kurį paveldėjo sūnus.

Aišku, kaip daugumas valstiečių vaikų, savo tėviškėj Putinas tinkamo kultūros aukščio neturėjo. Tačiau ten buvo daug saulės ir šilimos. Tėvai, ryždamiesi dar sunkesniu nešuliu apkrauti savo pečius, nutarė Vincą leisti į mokslus. Atsiminkim, tai buvo metas, kada lietuviams ir sava spauda dar buvo draudžiama...

Marijampolėj baigęs 4 klases, V. Mykolaitis pasuko į Seinų kunigų seminariją. Gal daugiau dėl tradicijos, o ne tėvų verčiamas. Seminarijoj pradėjo reikštis jo poetinis talentas. Prel. M. Krupavičius liudija, kad pirmasis Mykolaičio eilėraštis buvo pavadintas Putinu, jokiame Poeto raštų leidime neatspausdintas, gal net ir dingęs. To eilėraščio vardu V. Mykolaitis ir pats save pradėjęs vadinti. Kaip žinom, ilgainiui tas vardas tapo jo literatūrine pavarde.

Seinų seminarijoj saulės ir šilumos į Putino širdį šiek tiek padvelkdavo iš lietuvių klierikų sielų. Anaipol kokia nors šiluma nesisielojo daugumas lenkų klierikų ir profesorių. Atrodo, jie skubėjo naudotis Muravjovo palikimu — draudė lietuvių raštą ir veiklą. Be abejonės, čia ne tik formavosi Putino būdas, ne tik brendo jo talentas, bet ėmė savo pavidalą įgauti ir jo maištinga dvasia.

Eidamas kunigo mokslus, V. Mykolaitis nepasižymėjęs mokslo pažanga, buvęs viduti-

niokas. Tačiau, apsisprendęs neiti į karą ir priimti kunigo šventinimus, jis buvo siunčiamas į Petrapilio Dvasinę Akademiją, kurion patekdavo tik rinktiniai klierikai ir kunigai. Matyt, Putino talentai buvo pastebėti, jeigu ir jam buvo atvertos Akademijos durys.

Akademijoje būta daugiau laisvės, mažiau paniekos lietuviams, daugiau palankesnių kūrybos sąlygų. Petrapily 1917 m. pasirodė pirmasis Putino eilėraščių rinkinys Raudoni Žiedai, kur išspausdinta ir poema Kunigaikštis Žvainys.

Šveicarijos Friburgo universitete V. Mykolaitis baigė aukštuosius mokslus, įsigydamas filosofijos daktaro (Ph D) laipsnį. Nors nuo 1917 m. iki 1922 m. gyveno neutraliam krašte, aišku, matė ir išgyveno I-jo pas. karo pabaigą, Rusijos revoliuciją, lietuvių tautos kovas dėl laisvės ir nepriklausomybės. Vienokių ar kitokių pavidalų visi tie rūstūs įvykiai rado atgarsio Putino kūryboje. 1921 m., kai jis dar studijavo Šveicarijoje, švyturys išleido du tomus jo Raštų.

Friburge Mykolaičiui - Putinui didesnę įspūdį padariusios prof. M. de Munynck'o estetikos paskaitos, ypač jo skelbtoji humanistinė meno teorija. Šioje idealistinėje teorijoje, iš esmės pagrįstoje Tomo Akviniečio filosofija, ypač buvusi pabrėžiama humanistinė meno prigimtis: menas išreiškias visa, kas žmogiška, jis neturįs būti pajungiamas kurioms nors moralės dogmoms.

Šia teorija V. Mykolaitis-Putinas vėliau daugeliu atvejų rėmėsi, dėstydamas savo pažiūras į meną.

* * *

Kurį laiką pagilinęs studijas Muencheno universitete, 1923 m. vėlybą pavasarį, kai mes jau buvom padėję į šalį kruvinų nepriklausomybės kovų vėzdus, kai pradėjom visu liemeniu išsitiesti ir dairytis į laisvą ateitį, V. Mykolaitis-Putinas grįžo į Lietuvą. Ir buvo jis vienas tų laimingųjų, kurį pasitiko akademiniai darbai, savojo krašto, savosios tautos teikiama kūrybinė laisvė. Neilgai, tik keliolika metų, ta laisve Putinas uoliai naudojosi, mokydamas ir kitus ją tausoti ir branginti.

Nepriklausomybės laikotarpy gausiom varsom sušvito Putino talentai. Jis — lyrikas, dramaturgas, beletristas, mokslo vyras. Ir visose srityse brandus, toli prašokęs mūsų rašto ribas, įvedęs mus į Vak. Europos grožinės literatūros aukštumas, kalbą savaimingu stilium ir ypačiai išdailinta forma, kai kieno vadinamas meno kankiniu. Tame laikotarpy sukurta daugumas jo iškiliausių veikalų: poezijos rinkiniai Tarp dviejų aušrų, Keliai ir kryžkeliai, misterija Nuvainikuotoji vaidilutė, drama Valdovas, romanas Altorių šešėly, romanas Krizė, Literatūros etiudai ir kt.

Savaime kyla klausimas: ar nelaisvėj Putinas būtų pajėgęs tiek darbų įveikti? Teisybė, nepriklausomybės laikotarpy V. Mykolaitis-Putinas išgyveno sunkią asmeninę dramą, bet

ir ją jis galėjo pakelti tik laisvas būdamas, savo ryžtu ir valia žygiui apsispręsdamas, nebijodamas, kad svetimas tą jo žygį gali panaudoti savo tikslams (kun. Ragauskos pavyzdys), savo pusėn lenkti.

Persiskyręs su ateitininkais ir dešiniuoju sparnu, Putinas nepakrypo į radikaliąją kairę, jis daugiau priartėjo prie tautininkų, nors kito srovinio drabužio iki mirties nebandė apsirengti — išliko sau žmogus, visom dvasinėm galiom dirbęs savo kraštui ir jo kultūrai.

Nepriklausomybės laikotarpis, kas ką bekalbėtų, kokiom nuodingom ugnim jį bedeginėtų, lietuvių tautai yra didžiųjų laimėjimų laikotarpis. Jame buvo ir tų gėrybių, kurios yra reikalingos tokio galingumo talentams kaip Putinas. Tas gėrybes jis dailiai aptarė: saulė, šviesa, šiluma...

* * *

Antrasis pasaulio karas, rusų ir vokiečių okupacijos, kaip žemės drebėjimas, sugriovė mūsų ūkinį, socialinį ir kūrybinį gyvenimą. 1940-1943 m. laikotarpy V. Mykolaitis-Putinas parašė pluoštą eilėraščių, neglostančių nei raudonojo, nei rudojo okupanto, prabilo savo įgimtu tiesumu ir atvirumu, pavadino tuos eilėraščius Rūsčiom dienom, bet vokiečių cenzūra neleido jų spausdinti, nepasirodė jie ir Sovietų Sąjungos „penkioliktoji respublikoj“. Ant. Kniūkšta, Sakalo knygų leidyklos vedėjas, slapta atmušė to rinkinio šimtą kitą egzempliorių, bet, antrą sykį rusams Lietuvą

okupavus, Putinas viešam rašytojų susirinkime turėjo Rūsčių dienų pasirodymą apgailestauti, privalėjo tarti, kad į įvykių prasmę nepajėgęs išvelgti, buvęs suklaidintas...

Tarybų Lietuvoj V. Mykolaitis-Putinas buvo paliktas dirbti Vilniaus universitete, išrinktas Mokslų Akademijos tikruoju nariu, apdovanotas LTSR nusipelniusio rašytojo titulu. Ir laiko čia jam teko daugiau, negu jis jo turėjo nepr. Lietuvoj — neskaitant pirmosios okupacijos, beveik ištisus 23 metus! Šį laiką, savo įprastu ramumu ir susitelkimu, anaip tol nesiverždamas į partines aukštybes, Putinas dirbo mokslinį ir kūrybinį darbą.

Be mokslinių darbų, tarybinėj Lietuvoj V. Mykolaitis-Putinas paskelbė keletą brandžių grožinės literatūros veikalų. Tai dviejų toimų romanas Sukilėliai (išleistas tik pirmasis tomas), poezijos rinkiniai Būties valanda ir Langas. Buvo pasklidęs gandas, kad jis rengėsi rašyti romano Altorių šešėly IV-ją dalį. Likęs neparašytas Sukilėlių epilogas (koks turėjo būti tas epilogas, apie ką ten būtų kalbama, negi būtų buvusi 1917 m. Rusijos įvykių pranašystė?).

Kas dar liko Putino rankraštyne, ar liko nespausdintų eilėraščių — nežinom. Regimi nauji grožinės literatūros kūriniai tik tie trys — Sukilėliai, Būties valanda ir Langas. Nors meno veikalai paprastai nėra vertinami kiekybe, daug svarbesnė yra jų kokybė, bet 23 metų darbai, palyginus su keliolikos metų Putino

kūrybos derlium, kaip regim, yra negausūs. Ir tuose pačiuose, pvz., Sukilėliuose, nesunku aptikti ženklus, liudijančius diktatūrą ir nelaisvę. Kalbos nėra, tai liečia ne tik kūrybos kėkybę, bet, kas itin skaudu, ir jos kokybę.

* * *

Patys savo akimis matom, mūsų tautoj buvo, yra ir, tikriausia, dar ilgesnį laiką bus šiurpaus gruodo, kurį V. Mykolaitis-Putinas vadino nesusivokimu savy, nežinojimu kas esam, neišauklėtu, nesukondensuotu, nenušlifuotu charakteriu, neturėjimu tautinės garbės jausmo, ant galų pirštų vaikščiojimu aplink atėjūnus, kurie akiplėšiškai demonstratyviai afišuojasi savo svetimumu. Kad tokių būtybių atsiranda Lietuvoj, žmogiškai galėtum suprasti, betgi tokių „užuomaršų“ ar savanaudžių mes nestokojam ir laisvajame pasauly. Iš tikro, tai yra tikras tautinės garbės jausmo badas!

Norėdami paveikslus išprausti rėmuosna, galėtumėm trumpai tarti: V. Mykolaičio-Putinno charakteris savo ramybėj ir santūrumė buvo giliai dramatiškas, o jo išgyventas laikas tiesiog perpildytas permainingų ir skaudžių įvykių.

Padangių saulė ta pati, ta pati jos šviesa ir šiluma. Deja, didžio talento mūsų poetui Putinui anaip tol ne visada buvo pakankamai giedros danguj, žemėj ir sieloj...

Savo žmogiškąjį paveikslą, man rodosi, išpūdingiausiai yra nupiešęs pats Putinas:

Ir aš, klajūnas, sielvartingas dainius,
Pamilęs žemę, skundžiaus ir kentėjau
Ir į tave su viltimi šaukiausi,
Titane Prometėjau.

Ir tu, išgirdęs skausmo balsą,
Iš amžių glūdumos tiesei man ranką —
Ir štai painioj gyvenimo kelionėj
Man jėgos neišsenka.

* * *

3.

Mirties valandą, skaudaus praradimo valandą, kurios buvo galima laukti, nes V. Mykolaitis-Putinas ilgėlesnį laiką sirgo, susitiko abu kraštai — Lietuvos lietuviai ir emigracijos lietuviai. Buvo iškilmingos laidotuvės, buvo pasakyta ir spaudoj paskelbta nemenkas kiekis žodžių. Nuo seno mes mokam gražiai laidoti, gaudžiai mirusius apverkti, tik vis dar neišmokstam gyvųjų suprasti ir su jais brolišku rūpesčiu, broliška meile dailintis. kažkas panašu įvyko ir V. Mykolaičio - Putino mirties akivaizdoj. Kad vienoj vietoj išliktų nors bendras vaizdas to liūdno įvykio, čia yra duodama būdingesnių pasisakymų atranka.

* * *

Lietuvoj apie prof. dr. Vinco Mykolaičio-Putino mirtį spaudoj oficialiai pranešė LTSR Mokslų Akademijos prezidiumas, Rašytojų są-

jungos valdyba ir atskiru raštu apie 50 mokslo, meno ir politikos bei visuomenės žmonių. Atsisveikinimo kalbas pasakė akademikas K. Korsakas, rašytojas Ant. Venclova, Vilniaus universiteto prorektorius J. Grigonis, poetas Just. Marcinkevičius ir studentė R. Venckutė.

Amerikoj prabilo Elta (jos kai kuriems laikraščiams ir užteko), keletas asmenų ta proga paskelbė savo atsiminimų pluoštus, o Liet. Rašytojų d-jos valdyba net paprasto pranešimo visuomenei neparašė. Vadinasi, gedulą dėl žymaus rašytojo mirties jau ne visi vienodai jaučiam ir išgyvenam.

Ant. Venclovai, kaip atrodo, teko atlikti amžiais nepopuliarių „valdišką numerį“. Dėl to nereikėtų nei stebėtis, nei kalbėtojo plakti. Tokia dabar Lietuvoj tvarka, tokie išsakymai, ir toks gyvenimo stilius. Atidavęs tai, kas priklauso ciesoriui, Ant. Venclova bylojo:

„Šiandien, kada stovime prie vos supilto kapo, mums dar sunku mintimi aprepti visą velionio palikimo svorį, bet nėra abejonės, kad V. Mykolaitis-Putinas įeina į tarpą pačių didžiausių lietuvių rašytojų. V. Mykolaičio literatūrinio ir mokslinio darbo pėdsakų neįstengs nuplauti laiko srovė. Velionio palikimas visais laikais mokys mūsų tautą ir kitas tautas aukštų siekimų, dvasinio taurumo, tikrojo žmoniškumo, meilės gimtajai žemei, jos istorijai, dabarčiai ir ateičiai.

Tu išėjai į amžinybę, kad niekad joje nemirtum“.

K. Korsakas, nors savo kalbą taip pat pamargino tarnyba ciesoriui, pasakė reikšmingų ir įsidėmėtinų minčių:

„Vincas Mykolaitis-Putinas įrašė į lietuvių poeziją, grožinę prozą ir dramaturgiją daug tokių ryškių, esmingai savitų, gilia gyvenimo tiesa ir jautriausiais dvasios polėkiais pažymėtų puslapių, kurie iškelia mūsų literatūrą iki įžymių pasaulinės raštijos paminklų lygio. Pagal savo kūrybinį svorį Mykolaitis-Putinas atsisotja lietuvių literatūros istorijoje greta Donelaičio, Maironio, Krėvės-Mickevičiaus.

Nepaprastai jautrus gyvenimo tikrovės šiurkštumui, skaudžiai pergyvenantis žmogaus būties ir gyvenimo vyksmo lemtingus poslinkius bei lūžius, kas ne kartą teikė jo jausmams ir kūrybai prieštaringai tragišką atspalvį, Mykolaitis-Putinas surado sprendžiamaisiais istorijos momentais tvirtos valios ir aiškos išminties eiti drauge su savo tauta“.

Prorektorius J. Grigonis velionį Poetą vertino kitu požiūriu:

„Putinas - mokytojas vertė nuolat mąstyti apie žmogaus principus, gyvenimo paskirtį ir visuomenės raidą. Putinas labai vertino laisvę, jokių prietarų nevaržomą nuomonę, mokslinę kūrybinę diskusiją — bet visi visada nusilenkdavo dideliems humanistiniams jo idealams, pla-

čiam akiračiui, jo filosofinei rimčiai, gyvenimiškai požiūrai į meną ir literatūrą, jo mokslinei pasaulėžiūrai. Putinas-mokytojas savo studentams visada buvo žmogaus-mąstytojo, taurios kūrėjo asmenybės simbolis“.

Nors ne visa atspausdinta, man regis, ypačiai išvalgi ir emocinga buvo poeto Justino Marcinkevičiaus kalba:

„Baisaus netekimo sukrėsti, stovime šiandien prie didelio kapo, suprasdami, kad Vinco Mykolaičio - Putino asmenyje laidojame ištisą mūsų humanitarinės minties epochą, kad atsisveikiname šiandien daugiau negu su žmogumi — atsisveikiname su poetu-mąstytoju, padariusiu daugiausia įtakos, kuriant lietuvių tautos dvasinio gyvenimo pasaulį. Jis kūrė šitą pasaulį kaip didelį gražų rūmą, kurio kertiniais akmenimis buvo jo pačio iškentėti, jo pačio nušlifuoti, aukštieji Tiesos, Gėrio, Grožio ir Humanizmo idealai. Sukaupęs savyje turtingą lietuvių liaudies dvasinio gyvenimo patyrimą, brangindamas ir puoselėdamas jį, Vincas Mykolaitis - Putinas savo gyvenimu ir kūryba pakėlė šį patyrimą į naują pakopą, aktyvizavo jį, praturtino jį tragišku pasaulio ir žmogaus būties suvokimu. Visas dvidešimtas amžius pasirinko grumtynių laukų poeto sielą. Joje niekadų nebuvo taikos ir ramybės, Prometėjas ir Bethove-

nas — mylimiausi poeto herojai — amžinai grūmėsi su tamsa, melu, blogiu ir smurtu, sukruvinta širdimi nešdami taurią pergalės vėliavą į pačią aukščiausią viršūnę, kurios vardas — Žmonija. Štai kodėl man atrodo, kad savo gyvenimo ir kūrybos žygdarbiu Vincas Mykolaitis-Putinas užima reikšmingą vietą visos pažangiosios, humanistinės dvidešimto amžiaus europinės minties milžinų tarpe.

Pusė amžiaus, apvalyta nuo buitinių smulkmenų, apšviesta tauria kenčiančios ir ieškančios širdies šviesa, poetinio gyvenimo įdvasinta — pusė amžiaus liko poezijoje ne tik mums, bet ir ateinančioms kartoms kaip sudėtingo laikotarpio ir sudėtingos asmenybės dokumentas. Minties maštabiškumas, simbolių, vaizdų ir asociacijų kalba šis dokumentas perauga nacionalinės lietuvių poezijos ribas ir daugeliu atžvilgių tampa visuotine mūsų epochos žmogaus ir pasaulio santykių drama. Laikas tik dar labiau iškels ir išryškins Vinco Mykolaičio-Putino poetinės kūrybos išskirtinę reikšmę, suteikdamas jai naujų spalvų ir niuansų, kurių šiandien mes dar, gal būt, ir nematome“.

E. Mieželaitis, 1967.VI.11 poetiniu dekalogu pradėdamas Poezijos pavasarį, prisiminė ir velionį Putiną:

„Prieš kelias dienas negailestinga mirtis jį išplėšė iš mūsų tarpo, ir todėl visu

mūsų skausmo ir liūdesio kupinos širdys. Mes žinome: kada dideli rašytojai miršta, prasideda antras, dar ilgesnis jų gyvenimas. Taurus žmogus, didis poetas ir rašytojas, gilus mąstytojas Vincas Mykolaitis-Putinas išeidamas paliko mums didelį širdies ir minties lobį. Ir todėl jis gyvens amžinai. Ir šiandieną, pradedant Poezijos pavasario apeigas, jis kartu su mumis. Pagerbkime Vinco Mykolaičio - Putino atsiminimą tylos ir liūdesio valandėlė ir jo kūrybos skaitymu“.

Literatūros kritikas Jonas Lankutis Pergalės Nr. 7, 1967 m., paskelbė straipsnį „Kaip spindinti žvaigždė, zenite įsmigus...“, kurį taip pradeda:

„Dar visai neseniai su pasididžiavimu galėjome galvoti, kad gyvename kartu su Putinu. Jautėme betarpišką kontaktą su ta kūrybinės inteligentijos karta, kuri dar šio šimtmečio pradžioje nepaprastai aukštai iškėlė lietuvių dvasinę kultūrą, išvedė ją į XX amžių, išugdė joje europietiškus užmojus. Su Putinu atsruveno į mūsų laikus visa tai, ką vertingiausio humanistinėje kultūroje sukūrė, pažadino ir puoselėjo Maironis, Vaižgantas, Čiurlionis, Krėvė, Sruoga...“

Kaip man regis, itin įdomi yra ši J. Lankučio rašinio pastraipa:

„Pirmaisiais pokario metais prof. V. Mykolaitis-Putinas skaitė spekursus apie

daugelį įžymiųjų lietuvių rašytojų. Tai buvo didelė literatūrinių pažiūrų, skonių ir analizės mokykla, palikusi neišdildomus pėdsakus tiems, kas šių speckursų klausė. Šių dalykų studijavime jokio vaidmens nevaidino įprastiniai egzaminai (mano pabraukta, St. S.). Studentams užtekdavo gauti semestro gale įskaitą (iš esmės gana formalią). Tačiau šioms įskaitoms visada būdavo ruošiamasi dešimteriopai stropiau, negu pačiam sunkiausiam egzaminui. Kiekvienam buvo didžiausia gėda eiti pas prof. V. Mykolaitį-Putiną ir pliaukšti apie literatūrą banalybes“.

Kalbėdamas apie Putino kūrybą, J. Lan-
kutis taria:

„Kadaise V. Mykolaitis-Putinas „Altorių šešėly“, piešdamas Liudo Vasario paveikslą, rašė, kad šio herojaus dvasinis nerimas, vidiniai konfliktai, ieškojimai ir veržimasis į kitoki gyvenimą kyla iš to, kad jis įkurdino savyje rūstų teisėją — idealą. Pats V. Mykolaitis - Putinas nešė savyje aukštą žmoniškumo, gėrio, grožio ir tėvynės meilės idealą, diegdamas jį savo skaitytojų širdyse ir perteikdamas jį kaip estafetę naujoms rašytojų kartoms, naujam šiuolaikiniam žmogui.

Savo kūryba V. Mykolaitis-Putinas mokė ir moko mus žvelgti į gyvenimą su gilia rimtimi, didžio poeto-filosofo žvilgs-

niu. Paprasta kasdieninė buitis ir istoriniai žygdarbiai, pergalės džiaugsmas ir kentėjimo skausmas, meilė ir mirtis jo raštuose atsiskleidė kaip rūsti ir graži būties valanda, kurią suvokęs, žmogus turi siekti prometėjiško heroizmo ir laisvės, turi prilygti amžinybei.

V. Mykolaitis-Putinas savo poezijoje stengėsi vaikščioti pačiom aštriausiom būties briaunom. Jis didžiai vertino sielvar tą ir skausmą, aukščiausią žmogaus pajėgų įtempimą ir moralinį išmėginimą, kurie tik ir gali suteikti asmenybei pilnavertiškumo. Jis didžiavosi tuo, kad skausmo dienomis gema „kieti jausmai ir aštrios skaidrios mintys“. Jis drąsiai siekė „po šėlstančiom bangom buities versmių patirti“. Jį viliojo pati aukščiausia dvasios būseną, kuri pasiekiamą „širdy sutramdžius džiaugsmą ir paneigus mirtį“. Kartu su savo herojais tiek poezijoje, tiek ir prozoje mes jį dažnai sutiksime tokiose kolizijose, „kur žmogus betarpiškai susiliečia su gyvenimo gelmėmis, patiria būties pilnybę ir šiurpų mirties alsavimą“ („Sukilėliai“). Be šitokių siekimų ir drąsių sielos polėkių literatūroje negali būti gilaus požiūrio į gyvenimą ir žmogų, neįmanomas yra tiesos ir humanizmo siekimas, aukšta visuomenės dvasinė kultūra“. Nenorėdamas susilaukti įtarimo, kad esu neobjektyvus ar šališkas, susilaikau nuo ko-

mentarų apie J. Lankučio straipsnį. Negaliu susilaikyti netaręs tik štai ko: miela, net sopulinga mūsų rūsčiom dienom skaityti tokį išpažinimą apie lietuvių dailiojo žodžio kūrėją.

Grožinės literatūros kritikas Vyt. Kubilius, kiek aplinkybės leidžia, Lietuvoj pasižymėjęs liet. dailiojo žodžio studijom bei aptarimais, lyg užbėgdamas už akių visiems raštams ir kalbėtojams, Literatūroj ir Mene (Nr. 23, 1967.VI.10) paskelbė trumpą straipsniuką, kurį čia ištisai cituoju:

„Mirė Putinas... Iš gyvųjų tarpo pasitraukė meninio žodžio galiūnas.

Visada jausdavau šiurpą, artėdamas prie Putino. Tarsi stotum pačių pagrindinių žmogiškumo kriterijų akistaton. Per visą paskutinįjį dvidešimtmetį Putinas buvo neišblunkantis žmogiškos vertybės, didybės ir dvasinio grožio kriterijus, pagal kurį galėjai matuoti savo veiksmus bei rašymus, literatūros nesėkmes ir galimybes. Žinau, kad daugelis jaunesnės kartos rašytojų šitaip matuodavo save. Dabar mūsų literatūroje užgeso šitas taurusis vertės kriterijus, kuris be paliovos skatino visus:

Pro aštrias atlaužas stiebkis į priekį

Ir smailią viršūnę, krauju prakaituodamas, sieki.

Putino asmenybėje fatališkai susipynę pagrindiniai lietuvių literatūros augimo mazgai. Mūsų poezijoje jis buvo tas,

kas rusams buvo Tiutčevas ir Blokas. Mūsų prozoje jis suvaidino pirmojo ir, deja, nepralenkto romanisto vaidmenį. Kritiką jis apginklavo turinio ir formos vienybės pajutimu bei tobulu estetišiu jausmu.

Šiandien į Rasų smėlį mes palaidosime vieną didžiausių lietuvių rašytojų...

Ir visi žodžiai, ką bepasakytum, dabar atrodo tušti ir beprasmingi“.

4.

Nors mirties akivaizdoj tariamieji atsiveikinimai sunkiai begali išsakyti žmogaus praradimo skausmą, nors gal jie yra „tušti ir beprasmingi“ — pomirtiniai Putino vertinimai Lietuvoj, atmetus jų neišvengiamą retoriką, savo mintim ir svoriu yra garbingi ir objektyvūs literatūros žmonių pasisakymai.

Tačiau Putinas priklauso visiems lietuviams, tai juk panašių balsų buvo galima laukti ir išeivių spaudoj, atspindinčioj protestą dėl Lietuvos pavergimo. Gal dėl to, kad mes buvom priversti su V. Mykolaičiu-Putinu atsisukti ir neturėjom galimybės į mirusio veidą pažvelgti, ne visi mūsų žodžiai buvo taiklūs ir išgyventi. Bet jų paskelbta nemažai, ir jie yra svari dalis skausmingojo nekrologo.

* * *

Šioj pusėj viena pirmųjų prabilo Elta. Jos pranešimus aiškiose vietose įsidėjo visi liet. išeivių laikraščiai. Elta skelbė:

„Pasilikęs dalintis likimu su Lietuva, V. Mykolaitis-Putinas nebuvo fiziškai kalinamas, o buvo netgi traukiamas į pirmutines vadinamųjų „tarybinių“ rašytojų eiles. Bolševikinio režimo vadovai stengėsi dengtis populiariu jo vardu, rodydamies, kad, štai, ir Putinas su mumis... Bet iš tikrųjų jis buvo laikomas ankštame dvasiniame kalėjime. To jis nei neslėpė savo pastaraisiais laikais rašytose eilėse.

Ilgą eilę pastarųjų savo gyvenimo metų Putinas gyveno primestoj ir tyliai prisiimtoj izoliacijoje. Jis, viešai gerbiamas ir renkamas į rašytojų valdybą, vis dėlto buvo laikomas nepatikimųjų sąraše, ir „nematoma“ ranka jį visą laiką rūpestingai saugojo nuo „nereikalingų“ kontaktų. Iš Vakarų jokia knyga, iki pat jo gyvenimo pabaigos, negalėjo pasiekti. Buvo prieš keletą metų pradžiugęs, gavęs pranešimą, kad gerbėjai siunčia jam vieną kitą dėmesio vertą (nepolitinę) lietuvišką, lenkišką ar prancūzišką knygą. Vėliau rašė: „Gal nė nesiųskite, nes vistiek negausiu“...

Blaiviai į reikalą žiūrint, truputį pažįstant ir tas sąlygas, su kuriomis rašytojas Lietuvoj beveik kasdien turi susidurti, Eltos komunikato tiesom nebūtų pagrindo abejoti.

Tačiau poetas Kazys Bradūnas, duodamas gabalą vertingų ir įdomių atsiminimų apie V. Mykolaitį-Putiną, Draugo kultūriniame priedė (Nr. 153, 1967.VII.1) rašo:

„Ši kreivą išpūdį (kad Putinas pastaruoju laiku sovietinėje valstybėje vengęs bent kokio kontakto su plačiuoju pasauliu, nei jis domėjėsis laisvųjų lietuvių raštija, nei norėjęs ją savo akimis matyti) noriu čia atitaisyti savo paties patirtimi. Vienos ar kitos knygos išėjimo proga pastaruoju dešimtmečiu su Putinu retkarčiais pasikeisdavome laiškais. Gaudavau iš Poeto autografuotas naujasias jo knygas. Išleidęs ką nors savo, atsilygindavau tuo pačiu. Profesorius atrašydavo savo pastabas, dėkodamas už „siuntinėlių“, kas reikšdavo už knygą. Ir štai vienas konkretus pavyzdys, kaip Putinas nuoširdžiai ir su džiaugsmu sutikdavo kiekvieną naują ir tvirtą čionykštės mūsų literatūros žingsnį. Išėjus Antano Jasmanto (Maceinos) eilėraščių rinkiniui „Gruodui“, pavyko jį persiųsti ir V. Mykolaičiui-Putinui. Tada jis laiške, datuotame Kačerginėje, 1965.VIII.3, rašo: „Nuoširdžiai dėkoju už atminimą. Antano Jasmanto „Gruodas“ vertas užimti lietuvių literatūroje vietą tarp išpūdingiausių, turiningiausių mūsų poezijos rinkinių. Klasinė forma čia siejasi su modernaus žmogaus išgyvenimais bei įvaizdžiais“.

Dvi tiesos, su kuriomis čia susidūrėm, tegali liudyti tik vieną tiesą: arba esam nepakankamai gerai informuoti, arba savo tarpe nepajėgiame kiek tvirčiau susigiedoti...

* * *

Darbininkas (LI Nr. 41) V. Mykolaičiui-Putinui skyrė trumpą nekrologą, kuriame rašoma:

„Didelio intelekto, gilaus kontempliatyvaus jausmo ir rūpestingos literatūrinės kultūros rašytojas pradėjo savo eilėraščiais rodytis nuo 1911 ir savo talentą išplėtė visais žanrais — epu ir drama. Tačiau savo esme jis buvo lyrinis talentas. Lyrinėm vietom jis išpūdingiausias ir misterijose („Nuvainikuota vaidilutė“) ir romanuose („Altorių šešėly“).

Savo lyrinį veidą ryškiausiai išsakė rinkiniu „Tarp dviejų aušrų“ 1927 ir jį papildė „Keliais ir kryžkeliais“ 1936.

Visuomeninės reikšmės įvykiu virto jo trijų tomų romanas „Altorių šešėly“ 1933, kuriame atskleidė save kelyje į kunigus, kunigo veikloje ir pasitraukimą iš kunigystės. Literatūros istorijoje nuo čia prasidėjo posūkis į romano žanro augimą Lietuvoje.

Paskutinis rašytojo poezijos rinkinys Langas 1966 rašytojo dvasioje yra naujas evoliucijos tarpas — vėl maištavimo ženklų gausėjimas. Jis rodo, „kaip sunku palaužti širdį — čia vėl maištauti, čia lankstyti“. Rinkiny persveria maištavimo tonai; nuolat skamba prisikėlimo motyvai, naujas išsivadavimas, su kuriuo „rūpestis veide atlyžo, į gotikos rūsčią šventovę Dievas grįžo“.

Naujasis rinkinys yra taip pat ženklas, kad 70 metų našta nėra neperkopiama kliūtis lyrikai“.

* * *

Prel. Myk. Krupavičius, nuopelnais ap-
sunkęs visuomenės ir politikos žmogus, ret-
karčiais neištveria nepašnekėjęs ir apie lite-
ratūros kūrėjus. V. Mykolaičiui-Putinui mi-
rus, Draugo Moksle, Mene ir Literatūroj (Nr.
141 (24) 1967 m.) jis paskelbė „Atsiminimų
pluoštelį“. Tame ilgame straipsny M. Krupa-
vičius nenagrinėja Putino kūrybos, bet duoda
reikšmingos medžiagos jo biografijai. Štai,
kaip yra piešiama velionio Poeto tėviškė ir
apibūdinami jo tėvai:

„Pilotiškių kaimas, kokių Lietuva tu-
rėjo šimtus — nei istorinių paminklų, nei
ypatingo gamtos grožio, nei patogumų.
Pilotiškiai užkampis. Jis yra atsiradęs
tarp Barbieriškiagirės ir Ivoniškio masy-
vo. Kapsai tokias vietas vadina pagiriais.
Paprastai pagiriai turi tam tikrų skirtin-
gų bruožų savo būde. Pilotiškiai nuo kitų
girininkų tuo atžvilgiu nėra atsilikę. Že-
mė vidutiniška. Ūkiai, kaip suvalkiečių
didžiumos — 24 margai, apie 13 ha. Ūki-
ninkai gyvena pusėtinai pasiturinčiai.
Putino tėviškės sodyba ant kalvelės, tro-
besiai gražūs. Iš tolo matyti tvarkingo ir
rūpestingo ūkininko ranka.

Abu tėvai susipratę lietuviai ir kata-
likai. Nuaugę gražiai, liekni ir tiesūs. Tė-

vas su žemyn nukarusiais ūsais, ramaus būdo, kaimo autoritetas. Motina labai religinga (pats Putinas paliudijo, kad toks buvo ir tėvas, St. S.), jautri, mandagi ir nedrąsi moteris. Putinas savo būdu ir net veidu daugiau panašus į savo motiną, negu į tėvą. Putino pavyzdys rodo, kad poetai gali gimti ir grožiu nepatraukliose vietose“.

Keletas detalių iš M. Krupavičiaus pasakojimo apie Putiną kunigų seminarijoje:

„Putinas buvo keturklasis. Jo paties pasisakymu, į kunigų seminariją jis stojo savu noru, neverčiamas ir tėvų neįkalbinėjamas. Į seminariją iš gimnazijos atvyko jau susipratęs lietuvis, jaunas bernelis, neimponuojančios išvaizdos: lieknas, vidutinio ūgio, nedrąsus, užkalbintas parausdavo, neiškalbingas, nekalbus, ėjo vieną petį pakreipęs pirmyn, lyg prieš didelį vėją. Mokėsi vidutiniškai. Apie jo talentus nieks nežinojo. Manau, kad nežinojo ir jis pats.

Seminarijoje turėjome lenkų kalbos ir literatūros profesorių kun. Pr. Vondovskį. Profesorius puikus. Bet aršus lenkas fanatikas, nors stengdavosi visuomet su lietuviais būti mandagus. Jis atrado Putino talentą. Seminarijoje profesorius, patikrinęs klierikų rašto darbus, gražindavo juos savininkams, daugiau ar mažiau juos pakritikavęs. Po vieno tokio ra-

šymo Vondovolskis paklausė Putiną, ar jis rašas eilėraščius. Putinas paraudęs atsakė neigiamai. Vondovolskis patarė jam pamėginti, nes jo rašto darbai lenkų literatūros temomis poeto talentą aiškiai rodo“.

Seinų kunigų seminarijoje 1908-1913-1914 m., kaip liudija M. Krupavičius, lietuviai klierikai galėjo dirbti tik pogrindy. Jie turėjo slaptą draugiją, kurioj būsimieji kunigai buvo skatinami ugdyti savo talentus. Vieną kartą ta draugija pareikalavo, kad Putinas parašytų eilėraštį.

„Datos neprisimenu, — sako M. Krupavičius, — bet gerai prisimenu, kad jo pirmas eilėraštis buvo pavadintas P u t i n a s. Klausytojai pasigėrėjo tada dar ne Putino „Putinu“. Bet draugijos kritikas Petras Gerulis, kurį vadindavome lietuvišku Bielinskiu, smarkiai „Putiną“ sukritikavo, pabrėždamas, kad Mykolaičio „Putinas“ labai kvepiąs Maironiu, bet galutinėje išvadoje pripažino, kad Mykolaitis esąs Dievo pašauktas poetas ir jo pareiga nenustoti miklinti savo plunksnos. Po to įvykio Mykolaitis jau virto Putinu ir garbingai tą viešą slapyvardį išlaikė ligi savo gyvenimo pabaigos. Eilėraštį gi Petras Gerulis savo kieta kritika palaidojo amžiams. Pats Mykolaitis jo neidėjo į joki savo kūrybos rinkinį. Anais laikais tą „Putiną“ buvau išmokęs mintinai. Šiandien

gi, deja, jo nei vienos eilutės nebeprisi-
menu“.

Lietuvių klierikų slaptoji draugijojei Seinuose būta ir nesusipratimų. Pasakodamas apie V. Mykolaitį-Putiną, prel. M. Krupavičius toliau rašo:

„Nesmagumai kilo visai netikėtai dėl visai kitų priežasčių. Vieną kartą, susirinkime kalbėdamas kažkuriuo klausimu, Mykolaitis pabrėžė, kad kunigas negalys būti geru poetu, nes jam neprieinamas vienas įkvėpimo šaltinis — moteris. Šitaime klausime jį palaikė kitas gabus plunksnos valdytojas Juoz. Leonardas Avižienius. Putino iškeltu klausimu diskusijos tęsėsi ilgai. Tačiau rimtos paskaitos apie žymius poetus dvasininkus Mykolaičio-Avižieniaus tezę visai sugriovė. Bet juodu jos laikėsi įsikirtę. Buvo aišku, kad jie savo teze norėjo tik pridengti savo norą išstoti iš seminarijos ir tuo būdu pasišalinti nuo kunigystės. Kai jiems buvo ta jų intencija iškelta, jie daug jos ir nesikratė. Tuomet mes, beišeiną į kunigus lietuviai, pažadėjom Mykolaičiui ir Avižieniui duoti stipendijas baigti universitetus užsienyje. Jie buvo tuo patenkinti. Tačiau kilo Pirmasis pasaulinis karas. Visus jaunus vyrus ne kunigus šaukdavo į kariuomenę ir varydavo į frontą. Mūsų minėtiems vyrams teko rinktis — karo frontas ar kunigystė. Pasirinko kunigystę“.

Petrapilio Akademijoje, pagal M. Krupavičių,

„jo talentas gerokai subrendo. Putinas pasidarė žinomu, mėgiamu ir garbinamu poetu. Šitai jam ir padėjo pasiekti jo senąją svajotąją tikslą — užsienį. Užsienis jį traukė. Vakarai“.

Kai V. Mykolaitis grįžo iš Vakarų į Kauną ir pradėjo dirbti Teologijos-Filosofijos fakultete, pirmas ispūdis buvęs toks:

„Putinas grįžo nepasikeitęs, toks pat, koks išvyko iš seminarijos ir iš akademijos: tie patys draugai, tie patys darbai, tie patys susitikimai ir ta pati nenudilusi kunigystė. Moteris, kuri buvo perėjusi skersai pašaukimo į kunigus kelio, atrodė, buvo pasitraukusi nesugrįžtamai, kaip pasitraukė ir iš L. Avižieniaus kelio“.

Tačiau, kaip žinom, moteris, spindinti žavesiu, parklupdanti imperatorius ir despotus, pasauly nėra viena. Antra (o gyvenimo saulėleidy, kaip eina gandas, ir trečia) atsirado ir Putino pakelėj. Prel. M. Krupavičius savo atsiminimų pluoštely vaizdingai, gal net rūstokai, pasakoja apie vysk. A. Karoso jam patikėtą misiją susitikti su Putinu ir įkalbėti jį, kad romano „Altorių šešėly“ Vasaris „grįžtų prie Dievo ir prie Bažnyčios“. M. Krupavičiaus misija baigėsi nesėkme. Bet vysk. A. Karosas vilties neprarado. Atsisveikindamas su M. Krupavičium, jis pridūręs: „Aš tikiu, kad kun. Mykolaitis savo klaidą kada nors atitaisys“.

Jei naujausi faktai yra tikri, klaidą atitaisė ne V. Mykolaitis-Putinas, o jo teisėjai. Svarbiausia šiuo atveju, man regis, yra ne tas klaidų kilnojimas, o Putino santykis su Dievu ir su ištikimybe sau pačiam. Tų santykių orumo savo atsiminimuose neneigia ir prel. Myk. Krupavičius.

* * *

Keleivis, Bostone leidžiamas socialdemokratinės minties savaitraštis, Putino mirties proga paskelbė net du vedamuosius (Nr. 25 ir 27, 1967 m.). Abu jie yra politinio pobūdžio, kovingi ir šmaikščia plunksna parašyti. Birželio 21 d. vedamojo autorius kreipiasi į tarybinę pareigūną, kurio atsakymas turėtų „mūsų sunkias mintis palengvinti“, V. Mykolaičio-Putino mirties akivaizdoj tokių paaiškinimų pageidaudamas:

„Papasakokite ir jo paskutiniuosius gyvenimo metus, jo tikrąsias dvasios kančių priežastis, po išorine garbe jį graužte graužusias, jo žudantį liūdesį, žvelgiant į aplaužytą save, ir pagaliau jo drąsius prasisitarimus paskutiniųjų dienų poezijoje, kada jau nebebuvo ko bijoti, nes jo tarpduiryje stovėjo jokių politrukų ir enkavedistų neįveikiamas sargybinis — juodoji mirties šmėkla...“

Liepos 5 d. vedamuoju Keleivis atremia A. Bimbos šūkavimus „Laisvėje“, riebiom raidėm tvirtindamas:

„Laisvasis ir tikrasis Vincas Mykolai-

tis-Putinas yra tik tas, kuris šiandien mums kalba iš čia spausdinamų eilėraščių, paimtų iš „Rūsčių dienų“, išleistų po pirmojo bolševikmečio (slapto leidinio, nes jo neleido spausdinti ir nacių cenzūra, St. S.). Tai yra tikrasis poeto širdies balsas, kurį mūsų krašto okupantai buvo visiems žinomom priemonėm užslopinę“.

Greta vedamojo Keleivis išspausdino tris V. Mykolaičio-Putino eilėraščius: Birželio 15 dieną (rašytas 1941.VI.15), Verksmų gana (1941.VI.25) ir Žuvusiems partizanams (1941.VI.29). Kalbos nėra, tie eilėraščiai atskamba ne tik Putino tikrąjį tikėjimą, bet ir jo išgyvenimų tragizmą.

* * *

Poetas Kazys Bradūnas Draugo kultūriname priede (Nr. 153 (26), 1967 m.) išspausdino straipsnį „Ar Putinas buvo užsidaręs“. Jis rašo:

„Norėdami čionai išsklaidyti besusidarantį neteisingą įspūdį, čia atkreipsime dėmesį į keletą faktų, kurie kaip tik liudija, kad Putinas toli gražu nebuvo abejingas tam, kas klostėsi literatūriniame pasaulyje greta jo, kaip tik nevengė asmeniško ir draugiško kontakto su jaunaisiais literatais, ypač su savo paskaitų lankytojais studentais, dažnai net pats savo iniciatyva tų kontaktų ieškodamas“.

Toliau K. Bradūnas sumini faktus: V. Mykolaitis-Putinas globojo ir skatino ateitininkų

meno d-jos šatrijos įsteigimą bei jos veiklą, pirmosios bolševikų okupacijos metu „ne be Profesoriaus sugestijų atsirado ir ištisiais metais tada išsilaikiusių literatūrinių popiečių rengimo tęstinumas bei uždaresnio literatūratelio rinkimasis paties Profesoriaus bute“; lit. popietės Vilniaus universitete buvo rengiamos ir vokiečių okupacijos metais, Putinas visuomet jas lankydavo, visuomet tardavo apibendrinantį žodį, jis pasveikino ir Vyt. Mačernio „Vizijas“, „nepagailėdamas gero žodžio ir joms, ir pačiam Mačerniui, tvirtai užgirdamas tokį ciklinį užmanymą, jo turininį bei forminį apipavidalinimą“.

Abi okupacijos — rusų ir vokiečių, — anot K. Bradūno, buvo nemenka rizika pačiam Putinui tas literatūrinės popietės globoti, nes

„Skaitomos kūrybos eilutėse ir tarp eilučių dažnai, nors ir maskuotai, stengėmės įterpti tai, kas būtų panašu į anuometinės tvarkos kritiką, į tam tikrą okupanto erzinimą. Profesorius į šitai visai nereaguodavo, kaip ir savo paskaitose niekada neprasitardavo, kad čia dabar yra kokia tarybinė santvarka ir kad mes dėl to turėtume kaip nors kitaip elgtis, kitaip mokytis ar patys būti kitokiais“.

Betgi po vienos tokios dviprasmiškos lit. popietės universiteto koridoriuje Putinas užkalbino Bradūną ir pasakė, kad girdėjęs, jog tūlas studentas Lipšicas, tikrumoj NKVD agentas, jau teiravosi, kas popietėse yra skai-

toma ir kalbama. „Profesorius noris dėl to mus tik perspėti, kad būtume atsargesni“.

Lyg reziumuodamas okupacijų išgyvenimus, K. Bradūnas rašo:

„Literatūrinės popietės ir ypač uždaresni pokalbiai su Putinu, jo platus akiratis ir jo jaučiamas rūpestis mumis padėjo ne vienam lengviau pergyventi tragiškąją tikrovę ir bent trumpose valandėlėse jaustis žmonėmis“.

K. Bradūno straipsnis iš tikro gerokai išsklaido „besusidarantį įspūdį“, kad Putinas buvo užsidaręs ir vėsus žmogus. Ir jis lyg papildė Lietuvoj gyvenančių jaunesniųjų rašytojų pasisakymus, kad V. Mykolaitis-Putinas buvo „ypatingai gerbiamas ir mylimas“. Aplamai K. Bradūno atsiminimai yra pluoštas vertingos medžiagos rūsčių dienų liet. literatūriniam gyvenimui pažinti...

* * *

Chicagoj leidžiamoji Naujienų Antroji Dalis, skiriama daugiau kultūros klausimams nagrinėti, apie velionį V. Mykolaitį-Putiną paskelbė porą straipsnių. J. Vlks Nr. 867 (VII.8, 1967) rašiny „Poeto mąstytojo mirties proga“ ilgėliau stabteri prie tų Putino kūrinių, kurie išspausdinti „Rūsčiose dienose“. Čia pat atspausdintas ir pluoštas minimų eilėraščių.

Beje, tų eilėraščių atspausdino Draugo kultūrinis priedas (Nr. 153 (26), 1967), vienuolika Lietuvių Dienos (Nr. 6 (175), 1967), po vieną kitą ir kiti liet. išeivių laikraščiai. Kai

Lietuvoj tie Putino posmai dabar yra nutyli-
mi, išeivijoje, gal ir su gerokai įtemptu nervu,
jie praskambėjo plačiai ir autentiškai. Be abe-
jonės, tai sudaro žymiai pilnesnį ir tikresnį
Putino vidaus paveikslą.

Vistaspats Naujienų Antrosios Dalies Nr.
868 (VII.15, 1967) rašo apie V. Mykolaičio-Pu-
tino Prometėją. Žvelgdamas į Poeto gyvenimą,
Vistaspats taria:

„Autoriaus gyvenimas nėjo iš anksto
numatyta tiesiaja. Gyvenimo nytytys visaip
susimėtė, ir jo audinys išėjo varsingai
keršas, su savais giliais pergyvenimais.
Daug kas paties autoriaus taip buvo su-
nerta, o kai kas iš šalies primesta, įterpta
ir, nors sunkiau, bet vis tik pastebima“.

„Prometėjas, vienas iš tų kūrinių, ku-
riame nusakomos nors ir legendarinių
dievų kovos ir kančios dėl žmogaus liki-
mo“.

„Rašytojas Vincas Mykolaitis-Puti-
nas dirbo ir kūrė dėl savo tautos“.

Ir nuo čia Vistaspats, duodamas gausias
ištraukas iš Putino Prometėjo, tą kūrinį aiški-
na kaip velionio Poeto protestą prieš nelaisvę
ir pavergėją. Savo straipsnį autorius baigia su
vidiniu karščiu:

„Lietuva! Tu didžiųjų vilčių, neatlai-
daus tikėjimo į geresnę, teisingesnę ateitį
gimdytoja. Ir ne tik gimdytoja, bet ir
įkvėpėja dirbti, kurti, priešui nepasiduo-

ti ir ruoštiis žygiui padėti tavo žmonėms nusikratyti vergijos.

Nėra amžini plėšrieji arai, akis ir krūtinę draskantieji. Amžina tik tu, Lietuva. Mokslininkas, poetas Vincas Mykolaitis-Putinas savo kūriniais paliudijo tavo amžinybę“.

* * *

Poetas Bern. Brazdžionis Lietuvių Dienose (Nr. 6(175), 1967), kurias pats redaguoja, skyrė ypač daug vietos velioniui V. Mykolaičiui-Putinui. Žurnalo viršelis padabintas Poeto portretu, tekstuose įterpta dar keletas jo retesnių paveikslų, išspausdinti net keturi ilgoki straipsniai: „Ašarų ir vainikų piliakalnis didžiajam Lietuvos pirmųjų Vainikų poetui (vietoje eulogijos Vincui Mykolaičiui - Putinui), Pirmieji žingsniai gimtinėje — paties V. Mykolaičio-Putino fragmentai iš atsiminimų knygos, Bern. Brazdžionio rašinys „Vincas Mykolaitis-Putinas“ (Poeto agonija), J. B. straipsnis Gelmių ir viršūnių poetas (V. Mykolaičio-Putino gyvenimo ir kūrybos bruožai prabėgomis) ir vienuolika minėtų „Rūsčių dienų“ eilėraščių, atspausdintų po antrašte „Raudonspalvėj aušroj“.

Bern. Brazdžionio redaguojamos Lietuvių Dienos tuo tarpu yra vienintelis liet. išei-
vių leidinys, apie mirusį Poetą sutelkęs tokį gausų medžiagos kiekį.

Pirmasis straipsnis — Ašarų ir vainikų piliakalnis — iš tikro yra laiškas iš Lietuvos, ra-

šytas Putino seseriai į Australiją. Tai dokumentas, kuriame išliks gyvos paskutiniosios V. Mykolaičio-Putino gyvenimo dienos:

„Jautėsi Putinas pastaruoju metu gana silpnai. Ypač ši žiema buvo sunki, — menkai tebuvo sveikatos, nors vis dar po truputį dirbdavo. Visą žiemą laukė pavasario, vasaros, tikėjosi Kačerginėje atgausias jėgas. Ir iš tiesų, jei Vilniuje į lauką pavaikšioti labai retai teišeidavo, tai Kačerginėje nors labai netoli, tačiau išeidavo pasivaikščioti, pasėdėti pušyne. Birželio 5 d. vakare jis ėmė skųstis, kad jam kažkaip krūtinę skauda. Ypač kairėje pusėje viršuje (žymiai aukščiau širdies ribų), priėmė vaistų, atsigulė. Po vaistų pagerėjo, tačiau miegojo mažai, vis skundėsi, kad maudžia krūtinę. Ryte (VI.6), vėl suleidus visą eilę vaistų, savijauta pagerėjo. Atsikėlė, valgė, vaikščiojo. Žodžiu, diena praėjo kaip paprastai. Vakare abu su žmona klausėsi per radiją transliuojamą H. Berlioza „Requiem“. Prieš tai vis sekė laikrodį, kad tik nepamirštų laiku įjungti radijo aparatą. Prieš baigiant pasijuto pavargęs ir nuėjo prigulti. Tuo pat vėl pradėjo skųstis tais pačiais vakarykšćiais skausmais. Šį vakarą jie reiškėsi stipriau. Vėl vaistai, vaistai... Naktis praėjo neramiai. Čia nuolat skundėsi skausmu, čia savotišku dusinimu. Prašėsi žemai paguldomas, čia reikalavo pasodin-

ti. Ryte (VI.7), vėl suleidus įvairius vais-
tus, jis aprimo, tačiau jau nesikėlė, jautė-
si silpnai... Pagaliau atvažiavo širdies
specialistas (iš Kauno klinikų) su med.
seserim ir įvairia aparatūra. Ėmė daryti
kardiogramą, nors jiems apžiūrėjus ligonį
jau buvo aišku, kad neišvengiama baigtis
atėjusi. Ir kardiograma jiems tik parodė
paskutinius širdies dūžius. Baigus proce-
dūrą, Dėdė paklausė: „Ar viskas?“ —
„Viskas“, — atsakė gydytojas. „Kaip Jūs,
profesoriau, jaučiatės?“ — savo ruožtu
paklausė gydytojas. „Man labai silpna“,
— vos ištarė lūpos, ir jo jau nebebuvo. Ty-
liai užgeso.

Žinia apskriejo momentaliai. (VI.7
per TV, o VI.8 laikraščiai pranešė). Ir jau
birželio 8 d. nuo pat ryto į Kačerginę ėmė
plaukti žmonės su gėlėmis, vainikais. O jis
gulėjo gėlių apsuptas nebylus ir labai, la-
bai gražus, ramus, su lūpose sustingusia
atlaidžia šypsenėle. O jau vakare (21 va-
landą) karstas buvo įneštas į gražiąją
Universiteto Aktų salę Vilniuje. Žinoma,
čia jo laukė didelis būrys žmonių: rašyto-
jų, menininkų, studentų, aktorių, moksli-
ninkų ir šiaip Putino gerbėjų, jo moki-
nių... Po kelionės veidas buvo vis toks pat
gražus. Tik jau birželio 9 ėmė greitai keis-
tis. Todėl, kas atėjo Putino lankyti birže-
lio 10 d. ryte, veido pamatyti negalėjo:
karstas buvo uždengtas (uždengė birželio
9 d. 24 val.)“.

Tikrai įdomūs ir vertingi yra V. Mykolaičio-Putino „Pirmieji žingsniai gimtinėje“. Atskirais gabaliukais cituojami, jie praras savo grožį ir spalvingumą, o visus fragmentus čia pakartoti neįmanoma. Kas jais domėsis, galės juos rasti Lietuvių Dienose (Nr. 6, 1967 m.).

Bern. Brazdžionis „Poeto agonijoje“ išsamiau aptaria Putino „Rūsčių dienų“ poezijos rinkinį, akcentuodamas ciklą „Raudonspalvėj aušroj“, kurio, kol autorius buvo gyvas, nebuvę galima viešumoje rodyti. Paties Putino pasisakymų citatomis Bern. Brazdžionis atskleidžia šiurpulingus Poeto išgyvenimus, kai jam teko savo „nusidėjimus“ viešai išpažinti. Pvz.:

„1940-1941 metais, atrodo, kažkas tarsi nušvito, tarsi paaikškėjo. Bet štai karo pradžioje ar tai dėl menko politinio susiorientavimo, ar tai dėl klaidinančių sugestijų ir nuotaikų įvyko taip, kad parašiau, prisipažįstu čionai atvirai, reakcinių eilėraščių. Nedaugiausia jų buvo, ne daugiau kaip 10, gal ir tiek nėra buvę. Jie yra paskelbti, tamstoms tai ne paslaptis. Laimė, okupaciniame gyvenime greit prasiplaiviau ir susiorientavau. Toliau okupacijos metais, tiesa, esu rašęs ir skelbęs tai, ką rašiau, bet dėl to aš labai nesielvartauju. Tai buvo dalykai, kuriais stengiausi prašmugeliuoti arba pratempti, kaip dabar sakoma, tokias nuotaikas, kurios vis dėlto kėlė pasipriešinimą mūsų tautos voikiškiesiems okupantams. Žinoma, jie nie-

ko bendra neturi su tarybine literatūra, bet jie ir nepataikavo okupantams, kas būtų buvę verta didžiausios gėdos ir pasmerkimo“.

Ellėraščius, kuriuos pats Putinas čia pavadino reakciniais, Bern. Brazdžionis taip aptaria:

„Tiek net Dantės pragare nepavaizduota purvo ir baisenybių, kad toks didelis estetas, toks individualistinės poezijos kūrėjas ir simbolikas, kaip Putinas, nebeįstverė neišsakęs tos likiminės Golgotos kančių paprastais realistiniais, beveik kasdieniniais žodžiais, birželio išsilaisvinimo sukilimui bevykstant ir jam praėjus“.

Klausimas tuo tarpu lieka atviras — mes tikrai nežinom, ar Putinui užteko tų prisipažinimų. Galimas dalykas, kad, rusams grįžus į Lietuvą, jam teko išgyventi ir daug dramatiškesnių bei skaudesnių epizodų. Kada nors gal bus atversti ir tie jo gyvenimo lapai...

Straipsny „Gelmių ir viršūnių poetas“, kuriame prabėgomis aptariami V. Mykolaičio-Putino gyvenimo ir kūrybos bruožai, J. B. teigia:

„Per maždaug 50 kūrybinio darbo metų V. Mykolaitis-Putinas išaugo į neturinčią sau lygaus mūsų literatūroje kūrėją, davusį milžinišką poezijos, prozos ir dramos veikalų lobyną.

Didžiausių laimėjimų pasiekęs poezi-

joje, Putinas apdainavo žmogaus sielos sielvartus ir džiaugsmus, laimę ir skausmą, didybę ir menkystę, vergiškumą ir karališką laisvę. Dėl to jam ir tinka „gelmių ir viršūnių“ poeto vardas“.

Bene pats geriausias šio teigimo sutvirtinimas bus paskutinioji pastraipa iš „Ašarų ir vainikų piliakalnio“:

„O lankytojų visas dienas buvo nepaprastai daug. Tūkstančiai su ašarom akyse ir meile širdy praėjo per tas porą dienų. Ir ne tik vilniečių. Todėl, rodos, čia suplaukė visos Lietuvos gėlės vainikuose ir puokštėse. Su gėlėmis ir muzika buvo atsišveikinama su Putinu. Aktų salėje (ir vėliau kapuose) filharmonijos orkestras, styginis orkestras, valstybinis choras, solistai vieni kitus kelsdami atliko jo mėgiamiausius Bacho, Mocarto, Bethovenio, Šuberto, Čiurlionio ir kt. kūrinius. Ir palydėti jį į paskutinę poilsio vietą — senuosius Rasų kapus suplaukė minios. Retas atėjo be gėlių puokštės. Todėl kapas skęste paskendo gėlių kalne. Čia marios bijūnų — baltų, raudonų (jų dabar pats žydėjimas). Net stebies, iš kur tiek rožių, tų puikių jo mėgiamų žiedų šiuo ankstyvuoju vasaros metu. Didžiulę salę nuklotum jų žiedais. Lelijos, gvazdikai, gladijoliai (iš kur jie taip anksti!), hortenzijos ir daugelis, daugelis kitų, baigiant laukų gėlėmis: ramunėmis, varpeliais, rugiagėlė-

mis ir net kačpėdėlėmis. Žmonės nuo šių gėlių piliakalnio, kuris pridengė didelę asmenybę, ilgai nesiskirstė, o į kapus vis dar ėjo ir ėjo nauji būreliai“.

Daugelį įvykių galima neblogai surežisuoti, bet vargu būtų galima kokia nors prievarta supilti ašarų ir gėlių piliakalnį. Lietuvių tauta skaudžiai pajuto, ko ji Putino asmeny neteko, ir tuo įrodė savo neparblokštą gyvastingumą.

* * *

Dr. Juozo Girniaus redaguojami Aidai (Nr. 7 (203), IX.1967 m.) atspausdino A. Vč. (Antano Vaičiulaičio?) nekrologą, skirtą V. Mykolaičiui-Putinui. Straipsnis neilgas, bet svarus ir stilingas — sunkoka būtų tik viena ar kita jo ištraukėle vaduotis, tad perrašau jį visą:

„Nelyginant milžinai jie stovėjo išsikerioję lietuvių literatūros horizonte — dideli, platūs, įdomūs ir kūrybingi. Kai meti žvilgsnį iš jų paliktųjų darbų aukštumos, jautiesi, lyg regėtum aukso amžių, lyg būtum įkopes į viršūnes, nuo kurių tau po kojų nusidriekia slėniai ir pakalnės.

Tie kūrėjai buvo kone vienos generacijos vyrai: Krėvė, Vienuolis, Šeinius, Sruoga, Binkis, Mykolaitis-Putinas. Šisai pragyveno juos visus. Ir dabar, kai jo nėra, lietuvių raštų akiračiai atrodo prareteję, lyg iš ten galingas ažuolas būtų nugriuvęs.

Penkiasdešimt metų, ligi paskutiniųjų dienų, Vincas Mykolaitis-Putinas ištikimai saugojo kūrybos liepsną ir paliko veikalus, kurių ugnim nesiliaus švietęs „vakarinis dangus ir manoji būtis“, tariant poeto žodžiais.

Vieniems V. Mykolaitis-Putinas bus lakus jaunystės poetas, kiti jį vėl minės kaip putiniškojo simbolizmo dainių, atskleidusį naujus pasaulius. Nuo knygos „Tarp dviejų aušrų“ jo poveikis jauniems lyrikams buvo tiesiog apčiuopiamas, kai kuriems neišdilęs visam amžiui. Dar kiti apie V. Mykolaitį-Putiną kalbės kaip apie rašytoją, kuris savo veikalu „Altorių šešėly“ įpilietino tradicinį romaną lietuvių literatūroje. O dar kiti atmins jo dramas ir misterijas, kurios mums bylojo, kad Putinas savo pėdsakus įmynė visuose žanruose. Pagaliau jis paliks kaip mokslo vyras, ilgokai dėstęs lietuvių literatūrą ir parašęs išsamių bei išvalgių studijų. Iš universiteto išėję, jo mokiniai lietuviškąją raštą aiškino naujosioms kartoms gimnazijos suole, dažnas pasivaduodami savo profesoriaus metodais ir erudicija.

Iš visų tų menų ir mokslų Vincas Mykolaitis-Putinas ištikimiausiai tarnavo poezijai. Ilgą savo kūrybos kelią jis pradėjo ir baigė kaip poetas lyrikas. Ir nuostabu, kad paskutiniuose savo lyrikos rinkiniuose „Būties valanda“

(1963) ir „Lingas“ (1966) jis yra stiprus, gaivus ir ištikimas sau, tartum ir vėl atsigręžęs į tolimes savo jaunystės dienas ir išgyvenimus, kaip ir jis pats tai atžymėjo:

„Jei skaitytojas norės pasekti mano poezijos lyrinio herojaus išgyvenimus, jų raidą, pastebės kai kurį šio paskutiniojo laikotarpio temų, motyvų panašumą su jaunystės lyrika.

„Gamta, meilė, mirtis, būties prieštaravimas — štai pagrindinės temos, kurios įvairiais variantais kartojasi jaunystės ir pastarųjų metų poezijoje“.

(„Būties valanda“).

Beskaitant tuos du jo lyrikos rinkinius, sunku nusikratyti įspūdžio, kad tai bene originaliausios, autentiškiausios ir svariausios poezijos knygos, kokių sukurtą Lietuvoje po karo. Ir jis tai laimėjo, būdamas ištikimas sau ir savo menui.

Vinco Mykolaičio-Putino kūryba jau yra įėjusi į istorinį lietuvių tautos palikimą, yra mūsų žemės garbė ir pasididžiavimas. Istorija užvertė paskutinį lapą ir žemiškoje jo kelionėje.

Nors mums ir ateinančioms kartoms pasilieka dideli jo darbai, tačiau gera buvo jausti ir žinoti, kad jis dar buvo su mumis, gyveno ir kūrė“.

* * *

Tai tiek tuo tarpu būdingesnių žodžių, pasakytų ar parašytų Lietuvoj ir Amerikoje poe-

to V. Mykolaičio-Putino mirties akivaizdą. Be abejonės, jie dar ne visi, atbėgančiam laike jų dar daugiau išgirsim.

Lietuvoj, be vieno kito bandymo „pratepti“ mintį, kad Putinas sutapo su tarybine Lietuva ir įsijungė į „socialistinio rytojaus statybą“, vis dėlto daugiau buvo susitelkta į jo taurios asmenybės ir kūrybos vertinimus. Šlapus okeano mes giliau pasinėrėm į lietuvių patriotą, į laisvės neišduodantį žmogų, į prometėjizmo poetą. Mane ima baimė, kad tie pasisakymai, atsidūrę kontekste, nesudarytų senobinės komedijos vaizdo, kur gausūs giminaičiai bando vieni kitus apgauti, pešasi dėl turtingo dėdės palikimo. Labai abejoju, kad ir pats Putinas tokį „teatrą“ palaimintų.

Tačiau... laikas nei sekundei nestabteri, jis yra amžina ir nepavargstanti upė, kai kada užliejanti galinguosius ir iškelianti silpnuosius. Gal gi laikas ir Lietuvai atneš valandą, kada visi galėsime susitikti ir bendrai be barnių džiaugtis kūrybos vertybėmis, kurias savo tautai paliko Vincas Mykolaitis-Putinas ir kiti lietuvių mokslo ir meno kūrėjai.

5.

Viešumoj tarti ir paskelbti žodžiai daugiau ar mažiau yra nors ir skaudi, bet oficiali paveikslo išorė. O V. Mykolaičio-Putino gyvenime per pastarąjį dvidešimtmetį būta ir kitokių įvykių, būta intymių išgyvenimų, būta

nusivylimo ir skausmo, būta lyg pavasarinio pabudimo, kas, be abejo, dar labiau pagilino jo žvilgsnį į žmogų ir žmogaus būtį. Tą paveiklo pusę daugiausia atidengė laiškai, jau kuris laikas gana dažni svečiai mūsų išeivinėse pastogėse.

Laiškų apie V. Mykolaitį-Putiną man yra parodęs vienas kitas bičiulis, šiek tiek ir man jų atsiųsta. Nuostabus sutapimas — visi laiškų autoriai apie tada dar tebegyvenantį Poetą kalba su gilia pagarba ir širdžių šilima. Nestinga laiškuose užuojautos ir teisinimo, nestinga supratimo ir pasigėrėjimo. Yra dalykų, kuriuos dar reikėtų ištirti, bet yra ir tokių, kurie skaudūs, kaip Putino siela. Tie išgyvenimai, kaip man atrodo, yra neatjungiamo jo gyvenimo dalis, atskiri ir spalvingi to gyvenimo epizodai. Tegu tad būna dar nors vienu kitu brūkšniu paryškinta jo žmogiškoji būtis.

* * *

Draugai, aplinka, atviros ir tiesios širdys, šeimos židinyss sudaro gyvenimo šilimą, sudaro tą jaukumą, kurio taip reikia kiekvienai gyvai būtybei. Ar poetas Vincas Mykolaitis-Putinas, perkopęs kalną saulėlydžio pusėn, turėjo pakankamai to būties balzamo? Ar jis galėjo savo buvimo šilimoj pasilepinti, kaip saulės atokaitoj?

Atsakymai įvairūs ir kontroversiški. Viešumoje, oficialiai, Putinas buvo gerbiamas ir net pagarbinamas. Auditorijose, kur jis pasirodydavo gausesnių susirinkimų akivaizdoj,

nestigo jam vidinės žmonių šilimos ir meilės, nestigo karštų aplodismentų ir pagarbos jausmo.

Prieš porą ar trejetą metų Rašytojų klube, Vilniuje, buvo surengtas Putino poezijos vakaras. Jo kūrybą skaitė aktoriai, nemažai skaitė ir jis pats. Tai buvęs nepaprastas vakaras, gaivaus poezijos meno vakaras. Putinas dar buvęs energingas ir žvalus, nors visi žinojo, kad jis sirguliuoja, o neretai ir ilgėliau iš lovos nesikelia. Bet jo balsas tada skambėjęs skaidriai, vietomis pakiliai, skaitomi eilėraščiai buvę jautriai išgyvenami. Pats jis dėjęs akcentą jautriausiai to meto savo kūrybos temai — meilei. Klausytojų buvę daug, visi Poeto išgyvenimus supratę, visi tai sakomai tiesai, nors ir poetine forma išreikštai, su pagarpa nusilenkę...

Ne vienas tas buvo V. Mykolaičio-Putino viešas pasirodymas. Jis išgyveno jų nenutrūkstančią grandinę. Ir, kaip atrodo, beveik kiekvienu atveju turėjo progos pajauti, kad jo dvasinės atsparos versmė tebėra gyva ir sąmoninga. Beliktų daryti išvadą, kad Putinui gyvenamoj aplinkoj šilimos netrūko, kad ir draugų ar intymesnių bičiulių jis taip pat negalėjo stokoti.

Tačiau visi žinom, kad mūsų gyvenimas yra kupinas paradoksų. Tų keistų apraiškų nestigo ir Putino kasdienybėje. Ne visada buvę pakankamai jaukumo namie, nors su žmona sutarimas ir dar na išsilaikę iki gyvenimo su-

temų. Pažįstamų ir bičiulių, be abejonės, taip pat turėjo būti nemenkas būrys, o tačiau Putinas buvęs vienišas, ir tas jo vienišumas buvęs sopulingas.

Bet dėl to jis nieko nekaltino. Viename laiške senam draugui atvirai nusiskundė, kad jį slegianti vieatvė, ir čia pat pridūrė: „pats dėl to esu kaltas, nes nemoku susidaryti draugų rato ir to rato nemoku prie savęs išlaikyti“...

Kažkas paradoksiško atsitiko ir Putino gyvenimo vakare. Keletą metų jis sirguliavo, liga buvusi reta, varginanti ir lėtu žingsniu žengianti į priekį. Vaistai ją sutramdydavo, bet ji nesiliovė ligonio naikinti.

Vadinasi, Putinas ne staiga susirgo ir ne staigia mirtimi mirė. Artimiesiems ir net gerbėjams buvo laiko jį lankyti ir paguosti. Bet... jis jų mažai tesulaukė. Štai laiškas iš Vilniaus, kuriame sakoma:

„Pasiskundė, kad jį retai kada kas aplanko.

Paradoksas! Visi jo artimi pažįstami vengia jį lankyti, nes bijo ligonį nuvarginti, stengdamiesi pataupyti jo jėgas gyvenimui ir kūrybai.

O jis, pasirodo, pasigenda lankytojų...

Pasiskundė nesveikata, bet čia pat optimistiškai pridūrė:

— Greit pavasaris. Sušvis saulutė. Atgys gamta, ir aš atkysiu. Važiuosiu į Kačerginę. Ten gera vasaroti, ramu. Ir parašau ten šį tą.

Putinas Kačerginėj turėjo savo vassarnamį. Deja, nuvažiavo ten ne atkusti, o mirti...”

Nesunku tikrovę apčiuopti: viešumoje ir pripažinimas, ir pagarba, ir šiluma, o privačiam gyvenime — skaudį vienatvę. Atrodo, tame vienišume ir V. Mykolaičio-Putino širdis nustojo plakti...

* * *

V. Mykolaitis-Putinas viešai yra paskelbęs eilėraštį „Per vėlai“ (Būties valanda, 28 psl.). Tai dailus erotinis eilėraštis, atskambąs Putino brandžią mintį ir apvaldytą emociją, skirtas moteriai, kuri atėjo į jo gyvenimo vėlybą rudenį. Ir atėjo ne griauti, ne jo sielos aptemdyti, o padėti jam gyventi ir kurti, gal Poeto vienišumą praskaidrinti.

Eilėraštį „Per vėlai“ Putinas skaitė ne viename literatūros vakare. Man teko matyti laišką, kuriame apie tai rašoma:

„Visi žinojo, apie ką eilėraštyje kalbama, ir matė to eilėraščio adresatę, sėdinčią publikoje. Ji — literatūros mokslininkė, intelektualė, talentinga, jauna ir graži; artima pažintis susimezgė, kai Putinas vadovavo jai rašant disertaciją mokslų kandidato laipsniui“.

Kol Putinas buvo gyvas, visi į tą meilę žiūrėję labai pagarbiai, kažkaip ją saugoję nuo šmeižtų ir purvinimo, kaip neretai pasitaiko. Dėl to, kad ta senstančio poeto ir jaunos literatės meilė buvusi tikrai tauri, skaisti. Pačiam

poetui — skaidrus įkvėpimo šaltinis...

Ir dabar, kai Putino palaikai jau miega po Rasų velėna, neblogas mano pažįstamas gavo žinią:

„Negaliu pasakyti, kad Mykolaitienė kapo nelanko ir netvarko, bet andai, kai nuėjom į Rasų kapines, prie Putino kapo betriūsianti paskutinioji jo kūrybos įkvėpėja. Ji dailino kapą, naujas gėles sodino...“

Nujaučiu, gali pasigirsti šūkterėjimų ir net pasipiktinimų, kad „paslaptis“ išnešama viešumon. Tačiau, jei Lietuvoj tie Putino jausmai buvo saugojami „nuo šmeižtų ir purvinimo“, tai dėl ko mums tas velionio išgyvenimas turėtų būti purvas? Paskutinė graudi scena, lyg iš seno romano iškirta, nedviprasmiškai kalba, kad Putino rudeniniai atodūsiai rado gilaus atgarsio ir kitoj širdy. Ir pats V. Mykolaitis-Putinas ne tik tą vieną eilėraštį „Per vėlai“ yra parašęs ir paskelbęs. Jų yra žymiai stambesnis pluoštas. Ir tai nauji skaidrūs ir gaivūs lapai Putino poetinėj kūryboj.

Pats nemokėčiau paaiškinti, kaip gi taip atsitiko, kad, įžengę į saulėleidžio slėnį, neturėdami jokių ryšių, neturėdami ir galimybių gyvenimo patirtimis pasidalinti, — mudu su Putinu atsigrįžom į erotinės meilės apdainavimą.

Žinoma, tie patys prisilietimai ne visiems daro tą patį įspūdį, ne visi šioj dramoj turi tas pačias intencijas, vienodus uniforminius iš-

gyvenimus. Tačiau didžiai artimas, beveik savas, man yra šis V. Mykolaičio-Putino lyrikos posmas:

Būsiu juokingas? Tegu!..

Lydekkit mane pašaipos juoku!

Jūs žūsit, pamėlusiom lūpom

Likimą piktai keikdami, —

Aš žūti geidžiu

Su šypsniu burnoj atlaidžiu

Ir meilės žodžiu.

Langas, 74 psl.

* * *

Mano atminty Putinas tebėra lieknas, tiesus ir jaunas, į žmogų žvelgias atvirom akim. Kaip rūsčiai jo paveikslas pakito per tuos 23 metus! Kankino ir sendino liga, prisimetė ir kitokie negalavimai, bet, kaip vienas bičiulis rašo, „nė Putino neaplenkė ta pati taisyklė: niekas taip nesendina kaip metai... Ta senatvė nelabatsvė vienus užgula anksčiau, kitus vėliau. Ir štai — „Mes seneliai diengalėliai“ (Vienažindys).

Rašytojas Augustinas Gričius, parašęs man V. Mykolaičio-Putino ligos istoriją ir davęs laidotuvių vaizdus, stabteri ties velionio paskutinių dienų paveikslu:

„Džiaugiuos, kad nenuėjau anksčiau, kol karstas nebuvo uždarytas. Putinas man išliks ir bus toks, kokį jį mačiau paskutinį kartą, nuėjęs jo aplankyti. Spindintis senutėlis, tyliai, nuvargusiu balsu kalbantis, einantis, pasiramsčiuodamas

lazdele, į amžinastį. Jo tartum čia, žemėje, jau nebebuvo. Slinko tik jo šešėlis, ir tas jau tolo, — ilgas, nusitilesęs žeme, kaip visada, besileidžiant saulei, šešėlis nueinančio žmogaus.

Ir kai išeidamas atsigrėžiau, Putinas su chalatu, su lazdele dešinėj rankoj, o kairiąja atsirėmęs staktos, stovėjo savo kambario tarpduryje, išlydėdamas mane akimis.

Jis ir bus man toks, kol pats būsiu gyvas“.

Amžiaus perspektyvoj žmogus dažnu atveju savęs nemato. Jis daugiau tiki ne išorę, o vidinį jausmą, kad metų kaupas dar nėra senatvė. Šiurpas nukrečia tik tada, kai jis sutinka seniai bemaitytą pažįstamą, kurio veide gyvenimo vakaras atsispindi visu rūstumu, visa parodija, kurią, lyg koks grafikas, išraižo išgyventas laikas.

Šiurpas skaudžiai pervėrė ir mane, kai aš įsiskaičiau į Aug. Griciaus nutapytą Putino paskutiniųjų gyvenimo dienų paveikslą...

6.

V. Mykolaičio-Putino rašytojų karta buvo gimusi „po laiminga žvaigžde“. Į Nepriklausomybės laikotarpį jie atėjo baigę aukštuosius mokslus (ar jų nebaigę), ir to laikotarpio kūrybines galimybes daugumas išsėmė beveik iki dugnò. Jeigu jie to nebūtų padarę, gal dar

ir šiandien mūsų grožinė literatūra nebūtų toli nubėgusi nuo muravjovinės priespaudos lygio.

Vyresniosios rašytojų kartos kūrybiniai darbai buvo lyg švyturiai, kurių nušviestu žemės ruožu pradėjo kilti jaunieji rašytojai. Vyresnieji buvo mums autoritetai, darė neabejotinos įtakos kaip žmonės ir kūrėjai. Vienas tokių buvo ir poetas V. Mykolaitis-Putinas.

Galimas dalykas, nuo mažens aš buvau per stipriai mokomas vyresniuosius gerbti ir perdaug į akis jiems nelįsti. Tų „mokslų“ pėdsakai, kaip matau, gan giliai įsispaudė į mano būdą. Tad ir anom laisvės dienom, kai galėjom šen ir ten susitikti, vyresniųjų rašytojų pažinties neieškojau, tik iš tolo sekiau jų pėdom, žinoma, nuolat svaigindamasis jų darbais. Deja, tas nuošalumas nebuvo dorybė! Nebuvo dorybė mažiausia dėl to, kad praėjo pro šalį nemenkas būrys įdomių žmonių, kurių iš arčiau man neteko pažinti.

Mano bičiuliai, tyriausia to žodžio prasme, buvo Vaižgantas, Myk. Vaitkus, Faustas Kirša, Juozas Mikuckis, Kazys Binkis, V. Mykolaitis-Putinas ir, kol nebuvo iš tiesaus kelio išklypęs, Liudas Gira. Visi jie yra atskiri individai, originalūs ir įdomūs žmonės.

V. Mykolaitis-Putinas buvo kontrastas visiems, o ypač Kaziui Binkiui. Kazimieras mylėjo jaunimą, iki pabaigos savo greitai perdegusio gyvenimo bendravo tik su jaunimu, mėgo

ne tik rimtus literatūrinės kūrybos disputus, bet ir boheminio gyvenimo svaigalą.

V. Mykolaitis-Putinas, savo viduj slėpęs ne menkesnį kiekį energijos, iš lauko pusės žiūrint, buvo ramus ir kuklus žmogus. Niekad jis nesirodydavo kavinėse ir restoranuose, retai kada jį pamatydavai iškilminguose baliuose, ne dažnai ir gatvėj jį būdavo galima sutikti. Universiteto aulė, namai ir rašomasis stalas sudarė aplinką, kurioj Poetas gyveno, kūrė, džiaugėsi ir maištavo. Iš tikro tai buvo savy susitelkusi, uždara, vienišume ir kančioj skendinti siela:

Emęs nupūsčiau žvaigždes nuo bedugnio dangaus,

Savo širdies žiburių nebijojęs užpūsti.

Chaosio vėtros tiktai iš krūtinės išraus

Ilgesį, skausmą ir rūstį.

* * *

V. Mykolaitį Putiną visų pirma pažinau Raudonuose žieduose, o netrukus ir švyturio išleistuose dviejuose tomuose jo Raštų. Į jo veidą, kuris man atrodė esąs dailus ir labai poetiškas, išžiūrėjau K. Binkio redaguotuose Vainikuose. Tad, kai 1923 m. Putinas pasirodė Kaune, man vaidenosi, kad mudu jau seni pažįstami esam. Rodos, reikėjo tik susitikti, pasakyti jam savo vardą ir pavardę ir jo ranką paspausti.

Putino kūrybinis žodis, pradžioj atskambęs Maironio romantizmą, ilgainiui prabilęs originalumu bei savaimingumu, buvo aiškus, grakštus, melodingas. Jis man darė gilų įspū-

dį, buvo tikra poetikos mokykla. Savų eilių niekad neišmokęs sakyti mintinai, pluoštą Putino poezijos galėjau deklamuoti kada benorėdamas. Bet... laikas bėgo, o vis dar neatsirado proga su Putinu susitikti.

Vieną kartą Kazys Binkis, kai mudu kažkur ėjom Kauno Laisvės alėja, staiga prabilo:

— Ar pažįsti Putiną? Žiūrėk, jis ten eina, neblogą portfelį kažko prisikrovęs.

Kazys Binkis savo kartos rašytojus vis mėgdavo paironizuoti. Tai nenuostabu, kad ši kartą jam užkliuvo Putino „neblogas portfelis“, be abejonės, parsivežtas iš Šveicarijos ar Vokietijos.

Aš, kaip dabar man menasi, Kazimierui nieko neatsakiau, o visu žvilgsnio stiprumu atsigrįžau į vyrą su portfelium. Jis buvo aukštesnis negu vidutinio ūgio, tiesus ir lieknas, tamsiu civiliniu drabužiu apsirengęs, akiniuotas, ėjo ramiai ir nieku iš minios neišsiskiriančiu žingsniu, ėjo regimai savy susitelkęs, į šalis nesidairydamas.

Mudu žingsniavom priešinga kryptim, tai Putinas netrukus iš mano akiračio dingo. Bet užtekė tų kelių akimirų jo paveikslui atmintin išpausti. Tikriausia, po to dar kartą ir kitą jį buvau gatvėje sutikęs, tik dabar jau aš pradėjau savo bendrakeleivius su juo supažindinti. Aišku, tai buvo tik išorinė pažintis.

* * *

Viduj telkėsi pagunda kaip nors su Putinu susipažinti, asmeniškai su juo pasimatyti.

Aiman, dabar jau nebeprisimenu, kas mane pastūmėjo „visa dvasia ir kūnu“ jam pasirodyti. Įtikintas žygio būtinumu, rengiausi jam su rūpestingumu ir net su baime. Jaunam profesoriui mano draugai iš anksto pranešė, kad aš noriu jį aplankyti.

Putinas tada gyveno Kauno kunigų seminarijoje, tame raudonų plytų pastate, kuris, pro vartelius kieman įėjus, visu ilgiu tįso dešinėje pusėje. Pirmą sykį žengiau į kiemą, kaip man atrodė, pilną mistikos, stipriai neramia širdim, bijodamas susitikti su Maironiu ar kuria kita to dvaro didenybe.

Man buvo paaiškinta, kad Putinas gyvena minimų rūmų antrame aukšte. Trumpu žvilgsniu apžvelgęs seminarijos kiemą, klierikų pasivaikščiojimo takus ir gėlynus, skubėjau į duris, už kurių turėtų pasirodyti V. Mykolaitis-Putinas. Ačiū Dievui, nieko pakelėj nesutikau, tik antro aukšto ilgu koridorium vaikštinėjo vienas seminarijos profesorius. Jis man parodė kambarį, kuriame gyveno Poetas, nuo to susitikimo pasidaręs ne koku asmeniškam mano draugu, bet ypačiai tvirtu ir bičiuliškam mano literatūrinių pastangų rėmėjui.

Putino kambarys seminarijos rūmuose buvo ilgas, gilus kaip šulinys, berods, su vienu langu į pietus, gana nejaukus ir niūrus, beveik asketo vienuolyninė celė. V. Mykolaitis-Putinas, matyt, manęs laukė, nes buvo paruošta pora stiklų arbatos, atkimštas vyno butelis, padėta keletas pyragaičių ir sausainių.

Kiek sykių po šio apsilankymo esu pas jį buvojęs, vaišių stilius išliko vis tas pats — arbata ar kava, pyragaičiai, vynas ir tik retkarčiais Benediktino ar krupniko taurelė. Many tebėra gyvas įspūdis, kad Putinas stiprių gėrimų nemėgo, tad jų ir savo lankytojams ant skobnio nedėjo.

* * *

Šeimininkas svečią įsibrovėlį pasitiko priedurų, maloniai pasisveikino ir tarė:

— Džiaugiuosi, kad atėjot. Tuo tarpu Kaune aš esu gana vienišas.

Kai atsisėdom prie vaišių staliuko, kurio aplinka buvo gana vargana — apysenės kėdės, apdaužytas rašomasis stalas, ne puošni, senoka metalinė lova, tie baldai giliam kambary kažkaip dar sumenkėję, aš pasiskubinau išsipasakoti, kad esu skaitęs Raudonus žiedus, Kunigaikštį Žvainį ir abu toms Raštų, kad visa tai rado gilaus atgarsio mano širdy, kad žaviuosi jo poezijos vaizdu ir muzika, kad Putiną pažįstas iš Vainikų fotografijos, kad labai norėjęs jį asmeniškai pažinti. Jis, galvą truputį žemyn palenkęs, mano šnekalo klausė, o jo veidas ne sykį apsiliejo skaisčiu rausvumu. Putino drovumas pradėjo mane varžyti, aš ėmiau galvoti, kad mano kalba jam yra nemaloni, todėl pasiskubinau ją baigti.

Kurį laiką buvo nejauki pauzė. Pagaliau Putinas paragino mane vaišintis, įpylė vyno taurę, pats gurkšnelį nugėrė, dar valandėlę patylėjo ir maždaug taip ėmė kalbėti:

— Malonūs man yra Jūsų žodžiai apie mano darbus. Kuriančiam žmogui tai yra gavi paguoda. Tačiau ne tokia yra mano nuomonė apie tuos pačius dalykus. Savo raštų, ypačiai poezijos, aš negalėčiau taip palankiai vertinti. Ji yra tokia konkreti, tokia aiški ir suprantama, lyg nieko už jos nebūtų. Man reikia dar kažką atrasti...

Putino žodžiai apie savo kūrybą mane sukrėtė. Ypačiai posakis, kad jo poezija esanti „tokia konkreti, tokia aiški ir suprantama“. Aiškumas, krištolinė ir skambi Putino poetinė mintis, ta formos ir turinio darna, mane anuomet jaudino, buvo idealas pačiam tokio poetinio skaidrumo siekti. Bet aš mačiau, kad Putinas, vis tiesiai į mane pažvelgdamas, kalbėjo nuoširdžiai, netgi su aiškia pastanga savo darbus sumenkinti.

Viduj aš buvau pradėjęs degti ir tuoj norėjau reikšti protestą, bet jis, matyt, norėdamas pokalbio temą keisti, pradėjo reikšti savo nuomonę apie mano kūrybinius bandymus, kurių tuo metu dar nebuvo ir kiek daugėliau paskelbta. Šiuo atveju mano veidas apsipylė šilima, nes man į galvą nebuvo atėjusi mintis, kad Putinas jaunųjų mėginimus taip gerai pažįsta.

* * *

V. Mykolaičio-Putino pasisakymai apie save ir mane atminty išliko gyvi iki šių dienų. Nors ne pagyrimų ieškodamas aš jį aplankiau, iš tikro tai buvo jaunesnio galvos nulenkimas

vyresniam, bet Putino žodžiai ilgam laikui sustiprino ne tik mano dvasią, bet ir pastangas savęs ieškoti. Tuo labiau, kad eilę metų Putinas savo žodžius parėmė akivaizdžiu prielankumu ir bičiuliškumu, o ypačiai tada, kai pradėjo redaguoti kultūros ir visuomenės žurnalą *Židinį*.

Aišku, aną popietę niūriame seminarijos kambary aš ėmiau energingai ginti savo pažiūrą apie jo kūrybą, pokalbis įsisiūbavo, pora valandų prabėgo nejučiom, pažintis su Mykolaičiu-Putinu buvo tvirtai sumegzta. Kaip liūdna, kad visa tai dabar tėra tik nutolusios praeities atspindžiai!

* * *

Vaizdas, kurį anksčiau buvau susidaręs, po susitikimo su Putinu dar giliau įsirežė į mano širdį. Tai buvo vyras, kurio dailus taisyklingų bruožų veidas atspindėjo dvasingumą, tiesumą, taurią ir neveidmainingą sielą. Jis buvo nuostabiai drovus, bet jo judesiai buvo ramūs, dailūs, regimai natūralūs, be jokių vaidinimo priemonių. Vidinė energija, išmintis, intelektas švietė jo veide, bet visa tai buvo apvaldyta ir be jokios autoreklamos atskleidžiama. Tie Putino būdo bruožai iš tikro buvo jauki šviesa, gaiviai artimą šildanti.

Tiesa, kartais buvo jaučiamas jo uždarymas, kartais suskambėdavo vienišumo gaida, bet ir tai buvo jo charakterio patrauklūs atspalviai. Man regis, V. Mykolaitis-Putinas savo vidumi buvo giliai dramatiška asmenybė,

atkakliai kovojanti su neteisingumu, veidmainiavimu ir smurtu, pati savimi teigianti Tiesą, Gėrį ir Žmoniškumą.

* * *

Putino vidinėj šilimoj man teko kaisti ilgesnį laiką. Jo mirties akivaizdoj ne tik susopo širdį, lyg staiga pajustum sustojusį gyvenimą, bet vienas po kito ėmė kilti vaizdai, iš praeities glūdumų prikelia pavasario džiaugsmus, o drauge ir tą šiurpulingą dramą, kurią mums savo laike teko išgyventi. Kaip nuostabu, kad Putinas toj dramoj pajėgė išsilaikyti savo Tiesoj ir savo idealų aukštybėj!

Atsirastų ne vienas epizodas, ne vienas susitikimas su Putinu, kurį būtų galima papasakoti. Bet praeitis mirusių neprikelia. O, be to, man teko išgyventi tokių Putino prielankumo valandų, kurios šiandien galėtų būti palaikytos netiesa ar net pasigyrimu. Tad bandysiu atkurti tik vieną kitą „nekalną“ išgyvenimą, turintį daugiau reikšmės man pačiam, bet pridedantį spalvingumo ir velionio Poeto asmenybei paryškinti.

* * *

Žmogaus jaunystė paprastai yra apdovanojama nerimu, ieškojimu, tikėjimu ir pasitikėjimu, o drauge ir vienokiu ar kitokiu erotinės meilės nuotykiu.

Netiesa būtų, jei bandyčiau tvirtinti, kad mane tokie išgyvenimai aplenkė. Kai buvau susikroves 23 ar 24 savo gyvenimo metus, mane sukrėtė nepamirštamas atsitikimas. Jis

truko gal tik pusmetį, sugriuvo ne dėl partnerių nerimtumo, nors buvo kupinas jaunatviško ilgesio, troškulio ir džiaugsmo.

Nesugalvodamas, kaip geriau savo širdies damą pradžiuginti ir išaukštinti, parašiau du ar tris eilėraščius (o gal tik vieną, dabar tiksliai nebeprisimenu), perrašiau mašinėle, autorium įrašiau jos suitalintą vardą „Frančeska“ ir dailią lietuvišką pavardę, jokio „lydraščio“ nejungiau, laišką įmečiau pašto dėžutėn, kurio gavėjas turėjo būti židinio redaktorius prof. V. Mykolaitis-Putinas...

Židiny s išeidavo vieną kartą per mėnesį. Tad buvo laiko laukti ir nerimti. Galvojau, kad Putinas į nepažįstamą autorę nekreips rimto dėmesio, bet kartu tiesiog troškau, kad pasiųstieji žodžiai tame rimtame žurnale būtų atspausdinti.

Savo damai apie tą išdaigą nieko nesaikiau, tegu, sau galvojau, jai būna staigmena. Ir tas mėnuo man pasidarė ilgesnis už kiaurus metus! Kur pamatęs, nuo Putino sukau iš kelio, kad nepradėtų manęs šio ar to klausinėti, kad, ko gero, neužsimintų ir apie naujos poetės gimimą. Nestigo ir baimės, nesgi, jei eilėraštis atsidurtų redakcijos krepšy, tektų pačiam prieš save rausti...

Židiny s pasirodė, jame buvo atspausdinti ir mano pasiųstieji posmai! Nudžiugo Frančeska, aš pats gal dar į gilesnį pasitenkinimo siautulį įpuoliau. Ir buvo dėl ko: pasisekė savo damą išaukštinti, pasisekė ir Putiną „ap-

gauti“! Pradėjau net svajoti, kad dabar jau bendrai mudu su ja poeziją rašysim...

Netrukus mano svajonė sudužo, kaip daugelis jaunatvės pasakų sudūžta... Tuo metu sutikau V. Mykolaitį-Putiną Donelaičio gatvėj, einantį į Mickevičiaus g-vę, į tuos medinius namus prieš universitetą, kur jis tada gyveno. Valandėlęėjom kartu, pokalbis nesi-mezgė, aš palydėjau jį iki namo durų ir skubėjau atsisveikinti, lyg būčiau ką pikta jam padaręs. V. Mykolaitis-Putinas, apžvelgęs mane ramiu žvilgsniu, prabilo:

— Kas gi atsitiko, Santvarai, kad savo eilėraščius pradėjai pasirašinėti moteriškom pavardėm?

Tai buvo smūgis, kokių nedaug man teko patirti! Mane išpylė karštis, o drauge aš ėmiau atvirai aiškinti, kad tie eilėraščiai tai išdava romano, kuris jau nebeskamba... V. Mykolaitis-Putinas žiūrėjo į mane su šypsena, kaip re-tai kada, patekšnojo man per petį ir pridūrė:

— Jei daugiau tokių eilėraščių atsiųsi — mielai Židiny atspausdinsiu.

Atsisveikino ir dingo senų medinių namų angoj. Aš likau stovėti gatvėj, lyg būčiau iš drabužių išrengtas...

Neturiu Židinio komplektų, tad nežinau, ko anie mano posmai, atspausdinti svetima pavarde, yra verti. Tačiau vienas dalykas nū-dien aiškus: elgiausi tada su Putinu kaip jaunas ir nesubrendęs bernas. Truputį aiškėlesnė dabar man yra ir antra dalyko pusė: riterio ir

džentelmeno garbė ne tokiu būdu yra pasiekama! Paguoda, kad velionis Poetas anuomet į tą mano jaunuolišką pokštą pažvelgė atlaiddžia širdim...

* * *

Jeigu reikėtų atlikti viso gyvenimo išpažintį, negalėčiau pasakyti, kad alkoholis buvo mano pagunda ir silpnybė. Niekad neatsisakiau ir dabar neatsisakau taurę jo išlenkti, bet prigimtis apdovanojo mane beveik tobula signalizacija: žinau, kada reikia sustoti, taurės prie lūpų nekelti. Tvirtiems pasigėrimams išvardinti pakaktų ir vienos rankos pirštų.

Tačiau buvo dienų, kada signalizacijos ėmiau nepaisyti ir saiką perpildyti. Prieš akis tvyrojo lyg ir šekspyrinė mintis: „būti ar nebūti“. Rimčiausia siautulio priežastis — mano pirmųjų Žvejų premjeros nesėkmė Valst. Dramos Teatro scenoj. Laikas — 1926 m. Nuo to mano nerimtumo tuo metu daugiausia kentėjo Juozas Mikėnas, vėliau iškilus skulptorius, su kuriuo tada Poškos g-vėj, Kaune, nuomojom porą kambarių, atseit, kartu gyvenom. Be abejonės, tą mano krypimą „iš tiesaus kelio“ pamatė ir kiti mano draugai bei globėjai. Taip tatau ir susidarė „komitetas jaunam talentui gelbėti“...

Apsiniaukusiom dienom, kai tikrai sopėjo širdį, gavau oficialų kvietimą apsilankyti Bičiūnų šeimoj, Aleksote. Visai nenuvokiau, ko esu ten šaukiamas. Kai skirtą valandą pas Bičiūnus nukeliavau, ten radau dailų būrį pui-

kių žmonių, kurių tarpe buvo Ant. Sutkus, kun. prof. M. Morkelis, poetas V. Mykolaitis-Putinas ir, jei teisingai prisimenu, mano tuometinis draugas rašytojas Augustinas Gričius. Nors nuotaika buvo pakili ir giedri, dėl išskirtinio dėmesio man aš pradėjau jaustis, lyg būčiau patekęs į spąstus...

Maloni ir lipšni p. Bičiūnienė buvo parenčiusi bajoriškas vaišes (kur dabar ta puiki moteris?). Gėrimų buvo gausus pasirinkimas — kokių tik širdis geidžia! Matyt, kad vieną kartą atsigertum ir daugiau nebenorėtum...

Pobūviui išibėgėjus, atsidūręs vyresniųjų nelaisvėj, aš rangiausi kaip ungurys, rodydamas savo sąmojų ir išmintį, bet vis dar nežinojau, kurios gi priežastys paskatino Bičiūnus pakviesti mane į savo rinktinių svečių bei draugų gretą.

Netrukus žodžio tarti pakilo rež. Ant. Sutkus. O tada pakilo uždanga, atsiskleidė pobūvio tikslas...

Ant. Sutkus kalbėjo tvirta logika, rinktiniais žodžiais, talentingo pamokslininko stilium. Jis įrodė man, kad alkoholis griaua asmenybę, žudo talentą, žmogų paverčia atliekama būtybe. Ir savo kalba jis vedė mane į priesaiką, kad ir aš netapčiau alkoholio auka. Man beliko tik sėdėti, medituoti ir kaisti...

Kun. prof. M. Morkelis, pats, jei nepiktžodžiauju, nesikreipęs į Viešpatį, kad atitolintų nuo jo kartybių taurę, su humoru pareiškė, kad, būdamas jo svečias, niekad daugiau ne-

gausiu to saiko, kurį iki šiol pas jį išlenkdavau.

Atseit, sąmokslas prieš mano „paklydimus“ buvo surengtas ne tik gudriai, bet ir tikros rimties jam nestigo. Pats aš nejaučiau problemos aštrumo, bet, jei rimti žmonės taip galvoja, gal gi buvo metas ir man pačiam į save atsigrįžti...

V. Mykolaitis-Putinas tą vakarą atskiro žodžio nesakė. Jis iš šono sekė įvykius, gana dažnai mane apdovanodamas jaukiu ir šilimos kupinu žvilgsniu. Kai pakilom nuo vaisių skobnio, o p. Bičiūnienė su savo padėjėjom dengė stalą kavai, Putinas priėjo prie manęs ir iš karto ėmė gesinti mano sopolį.

Tiksliai nebeprisimenu, bet Putino nuomonė buvo maždaug tokia: Žvejai esąs poetiškas veikalas, kiek pakeltas nuo realybės, teatras jo nesupratęs, bet, jis esąs tikras, veikalas dar sugrįšiąs į sceną. Suprantas ir atjaučiąs mano nusivylimą, bet dėl to nereikia išsižadėti savo siekimų...

Putino žodžiuose tiesos būta: Žvejai į sceną grįžo ir antrą kartą nuo jos jau nenugriuvo.

Blaivybės priesaika, tegu ir ne bažnytinė, buvo atšvęsta. Ir ją man buvo leista aplieti tokiu gausiu kiekiu svaigalų, kad aš, grįždamas namo per Kauno senamiestį, lyg šėtonas mane stumdytų, protarpiais vis turėdavau nušokti nuo šaligatvio... Gal tai buvo ženklas,

kad ne kiekviena priesaika savo rimty išstveria iki galo...

Tačiau sėkla buvo berta. Ir, be jokios abejonės, nuo to meto mano žvilgsnis į save pasidarė žymiai stipresnis ir budresnis.

Ypačiai daug lėmė, kad tą vakarą pas Bičiūnus viešėjo V. Mykolaitis-Putinas.

* * *

Pakrypęs į teatrinių darbų amatus, nesilioviau rašęs eilių, bet iš tikro penketą metų buvau atitrūkęs nuo liet. literatūros gyvenimo. Mintis tebuvo tik viena: būti teatre ir su teatru! Tam tikslui siekti buvo skirtas laikas, o taip pat ir nemenkas kiekis mano žmogiškų pastangų.

1932 m. pavasarį iš Italijos grįžau į Lietuvą, netrukus ir Valst. Teatran buvau priimtas. Žinoma, tuoj ėmiau žvalgytis, kas dedasi literatūros baruose. Man išvykstant į Italiją, Lietuvių Rašytojų d-ja dar nebuvo įsteigta, o dabar ji buvo susikonsolidavusi ir įtakinga kultūrinė organizacija. Jos prieky stovėjo, t.y., jos pirmininkas buvo poetas V. Mykolaitis-Putinas.

Pirma paskambinęs telefonu, ryžausi Putiną aplankyti. Pasitiko jis mane svetingai, akivaizdžiai domėjosi mano pasiektais laimėjimais, apsidžiaugė, kad dirbsiu teatre, bet, ir tą gerai prisimenu, neslėpė rūpesčio, kad aš tolstu nuo literatūros. Skatino be atvangos gilintis į poezijos ir dramaturgijos menus. Tai buvo stiprus jo stumtelėjimas, kad aš bandy-

čiau eiti dviem keliais, kas man tada atrodė beveik neįmanoma. Iš Putino išėjau pakeltais sparnais ir didžiai sustiprinta bei paguosta dvasia.

* * *

Bronys Raila kažkuria proga aiškino, kad g e r a s rašytojas negali būti g e r a s Rašytojų d-jos pirmininkas. Ta tiesa, girdi, buvo regima prancūzų literatūros gyvenime. Galimas dalykas, kad Prancūzijoje išimčių nebuvo, kad tik vidutiniškai per amžius vadovavo prancūzų literatūriniam elitui, bet mūsųose patys geriausi d-jos pirmininkai buvo g e r i rašytojai.

Iš tikro mūsų rašytojų organizacijai tvirtus pagrindus padėjo, daug moralinio svorio jai sukaupe V. Mykolaitis-Putinas. Tos jo veiklos galima nelaikyti labai reikšminga jam pačiam, bet ji buvo ir bus solidi liet. kultūros gyvenime.

Iš senų ir didžių kultūrų krašto vėl grįžęs į tėviškę, aš netrukau aprėpti, kad savo grožinė literatūra ir rašytojų organizacine veikla mes pradedam lygiuotis su Vak. Europa. Neatsisakė pas mus atvykti Nobelio lit. premijos laureatai Jules Romain'as ir Ivanas Buninas. Apsilankė ir kiti garbingi užsienio svečiai. Buvo įsteigta Valstybinė literatūros premija, kurią pasekė knygų leidyklos ir net atskiri Lietuvos miestai. Metinė Rašytojų d-jos sąmata, skiriama per švietimo ministeriją daugiausia mūsų rašto reprezentacijos reikalams, tada

jau siekė apie 30.000 litų. Daug dėmesio pradėta skirti rašytojų socialiniam aprūpinimui.

Gausų kiekį tų pradų į atgimusios tautos sielą savo darbais pažėrė V. Mykolaitis-Putinas, pats gilios europinės kultūros žmogus.

Bet... būna atvejų, kada mus pašaukia kiti įsipareigojimai ir darbai. Jų niekad nestigo ir Putinui.

Gerai prisimenu Rašytojų d-jos narių susirinkimą, įvykusį Kaune, kuriame V. Mykolaitis-Putinas atsisakė būti renkamas į d-jos valdybą. Kalbėtojų buvo nemažai, laiko sugaišta keletas valandų, visi tiesiog su desperacijos gaida ragino Putiną pasilikti pirmininku, bet jo „nesutinku“ buvo nepalaužiamas. Kokios buvo jo atsisakymo priežastys — ir šiandien galėčiau tik spėlioti. Aš tada pirmą sykį pamačiau, kad tas drovus vyras turi tvirtą ir atkaklų būdą. Atsistatydinimą jis motyvavo kietai, net rūstokai, lyriniai išvedžiojimai lyriko nepalenkė ir nesugraudino.

Vietoj V. Mykolaičio-Putino tada Liet. Rašytojų d-jos pirmininku buvo išrinktas rašytojas Juozas Grušas.

* * *

Putiną aš ne dažnai lankydavau, vis man atrodė, kad tarp mudviejų yra nemenkas nuotolis. Ploni dalykai buvo žvilgis į save, taip pat ir pagarba, kurią buvom savy išsiugdę vyresniesiems. Tačiau laikas nuotolį trumpino, vidudienio saulė ne tuo pačiu metu gimusių žmonių šešėlius pradėjo suartinti.

Vieną kartą aplankiau prof. V. Mykolaitį-Putiną, kai jis jau buvo vedęs ir gyveno dr. J. Purickio namuose, Vaižganto gatvėj. Namai buvo nauji ir modernūs, berods, vienas paskutinių žodžių tuometinėj Kauno statyboj. Ir gyventi jie buvo skirti gal tik poetams, nes pro langus buvo regimas pakalnėj tįsantis Kaunas, Nemunas, Aleksoto šlaitai ir net Nemuno-Neries santaka. Vakaraįs ir naktim, kai spindédavo miesto žiburiai, pro plačius Putino buto langus buvo matomas nuostabus dangaus ir žemės šviesų spektaklis. Tie reginiai buvo tokie stiprūs, jog ir dabar galiu juos matyti, kai tik susitelkiu ir užmerkiu akis...

Minimo apsilankymo metu šešėliai jau buvo gerokai suartėję, nes aš taip pat jau buvau „europietis“, iš brendimo amžiaus iššokęs, pakankamai stipriai įsigyvenęs Valst. Teatre. Aišku, tuo metu su V. Mykolaičiu-Putinu jau buvo kitokios kalbos ir kitokie santykiai.

Atsimenu, guodžiausi jam, kad man laiko stinga didesniam literatūriniam darbui įveikti, kad nuo pareigų teatre atliekamom valandom aš nepajėgiu susitelkti ir ką nors stambesnio pradėti. Peikiau savo būdą, o gal toj mano šnekoj ir aimanos tonų nestigo.

Pagaliau ėmiau jį kvosti, norėdamas sužinoti, iš kur jis ima laiko dideliems darbams nugalėti, nes universiteto profesoriaus paskaitos ir seminarai, o taip pat ir visuomeninės pareigos, kurių jis nevengė, irgi juk nepasidaro greta dienų ir valandų.

V. Mykolaitis-Putinas, kai palietėm laiko klausimą, atsivėrė, kaip man tuomet atrodė, visa siela. Jis maždaug taip bylojo:

— Laiko kūrybiniam darbui gana dažnai ir man stinga. Bet ilgainiui aš suradau šokią tokią tvarką. Nelengva buvo tas padaryti, reikėjo iš vieno galo kirpti ir prie kito siūti, bet dabar jau stengiuosi disciplinos nelaužyti. Kasdien grožinei literatūrai aš skiriu tik laiko trupinį — vieną valandą. Kartais per tą valandą ši tą parašau, kartais ir visai minties nepagaunu, bet vieną valandą vistiek sėdžiu prie rašomojo stalo. Aišku, būna atvejų, kai toji valanda pratįsta į žymiai ilgesnį laiką. Tada jau ir širdį paguodos lašas užlieja...

Išgirdus Putino pasisakymą, nesunku buvo įsijausti į jo kūrybingumo paslaptį. Būdamas grožinės literatūros eruditas, apsiginklavęs giliom to meno studijom, kasdien rašymui skirdamas valandą laiko, jis ne tik pajėgė aprėpti lyrikos, dramos ir epo žanrus, bet išpuoselėjo savo mintį bei stilių, įveikė kūrybinio darbo techniką, pasidarė dailiojo žodžio meistras, spindintis šakotu ir galingu talentu kaip vaivorykstė.

Deja, aš niekad nepajėgiau savęs į toki drausmės ratą uždaryti. Ką nors didesnio dirbdamas (kad ir operinį libretą į lietuvių kalbą versdamas), aš sėdėdavau prie stalo po keliolika valandų, nes, atitrūkus nuo darbo, jau nelengva būdavo prie jo grįžti. Dėl to netikusio būdo ir dabar aš nedrįstu imtis dides-

nio sumanymo: kai pradėdau rašyti, aš, pvz., negaliu saikuoti reagentų ir rūpintis laboratorijų mašinerija — su savais personažais turiu gyventi dieną ir naktį.

V. Mykolaitis-Putinas ir šiuo požiūriu man yra nepasiekiamą kalnų viršūnę.

* * *

Vis daugiau užsienio lietuvių ryžtasi aplankyti Lietuvą, ten likusius gimines bei draugus. Kuo tos kelionės baigsis, kokias išvadas iš jų pasidarys Maskva — gal netrukus pamatysim, nors kartais ir labai narsūs esam.

1967 m. pavasarį Lietuvą aplankė ir dail. Vikt. Vizgirda. Ten buvo surengta net jo darbų paroda. Kai jis į Lietuvą kilo, paprašėm, kad mūsų bičiuliams nuvežtų vieną kitą menkniekį, šiokią ar tokią dovanėlę. Viktoras neatsisakė, išipareigojimus atliko su skrupulingumu.

Mudu su Ant. Gustaičiu įteikėm savo poezijos plokštelę, jungdami prašymą: atiduok, Viktorai, ją prof. V. Mykolaičiui-Putinui, o jeigu jo Vilniuje nerasi — rašytojui Augustinui Griciui. Putino Vilniuje jis nerado, bet aplankė jį Kačerginėj ir parvežė mums nelinksmą žinią: Putinas paliegęs, jis serga. Aug. Gricius tuo metu taip pat gulėjo ligoninėj, bet dail. Vizgirda jį suieškojo ir poezijos plokštelę įteikė.

Kuriam laikui prabėgus, kai pats kiek sustiprėjo, Aug. Gricius man parašė laišką, pranešdamas, kad jis Putiną aplankė, jam nunešė mūsų plokštelę. Paguoda dvelkė Augustino žo-

džiai, kai jis rašė: „Putinas teiravosi apie Tave: „Tai kaip gi tas Santvaras, kur jis dabar? Pasiklausysiu plokštelės, parašysiu jam. Tik užrašyk man jo adresą“.

Ir aš pradėjau laukti pažadėtojo laiško, kaip kadais merginos pavarde pasirašytųjų ir židiny atspausdintųjų eilėraščių. Laukiau to laiško su nerimu, su nekantrumu, turėdamas viltį, kad nutrūkę ryšiai su Putinu vėl bus atgaivinti. Prabėgo mėnuo, antras ir trečias, bet laiškas nesirodė. Galimas dalykas, kad Putinas jau nebepajėgė rašyti, o gal tas jo laiškas kur nors pakelės pinklėse įstrigo. Vietoj to laiško atėjo skaudi žinia: Vincas Mykolaitis-Putinas mirė...

Taip baigėsi dviejų žmonių santykiai, kurių niekad jokia dulkė neužkrito. Gavęs rūstų pranešimą, susigūžiau savy, negalėjau niekur iš namų išeiti, visa širdim jaučiau, kad netekau žmogaus, kuris mano žemiškoj kelionėj buvo lyg tėvas, buvo brolis ir bičiulis tyriausią tų žodžių prasme.

* * *

7.

Jei viskas būtų surinkta į vieną krūvą, V. Mykoliaičio-Putino kūryba ir pasisakymai apie ją sudarytų išpūdingą bibliografinį leidinį. Deja, jeigu neklystu, tokio leidinio iki šiol nėra, tad, bent mano sąlygose, nėra galimybės net ir būdingesnius tarimus apie velionio darbus surinkti. Tenka naudotis lengviau priei-

nama ir viešumoj paskelbta medžiaga, kurios vieną kitą citatą mėginsiu duoti.

Lietuvių Literatūros Istorijos III tomo I daly, kurią 1961 m. išleido Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla Vilniuje, V. Mykolaičiui-Putinui yra skirta gana plati studija, užimanti 48 puslapius. Jos autorius — filologijos mokslų kandidatas V. Galinis. Istorijos vyr. redaktorius — akademikas K. Korsakas.

V. Galinio rašinių perskaičiau su atsidėjimu, vietomis jausdamas santūrumą ir vėsumą, vietomis regėdamas teigimus, kurie yra dabartinių sąlygų Lietuvoje padarinys. Bet aplamai tai gana objektyvus ir geras darbas.

V. Galinis Literatūros istorijoje nagrinėja ir aptaria visus Putino plunksnos darbus — lyriką, dramą, epą ir mokslo raštus. Platokai pagnarinėjęs lyriką, autorius taria:

„Visa Mykolaičio-Putino lyrika, nepaisant kai kurių skirtumų, formos ir turinio atžvilgiu gana vieninga. Jos centre — turtingo intelekto asmenybė, siekianti vidinės harmonijos, dvasinės laisvės, bet kartu ir draskoma vidinių prieštaravimų ir konfliktų, svyruojanti ir abejojanti. Poeto lyrinis herojus sugeba giliai jausti ir pergyventi, bet kartu yra slegiamas ir kaustomas vienatvės jausmo. Šis lyrinio herojaus tragizmas turi individualistinį pagrindą. Svarbią vietą Mykolaičio-Putino poezijoje užima gamta. Poetas yra su-

kūręs puikių peisažų, subtiliai ir savitai perteikiančių gamtos grožį, tačiau dažniausiai gamta jo lyrikoje neturi savarankiško vaidmens: per gamtinius įvaizdžius, simbolius ir alegorijas poetas atskleidžia savo vidaus pergyvenimus ir nuotaikas“.

Reikšmingos yra ir šios V. Galinio mintys:

„Mykolaitis-Putinas pasireiškė kaip tikras lyrinio eilėraščio meistras lietuvių poezijoje. Jis gerai įvaldė eiliavimo techniką, sugebėdamas puikiai išnaudoti silabinės-toninės eilėdaros galimybes, ir kartu žymiai praturtino lietuvių poetiką naujomis ritmo, strofikos, rimo formomis, originaliais tropais ir figūromis. Poeto ritmika įvairi, jis panaudojo laisvą ir pusiau laisvą eiliavimą, nelygaus pėdų skaičiaus eilutes („Prologas į Gedimino sapną“, „Pietų šalies posmai“, „Pavasaris“). Poeto rimai įdomūs, dažniausiai labai tikslūs ir išraiškingi. Mykolaitis-Putinas nemaža rašė ir baltosiomis eilėmis. Jis buvo įsitikinęs, kad baltosios eilės apsaugo „poetą nuo mechaninio tų minčių priėmimo, kurias pakiša vienodai skambą ir rimui tinką žodžiai“. Baltosiomis eilėmis parašyti eilėraščiai „Iš saulėtų vaišių“, „Ant gėstančio laužo“, „Nuostabios naktys“, „Rūpintojėlis“, „Beržui berželiui“, poema „Vergas“ ir kt. Šiuose kūrinuose poetas puikiai išnaudojo baltųjų eilių technines

galimybes, sugebėjo pasiekti eiliavimo lengvumo, skambumo“.

„Mykolaičio-Putino eilėraščių būdingas bruožas yra jų meninis išbaigtumas. Ieškodamas naujų poetinės temos sprendimų, naujų kompozicijos būdų, poetas pasiekė šioje srityje didelių laimėjimų, sukurdamas harmoningos formos eilėraščius ir ištisus jų ciklus. Daugelio jo eilėraščių pabaigos labai sugestyvios, tartum susumuojančios pagrindinę eilėraščio mintį, išvadą. Mykolaičio-Putino poezijoje persipina lyriniai, epiniai ir dramatiniai pradai. Jai taip pat būdingas grakštumas, muzikalumas, kuris joje reiškiasi ne tiek išviršiniu skambumu, kiek vidinės eilėraščio nuotaikos akustiniu išpūdžiu. Mykolaičio-Putino poezijoje ryškus ir racionalistinis pradas, atskirais atvejais net nustelbiąs emocionalumą“.

Nagrinėdamas velionio Poeto dramaturgiją, V. Galinis teigia:

„Mykolaičio-Putino dramos kūriniai tam tikru atžvilgiu glaudžiai susiję su jo simbolistine poezija. Jie visi parašyti daugiausia baltosiomis eilėmis (išskyrus „Žiedas ir moteris“, kurios dalis parašyta ritmine proza, dalis — baltosiomis eilėmis). Dramos kūrinuose iš dalies keliamos bei sprendžiamos ir poeto lyrikai artimos problemos (asmenybės laisvės, meilės ir pareigos, kūrybos klausimai), o jų veikė-

jai neretai pergyvena aštrius vidaus konfliktus. Dramos kūrinuose rašytojas sprendžia ir platesnės visuomeninės reikšmės (tarnavimo tėvynei, tautos istorinio kelio ir pan.) klausimus“.

„Nepaisant atskirų žanrinių bei idėjinių probleminių skirtumų, Mykolaičio-Putino dramos kūriniai turi nemažą bendrų bruožų. Jų veiksmas vyksta arba žiloje senovėje, arba šiaip nei vietos, nei laiko atžvilgiu tiksliau neapibrėžtoje aplinkoje. Daugelis jų veikėjų — ne tiek realūs žmonės, kiek simboliai, kuriais rašytojas reiškė savo idėjas, sprendė moralinio ar psichologinio pobūdžio problemas. Mykolaičio-Putino dramų veikėjams būdinga galingos aistros, stiprūs jausmai, sukelia aštrius, dažnai tragiškus konfliktus, žūtbutinius priešingų kovojančių jėgų susidūrimus. Beveik visuose Mykolaičio-Putino dramos kūrinuose veikia ir paslaptingos antgamtinės jėgos, dažnai fatališkai lemiančios veikėjų likimą, baudžiančios kaltuosius ar išaukštinančios teisiuosius“.

V. Galinis gana plačiai nagrinėja V. Mykolaičio-Putino prozą, ypač reikšmingu veikalu laikydamas jo III-jų tomų romaną Altorių šešėly. Svarstomi ir velionio moksliniai darbai, kuriems apibūdinti gal bus įdomesnė ši ištrauka:

„Daug laiko ir jėgų Mykolaitis-Puti-

nas atidavė literatūros mokslo ir kritikos darbams. Jis nemaža nuveikė, tyrinėdamas XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios lietuvių literatūros reiškinius ir atskirų to meto rašytojų kūrybą. Kritikos straipsniuose jis pasisakydavo gyvenamojo meto literatūros klausimais, vertindavo naujai išėjusias knygas, aktyviai dalyvaudamas literatūrinėje kovoje. Literatūros mokslo ir kritikos darbuose ypač išryškėjo Mykolaičio-Putino buržuazinės pažiūros bei koncepcijos“.

V. Galinio pasisakymus baigiu tokiu jo posmu:

„Vincas Mykolaitis-Putinas — įžymus, daugiašakio talento rašytojas, plačiai ir vaisingai pasireiškęs įvairiose literatūros srityse ir žanruose: poezijoje, prozoje, dramaturgijoje, literatūros moksle ir kritikoje. Ypač didelių kūrybinių laimėjimų, turėjusių ir tebeturinčių svarbią reikšmę lietuvių literatūros raidai, jis pasiekė lyrikos ir romano žanruose. Nuo romantinių tendencijų, kurios reiškėsi jo ankstyvojoje lyrikoje, nuo simbolizmo, kuriuo pasižymėjo jo kūryba pirmajame buržuazijos valdymo dešimtmetyje, Mykolaitis-Putinas ilgainiui pasuko realizmo linkme, ypač išryškėjusia jo prozoje“.

V. Galinio teigimai apie V. Mykolaičio-Putino darbus kalba patys už save. Kontraversinius jo pasisakymus praleidau, o čia pacituo-

tiems vargu būtų reikalingi kokie nors komentarai. Ypačiai dabar, kai ir pats V. Galinis gal jau visai kitom akim žiūrėtų į mirusio Poeto palikimą.

* * *

Tremty ar emigracijoje mes dar neišleidom išsamaus, moksliniu pagrindu parašyto, lietuvių literatūros istorijos veikalo. Atskirų nuomonių, atskirų straipsnių apie V. Mykolaičio-Putino kūrybą paskelbta ir už Lietuvos ribų, bet daugiausia tai buvo atsitiktiniai ar proginiai darbai, ne išsami studija.

V. Mykolaičio-Putino paliktieji darbai dar daugelį kartų skatins mus į ją atsigrįžti. Ir, kaip aš jaučiu, kiekvienu atveju ilgiausiai stabtersim prie šių sąvokų: Poetas, Mokytojas, Lietuvis.

Poetas Putinas, didžiai mylėjęs muzikos meną, jei neapsirinku, pats skambinės fortepijonu, visa talento jėga stengėsi naudotis lietuvių kalba, kaip išraiškiu muzikos instrumentu. Lietuvių literatūrinės kalbos kultūrai jo kūryba yra nuostabi pakopa, erdvus langas į europinės literatūros platumas. Ta kalba jis išsakė save, išsakė gausų kiekį išgyventojo laiko tragizmo, ryžtingai gindamas žmogų ir jo igimtąją teisę turėti laisvą mintį.

Mokytojas Putinas bus siejamas ne tik su universiteto aulėm, bet išliks gyvas kaip įtaigus jaunesniųjų rašytojų kūrybos skatintojas ir ugdytojas, turėjęs ir turįs įtakos ne tik savo kūryba, bet ir kaip gilios dvasinės kultūros tauri asmenybė.

Lietuvis Vincas Mykolaitis-Putinas negalės būti atjungtas nuo klaikių mūsų amžiaus įvykių, bet savo išgyventame laike, kupiname nuodų ir tvaiko, jis spindės valingumu ir atkaklia apeliacija, šaukiančia į kovą už Gėrio ir Teisingumo primatą mūsų žemėje. Lietuviškumą ir kovingumą jis paliudijo savo gaivalinga literatūrine kūryba.

* * *

Lietuvių poezijos Prometėjas mirė. Ir paguldė jį greta dr. Jono Basanavičiaus Rasų kapinėse, sename Vilniaus mieste. Tariant velionio Poeto žodžiais, „kad išpėtumėm Lietuvos milžinkapių paslaptį, nugirstumėm Probočių kaulų balsą ir apreikštumėm jį naujam gyvenimui bundantiems“...

Paniręs į gelmę ir siekęs buvimo viršūnių,

Lyg Prometėjo balsas žvangus,

Lyg varpo daina apsiniaukusiam klony, —

Mirė skambėt ir nemirti Poetas-Žmogus.

Tegu tie žodžiai būna antkapio įrašas Vincui Mykolaičiui-Putinui, aidintis širdy kito žmogaus, parimusio dėkingume ir liūdesy.

VINCO MYKOLAIČIO-PUTINO SVARBIAUSIOS GYVENIMO DATOS IR SVARBESNI DARBAI

Gimė 1893 m. sausio 6 d. Pilotiškių k., II Gudelių vl., Marijampolės aps.; Marijampolės gimnazijoje, kur jo mokytojų tarpe buvo aušrininkas T. Žičkauskas-Linkis, P. Kriaučiūnas

ir poetas kun. M. Gustaitis, V. Mykolaitis baigė 4 klases;

1909 m. įstojo į Seinų kunigų seminariją, kurią baigė 1915 m. ir, nors abejojo pašaukimu, priėmė kunigo šventinimus;

1915-17 m. studijavo Petrapilio Dvasinėj Akademijoje;

1917 m. rudenį, gavęs Amerikos lietuvių Tautos fondo stipendiją, per Stockholmą išvyko į Šveicariją;

1918-22 m. Friburgo universitete studijavo filosofiją, filosofijos ir meno istoriją, išklausė lenkų ir prancūzų literatūrų kursus;

1922 m., apgynęs disertaciją apie V. Solovjovo estetiką (L'Esthetique de Vladimir Soloviev, išsp. 1923 m.), gavo filosofijos daktaro laipsnį;

1922-23 m. Muencheno universitete ruošėsi profesūrai, studijavo literatūros bei meno problemas;

1923-1929 m. Lietuvos univ. Teologijos-filosofijos fakultete dėstė naująją lietuvių literatūrą, visuotinės literatūros įvadą ir estetiką;

Nuo 1929 m. pradžioj Kauno, o vėliau Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakultete dėstė naująją lietuvių literatūrą ir epizodinius kursus;

1924-32 m. redagavo kultūros ir visuomenės žurnalą Židinį;

1925 m. buvo Liet. Meno Kūrėjų d-jos sekretorius;

1927 m. padėjo įsisteigti Studentų ateiti-

ninkų Meno d-jai šatrijai, buvo jos garbės narys;

1933-37 m. Liet. Rašytojų d-jos pirmininkas;

1935 m. vedė savo buv. studentę Em. Kvedaraite, kurią pažino nuo 1925 m.;

Nuo 1938 m. stud. Korp. Virgines Sudaviae globėjas;

Sovietų Sąjungos okupuotoj Lietuvoj — Lietuvos Mokslų Akademijos narys, akademikas; buvo apdovanotas ir LTSR nusipelnusio meno veikėjo titulu.

* * *

Savo pirmąjį eilėraštį Vai, eičiau, eičiau V. Mykolaitis-Putinas atspausdino 1911 m. Šaltinio savaitraštyje;

Vėliau savo eilėraščius spausdino Šaltinyje, Ateityje, Draugijoje, nuo 1913 m. Vaivorykštėje, o apsigyvenęs Petrapily — Ateities Spinduliuose ir Lietuvių Balse;

1917 m. Petrapily pasirodė pirmasis Putino lyrikos rinkinys Raudoni Žiedai drauge su Kunigaikščio Žvainio poema;

1921 m. Švyturys išleido du tomus Putino Raštų, kuriuose išspausdinta nemenkas pluoštas poezijos, trys apsakymai ir drama Valdovo sūnus;

1926 m. Židiny išspausdino dramą Žiedas ir Moteris;

1927 m. išleido misteriją Nuvainikuotąją Vaidilutę;

1927 m. išsp. poezijos rinkinį Tarp dviejų aušrų;

1930 m. dramą Valdovo sūnų perdirbo į Valdovą;

1932-33 m. pasirodė 3-jų tomų romanas Altorių šešėly, kuris iki 1956 m. susilaukė 5 leidimų;

1936 m. išleista V. Mykolaičio-Putino poezijos rinktinė Keliai ir kryžkeliai (apdovano-ta Spindulio premija), kurioje tilpo ir 1927-37 m. periodikoj spausdintieji eilėraščiai;

1938 m. išleido romaną „Krizė“ (anksčiau spausdintą Lietuvos Aide), apdovanotą Saka-lo knygų leidyklos premija;

1943 m. slapta pasklido vienas kitas eg-zempliorius eilėraščių rinkinio Rūsčios die-nos, kurio neleido viešumon nei vokiečių, nei sovietų cenzūros;

1944 m. Kūrybos žurnale pradėjo spaus-dinti dramą Operaciją, bet jos nebaigė;

1950 m. išleistas rinkinys Sveikinu žemę, kuriame tilpo dalis 1938-44 m. rašytų eilėraš-čių, o taip pat ir keletas deklaracinių tarybi-nių eilių;

Išvertė į lietuvių kalbą Ad. Mickevičiaus Konradą Valenrodą;

1956 m. išleista rinktinė Putino Poezija;

1957 m. išleistas I tomas romano Sukilė-liai (II tomas, tik be epilogo, tebesąs rankraš-ty);

V. Liolytė Putino Sukilėlių tema parašė libretą, o komp. J. Juzeliūnas sukomponavo muziką, bet opera buvo uždrausta statyti va-

dinamosios peržiūros (gen. repeticijos) metu, paties Ant. Sniečkaus įsakymu;

1963 m. išleistas lyrikos rinkinys Būties valanda;

1966 m. lyrikos rinkinys „Langas“;

1967 m. periodikoje spausdinta naujų Putino eilėraščių.

V. Mykolaičio-Putino mokslo darbai:

Vydūno dramaturgija (Darbai ir Dienos IV, 1935 m.);

1936 m. Naujoji lietuvių literatūra I;

1937 m. Literatūros etiudai (paskaitos ir straipsniai);

1948 m. Pirmoji lietuviškoji knyga;

1949 m. Lietuviška tematika Adomo Mickevičiaus kūryboje;

1950 m. Tarybinė literatūra ir tautų draugystė;

1955 m. Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra;

1957 m. Studija apie K. Donelaitį, Lietuvių literatūros istorija, I t.

Vincas Mykolaitis-Putinas mirė Kačerginėje 1967 m. birželio 7 d., palaidotas Vilniaus Rasų kapinėse birželio 10 d. greta dr. J. Basanavičiaus, M. K. Čiurlionio, B. Sruogos, P. Vaičiūno ir kt.

VAKARE

*Jau dega žaromis saulėleidžio kraštai,
Liepsnotus žibintus tuoj saulė užgesys —
Ir nykioj sutemoj nutils žingsnių aidai
Ir pajūrio bangų vienodas šlamesys.*

*Aš laukiau čia tavęs, kilnioji valanda,
Palikęs kelyje gyvenimo dejas.
Pagarbinsiu tave saulėleidžio malda
Ir vėl nueisiu viens į gėstančias žaras.*

*Dėl ko taip liūdna gi budėti čia vienam
Tarp gėstančios dienos ir kylančios nakties,
Ištiest maldoj rankas liepsnotiems vakaram
Ir viena tebejaust: kad myli ir ilgies.*

*Štai sugaudė banga, į krantą puldama,
Štai sušvietė gelmėj palūžęs spindulys, —
Pasibaigė diena, su saule gesdama, —
Aš žiūriu ir klausau nurimęs ir tylis.*

PUMPURĖLIS

Rausvas žiedo pumpurėlis,
Iš pavėsio pasikėlęs,
Į saulutę kaitrią, šviesią
Pro lapus galvutę tiesia.

— Kilk, saulute, kilk, meilioji!
Tu taip glostai, taip vilioji!
Kai tik tavo spinduliais
Gėlės pumpurus praskleis,
Pasistiebęs iš pavėsių,
Aš taip pat jau pražydėsiu.
Duosiu žiedą tokį skaistų,
Nuo kurio džiaugsmu užkaistų
Kiekviena šviesi akis,
Kiekviena jauna širdis.
Kilk, saulute, kilk, meilioji! —

Ir į kvapnią sodo tylą
Saulė kyla, kyla, kyla...
Traukiasi kertėn šešėlis,
Skleidžias rausvas pumpurėlis.
Ligi ryto slėptą grožį
Spindinčioj taurėj atvožia —
Ir į naują skaidrų žiedą
Margas plaštakėlis rieda.

UŽGESO ŽIBURIAI

*Užgeso žiburiai, aptemdė mūsų puotą,
Nudraskė viesulas girliandų vainikus.
Taurė neišgerta, daina neišdainuota, —
Užgeso žiburiai pro džiaugsmą ir juokus.*

*Užgeso žiburiai — ir vėl mes tylūs, rūstūs
Ir liūdesiu nykiu, ir baime nešini.
Be atgarsio dvasia ar melstųsi, ar skųstųs:
Užgeso žiburiai — ir mes vieni, vieni.*

*Užgeso žiburiai — ir paslėpto troškimo
Nei aš neadariau, nei tu neadarei.
Metu puikių sapnų, tylaus jausmų žaidimo
Užgeso žiburiai, užgeso žiburiai.*

IŠ PESIMIZMO HIMNŲ

*Saulėtekio giesme pagarbinti noriu
Didingo gyvenimo skaisčių altorių
Ir dieviškos galios įkvėptą kūrybą,
Kur žody minties spinduliavimu žiba,
Kur varšto juodų vandenynų gelmes,
Kol šviesų žemčiūgą į saulę išmes.*

*Bet kas mano norai, jei aukuro plytos
Drėgnųjų pakalnių purvų aptaškytos,
O saulėj iškeltų viršūnių krislai
Ir galvą, ir širdį išgraužė aklai.
Kūrybinių saulių kaitra nusibodo,
O žvaigždės šviesiam danguje nesirodo.*

*Tikiu visagalinčios meilės buvimą,
Kur mano gyvenimas būtų sau ima,
Kuri motinystės dosnia krūtine
Kaip kūdikį peni ir globia mane —
Kuri, milijonais širdžių suliepsnojus,
Pasauliams sukurs pažadėtuosius rojus.*

*Bet kas gi tikėjimo pavergtas protas,
Jei dvasios nežadina jausmas liepsnotas,
Jei blėsta širdies židinyš išgyventas —
Jei meilė — heterų pigus komplimentas!
Lai siaučia gyvenimas saulėtam šoky,
Tu skausmą ir juodąją naktį giedoki.*

RŪPINTOJĖLIS

*Dievuli mano, kas per šviesios naktys!
Ir kas plačių padangių per aukštumas!
O žvaigždės, žvaigždės! didelės ir mažos
Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.*

*Išeisiu, sau tariau, ant lygaus kelio:
Ant lygaus kelio tai valia valūžė,
Ant lygaus kelio šviesiąją naktužę
Tai tik jaunam plačias dūmas dūmoti.*

*Bet kam gi tu, budrus Dievuli mano,
Prie lygaus kelio rūpestėliu rymai?
Prie lygaus kelio, kur vargų vargeliai
Vieni per dieną dūsaudami vaikšto.*

*Dievuli mano, ar gi mūsų godos
Tave prie kelio iš dangaus atprašė,
Ar gal tos šviesios rudenio naktužės
Tave iš mūsų žemės išsapnavo?*

*Priimki gi mane, budrus rūpintojėli,
Prie lygaus kelio šianakt padūmoti. —
O kad aukštam danguj tos šviesios žvaigždės
Taip spindi, net graudu, Dievuli mano.*

PAVASARIO PARADAS

*Pavasario pievų melsvi vandenai
Geltonom purienom pražydo.
Žvitriai sublizgėjo paauksinti herbai
Ant saulėto karžygio skydo.*

*Nuo miško ataskamba maršo garsai.
Ir žaliosios vėliavos plazda.
Į priekį išjoja balsingas heroldas,
Kraipydamas iškilmių lazda.*

*— Išeikite, žmonės, seni ir maži —
Atokaiton — saulėn — prie šlaito!
Į valdžią atvyksta šaunus karaliūnas
Ir dovanas gausiai jums skaito.*

*Mažyliams — iš karklo ir gluosnio dūdų,
Seniokams — nuo kosulio vaisto!
O vyrams ir boboms — kam dalgę, kam grėblį
Į sprogstančius padirvius švaisto.*

*Jaunieji — rikiuokitės šen poromis!
Jums tokį suktinį sudrošim,
Kad ligi rudens jisai miego neduos
Ir baigsis vestuvių kermošium!*

*Ir šitai užplūdo. O Viešpatie, kas per minia!
Tik klega, tik šaukia, tik mirga...
O saulė šokina kietai pažabotą
Pavasario žvengiantį žirgą!*

PROMETĖJAS

I

*Sutramdęs skausmą, išdidus,
Skeveldrom kruvindamas kojas,
Į kalno vienišą viršūnę,
Kur glūdi migloj apledėjus,
Sunkiū žingsniu iš lėto kopia
Titanas Prometėjas.*

*Galva nusviro ant krūtinės,
Ir gilios raukšlės veidą išvagojo,
Pusiau primerktos akys
Niūria liepsna sausai sublyksi,
Ir kurčią aimaną sutramdo
Sukepę lūpos.*

*Aplinkui pilkos, plikos uolos
Kaip šmėklos kyšo iš bedugnių,
Ir tiršto rūko kamuoliai
Šlaitais į viršų slenka,
Kur balkšvos keteros boluoja.*

*O apačioj įniršus jūra
Iš gelmenų sukeltais srautais
Perkūnais griaudžia ir grūmoja,
Sūriom bangom uolynus daužo
Ir putų šnypščiančiais purslais
Į statų krantą spiaudo.*

*Bet šitai debesys audringi
Aptemdė patekančią saulę
Ir kalnų spindinčias viršūnes, —
Ir tuoj ugninės žaibo rykštės
Iš debesų į kalnus trenkė,
Ir griausmo kurtinantis smūgis
Per visą žemę nuaidėjo.
Tai Dzeusas niršdamas grūmoja
Titanui Prometėjui.*

II

*— Rūkų tvaike ir audros debesų
Į statų kalną aš kopiu.
Kerštingo Dzeuso klusnios, aklos vergės
Jėga ir Smurtas
Uždėjo grandines ant rankų man ir kojų
Ir varo vis aukštyn, aukštyn, aukštyn —
Į pačią plikąją viršūnę,
Ir ten prikals mane jos prie uolos granito,
Iš kur vienatvėj ir skausme
Apžvelgsiu visą žemę
Ir pamatysiu savo nuodėmingųjų darbų
Didžius vaisius.
Aš pamatysiu tolyje mažytį žmogų,
Kuriam aš žiežirbą ugninę,
Iš Dzeuso pagrobtą slapčia,
Giliai įkūriau į krūtinę
Su meile, viltim ir kančia.*

*Išvysiu žmogų ilgesy
Į dangų tiesiantį rankas,
Kai po ilgos, juodos nakties
Bus giedras rytmetis atėjęs. —*

*Į vienišą viršūnę pro uolas plikas
Rūstus ir išdidus
Kopia Prometėjas.*

IV

*— Likau aš vienas,
Prikaltas kalno vienišoj viršūnėj.
Nemoku verkti, o tačiau krūtinėj
Pritvino ašarų karti banga.
O dieviškas efyre,
O greitasparniai vėjai,
O jūros gelmenos ir versmės,
O žeme motina vaisingoji,
O saule visareginti!
Šaukiuosi jus —
Jūs būkit liudininkai man.
Už ką aš pasmerkta tu amžinų skausmų kankynei?*

*Už ką man šita gėla ir bausmė?
Ar vien už tai, kad nemirtingiems
Aš nemirtingas dovanas daviau?
Ar vien už tai,
Kad žmogų pamilau? —*

— *Taip, išdidusai ir dosnus titane!*
Už žmogų tu kentėsi —
Už žmogų, kur, iš požemių urvų pakilęs,
Su žvaigždėmis padangėse skraidys.
Už žmogų, kur su dieviška liepsna krūtinėj
Bus pats kaip dievas žemėj ir danguj —
Naujų pasaulių viešpats ir kūrėjas! —

Taip kalba saulė visareginti,
Ir žemė motina vaisingoji,
Ir jūrų gelmenos ir versmės,
Ir greitasparnis vėjas.
Ir klauso jųjų prie uolos prikaltas
Titanas Prometėjus.

XV

Ir aš, klajūnas, sielvartingas dainius,
Pamilęs žemę, skundžiaus ir kentėjau
Ir į tave su viltimi šaukiausi,
Titane Prometėjau.

Ir tu, išgirdęs mano skausmo balsą,
Iš amžių glūdumos tiesei man ranką, —
Ir štai painioj gyvenimo kelionėj
Man jėgos neišsenka.

Žinau, kad mano skausmas — menkas lašas
Žmogaus kančios bedugniame okeane.
Ir vien tik tu man atskleidei jo prasmę,
Kentėjimo titane.

*Be skausmo nēr nei laimēs, nei kūrybos,
Ir amžinybēn kelias uždarytas.
Tik po nakties mums pateka aušrinē,
Ir švinta giedras rytas.*

*Ir man negaila, kad buities kelionēj,
Pamīļš zeme, klupdamas kentējau,
Jei su tavim kenčiau bent trumpā mirksnī,
Titane Prometējau.*

PER VĒLAI

*Ant kelio, ant lauko purvynas,
Dar eina iš žemēs šalti pašalai.
Dēl ko gi ir mano krūtinēj
Jausmų pumpuruotas daigynas
Atgijo šįkart taip vėlai, taip vėlai?*

*Šį rytą visur stebuklinga:
Ir paukščiai pragydo, ir sodai pražydo.
Masina pavasario šventės stalai, —
Svečių į tą puotą nestinga.
Tik aš į ją kviestas, deja, per vėlai.*

*Aš meilės svajų vieną sykį
Pavasario rytą klausiausi mielai, —
Ir vienas man žodis į širdį įkrito.
Tą žodį man šiandien tu vėl pasakyki
Kad ir per vėlai, per vėlai...*

SONETAS

*Mes klausėm Šuberto, Bethoveno ir Bacho,
Ir Mocarto džiaugsmingų, dieviškų garsų.
Atminus tai, ir šiandien man širdis dar plaka
Kad buvo su tavim taip gera ir šviesu.*

*Jaučiau tave grėsmėj įtūžusio likimo
Ir šėlstančiame Bacho fugų gaivale,
Jaučiau tave, kai audros skliautuose nurimo
Ir stygos sudūzgė harmonija tylia.*

*Praėjo visa tai kaip šviesūs sapno monai,
Bet aš širdy toliau tą muziką tęsiu.
Ir grįžta atgalios tie stebuklingi tonai,
Ir kelia man naujų aidų ir atgarsių.*

*Ar tu, manęs pasilgus, kartais paspėlioji,
Kad taip kartojasi ir mūsų „Nebaigtoji“?*

NEBŪK TU JUOKINGAS

— *Nebūk tu juokingas
Su savo eilėm apie meilę, draugystę!
Tu pykini mus!
Kai žemė po kojom siūbuoja ir slysta,
Tu nori dainuoti švelnius jausmus?*

Ak, liaukis!

*Mūs sielas niokoja baimė, siaubas,
Ir kvapą užgniaučia piktas rūstis.
Ir žemėje nēr mums ko viltis —
Ir nēr danguj kam skųstis.*

*Mes pasiekėm kosmoso juodą bedugnę,
Kur nyksta kaip pūkas mūs svoris.
Mes lendam į žemės kietą plutą,
Kur keikti likimą ir verkti noris.*

*Pakriko mūs mintys, išklydo jausmai,
Žmogus žmogaus nesupranta.
Ir daužo šventorių vitražus
Suižūlėję vaikai,
Ir drabsto purvais paveldėtą mantą.*

*Šį rytą ne saulė, pakilus į dangų,
Gaivinančiais atomais žemę vaisina, —
Zenite pakibęs mirties branduolys
Ir žmogui, ir žvėriui,
Ir vabzdžiui menkamui
Klaikia nebūtim grasina.*

*Ir tau reikia šiandien
Lemties sprendimui paklusti —
Dainuoti ne meilę, draugystę,
O piktą pagiežą
Ir rūstį.*

*O aš atsakiau:
— Būsiu juokingas? Tegu!..
Lydėkit mane pašaipos juoku!
Jūs žūsit, pamėlusiom lūpom
Likimą piktai keikdami, —
Aš žūti geidžiu
Su šypsniu burnoj atlaidžiu
Ir meilės žodžiu.*

SKRIEJI, SAKALE

*Skrieji, sakale, aukštai,
Sakale, toli matai.
Jokie paukščiai suplasnoję
Tau padangės neužstoja.
Bet ir žemės kauburiai,
Kalnų uolos ir miškai
Nesustabdo tavo skrydžio.
Nors grūmoja tau tolydžio,
Saulės broli, niekados
Nieks tau kelio neužstos.
Žemei gimusiųjų nieks
Tavo skrydžio nepasieks.
Vien tik pats, laisvūne paukšti,
Svaigiame padangių aukšty
Nesuglausk sparnų.*

VIVOS PLANGO
(Gyvuosius apverkiu)

*Per bedugnes ir kalnus
Jūs žengiat kaip gigantai,
Išnardote marias
Ir kylat į padanges,
Ir spiaudot ugnimi,
Ir vemiate siera,
Ir Dievo žemėj jums nėra,
Gyvieji!*

*Vieni kaip viešpačiai,
Kiti — vergai,
Visi rūstaus likimo sūnūs,
Kerštu pritvinusia dvasia.
Ir Kaino ženklas kaktose,
Ir ta pati klaiki dalia —
Kentėt apgaulėj ir mele.
Ir žūti keikiant žydrą dangų.
Vivos plango.*

*Rūsčių dienų kerštingi sūnūs,
Nepalaimos herojai,
Visais keliais, visom kryptim
Su juoda prievartos mintim
Jūs žengiat nuožmūs ir pikti,
Likimo baimės pasmerkti.
Kur krinta jūs šešėlis,
Ten džiūsta skaisčios gėlės.
Po švinine jūs koja*

*Kantrus akmuo vaitoja.
Nuo jūs burnų nuodingo kvapo
Vaiduokliai keliasi iš kapo.
Klaikiam šios žemės pragare
Jūs trypiat sėkla nemaria
Ir žydit apgauliais žiedais
Ir nokstat dvokiančiais nuodais,
Tvaiku to melo ir žabangų.
Vivos plango.*

*Jūs žengiate į sostus
Ir minate altorius.
Nuo jūs įstatymo sugriuvo
Ir nuodėmės, ir doros;
Karūnos niekšų valiai,
O dulkėse karaliai.
Ir tribunoluos išdidžiai
Teisiuosius smerkia žmogžudžiai.
Ir sūnus nebeverkia,
Jei mirti motiną pasmerkia:
Nereikalinga ir tuščia
Žmogaus paniekinto kančia.
Ir vakaruos užgeso saulė —
Vien piktas melas ir apgaulė.
Pakalnėj žiežirbos sumirgo,
Praskrido raitelis ant žirgo,
Ir dalgis sutemoj sužvango.
Vivos plango.*

*Žėruoja plačios aikštės,
Liepsnoja kaitrūs laužai,
Suplūdo pilkos minios*

*Jums garbę atiduoti,
Valdovai!
Jau aukurus sukrovę,
Žyniai jums gieda šlovę,
Ir gatvių dulkėse sukniubę
Jums vapa maldą skubią
Ir vergiškai ekstazėj žada
Bučiuoti jūsų padą.*

*Ir džiūgauja tironai
Ir budelių gauja,
Ir žemė žėri jau raudonai
Kraujuos ir ugnyje,
Ir švenčia piūtį pabaigtuvių
Minia vergų ir paleistuvių
Naktovidžio naktiniam tango.
Vivos plango.*

*Ir mes, ir mes, kur kenčiame,
Pilkieji milijonai,
Ar didmiesty ar kaime,
Su rūpesčiu ir baime,
Vieni vergijoje užguiti,
Neišmintingam lūkesty kiti
Sukniubę.*

*O iš rasotų rūsių
(Ir mes, ir mes ten būsim)
Per naktį juodą nykią
Kažkas likimą keikia,
Kažkam numirti reikia.
Bedugnėj skausmo sielvartingo*

*Gyvenimas kaip lašas dingo
Už geležim apkalto lango.
Vivos plango.*

MORTUOS VOCO
(Mirusius šaukiu)

*Dabar einu į didžią tylumą,
Į tylumą palaimintą ir didžią,
Ir į calūno juodo minkštą drobę
Naktis visų mūs sielvartus suglobia.
Einu į laisvę didelę ir plačią,
Kuri priims mane, kaip lauktą svečią.*

*Pro pilkus sutemų rūkus
Einu pas brolius ir draugus,
Bet tolyje dar bokštuos gaudžia
Ir dega vakarinės žaros,
Ir vėl krūtinėj gėla maudžia,
Širdyj pagieža ir aitra.
Ne viskas sutemose žuvo:
Šiltu krauju širdis pasruvo
Ir prievartai paklusti neišmoko.
Mortuos voco!*

*Šaukiu aš jus visus iš kapinynų,
Iš pakelės duobių ir griovių,
Iš molio, dumblo ir smėlynų,
Ir iš visų mirties vietovų.*

*Pakilkit, griaučių šiurpūs milijonai,
Garbingieji pulkai ir legionai,
Ir tu, kurie nuo šalčio ir nuo bado
Pūgų simfonijoje mirtį rado,
Ir tie, kurie už laisvę tokią mirtį
Dūlėja nukankinti.*

*Pakilkite išniekinti,
Subiauroti, apluošinti,
Su aimanomis ir klyksmais,
Su budelių girta gauja,
Kuri žibintų žaroje
Ant jūsų kapo spiaudėsi ir šoko.
Mortuos voco!*

*Bet tyli kapinyno tamsios kalvos,
Nekyla niekas iš drėgnos duobės,
Ramybėj miega griaučių plikos galvos.
Jų sapno niekas niekad neįspės,
Kaip niekas neįspės kančios
Prasmės, nei galo, nei pradžios.
Ir viską saugo paslaptis,
Kaip ta šiurpi, tyli naktis.
Ir eis gyvieji per tą buitį klaikią
Su gėla amžina, gilia;
Visiems, visiems keliu tuo eiti reikia,
O grįžti niekam nevalia.*

*Negrišiu jau nė aš į saulės dieną
Iš tos juodos nakties,
Tik pakelėj pro varpučio velėną
Gal ranką kas išties*

*Ir tars: Eiva drauge į gilumą,
Į didžią šventą tylumą,
Kur ašarų nebus, nė veido juoko.
Mortuos voco.*

*Ir aš einu į tylumą,
Į tylumą palaimintą ir didžią.
Einu per aukštą siaurą tiltą
Į naktį kvepiančią ir šiltą,
Kur juda žvaigždžių milijonai,
Pulkų pulkai ir legionai.
Ir mano tako staigų vingį
Nužymi ruožai spindulingi.*

*Naktis gera, naktis kaip motina
Jautri, įspėjanti, dosni,
Paguodžia ir pasotina,
Kai jos viešnagėn pareini.
Ir aš pavargęs parėjau
Ir klaidžiot nebenoriu jau
Aštriais, įdegintais keliais,
Impregnuotais saulės spinduliais.
Ir sako ji: „Lik čia, sūnau, —
Aš tavo sielvartą žinau“.*

*Ir aš lieku. Kantriai vilkta
Sunki gyvenimo našta
Kaip varpa svyranti prinoko.
Mortuos voco.*

SPĄSTAI

Taip, aš esu senas... Ši rytą pirmą kartą veidrodyje pamačiau pageltusį ir raukšlėtą seno žmogaus veidą. Įdubę skruostai buvo pridengti muilo putomis, bet aš nušluosčiau jas ir vėl užsidėjau akinius, kad geriau galėčiau įsižiūrėti į tai, ką Žermana vadina „piktai besišypsančiu Mefistofeliu“.

Nesuvokiau, kodėl ji sugretina mane su šauniuoju pasakų velniu, bet visada, kada nebesusivaldo, pusiau paniekinamai, pusiau juokaudama, išsviedžia gylį: „Taip, taip, šypsokis, kaip Mefistofelis...“ O vakar, kada pokalbis iškrypo į kokčiai smulkmeniškas rietenas ir ji jau ruošėsi pasakyti įprastinį sakinį, pajutau, kad gailus jausmas suspaudė širdį. Tylėdamas pakilau iš fotelio, kuriame praleisdavau ilgas ir tylas vakaro valandas su pamiltuoju Balzaku rankose, ir palikau ją vieną. Juodis pakėlė galvą nuo letenų ir nesusivokdamas žvilgterėjo į Žermaną, bet, pamatęs jos piktas akis, pakilo ir nusekė paskui mane.

Koridoriuje, kuris skyrė mano dviaukštį namelį į dvi dalis, pajutau, kad kažkas sunkauso ir grasinančio plūsta į širdį. Pirmosios

durys jau seniai nieko man nebesakė, bet instinktyviai ištiesiau ranką į ją. Ar tai buvo geismas šią naktį būti kartu su ja? Pasąmonės išspėjimas, kad nepasilikčiau vienas, nes nelaimė artėja ir sekančiomis minutėmis aš aimanuosiu ir šauksiuos pagalbos? O gal instinktas išpėjo glaustis prie to, kuris yra sveikas ir nekenčia?

Aš nusvirduliauau iki savo kambario ir skubiai įėjau. Uždaręs duris, atsirėmiau į jas ir pabandžiau toliau samprotauti, kodėl aš ištiesiau ranką į Žermenos miegamojo duris, bet kaskart garsiau stuksenanti širdis užgniauzė mintis. Atrodė, kad aš išnykau, kad mano pojūčiai susitraukė į širdies nelygų stuksenimą, kuris milžinišku gniužulu apglėbė visą kūną, įsiurbė jį į save...

Paskui aš vėl pajutau savo kojas ant grindų. Jos drebėjo ir sunkiai išlaikė kūną, ir aš suvokiau, kad taip drebu visas, jog ranka, kurią laikau ties širdim, šokinėja ant krūtinės. Bet beprotiški įsijautimai buvo praėję, ir aš vėl pasijutau tebestovįs prie durų. Lova ir vaistai buvo čia pat, bet bijojau pajudėti, kad skausmas, kuris deginančių bangų antplūdžiais ieškojo kelio į širdį, po neatsargaus judesio nesuplūstų į ją.

Ant staliuko silpnai tikėjo laikrodys. Negyvas, bet neklystantis, kaip amžinybės ratas, jis skaičiavo sekundes iki skausmo smūgio, kuris partrenks mane ant grindų ir blaškys

susirietusį ir unkščiantį, iškreiptu veidu ir gelsvomis putomis ant lūpų.

Lango keturkampyje sidabriniais taške-
liais nepajudinamai ir amžinai mirgėjo rytų
dangaus žvaigždės. Aš visada mėgau rytus.
Paslaptینگus ir švelnius, kuriuose pilkai pra-
dėdavo blykšti dangus ir kartu su nedrąsiu
paukštelių giedojimu pasirodydavo skaisčiojo
dievo Saulės veidas. Vaiskus ir kupinas gyvy-
bės, jis nurausvindavo dar tebemiegančių gi-
rių viršūnes; aukso tvanu užgoždavo laukus
ir, išbudinęs nerūpestingai ryto šnektai Trijų
Kuprių upelį, apipildavo mano namelį aukso
ir laukų žalumų vaivorykštėmis.

Tačiau dabar temačiau tik nedidelį jo
sklypelį, o priėti prie lango ir pažvelgti į jo
paslaptینگai ramią begalybę — nedrįsau.

Juodis unkštė ir trynėsi į kojas, siekda-
mas palaižyti rankas. Aš nugalėjau baimę (o
gal tikėjau, kad ši kartą prieuolis pasibaigs
be gilesnių pasėkų) ir įjungiau šviesą, kad ga-
lėčiau pažvelgti į jo be jokio vyliaus atsidavu-
sias akis. Šviesoje pasijutau drąsesnis ir šyp-
telėjau šuniui. O jis stovėjo prieš mane ir
klausiamai žvelgė į akis. Pasilenkiau paglos-
tyti jo ausų, bet tą pačią sekundę pajutau
durklo smūgį. Taiklų ir toki stiprų, kad par-
griuvau ant grindų, skaudžiai atsitrenkda-
mas kakta į lovą. Tiesa, skausmo nepajutau,
nes visas kūnas sustingo ir pasidarė nejaut-
rus. Tejutau tik širdį: ji vėl įgavo vaiduokliš-
kas apraiškas ir pavirto į baltai įkaitintos ge-

ležies gumulą, kuris daužėsi krūtinėje, degino ją ir ištirpyto metalo lašais krito į amžius trunkantį kentėjimą.

Išsigandęs šuo glaudėsi prie manęs, laižė veidą ir, atsargiai sukandęs ranką, bandė pakelti nuo grindų. Aš pabandžiau nusišypsoti, bet nepajėgiau. O norėjau, troškau mirti šypsodamasis, ramia, abejinga išraiška veide, kurio pomirtinę kaukę išspausdins laikraščių pirmuosiuose puslapiuose. Geidžiau numirti abejingas ir ramus, kad niekas nesišaipytų iš mano kančių ir niekas nesigailėtų: „...Rado senį susirietusį ir paskutinės kančios iškraipytu veidu“. Net iki paskutinės sekundės norėjau išlikti toks, kokį vaizdavau visą gyvenimą: stiprus ir abejingas viskam. Tačiau skausmas buvo stipresnis už mane. Plieninio kalto brūkšniais jis darkė mano veidą, ir aš pajutau, kad nebepajėgiu kovoti su juo, kad grimstu į šaltą bedugnę, kuri gaubia mane ir triuškina...

Kiek ilgai užsitęsė šita nebūties tamsa — nesuvokiau, bet kada vėl pamačiau lėtai slankiojančias lubas, supratau, kad tebesu gyvas ir kad verkiu. Taip, po kiekvieno priepuolio ašaros užplūsta man akis, ir nors nebejaučiu skausmų, o tik kūną drebinantį nuovargį, visada verkiu. Suvokęs, kad priepuolis šį kartą nebuvo paskutinis, lėtai, vis įsiklausydamas į rimstančios širdies staksenimą, atsisėdau ir nuropojau iki lovos. Staiga į duris pabarbeno žermana.

— Jokūbai, mielas! — šaukė ji. — Ar tu nesugriuvai? Aš lyg girdėjau...

Aš pasiekiau lovą ir, atsiremdamas į ją, atsistočiau. Kambarys skrido apie mane, o kojos linko, bet aš atsirėmiau į lovą ir stengiausi pro ašaras išžiūrėti į vieną tašką sienoje, kad ne tik kojomis, bet ir žvilgsniu išsilaikytčiau stačias. Duryš buvo neužrakintos, ir ji galėjo kiekvieną sekundę jas praverti. O aš nenorėjau, kad ji pamatytų mane tokioje padėtyje: pajuodusiu veidu ir verkiantį. Ne, niekada nesuteiksiu jai šito malonumo! Niekada!

— Nieko man neatsitiko, — atsakiau, bet suvokęs, kad tik judinu lūpas, atsigrėžiau į duris ir, sukaupęs paskutinius jėgų likučius, garsiai ištariau: — Nieko man neatsitiko. Tai Juodis dūksta.

Ji sukluso. Aš tariausi matęs riebų ir rausvai nudažytą jos veidą, kurią ji glaudė prie durų, stengdamasi ką nors išgirsti. Keletą sekundžių ji lūkuriavo, bet Juodis, kurio ji nekontė ir bijojo, išgelbėjo mane, linksmai sulodamas. Jis džiaugėsi, kad aš pakilau ir vėl pradėdau kalbėti, todėl, linksmai amsėdamas, šokinėjo apie mane. Ji slopinamai atsiduso ir nuėjo.

Tik tada aš atitraukiau kelius nuo lovos ir, įsitikinęs, kad galiu vaikščioti, nuėjau prie atviro lango.

Vakaras buvo nuostabiai šiltas ir skambus, kaip mėlyno porcelano taurė. Jis dūzgė

švelnią ir paslaptinę Trijų Kuprių pasaką, seną ir graudžiai liūdną legendą apie tris brolius ir žiaurią mėnulio dukterį. Aš nusišluosčiau ašaras ir stengiausi išvelgti Trijų Kuprių kalnų viršūnes — trijų nelaimingų brolių kupras, virš kurių besišypsančios mergaitės dantų sidabru žėrėjo mėnulis. Mano kojos drebėjo, ir svaigo galva, bet aš atsirėmiau į palangę ir, padėjęs galvą ant rankų, bandžiau prisiminti senąją pasaką...

Mintys blaškėsi, tepaliesdamos tik pavienius žodžius, kuriuos bandžiau kartoti džiūvančiomis lūpomis, bet po keleto minučių supratau, kad esu priverstas atsisakyti vakarinio pasivaikščiojimo, kad esu toks nusilpęs ir sergantis, jog būtinai turiu atsigulti. O aš taip bijojau lovos! Paskutiniaisiais metais daugybę naktų pragulėjau joje nepajėgdamas užmigti, nes miego tabletės tesukeldavo tik skrandžio skausmus ir sunkią apatiją. Bet po kiekvieno priepuolio man buvo reikalingas miegas, reikėjo pasilsėti.

Stalčiuje suradau morfijaus ampulę ir švirkštą. Valandėlę dvejojau, bet prisiminęs, kad rytoj sekmadienis, Mikelio lankymosi diena, apsisprendžiau ir nulaužiau ampulės kaklelį. Po injekcijos skubiai nusirengiau ir atsiguliau.

Juodis, supratęs, kad ši vakarą mes niekur nebeisime, pastovėjo prie lovos ir atsigulė savo kampe.

Laikas slinko vėžlio žingsniu, abejingas

ir neskubėdamas, kaip ir visada. Stengdamasi nešlamėti, Žermana vėl atėjo prie durų ir priglaudė ausį. Tyla spengė ausyse, ir aš pajutau sulaikęs kvėpavimą, kaip ir ji. Mes abu klausėmės, stengdamiesi nesujudėti. Kaip du žiaurūs ir viskam pasiruošę sąmokslininkai. Paskui ji pabarbeno ir, nelaukdama pakvietimo, pravėrė duris. Atrodė, kad jau prieš žengdama į kambarį ji buvo sutvarkiusi veide rūpestingos žmonos šypsena.

— Tu jau lovoje, — nustebo ji. — Ir pasivaikščioti nebeisi ši vakarą?

— Nebeisiu, brangioji, — atsakiau pasikeldamas ant alkūnių. — Rytoj anksti kelsiuos. Sumaniau pažvejoti Trijų Kuprių upe lyje...

Ji atėjo prie lovos ir pabučiavo mane į kaktą. Sutvarkė antklodę, kaip ir visos mylinčios žmonos, sekundę pasvyravo, ar atsiprašyti dėl buvusio ginčo, bet apsisprendė „didžiavasiškai nebeprisiminti šeimoje pasitinkančio sunkesnio pokalbio“ ir tepasakė:

— Ramios nakties, brangusis. Aš irgi einu į lovą. Palikti tau karštos arbatos pusryčiams?

— Ačiū, nereikia, — sumurmėjau. — Iš eidama išjunk šviesą.

Morfijus pradėjo veikti taip staigiai, kad aš išsigandau, jog neužmigčiau dar jai tebestovint prie lovos. Vokai pasidarė sunkūs, ir tik paskutinėmis pastangomis bepajėgiau juos suvaldyti.

Prie durų ji dar kartą atsigrėžė, bet matydama, kad aš snaudžiu šypsodamasis, išjungė šviesą ir išėjo. Aš atsikvėpiau ir pasidaviau srauto sūkuriams.

Lova suposi ant švelnių bangų. Retkarčiais ji iškildavo taip aukštai ir pasvirdavo, kad aš instinktyviai ieškodavau atramos, idant galėčiau įsitverti jos. Paskui viskas ėmė rimti. Bangos silpnėjo ir sustingo, kaip suledėjusių marių ketera, o tylą, kuri neaiškiai murmėdama blaškėsi virš manęs, susiformavo į juodą skarą, nusileido ant manęs ir susupo į švelnią, pasakiškai malonią trokštamo nebuvimo ekstazę...

...Ryto saulės spindulys, kaip auksinė strėlė, slankiojo kambaryje. Retkarčiais jis lūždavo ir švytinčiais aukso trupiniais pabirdavo kilime ir sunykdamas. Paskui vėl pasirodydavo sienoj ir smalsiu pirštu slankiodavo portretų veidais. Staiga jis iškrypo į neaiškų šviesos tašką, nučiuožė siena ir dingo už lovos.

Aš pakreipiau galvą ir spėjau pamatyti, kad jis iššoko pro atvirą langą ir ištirpo ryto dangaus mėlynėje. Tikriausiai dabar jis bėginėjo krūmų viršūnėmis ar kutendamas šildė ryto rasos perlais pridengtas gėles.

Pakilau iš lovos ir, žvilgtelėjęs į laikrodį, supratau, kad žvejojimą pramiegojau. Tačiau nepajutau jokio gallesčio. Priešingai, jausdamasis sveikas ir gerai pasilsėjęs, pašaukiau Juodį ir, glostydamas jo ausis, linksmi sušaukau:

— Ši rytą eisime pasivaikščioti į mišką!

O vonios kambaryje staiga prisiminiau žermenos žodžius. Aišku, kad ji ieškojo, kaip skaudžiau suniekinti mane, išsikeikti taip, kad pajusčiau jos neapykantą, o gal ir panieką. Ji tikriausiai galvojo: šypsosi, kaip senas velnias, bet nedrįso šitaip vulgariškai išsireikšti. Mes abu buvome didburžuazinio luomo žmonės, tai nors ir nesikreipiame į vienas kitą „jūs“, skambesnius išsireikškimus pakeisdavome nuo renesanso laikų tebevartojamomis alegorijomis.

Taigi aš nušluosčiau muilo putas, padėjau skustuvą ir išžiūrėjau į savo veidą. Ne, aš niekada nebuvau gražuolis, net jaunystės žydėjimo metais, bet ir senatvė nepadarė manęs šlykščiu. Turėjau veidą, kaip ir milijonai žmonių, ir be jokių iliuzijų visada suvokiau, koks jis yra. Tik dabar pirmą kartą pamačiau, kad jame slepiasi nesuvokiamas liūdesys ir nuovargis. Akys tebešvietė abejingu išdidumu, o veido raukšlės (paliečiau jas pirštais ir bandžiau išlyginti, bet jos vėl išsiskverbavo į odą ir tik dar ryškiau išvagodavo kaktą ir skruostus) nieko nerodė, be senatvės įprastinių ženklų: nuovargio. Tai buvo gėstančios gyvybės veidas, žmogaus, kuris, kaip priežodis sako, leidžiasi į pakalnę ir jau mato atvirą duobę ir jon įžengs paskutiniu žingsniu. O mano žingsniai buvo lygūs ir apskaičiuoti, dėl to jokie netikėtumai negalėjo jų iškreipti iš pakelės takelio, kuriuo leidausi jau eilę metų,

sukietinės širdį ir sutramdęs mintis, žinodamas ir nesipriešindamas Kūrėjo grandinei, kuri prasideda su pirmuoju riksmu lopšyje ir kuri atitempia į Pakalnės Galą. Taip, tai yra matematinė kreivė, nebanguojanti ir be jokių lūžių diagrama, kuri prasideda atsargiu kilimu ir, pasiekusi gyvybės zenito tašką, pasvyra ir užsibaigia absurdo atgimimo prade.

Baigiau skustis šypsodamasis. Kaip ir visada, kada, stengdamasis pabėgti nuo nemielios realybės, pradėdavau fantastinius samprotavimus ir pats šypsodavausi iš jų padrikumo. O Žermana nesuprato, kad mano šypseną tebuvo tik savotiška kaukė, kuria prisi dengdavau, idant paslėpčiau po ja tai, ką pergyvenu savyje. Ir sužeista dvasia pakludavo, ji sustodavo prieš ją ir įsisunkdavo į šypsenos raukšles, nors viduje aš vaitodavau. Kaip vakar, kada Žermana pikta sužaibavo akimis ir pravėrė lūpas paniekai išreikšti. Ji teturėjo penkiasdešimt metų, o aš jau siekiau septyniasdešimt. Nors kalbėjomės abejingais balsais, bet nesupratome vienas kito. Ji mėgo triukšmingą draugiją, kurioje dar siekė dominuoti savo sveiku kūnu ir intelekto mandrybėmis, kai tuo tarpu aš jau buvau visiškai išsisėmęs ir tetroškau tik paskutinių dienų ramybės. Seksualinio geismo ugnis dar ruseno joje, o aš jau buvau abejingas ir šitam stimului. Taip, mes kasdien tolome vienas nuo kito ir, nebepajėgdami mylėtis, pradėjome nebepkęsti. Kur slypėjo nesėkmės pradžia? Mano

nepajėgume? Ar kad nesutapo skirtingi būdai ir supratimas? Pavyde? Įžeistos savimylės pagiežoje?

Ir tada, kada aš pasijutau beieškas atsakymo į šituos klausimus, vėl nusišypsojau ir skubiai pradėjau švilpauti.

Virtuvėje ant stalo radau termosą bonką su karšta arbata ir keletą sumuštinių. Arbatą išgėriau visą, nes jaučiau aitrų troškulį (morfijaus pasėkos), o sumuštinius įsidėjau į kišenę: bus pusryčiai Juodžiui. Paskui tyliai, kad neišbudinčiau Žermenos, susiradau lazda, ir mes išėjome.

Lauke švietė skaisti ryto saulė, kvepėjo kažkur nupiauta žolė, o slėnyje gulinčio miestelio bažnyčios varpai silpnu dundėjimu kvietė rytmetinėm pamaldom. Valandėlę stovėjau prie durų keisto graudulio pagautas ir dairiausi aplink, kaip žmogus, kurį netikėtai išleidžia iš tamsaus rūšio į šviesų ir kvepiantį gerojo Dievo sodą. Paskui nusileidau laipteliais ir apėjau dar drėgnas ir nedrąsiai beatsiskleidžiančias gėles. Alyvų krūmė, kuri išauginau į tankiai susipynusią arką ir kurio gilumoje buvau pastatęs suoliuką vakarams praleisti, pragydo kažkoks paukščiukas. Lydimas jo rytmetinės giesmės, išėjau į keliuką ir pasukau į mišką.

Keliukas vingiavo sodria žolė apaugusiu šlaitu, mediniu tilteliu šoko per Trijų Kuprių upelį ir rangyta juosta spraudėsi į mišką. Prieš jį, nedidelėj kalvoj, stovėjo mano mė-

giamiausių kaimynų vila. Jų buvo keletas, šitų kaimynų, bet aš labiausiai mėgau „pamiškės gyventojus“. Gal todėl, kad jie neieškojo bičiulystės ir nesiveržė į mane, tiesdami rankas, kaip kiti, kurie, nežinia kokių samprotavimų verčiami, stengdavosi mano draugėje pereiti miestelį. O gal mėgau juos todėl, kad mylėjo ir suvokė palaimintą šito kampelio ramybę. Kiekvieną šeštadienį jie parvykdavo iš miesto proletarišku autovežimiu ir išbūdavo viloje iki pirmadienio ryto. Žermana kartą pasakojo, kad jie esą nevedę, bet aš truktelėjau pečiais, ir ji išsėidusi nutilo. Aš nenorėjau nieko žinoti apie tuos žmones, man pakako to, kad jie buvo jauni ir mieli, o visa kita buvo jų dalykas. Jie mėgdavo, kaip ir aš, vaikščioti laukais ar miške, ir neretai mes netikėtai susidurdavome tokių pasivaikščiojimų metu. Aš pakeldavau skrybėlę, o jie atsakydavo draugiškomis šypsenomis. Manau, kad suvokėme vieni kitus, o tai ir buvo svarbiausia. O kartą, vaikščiodamas pamiškėje, netikėtai pamačiau juos prie Trijų Kuprių upelio. Jie buvo nuogi ir atrodė vos spėję išbristi iš upelio, nes jauni ir saulės nurudinti kūnai blizgėjo, kaip antikinių dievaičių. Vyras kažką pasakė ir nusijuokė, o ji pasėmė delnais vandens ir girdė jį. Tai buvo nuostabiai gražus vaizdas, bet aš pasijutau, kaip piktadarys, patekęs į šventyklą, ir tyliai pasitraukiau į mišką.

Perėjus tiltelį, į veidą padvelkė sunkus ir gaivalingas miško kvapas. Juodis, kuris ištiki-

mai bėgo prieš mane, sustojo ir pastatė ausis. Jis uostinėjo orą, kvėpdamas į save tik jam vienam suvokiamus miško kvapus. Manau, kad šimtmečių užgožtas žvėries instinktas vėl pabudo jame ir nelauktais išpūdžiais susisunkė į visą jo būtybę. Pasiekus pirmuosius medžius, aš ištiesiau ranką į juos ir pasakiau:

— Laisvas, Juodi. Bėk į mišką.

Ir jis šoko pirmyn pasišiaušusia ketera, priplotomis ausimis ir dingo tarp medžių. Aišku, kad dabar jis puldinėja įvairiausių pėdsakų kvapais, blaškosi po tankumynus ar voliojasi ant drėgnų samanų. O man miškas visada sukelia sunkų, kad ir mielą, bet nesuvokiamai gaudų jausmą. Ar tai buvo miškinio žmogaus deformuoti pojūčiai, vėl sugrižtant į buvusią gyvenvietę? Milžiniški ir nebesuprantamai murmą medžiai sukeldavo beveik šventą pagarbą jiems, o tamsūs ir, kaip atrodė, netikėtumų kupini tankumynai skverbdavosi į vaizduotę įvairiausių nesuvokiamų prisiminimų šešėliais. O tas kvapas! Sunkus ir drėgnas, sumišęs su pūvančių samanų, grybų bei miško žolių kvapais, erzindavo nosį, dėl to pasijusdavau betraukias jį į save, kaip ir Juodis. Ir šita šlamanti, murmanti milžiniško gaivalo prietema vertė klausytis ir dairytis, net nesuvokiant kodėl.

Pasiekęs nuolat lankomąją aikštelę, radau joje manęs belaukiantį Juodį. Jis gulėjo nuvargęs, bet, kaip atrodė, patenkintas. Aš atsisėdau ant suoliuko, kurį pats buvau sukalęs iš

keletos šakų prieš daug metų, dar tada, kada Klaudija kartu vaikščiodavo po šitą mišką ir vieną kartą pasakė:

— Šitoje aikštelėje reiktų suoliuko.

Tai buvo vieno saulėto sekmadienio popietį, o sekantį, kada mes vėl atėjome į aikštelę, jau stovėjo šitas suoliukas, ir aš, apsimesdamas abejingu, padaviau jai keleriopai sulankstyta popieriaus lapą:

— Suoliuką padariau aš, bet miškas yra tavo.

Ji išplėtė akis ir valandėlę vartė nuosavybės aktą rankose, paskui padėjo jį ant suoliuko ir pakėlė žvilgsnį į mane. Žalia aikštelė ir saulės nušviestos medžių viršūnės drebėjo jos ašarų kristaluose, ir aš lūpomis nušluosčiau jos akis. Tada ji suspaudė mano veidą tarp šiltų savo delnų, stipriai, iki skausmo, ir, slėpdama verksmą, priglaudė savo kaktą prie manosios...

Aš pakėliau galvą ir apsidairiau. Mažytės eglutės, kurių viršūnės ji mėgdavo glostyti, jau buvo užaugusios į tvirtas didžiules egles, o pati aikštelė man pasirodė keistai sumažėjusi. Paglosčiau suolą, bet vizija buvo dingusi, o tikrovė, kasdieninė ir kaskart sunkėjanti tikrovė, vėl atsistojo šalia manęs.

Šuo pakilo ir prisiartino prie manęs. Valandėlę mudu žiūrėjome vienas į kitą, iki aš susipratau ir ištraukiau iš kišenės sumuštinį. Maitindamas Juodį, pabandžiau suvokti,

ką veikia Žermana. Žinoma, ji jau atsikėlė ir spėjo patelefonuoti savo meilužiui:

— Senis su šunim išėjo į mišką.

O gal ji sakė:

— Vakar sakė, kad žvejos Trijų Kuprių upelyje, bet ši rytą pastebėjau, kad meškerė tebestovi kampe. Žinai, brangusis, šitas Mefistas vėl suerzino mane...

Ką galėjo kalbėti vyrą apgaudinėjanti žmona su savo meilužiu? Žinoma, jie savaip suvokia reikalus ir turi tam reikalui pritaikytą žargoną. Ar aš pavydėjau šitam tvirto smakro ir išūlaus žvilgsnio vyrui? Ne, tikriausiai nepavydėjau. Juk pastebėjau žaidimą pačioje pradžioje, bet leidau įvykiams plėtotis, likdamas smalsiu stebėtoju. Argi aš tikrai buvau toks abejingas, kaip bandau įtikinti save? Jeigu taip, kodėl slėpiau kančią po įprastine šypsena ir, apsimesdamas nieko nepastebįs, kažko lūkuriavau? Negi aš, kuris tariasi pažįstas žmones, nors ir kažkaip suktais gudrumais jie bandytų nepasirodyti, kokie esą, nemačiau, kad Žermana išimylėjo poną Vanblatą? Taip, reikia prisipažinti, bandžiau nematyti nemielos tikrovės, užsidengdamas akis viltim, kaip medžiotojo užvytas bebras, vyliausi, kad išaiškės, jog suklydau; net nesamprotaudamas atsukau nugarą tikrovei, nes taip man buvo mieliau. Paskui, kada visos abejonės ar viltys išsisklaidė, išdidumas nebeleido išsiduoti, kad kenčiu. Tačiau kada Mikelis, apsimesdamas abejingu, kaip ir aš, pasakė:

— Man atrodo, kad ponas Vanblatas tapo šeimos draugu, — vieną vakarą, išleisdamas „mielą kaimyną“, pasakiau:

— Ponas Vanblatai, vakarodamas pas mus, pabandykite nerūkyti. Kaip žinote, aš nerūkau, ir jūsų pypkės dūmai vargina mane.

Ir to pakako. Jis buvo gudrus vyras ir suprato, kad aš nesu visiškai kvailys, nors tokiu ir apsimetu. Mes abu gerai žinojome rafinuoto luomo išsireiškimus ir, kaip ir pridėdama aukštos kultūros žmonėms, atsiskyrėme su šypsena ir rankas paspausdami. Keletą vakarų jis nebeatėjo, ir žmona, kuri, be abejo, jau viską žinojo, buvo priversta suvaidinti nieko nežinančios vaidmenį ir prisiminė poną Vanblatą. Iš jos balso supratau, kad ji tik nežmoniškais pastangomis išlaiko veide abejingą išraišką, ir dėl to, nepakeldamas galvos nuo knygos, atsakiau:

— Ponas Vanblatas? Nežinau, brangioji... Prieš keletą dienų pasakiau jam, kad jo pypkės dūmai vargina mane. Gal vyras išsėdė...

Ji atsargiai nusijuokė ir niekada daugiau nebeprisiminė jo. Tačiau ji suprato, kad aš kažką nuvokių, bet nežinojo, kiek toli esu nuėjęs savo samprotavimuose ar įtarinėdamas. O paskui prasidėjo neišvengiami išvykimai į miestą, giminių lankymas, teatras ir visos kitos gudrybės, kuriomis naudojasi apgaudinėjančios žmonos.

Jis atėjo į mano namelį, šitas ponas Van-

blatas, su šypsena, bet toks drąsus ir pasitikintis savim, kad aš net nustebau.

— Atleiskite, kad drįstu jus sutrukdyti, — kalbėjo jis prie durų, vienoje rankoje laikydamas skrybėlę, o kitą tiesdamas man. — Matote, sužinojau, kad šitos nuostabios vilos savininkas yra garsusis architektas Žilbertas. Matote, aš esu statybos inžinierius (tiesa, jau pasitraukęs į pensiją), ir man teko susipažinti su jūsų suplanuotomis statybomis Afrikai... Jau keletas mėnesių, kaip gyvenu jūsų apylinkėje, bet tik šiandieną išdrįsau...

Žinoma, aš paspaudžiau ištiestą ranką ir pakviečiau į vidų, nors man nepatiko nei išdidžiai žvelgiančios akys, nei šitas „matote“. Žermana patiekė kavos ir vyno, ir mes susėdome susipažinimo pokalbiui.

Vyras buvo neseniai grįžęs iš kolonijos ir, turėdamas laisvų pinigų, nusipirko vilą miestelio pakraštyje. Jis kalbėjo nesivaržydamas, bet susilaikydavo dominuoti pokalbyje ir, mandagiai palenkęs galvą, išklausydavo kito nuomonę. Tai buvo gana šaunus vyras, stiprių pečių, bet kiek per platus ties juosmeniu ir sudarė kultūringo žmogaus išpūdį. Jis pasakojo trumpais sakiniais ir taip sklandžiai atrinkdamas žodžius, kad aš negalėjau nesigėrėti. Tačiau jo veidas man nepatiko, o labiausiai akys. Jos visą laiką buvo šaltos ir budrios, tarsi jis pasakotų viena, o galvotų apie kitką. Taip, tai buvo žmogus, kuris žinojo, ko siekia, o stiprus keturkampis smakras rodė, kad jis

turi pakankamai valios savo siekimams įgyvendinti. Išgyvenęs kolonijoje dvidešimt metų ir susilaukęs pensijos, jis apsisprendė grįžti į tėvynę ir pradėti, kaip jis išsireiškė, „normaliai“ gyventi. Žmona mirusi pirmaisiais metais, kai jis atvyko į Kongą, bet jis, nors ir pasiekė penkiasdešimt metų, vis dar neapsisprendžia susirišti su kita. Dar aš pastebėjau, kad ponas Vanblatas kalbėdamas žiūri į pašnekovą iš aukšto ir žodžius patvirtina rankų judesiais. Valandėlę paspėliojęs, suvokiau, kad tai įsakinėti pripratusių žmonių įprotis. Net nusišypsojau, palyginęs jo judesius su puskarininkio, kuris, nors ir fraką užsivilktų, vis tiek liks puskarininkiu.

Žermena mielai palaikė pokalbį, bet aš negalėjau nusikratyti minties, kad ji jau anksčiau pažinojo poną Vanblatą. Ir mano samprotavimai pasitvirtino, nes atsisveikindamas ponas Vanblatas pasakė:

— Ponią teko pažinti miesto teatre, o su tamsta turėjau garbę susipažinti šį vakarą. Atleiskite, kad sutrukdžiau. Širdingai dėkoju už šitą valandėlę.

Jam išėjus, aš atidariau langą, kad išsi-sklaidytų pypkės dūmai, ir pasakiau:

— Kongo nukariautojas... Tu jį pažįsti?

Ji truktelėjo pečiais ir atsakė:

— Teatre netikėtai susipažinome. Pensininkas iš Kongo, kaip sakėsi. Mielas žmogus, bet gal kiek per daug jau pasitiki savim...

O aš neieškojau savim pasitikinčių žmo-

nių. Jie vargino mane savo rytojaus planais, pasiryžimais ir verdančia energija. Buvau senas ir pavargęs, o mano planai jau buvo baigti. Pasitraukęs iš didmiesčio ir apsigyvenęs savo vaikystės svajonių namelyje, tetroškau tik vieno: ramybės.

Saulė suposi lėtai judančių eglių viršūnėse. Kažkur rykavo vienišas miško paukštis. Ko šaukėsi šitas klaikiai gergždančiu balsu paukštis? Ko ieškojau aš savo praeityje? Nejaugi tiesa, kad seni žmonės begyvena vien tik praeities prisiminimais?

O, taip, ir aš vykdžiau savo planus! Pradžioje jie buvo kuklūs, bet kada apie mane pradėjo kalbėti, kaip apie nuostabų žmogų, kada tapau turtingas, tie planai išsiplėtė tiek toli, kad net įtraukė mane patį ir nusitempė, kaip vieną savo dalelę. Retkarčiais aš pabUSDavau ir bandydavau atsiplėšti, pasidaryti vėl laisvas, tačiau Bendrovė Žilbertas ir Co. laikė mane plieninėmis rankomis. Tebuvau tik pagrindinis ratelis giganto, kurį sukūriau ir kuris tepripažino tik viena: planai, planai, planai... Pradžioje buvau stebukladarys, o vėliau pasidariau šarlatanu — kiti dirbo, projektavo už mane, o aš tik prispaUSDavau „savojo meno“ antspaudą — visiems žinomą ir garbinamą parašą. Po pirmojo priepuolio aš lyg nubudau ir pradėjau dairytis aplink. Gulėdamas turtuolių ligoninės lovoje, prie atviro lango i amžinai žydintį sodą, staiga pamačiau, koks šventai gražus yra gyvenimas. Mėlynuoju

smėliu išbarstytais takeliais vaikštinėjo su-
krypę kapitalo dievai, tylūs ir paskendę savo
mintyse, susiraukšlėję ir pageltę, sutriuškinti
savųjų planų ir gigantų, kuriuos jie buvo su-
kūrę... Naktimis, gulėdamas tamsoje atviromis
akimis, permaščiau savo gyvenimą
nuo lopšio iki ligoninės lovos ir vie-
ną rytą, kada atsargiai besišypsas senis
vėl pasiklausė mano širdies stuksėjimo, pa-
klausiau, kiek man dar liko gyventi. Jis išsisu-
kinėjo, mikčiojo į barzdą, bet aš buvau užsi-
spyręs ir norėjau sužinoti jo nuomonę.

— Jūsų širdis yra pavargusi... — painio-
josi jis. — Kiek jums liko gyventi? Dieve ma-
no... klausimas yra toks netikėtas... Jūs tetu-
rite tik penkiasdešimt ir kelerius metukus, o
šiais laikais gyvenama beveik iki šimtinės...
Protingai gyvendamas, jūs tikrai sulauksite
gilios senatvės...

Ir tą pačią dieną aš išvykau į namus.
Klaudija išsigando, mane pamačiusi, toks
keistas jai pasirodė mano žvilgsnis. O aš žiū-
rėjau į ją, kaip žmogus, kuris daugybę metų
išgyveno aklas ir tik dabar, praregėjęs, pama-
tė savo žmonos veidą.

— Kur Mikelis? — paklausiau.

— Pamokose, — atsakė ji, išplėsdama sa-
vo melsvo dangaus akis.

Aš susilaikiau nepaklausęs, ką jis studi-
juoja, nors tikrai neprisiminiau ką. Ir tą pačią
dieną aš pramačiau paskutiniuosius du pla-
nus: likviduoti Bendrovę Žilbertas ir Co. ir

pradėti savo svajonių namelio statybą. Vėl suradęs žmoną, kurią eilę metų teprisiminiau tik lovoje, aš apglėbiau ją nauja meile, bet, aiman, su siaubu pastebėjau, kad ji geso. Kaip seniai nekurstoma ugnis, kaip sugriuvusioje ir visų apleistoje šventykloje vieniša žvakė. Ir vienintelis mano sūnus Mikelis, kurį aš bandžiau suspausti tėviškame glėbyje, jau buvo jaunas vyras. Nors šypsodamasis sutiko mano sugrįžimą, bet mėlynomis Klaudijos akimis žvelgė į mane taip abejingai, kad aš supratau, jog ir jam esu jau svetimas. Ir aš nuolankiai atsitraukiau, suvokdamas, kad, nors ir pasistatysiu savo vaikystės svajonių namelį, praeities vis tiek nebeįsivesiu į jį. O po keletos metų Klaudija užgeso. Be priekaištų Dievui, be aimanų, ji mirė vieną lietingą rudens vakarą. Klaikiai ilgą valandą aš išsėdėjau, laikydamas jos šalstančią ranką savojoje, laukdamas, iki košmaro sapnas praeis, bet minutės slinko, ir aš buvau priverstas sutikti, kad nesapnuoju ir kad mėlynųjų ežerų saulė yra užgesusi.

Šuo spraudėsi man tarp kojų ir, gailiai unksdamas, siekė palaižyti veidą. Aš nusišluosčiau ašaras ir nusišypsojau jam. Saulė užslinko už eglių viršūnių, ir į aikštelę nukrito vėsi šešėlio skara. Mes vėl išėjome į takelį ir pasukome atgal.

Didžiulis kiškis peršoko takelį prieš mus ir dingo tankumyne. Juodis sustingo drebedamas ir pakėlė maldaujančias akis į mane.

— Nepagausi šito greitūno, — nusijuo-

kiau ir, nors jo žvilgsnis tvirtino, kad taip, ėjau toliau. — Jo šuoliai ne tavo jėgoms, berneli, ne visada mes įgyvendiname savo norus.

Mano norai buvo kuklūs: pasivaikščiojimai Klaudijos miške ir tylūs vakarai su knyga rankose. Tačiau aš nebuvaus atsiskyrėlis ir neretai nuvykdavau į miestą pasiklausyti koncertų. Susenęs, net nepajutau kada, pamilau kilniąją muziką. Pradėjau įsiklausyti į ją, ir iš lėto, kaip svaiginantis pavasario srautas, ji užtvindė mano dvasią, apsvaigino ir pavergė. O vėliau, kada priepuoliai pasidarė nebe metiniai įvykiai, bet pusmetiniai, prisipirkau plokštelių ir klausydavausi vieno ar kito stebukladario kūrinių savo namelyje. Žermena nemėgo „sunkiosios muzikos“, kaip ji sakėsi, ir tokiomis valandomis palikdavo mane vieną. Ji nesuprato, kad dvasinis pakylėjimas netel pa viename, kad juo reikia pasidalyti, kaip dalijamasi kiekvienu džiaugsmingu pojūčiu. Taip, ji daug ko nesuprato, Žermena, mano antroji žmona. O gal aš nesupratau jos? Gal aš, nusistovėjęs savuose supratimuose, neieškojau kelio į ją, bet, gudraudamas šešiasdešimt septynerių metų logika, nevykusiai bandžiau išpausti jai savąjį „aš“? O gal, sudievinęs Klaudiją, reikalavau iš jos savojo idealo tobulybių?

Po Klaudijos mirties Mikelis įkalbėjo mane persikelti pas jį.

— Tėve, suprask, — kalbėjo jis, — kad nebese tvirtų tvirčiausias. Juk žinai, kad myli-

me tavo ir kad mums netrukdyti. Tikrai, kodėl gi negyventi kartu?

Jis buvo nuoširdus ir susirūpinęs, bet nesuvokė, kad aš dar nebuvau karštinčius, o tik pradėjęs senti vyras. (Bent taip vertinau save aš, o profesorius, aišku, galvojo visai kitaip). Laikas nutolino skausmą ir liūdesį, ir aš vėl panorau džiaugtis gyvenimu, savo šeimos intymumu, o gal pasijusti ir laimingu. Tuo labiau, kad per keletą dienų prieš mirtį Klaudija pasakė:

— Kai manęs nebebus — vesk. Tu esi sunkaus būdo... na, nesutinki su jokiais susivaržymais ir nesugyvensi su Mikelio žmona. Taip, vesk ir gyvenk savo svajonių namelyje, jeigu nespėjai jame pagyventi su manim.

Ir aš vedžiau praėjus penkeriems metams po jos mirties. Bandžiau pastatyti naują pilaitę, bet apsiskaičiavau. Daugybę metų manipuluodamas skaičiais, pamiršau, kad moteris nėra matematinis vienetas, kurį aš galėčiau išplėsti iki begalybės ar palikti beprasmėje pradžioje. Bet kada pradėjau dairytis į ją, gražioji našlė atitiko visus keturius matavimus, ir aš tikėjausi atradęs nepastebėtą lobį. Ji buvo tvirta, graži, inteligentiška ir turtinga, o tai buvo svarbiausia, kad aš nusiramčiau, jog ji neteka už manęs dėl turto. Deja, būdamas seksualiniame saulėlydyje, aš pamiršau, o gal nepajėgiau suprasti, kad šitas gyvybinis vedusiųjų veiksnys nepritaikomas kitiems pagal savo pojūčius. Aš vaikščiojau

vienišas laukais, mėgau stebėti į miškų gelmę grimstančius saulėlydžius, jaukią ir be banalių pokalbių žiemos vakarų tylą prieš liepsnojantį židinį, muziką, Šatobriano svaichiojimus apie Dievą ir žmones, Hugo laisvės riksmą, Balzako romantines pasakas, vienu žodžiu, aš buvau senas, ir mano dvasia mėgavosi senienomis, kai tuo tarpu Žermena dar pulsavo gyvybės ugnim. Ponas Vanblatas ir ji buvo bendro sukirpimo žmonės. Abu turėjo po penkiasdešimt metų ir tokias paklusnias sąžines, kad jos be prievartavimų pasiduodavo protavimo logikai. Kas yra sąžinė? Kokiais logaritmais ji praveda „pateisinamąjį veiksmą“ tarp gėrio ir blogio sąvokų? O tačiau kokią teisę aš turiu smerkti kitų sąžinę? Tik todėl, kad esu žeidžiamas ir kad, nebeturėdamas galimybių gintis, pakeisti padėtį savo naudai, partrenktojo spiūviu bandau „išsaugoti veidą“?

Aš stabtelėjau ir nusijuokiau. Ne iš savęs, bet iš to kito Žilberto, kuris glūdi dvasinės buveinės prieangyje, apsikasęs didžburžuazinių principų barikadoje ir cerberiškai saugo savuosius „turtus“. O jų buvo daugybė, šitų turtų: geras vardas, išdidumas, krikščioniškoji moralė, Mikelio šeima ir t.t.

Išėjęs iš miško, aš pasukau kitu keliu ir nusileidau į miestelį. Jaunasis kepėjas stovėjo prieš savo krautuvėlės duris ir, pamatęs mane besišypsantį, skubiai nusitraukė savo bespal-

vę beretę. Jis atidarė duris ir, linksmi šypso-
damasis, praleido mane su Juodžiu į vidų.

— Iš pasivaikščiojimo, ponas profeso-
riau? Dievas nepagailėjo saulutės savo die-
nai...

Nors aš jam keletą kartų tvirtinau, kad
neturiu nieko bendro su profesoriais, bet jau-
nasis vyras, tur būt, tikėdamasis, kad tuo la-
biau pagerbia mane, atkakliai laikėsi „pono
profesoriaus“, ir aš numojau ranka. Mėgau ši-
tą apsukrų kepėją, kuris taip vykusiai gamino
vaikus, kaip ir kasdieninės duonos kepalus,
kad jie vos betilpo jo vienaukščiame namely-
je. Prieš keletą metų jis sustabdė mane gat-
vėje ir paprašė:

— Prašausi atleidžiamas... Žinodamas,
kad ponas profesorius neturi laiko, nevargin-
siu ilgomis kalbomis. Taigi, km, ar ponas pro-
fesorius nesutiktų pabūti mano paskutinio-
sios krikštatėviu?

Žinoma, kad jis šituos nevykšius saki-
nius buvo išmokęs, kaip Tėve Mūsų, bet ižūlu-
mas privertė mane atidžiau pažvelgti į nuo-
lankiai besišypsantį veidą. Tada jis buvo lie-
sas ir nedrąsus, o krautuvėlė tebesirėmė ban-
ko paskolomis, bet jo akiplėšiškumas man pa-
tiko. „Begėdis tu, bet gudrus“, pagalvojau ta-
da ir atsakiau:

— Nagi parodyk savo merginą.

Mergaitė buvo graži, kaip ir visi kūdikiai.
Ir drąsi, kaip ir tėvas. Ji nesivaržydama sučiuo-
po mano pirštą ir pabandė jį įsikišti į burną.

Jaunutė, matomai suvargusi kepėjo žmona nežinojo, kur slėpti rankas, ir didelėmis, švelnaus žvilgsnio akimis viltingai stebėjo mane. Aš sutikau, ir jie apipylė mane padėkomis.

Tačiau jie nežinojo, kad aš sutikau tik dėl to, jog ji turėjo panašias į Klaudijos akis. Ir saldumynus Mikelio vaikams pirkdavau jo krautuvėje, kad galėčiau retkarčiais užėiti ir žvilgterėti į šitas akis. O dabar, vaikščiodamas ir rinkdamas saldumynų dėžutes, laukiau, iki kepėjo žmona sugrįš iš bažnyčios. Po keletos minučių aš rengiausi išeiti, bet tuo metu sugrįžo ji su linksmi klegančiu vaikų būriu. Aš spustelėjau jos šiurkščią ranką ir paskubomis (mano metuose nederėjo įtemptai dairytis į svetimų žmonių akis) pažvelgiau į mėlynas akis. Paskui pabučiavau krikšto dukrai į raudono obuoliuko skruostą, išpauddžiau į delnuką pinigą ir išėjau. Gatvėje pasivijo mane kepėjas, nešdamas saldumynus ir ant stalo užmirštą skrybėlę, bet Juodis įsitempė ir grasinamai atsistojo mūsų tarpe. Taip, niekas nemylėjo mano Juodžio, o kiti net bijojo. Jis niekada nelojo, nežaidė su vaikais ir, jeigu nenuramindavau, visada atsistodavo taip, kad kiekvieną sekundę galėtų šokti mano priešininkui į gerklę. Kartais aš apgailestaudavau, kad buvau patikėjęs jį šunų dresūros mokyklai, o ten iš jo padarė nebe žmogaus draugą, o jo sargybinių. Jis buvo paklusnus ir ištikimas, bet nebemokėjo džiaugtis, ir aš kartais prikašiodavau sau, kad sugadinau jo šunišką gyvenimą.

Išėjęs iš krautuvėlės, nepasukau atgal, bet sumaniau pasikalbėti su gydytoju Lesenu.

Duris atidarė Leseno duktė, apvali ir raudona, kaip prinokęs pamidoras. Pamačiusi mane, ji skubiai nurijo kasnį ir, atsitraukdama atgal, pakvietė į vidų. Ji mėgo mane, bet bijojo paniurėlio Juodžio.

— Mes pietaujame, ponas Žilbertai... Jūs lūkterėkite, aš pakviesiu tėtę.

Po keletos minučių pasirodė pats tėvas Lesenas. Jis buvo storas ir raudonas, kaip ir visi jo šeimoje, ir toks kaimietišškai paprastas, kad daugiau panešėjo į dantų užkalbėtoją, o ne į gydytoją.

Tylėdamas jis išklausė mano pasakojimo apie vakarykštį priepuolį ir nieko nesakančiai palingavo galvą. Tik kai aš pasakiau apie morfijaus injekciją, jis šnairiai žvilgterėjo man į akis, bet ir tada nieko nepasakė. Paskui jis pasiklausė širdies, palietė pulsą ir atsisėdo ant stalo kampo. Valandėlę mes abu tylėjome ir žiūrėjome į gulintį Juodį.

— Mielas pone Žilbertai, — pagaliau prabilo jis, rinkdamas žodžius taip atsargiai, kad aš net susidomėjau, ką jis pasakys. — Mielas pone Žilbertai, jūs man papasakojote apie priepuolį, bet nieko neužsiminėte apie jo priežastis. O priežastis turėjo būti. Aš jus... prižiūriu jau bene penkti metai ir buvau pradėjęs džiaugtis... viltis, kad priepuoliai retėja. Kalbu jums ne kaip gydytojas, bet kaip bičiulis, žmogus, kuris gerai pažįsta jus. Taigi, km,

priepuoliai buvo pradėję retėti ir sekančio aš, patikėkite mano nuoširdumu, nelaukiau be rudens...

— Priežastis? — pertraukiau jį, pakildamas nuo kėdės. — Vakar aš susiginčijau su žmona.

Valandėlę jis stebėjo, kaip aš lazdos galu glostau Juodžio nugarą, paskui kranktelėjo tą savo prakeiktą „km“ ir, nepakeldamas žvilgsnio, pastebėjo:

— Morfijus nepagerins reikalų. Jis, kaip žinote, tėra tik laikinai veikiąs narkotikas, o dažniau vartojamas jus nunuodys.

Griždamas lauko keliuku, aš nepajėgiau sulaikyti šypsenos. „Jis, kaip žinote, tėra tik laikinai veikiąs narkotikas, o dažniau vartojamas jus nunuodys...“ Na, ir suktai nukalbėjo šitas kaimo daktarėlis! Paprasta kalba šnekant, tai turėjo reikšti: bičiuli Žilbertai, jeigu dažniau susiginčysi su žmona, tave išneš iš namelio kojomis į duris“. Bet, gerasis Dieve, ką aš turėjau daryti? Jie buvo susimylėję, mano Žermana ir šitas ponas keturkampiu smakru! Kaip jie suvokė šitokią meilę ir kokiais samprotavimais ją teisino, aš nežinojau, bet žinojau, kad esu apgaudinėjamas, ir buvau priverstas vienaip ar kitaip dalyvauti šitoje trijų tragikomedijoje. Žermana seniai permatė, kad aš susivokiau padėtyje, ir todėl kiekvienas mano sakiny, kiekvienas žvilgsnis buvo savaip suprantamas. Kiekvienas mano painesnis posakis vertė ją nuogąstauti ir ieš-

koti jame paslėptos minties. Pasąmonė sulai-
kydavo kritišką savo elgesio įvertinimą, nu-
stumdavo jį į labirinto tamsiausią kamputį,
bet ir iš ten jis prasmukdavo į sąžinę ir jai su-
raminti ji instinktyviai ieškojo manyje toly-
gaus blogio: pavydo, neapykantos, įgeliančių
„pusiau žodelių“. Mūsų santykiai buvo tokie
įsitempę, kad, kaip ji manė, kiekvienas neti-
kėtas lašas galėjo viską užlieti tvanu. Ji ste-
bėjo kiekvieną mano judesį, kiekvieną žvilgs-
nį ir jau iš anksto apspręsdavo, ką turėjo
reikšti šitokia šypsena ir anoks pečių trukte-
lėjimas. O kadangi kiekvieną sekundę ji buvo
pasirengusi netikėtam sprogimui, tai vargino
mane ir slėgė ne mažiau, kaip ir ją pačią.

O gal ji tyčia nuodijo aplinką? Jeigu
miestelyje nežino, kad aš esu širdies ligonis,
jai tai nebuvo paslaptis, net prieš mūsų ve-
dybas...

Aš sustojau, kaip žmogus, netikėtai atsi-
trenkęs į nematomą sieną, ir nusišluosčiau
prakaituotą veidą. Bet įtarimas liko jame, pri-
lipęs prie kaktos, ir, kaip pikta siurbėlė, skver-
bėsi į mintis.

Atsirėmęs į žaliuojančiais krūmais apau-
gusią kalvą, stovėjo mano namelis. Jis man
kainavo krūvą pinigų, bet aš jį stačiau su
džiaugsmu ir meile. Aptvėriau tankia krūm-
tvore, kiemelį apsodinau įvairiaspalvėmis gė-
lėmis, o tarp jų iškėliau mažytį fontaną: nuo-
gas bronzinis Mikelis, džiaugsmingai juokda-
masis, laikė iškėlęs rankutėse pagautą žuvį,

o iš šios žiočių tryško plonutis vandens srautas.

Mikelio autovežimis stovėjo prieš vartelius, ir aš vėl pajudėjau į priekį, bet įtarimas pasislėpė mano paties šešėlyje ir pradėjo eiti kartu. Pabandžiau švilpauti, bet taip nevykusiai, kad tik truktelėjau pečiais.

Namelį pasiekiau taip susimąstęs, kad vos neužlipau ant Mikelio. Jis sėdėjo atvirose autovežimio duryse ir rūkydamas stebėjo mane. Prieš pabučiuodamas, jis nusiėmė tamsius akinius, ir linksmos Klaudijos akys sutvisko mėlynu vaiskumu.

— Sveikas, tėve.

— Moterys barsis, kad vėl pasivėlinau?

— Manoji, kaip žinai, prisibijo tavęs ir tylės, o tavoji vaikšto lyg su citrina burnoje.

Ne, jis nemylėjo Žermenos, mano sūnus Mikelis. Bendrame pokalbyje draugijoje jis vadindavo ją mama, bet vos tik likdavome dviese, nesivaržydamas sakydavo: ji. Stai ga aš prisiminiau, kad neatsakiau į jo pasveikinimą, ir antrą kartą pabučiavau į kaktą. Jis nustebo ir, slėpdamas susigraudinimą, nusišypsojo.

Viduje mus pasitiko Mikelio vaikų riksmas. Jie išbučiavo mano skruostus, skubiai padėkojo už saldinius ir supuolė prie Juodžio. Vargšas šuo! Jis stovėjo, kaip akmeninis, ir kantriai kentė besimeilinančius vaikus. Manau, kad jis suvokė, jog šitie yra ypatingi vaikai, jeigu būtina su jais žaisti... O jų buvo ke-

turi: aštuonmečiai dvyniai berniukai ir dvi, penkerių ir šešerių metų, mergaitės.

Mikelio žmona Filomena (keistas, kaimiškas vardas!), aukšta ir liekna, gražaus, bet per daug rimto veidelio didžburžuazinis sfinksas, palietė lūpomis mano skruostą ir nuvilko švarką. Žinoma, aš mylėjau ją ir gerbiau, bet nepajėgiau apsiprasti su jos šaltu rimtumu. Tačiau mes gerai supratome vienas kitą ir lošdami šachmatais net pajuokaudavome.

Pietaujant žermana pastebėjo, kad aš vengiu jos žvilgsnio, ir sunerimo. Ji apsimetė linksma ir nuoširdžiai laisvai plepėjo su Filomena, bet negalėjo susilaikyti nežvilgčiojus paslapčia į mane. Ji nuvokė, kad aš esu susimąstęs, o nepajėgdama atspėti mano minčių, sunerimo. Ieškodamas pagalbos, aš pažvelgiau į vaikus, bet berniukai krapštėsi po savo lėkštes rimti ir iškilmingi, kaip popiežiai, o mergaitės, tos šešiametės moterėlės, kuždėjosi į ausį savas paslaptis. Staiga Mikelis atsigrįžo į mane ir pradėjo pasakoti linksmą nuotykį iš savo pamišėlių ligoninės. Jis kalbėjo trumpaisakiniais, paskubomis, gelbėdamas padėti.

Papietavę mes išėjome į sodelį, ir aš atsiguliau sudedamojoje kėdėje. Moterys vaikščiojo takeliais šnekučiuodamos, o Mikelis ir vaikai sugulė prie fontano ir stebėjo plaukiojančias žuvytes. Kadangi aš buvau nuvargęs ir susierzinęs, nepajutau, kaip užmigau.

Kada nubudau, saulė jau artėjo į miško medžių viršūnes, ir alyvų krūme, kuriame gu-

lėjau, pilkavo prietema. Mikelis sėdėjo užpakalyje manęs ir tylėdamas rūkė.

— Kur moterys? — paklausiau ne dėl to, kad jos man rūpėtų, bet kad reikėjo pradėti sunkų pokalbį su sūnum. — Ir vaikai?

— Nusileido į miestelį, — atsakė jis.

Valandėlę mes tylėjome. Nuleidęs ranką, suradau Juodį ir padėjau ją ant šuns sprando. Reikėjo pradėti, ir aš pajuokavau:

— Nesitikėjau, kad senatvėje gyvenimas taip susikomplicuos, jog reikės kreiptis į sūnų patarimo. Gyvenimas, kaip šachmatų žaidimas: padarai klaidingą ėjimą ir tik prieš matą pastebi, koks jis buvo nevykęs...

Man pasidarė apmaudu, kad kažkokiomis miglotomis užuominomis siekiu, kad sūnus suprastų mane, o jis tylėjo ir laukė. Ak, sūnau, jeigu tu matytum mano veidą, tikrai pradėtum kalbėti!

— Taigi... Sakoma, kad žmogus yra keistas ir nesuprantamai sudėtingas padaras. Anksčiau netikėjau šitomis neišmanėlių pasakomis, manydamas, kad tai tik gudraujančių nemokšų pasiteisinimai, bet šiandien esu priverstas prisipažinti, jog nebesusivokiu net savyje: pradedu rūstauti vien tik todėl, kad mano žmona susibičiuliavo su jaunesniu už mane kaimynu. Ir pavyduliauti.

Šitą „pavyduliauti“ pasakė kažkas kitas, taip pasikeitęs buvo mano balsas. Tačiau Mikelis nenusijuokė ir nepaneigė mano įtarinėjimų, kaip aš nežinia kodėl geidžiau, bet at-

kakliai tylėjo ir laukė sekančios atodūso stacijų. Staiga aš supratau, kad jis atsipalaidavo nuo manęs; pasitraukė į psichologinio išpūdžio nuotolį ir klausėsi ne kaip sūnus, bet kaip psichiatras išklauso šizofreniko aimanų. Nors gulėjau nugara į jį, bet pajutau, kad jis surado kišenėje akinius ir užsidėjo juos. Aš pajutau tokį pasitenkinimą, kad suvokiau jį, jog pradėjau juoktis. Atsisėdau ir atsigrėžiau į jį. Mikelis irgi šypstelėjo ir nusiėmė akinius. Mes vėl tapome sūnus ir tėvas, kurie žiūrėjo vienas į kitą ir susiprato be jokių kalbų. Jis surimtėjo ir prabilo:

— Įsimylėjusi į poną Vanblatą, ji pradėjo neapkęsti tavęs. Žinoma, stengiasi paslėpti tai, bet tavo artumas erzina ir kankina ją. O tačiau papročiai reikalauja tam tikrų išsireiškimų, veido išraiškų, elgesio. Abu tapote aktoriais, o juk neįmanoma būti tuo, kuo nesi. Pradedate nebesusivokti, kur baigiasi vaidyba ir kur prasideda tikrovė.

Jis paslėpė akinius kišenėje ir pakilo. Aš taipogi atsistojau, ir mes tylėdami apėjome sodelį. Klonyje pasigirdo vaikų spygavimas, ir jis vėl prakalbo:

— Įsimylėjusius nesunku pastebėti. Aš seniai perpratau jų žaidimą, bet laukiau, iki tu pats susivoksi padėtyje. Kaip matau, ilgai nereikėjo laukti. Džiaugiuosi, kad nedramatini, bet vis dėlto reikia ką nors daryti.

Jis neleido man galvoti ir skubiais žingsniais žengė į vienokį ar kitokį sprendimą. O

juk skyrybos, jeigu ir išspręstų socialinių pa-
pročių painiavą, nieko neišnarpliotų manyje.
Jis klydo, mano sūnus Mikelis, įsmeninda-
mas mane savyje ne tik todėl, kad aš buvau
nutolęs nuo jo savo senatve, bet ir pamiršda-
mas, kad kraujo ryšys nesujungia dvasinės
savijautos.

Moterys ir vaikai įėjo į sodelį, ir aš sku-
biai pasakiau:

— Aš pagalvosiu šią naktį, Mikeli. Jeigu
apsispręsiu už skyrybas, telefonuosiu tau.

Jis sustojo ir, atidžiai žvelgdamas į mane,
tarsi įsiklausė į šitą „jeigu“.

— Tėve, — švelniai sušnabždėjo jis, —
jeigu ji nereikalauja skyrybų...

Jis nutilo pribėgus vaikams, bet aš supra-
tau, ką jis norėjo pasakyti.

Jie išvyko neįprastai vėlai, o bučiuodamas
man į skruostą Mikelis šyptelėjo taip grau-
džiai ir nevykusiai, kad aš skubiai nusigrę-
žiau. Paskui pasišaukiau Juodį ir išėjau.

Miegančiuose laukuose plazdeno švent-
vakario tyla. Slėnyje gulintis miestelis miego-
jo apdengtas sidabrinio mėnulio kilimu. Šil-
tas vasaros vėjelis negirdimais žingsniais nu-
bėgo laukais, ir aš nusekiau paskui jį. Užko-
pęs į kalvą, atsisėdau ir padėjau ranką ant ša-
lia atsigulusio Juodžio.

Apačioje mirksėjo mano namelio langas.
Žermana vaikščiojo pro jį skubiais žingsniais.
Nejaugi ir ji priėjo savosios problemos kryž-
kelę? Mėnesiais trukusi veidmainystė pasiekė

ribą, ties kuria reikėjo sustoti ir nusiimti kaukes? Tačiau tai nebuvo taip lengva, kaip Mikelis manė. Jis buvo jaunas ir tvirtas ir nepajėgė išivaizduoti, kad, užgesus šviesai, grabinėjama draugiškos rankos, o be jos atsitrenkiama į aplinkos daiktus, nes nebesusivokiama joje: kažkas yra pasikeitę, kažkas nebe taip, kaip buvo įprasta per eilę metų.

Šviesa lange užgeso. Man pasirodė, kad naktis staiga patamsėjo, išsiplėtė virš laukų ir prislėgė mane. Žvilgterėjau į mėnulį, bet ir jis pasirodė pilkas ir bereikšmis, kaip per amžius nusidėvėjusi apgavystė. Aš pakilau ir lėtais žingsniais pradėjau leisti žemyn. Taip, su šviesa lange užgeso paskutinės abejonės. O taip pat paskutinės viltys, kad ir giliai užslėptos. Šuoėjo priekyje, bet retkarčiais stabtelėdavo ir palaukdavo manęs. Staiga jis sustojo ir sužiuro namelio kryptim. Sustojau ir aš, nes pamačiau neaiškų moters šešėlį, kuris išėjo pro sodelio vartelius ir nutolo kelyje į miestelį.

Ant stalo gulėjo užrašų knygutės lapelis, bet aš tik paliečiau pirštais jį. Neskaitydamas žinojau, kas jame parašyta. Valandėlę klausiausi spengiančioje tyloje, bet buvau vienišas savo vaikystės svajonių namelyje. Senas ir taip nuvargęs, kad turėjau atsisėsti į fotelį. Užsimerkiau ir padėjau galvą ant atlošos. Viskas sunyko tirštoje tamsoje, ir aš viltingai sumurmėjau: „Užmigti...“

KĄ SAKO LAIKRODŽIO RODYKLĖ

Žiūriu į laikrodžio rodyklę, bėgančią ratu,
 Ir kaip juokinga visa tai, kas virkdė, džiugino ir
 [ir gundė!..
 Žmogau, dienų triukšmingam spiečiuje esi tik niekis
 [tu,
 Visa būtis tava — tik sužaibuojanti sekundė!..

Tu savo mylimai sukrovei kalną pažadų,
 Ir mylima tau negailėjo meilę žadančio vainiko — —
 Bet jos aistrų medum dalinosi ne vienas ir ne du —
 Lyg dūmai, priesaikų žiedai širdžių nakty pranyko!

Tikėjai tu, į amžius nusitęs tava valdžia,
 Vergai tau pastatys paminklą iš nedūžtančio grani-
 [to, —
 Bet veidą tavo apdengė rūsti prakeiksminė skradžia,
 Ir despotą, kaip obuolį, ruduo dumbly apkrito...

Garbė, puikybė, pergalės kovų ugnies kardai,
 Ak, visa, kaip trapi gėlė, rudens šalnoj staiga pa-
 [lūžta!..
 Kalnuos ir giriose kas kartą kyla vis nauji veidai,
 Be paliovos ereliai drasko laisvo paukščio gūžtą!..

Žiūriu į laikrodžio rodyklę, bėgančią ratu,

*Ir kaip niekinga visa tai, kas virkdė, džiugino ir
[gundė!
Žmogau, dienų triukšmingam spiečiuje esi tik nie-
[kis tu,
Visa būtis tava — tik sužaibuojanti sekundė!..*

DAINA

*Ak, sugriaukit sutemas, varpai,
Vandenys žali, pakilkit iš krantų!
Mano ilgesy tu, tartum žvakė, sutirpai,
Aš, kaip aklas, nežinion krentu...*

*Ak, graži tu, kaip graži diena,
Kaip vasarė saulė, tu esi karšta! —
Niekad, niekad ilgesio ir meilės negana,
Kelkitės mylėt, drugiai mirštą!..*

*Mūsų meilę atskamba giria,
Mūsų širdys alda, lyg jauni varpai — —
Plyšta debesys dienas nuo sutemų skiria,
Tu, kaip rožė, meilėje sirpai!..*

*Ak, kokia ta vasara graži,
Ir kokie tau atnešti gėlių vardai!
Betgi netikėjai tu ir tolai pamaži —
Mano širdį... tyčia praradai...*

VIZIJA

*Ieškau tavo žvilgsnio žiburių,
Saldu jaunystės išdykavime apsvaigti — —
Tu gi man sakei: per daugel metų aš turiu,
Baugu pradėtos pasakos nebaigti...*

*Mudu žaidžiam, lyg maži vaikai,
Lyg paukštį, šaukiame iš juodo miško lemtį — —
Ir undinė nusirengia vizijoje nuogai,
Širdy labiau, labiau pradės aptemti...*

*Jeigu metų aš per daug turiu,
Kodėl nebėgi savo vieškeliu jaunučiu? —
Ir kodėl tiki, kai tavo grožį aš giriu,
Kai per akis aš tau kasdien meluoju?*

*Ak, regiu, sode nusirps vyšnia,
Ir uogos pačios kris į mano karštą glėbį — —
Lyg balandžiai du, apsvaigsim nuostabiam sapne,
Viens kitą degančiais sparnais apglėbė...*

ŽIEMA

*Pražydo medžiai sniego baltom plaštakėm,
Pavasario burtų nebėr širdy — —
Pagiežos žodį ryto tvaike pasakėm —
Paikai ta mudviejų meilė skurdi!..*

*Dar skraido ore sniego gležni drugeliai,
Lyg nuotaka, žemė baltai balta — —
Man širdį sopa, širdį man baisiai gelia —
Būtis — meilužė seniai prarasta...*

*Regiu jaunystę, tartum kaštano žiedą,
Lelijomis plieskė man mylima — —
Patrakę paukščiai liūdesį klaikų klieda —
Lauke ir sieloje šėlsta žiema...*

*Pražydo medžiai sniego baltom plaštakėm,
Kaip vaikas, dar žaistum žiedų pusny — —
Negali būt, kad meilę abu išsakėm —
Gal tik prabėgom pro ją tekini...*

ŽIEDAS

*Kokia daili simbolika!
Tu — lelijos žiedas,
Žiedo žiedas —
Tu — sparnus praskleidusi gėlė,
Laukianti, kol mirs drugys ant tavo rankų!*

*Pradžia ir pabaiga tavy sudėta!
Tu valdovė
Būti ir nebūti,
Tu agonom degantys laukai,
Obelis brandinanti užgintą vaisių...*

*Regiu tavy būties stebuklą!
Maldos ir geismai,
Štai, po tavo kojom!
Gal priimsi tu garstyčios grūdą,
Gal juoku prapliupsi, tartum karčiama girta...*

Ir skrieju, lyg plaštakė, aš per liepsną!
Tu — meilė,
Tu — apgaulė,
Tu — sparnus praskleidusi gėlė,
Laukianti, kol meilė mirs ant tavo rankų!..

DAS EWIG WEIBLICHE

Dangus, žemė ir pragaras tavo širdy,
O, mano ieškota ir svajota mylima!
Kaip angelo sparnai, ugnim spindėjo žvilgsniai,
Kaip lakštingalos giesmė, skambėjo žodžiai,
Ir pragaro gudrumą slėpė tavo siela...

Tu — karalaitė užkeiktojų pily,
Tu — kurtizanė, meilę siūlanti už auksą,
Tu — motinos pravirkus statula prie kritusio kareio...
[vio kapo!]

Praskrieja metai, kaip išgąsdinti kondorai,
Tu spindi nepakitusi savo puikybės...

O, tu esi ištikima ištikimybės nevertam,
Gali, kaip gluosnio šaką, priesaiką sulaužyt,
Kasdien su šypsena meluoti mylimam,
Palikti židiny užkurtą ugnį
Ir savo kūnu šildyti meilužio guolį...

Mergaitė iš vaikystės grįžta sielon!
Kaip vergas, aš nešu savo širdy
Tą degantį paveikslą, o godota mylima!
Grožiu, apgaule ir aistra tebvaldo žemę
Nenugalėta Kleopatra!..

SNIEGENA

*Švilpia sniegena nutūpus poilsio medy —
Pirmi pavasario garsai tokie džiaugsmingi!
O tu, gyvenime, skrendi,
O tu, viltie, — tu, laive paskenduoli,
Dar vis ugnis žarstai širdy!*

*Dienos bėga, tartum kiškiai vilko genami,
Tu dar geidi krūtinėj žiburį uždegti!
Balandžiai lekia, vėtros nešami,
O meilė sužeista pakilt į saulę nebegali —
Ji verkia, lyg vaiduoklis prietemy...*

*Kyla, kyla vakaro bekraštė ūkana —
Kas gali perbristi ar perskrist Letos upę?
Buvimo laiko trokšta siela alkana,
Bet tu nebranginai lelijos tyro žiedo
Ir nebuvai tokia rimta, kaip sniegena!..*

RŪTA

Motule mano senoji,
Palaužta rūta žalioji!
L i a u d i e s d a i n a

*Slėnio pievoj,
Kur žiedai plazda, kenčia ir dega —
Tu — ugniaspalvė aguona,
Tu — rūta skardžio atokaitoj,
Liejanti meilės svaiginančią kvapnį!*

*Žmonės juokiasi ir klega:
Girtas svirduliuoja tas jaunas vyras!
Tartum šernas, raivosi purvyne! —
Ak, tai tu apsvaiginai mano širdį,
Liedama meilės svaiginantį nuodą!*

*Žaizdos mano sieloj,
Juodo pieno naktys mano sieloj,
Meilė ir kančia būtis manoji,
Nes gi tu praeinančio nuskinta uoga,
Žirgo palaužta rūta žalioji!..*

POSMAI APIE SAULĘ

*Rugsėjo vėsiam pavėsy
Dar kaista meilės ištroškę žiedai — —
Kada gi, mano saule, atvėsi,
Nors per dienas ir naktis tu skridai?*

*Lyg žiedą, mane tu šildai,
Širdies gelmėn tu visa panirai — —
Sudėsiu maldą dieviškai Mildai —
Te dega meile aukšti jovarai...*

*Ir tulpėm dabinsiu tiltą —
Geidžiu gyvent su tavim aš kartu — —
Sugrįši vėl į rudenį šiltą,
O saule, mano jaunystė tik tu!..*

MOTINA

*Tu motina esi!
Ir tai yra auksinio skydo atspindžiai
Tavojoj sieloj,
Tai angelo sparnai,
Žaibu aptėškę ateitį, kaip marių gelmę...*

*Garbė Marijai Magdalietai!
Ji savo atgaila —
Ir ašarom, ir noru būti motina —
Atpirko pirmapradę kaltę,
Lėbonių pomėgį,
Krauju aplaistę ištvirtimo guolį...*

*Kaip tinka kūdikis ant tavo rankų!
Nuo Rafaelio drobių tu esi nužengusi Madonna!
Mįslinga, neperžvelgiama,
Kaip saulė, —
Dirva, kurioj pražysta rožės ir erškėčiai...*

DAINA

*Daugiau kaip druskos ir vandens
Man trūksta meilės glamonėsių! —
Mergele mano, tu nelauk rudens —
Aš rudenį tave tiktai atodūsiu minėsiu...*

*Sunki man vakaro žlieja,
Už lango medžiai, lyg vaiduokliai — —
Širdis jauna, atverki man tu ją,
Svyruosim susiglaudę, tartum du beržai svyruok-
[liai...*

*Kodėl, kodėl tu man sakai —
Dar atidėkim sutuoktvių dieną!..
Kaip kirmį, laiką žudome paikai,
Atšalusiam glėby pramiegam meilės mėnesieną...*

*Kaip stirna, tu esi baili —
Bijai žmogaus, kurį mylėjai! —
Mana širdis paskendus virpuly —
Ar maža tu nemylimo nelaisvėje kalėjai?..*

*Ateik, užtrenk senas duris —
Seniai užmigo budrūs dvaro kurtai!
Tegu, tegu užginti vaisiai kris,
Gal tau per greit nenusibos tie mūsų meilės burtai!..*

ATGAILA

*Pakėliau žiedą, purvan giliai įmintą,
Tikėjau, vėl jis deimantu ir auksu sublizgės — —
Ir įžengiau į juodo skausmo labirintą,
Kur neskamba riksmas nei gegužės, nei volungės...*

*Kaip neregys, aš aitrioj tamsoj klajoju,
Būtis — pavasario ugnį nebedegą krantai! —
Svajonių žirgą tu pakreiptum į rytojų,
Deja, tiktai purvan įmintą žiedą tematai...*

*Ak, neskambės sutrepti varpai lelijų,
Jaunatvės ugnimi nedegs palūžusi vyšnia...
Nebeatgaus ir mylima, ką išdalijo,
Neradus meilės atpildo aistroj, negrįš viešnia...*

*Kvailystė buvo pakelt iš purvo žiedą,
Tikėti, kad jis deimantu ir auksu dar blizgės...
Ak, nuo likimo kirčių daug žiedų nurieda,
Ir niekas, niekas nepakils žydėt iš pradalgės...*

*Sekiau mirazą — vilionę Eldorado,
Ir tvyro sieloj rėkianti ir verkianti gėla!..
Kas laimės mirksnį dvikovėj laimėt prarado —
Dienų dienom tą dilgių rykštėm plaka atgaila...*

GANDRAI

*Kokie rimti ir taurūs gyviai tie gandrai —
Sudegusių pavasario dienų išdidūs paukščiai!
Ir kokia jų meilė didelė, kokia ištikima!
Pilnam žiedų ir ilgesio laike mačiau siaubingą teis-
[mą!]*

*Gandrė buvo nukirsta, kaip nusidėjėlė —
Ją pražudė svetimos gyvybės daigas,
Kurį lizdan padūkę piemenys įkėlė...
Kaip sopulingai liūdna — tau neteko net girdėt
Apie gandrų siaubingąjį sprendimą,
O, mano mylima!..*

*Lyg Viešpaties įsakymą, nešioju aš širdy
Rūstų rėginį, regėtą ant puošnaus Dubysos kranto:
Iš seno jovaro, kaip iš aukšto bokšto,
Dar tik padaigais teapsirengę,
Krito negyvi gandryčiai,*

*Krito ir nekalto žąsinėlio įžiebta gyvybė,
Krito žemėn, kaip akmuo, teisėjų užkapota gandrė!
Kaip sopulingai gaila, tau neteko pamatyt,
Kokie yra negailestingi neištikimumo įtarimai,
O, mano mylima!..*

*Ruduo atėjo ilgas, liūdnas, šaltas.
Ir nekilo gandas į padangę vasaros dienų ieškot —
Jis liko mirti ten, kur mirė jo tyroji meilė!
Kaip šmėkla, vienišas jis braidė pievoj,
Darganos purvu aptaškė jo drabužį,
Aukštybių ilgesys nebedegė jo žvilgsny —
Kančia palaužė jo sparnus ir užgesino širdį!*

*Kaip sopulingai liūdna, tu nepažinai vienatvės skaus-
[mo,
Tu nežinai, kokia siaubinga vėtra draskė gandrą,
O, mano mylima!..*

NERIMO AKIVAIZDOJ

*Buvo pievų pieva, apsidengusi žaliu aksomo kilimu,
Buvo sodai kupini dainuojančių žiedų,
Buvo girios, paukščiai ir upeliai pertekę balsų links-
[mų,
Kodėl, kodėl dabar to grožio nerandu?..*

*Buvo, kaip lelijos žiedas, laime ir viltim nutviskus
[mylima,
Buvo pakele pilna bičiuliškų veidų,
Buvo kloniai, sodžiai, miestai ir bekraštė toluma —
Kodėl, kodėl dabar tų erdvių nerandu?..*

*Metai, tartum paukščiai, pralėkė gyvenimo daubom,
Tartum alkani šarančiai, jie pakirto žiedus ir la-
[pus — —
Baimės genamas, į rudenį, kaip vilkas, bėgi pasku-
[bom,
Žinai, kad vėtra tavo žiburį užpūs...*

*Buvo saulė, buvo, rodos, niekad nesibaigianti būtis,
Buvo vasaros dainų ir sodų šiluma! —
Kyla neperžengiama, bežvaigždė, siaubą kelianti
[naktis —
Bemirštančių žiedų sausroj sudegus dykuma...*

KONCERTAS

*Kažkas turi įvykti: kraujas gyslose laukia.
Dažniau rūkydamas imu dažniau ir pykti.
Kalbėdamas apie mūsų troškulį, turiu sutikti
Su nuolatinėmis dienų emocijom, su dainos pabaiga:
Oh please, come back to me!*

*Tėvynę palikęs senutei motinai ir broliui,
Penkias dienas išbraukdamas iš dienoraščio lakštų,
Vartydamas nesibaigiančio karo paveikslus,
Gulėdamas pasaulio hedonizmo lovoje,
Prisimenu, į blonknotą žvilgtelėjęs,
Dano veikalą vokiškai — Entweder - Oder,
Apsisprendimo labai sukurtą.*

*Kažkas turi įvykti: aušra nekantraudama laukia
Ir priekaištuoja, kaip akys ant smuiko
Ties minia gležnų melomanų, kai salėj
Tylena tyras Sebastijono Bacho koncertas.
Balkono erdvėje vėsos mintims stinga;
Kūrybos dvelksmo nėra, ir tylėt neprasminga.
Dar labiau neprasminga klausytis raudančio smuiko
Snūduriuojant kvepaluose, šalia
Kuždančių ir kuždančių kėdžių.*

*Kažkas turi įvykti, nes vakar vėlyvą naktį
Poetas parašė sakinį knygoj. Kartoju įsisavinęs
Nuo ryto ligi vakaro, kol veidas tapo vagotas:
There is no reality except in action,
Taip man kalbėjo mielasis Eliotas.*

AKYS

*Stebėdavau ateivių akis,
ant popieriaus žymėdamas spalvas:
mėlynos, rudos, juodos ir žalsvos...
Prieš mane stovinčioje kėdėje
sėdėdavo pabėgėliai — vyrai ir moterys,
ir jiems nestigo vilties ir lengvo
keleivių sąmojaus.
Kai aš paklausdavau, kokios jų akys,
jie pralinksmėdavo, juokdavos ir
sakydavo: mes nežinome.
Tada atėjo trapi jauna moteriškė.
Ji neturėjo to įprasto sąmojaus.
Ir kas mane labiausiai nustebino —
jos akys buvo bespalvės.
Kodėl jos buvo bespalvės,
negalėjau tąsyk suprasti...
Bet šiandien, kai pasižiūriu
į savo liūdesį,
prisimenu ir josios akis —
rodos, tas pats atspindys.*

TĖVAS

Švito sekmadienio rytas. Los Angeles saulė mus pasitiko, ir mes tarp kamelijos krūmų ėjome sodo taku, ieškodami palmės pavėsio. Mūsų akyse tvaskėjo noras prabilti. Kaip vyną, įvykių srovę paliejo širdys. Gerdami šviesą, atskleidėm buitį draugų, kurie tuomet iškeliavo laisvės ieškoti sapnuose, siekti saugumo, laimėti prieglobstį naujo žemyno ir laukti mylimo gando.

— Aš nesugrįšiu niekad, — liūdnai jis tarė.

Žiedlapį baltą pakėlęs nuo stalo, tęsė:

— Dvidešimt metų aš neregėjau gimtojo krašto.

Ežero veido ir rūtų švelnumo nelietė pirštai.

Dvidešimt metų sprausminiai laiko lėktuvai

draskė lietuvišką būdą ir mėtė lyg skiedrą

upių srovėj paveldėtą tikėjimo valtį sklandžią;

ragino būti kažkuo ir velykmečio laukti;

būti paminklo šešėliu egzotiškų parkų paunksmėj;

būti žmogum, bet žmogaus neapkęsti be galo.

Senio kaktų sutvisko vasaros oro stygos. Virpėjo

balsas. Už jo žilos galvos hibisko žiedas degė

vyriško skundo krauju. Nemirštanti meilė tėvynei

puošė jo veidą kaip žalvario skydas muziejui.

— Tėve, tariau, palytėjęs jo delną nuo darbo sunkų.

Negi tylėti mums lemta ir tylint karštai neapkęsti

smurto kėlėjų, laisvės žudikų, istorijos niekšų?

Negi tyli neapykanta gali atnešti mums aušrą?

Jis neatsakė. Mačiau, kaip aikštės fontanas žarstė

parko gėlyno spalvas. Vaikų būrys arti klegėjo.

*Virš eukaliptų liepsnojo saulė. Ant gelsvo tako
mėlynos plunksnos priminė paukščių skridimo grožį.
— Tėve, pasaulis yra žavingas... Bet jis pakilo:
— Laikas man eiti, sūnau. Vienatvės dėsniai laukia.
Savo erdvėj, tarp kuždančių knygų, tik susimąstęs
noriu pajusti, ką sąvokos teigia budinčiai sielai:
laisvė, tiesa ir meilė — šviesiausios žvaigždės —
siunčia tik šėmą šviesą žemę praradusiam kraujui.
Ar aš galiu mylėt pasaulį? Ar nematai, kaip senka
gatvės laisvės šaltiniai. Kas naktį palangėje tvyro
mintys baisaus negrįžimo. Netekęs tėviškės lieptų
žengiu per slėnį jau ne žvaigždėtų sapnų minėti...*

*Liūdnas jo balsas pripildė erdvę vėsa. Norėjau
tarti šviesesnį žodį. Kažko paklausti. Bet tėvas,
skruostą šiltai pabučiavęs, lyg senas jūreivis nuėjo
prieplaukos pusėn klausytis vienatvės bangų ošimo.*

LEGENDARINĖ DAINA

*Aš gyvenau kadais valdovų pažadais,
Namus papuošęs legendariniais šešėliais.
Krūtinėj taškėsi daina, idilijos pilna,
Ir šoko šviesiaplaukės Nibelungų lėlės.*

*Aš gyvenau paveikslais religingo Giotto
Ir laisvę ginančių didvyrių pergalem.
Tyloj klausiausi gero kunigaikščio Idioto
Ir meilę šaukiančio savėsp Baudelaire.*

*Aš gyvenau ilgai su įvaizdžiais pasaulio —
Ir po pušim ir po magnolijos šaka balta,
Kol vieną kartą pralaimėto mūsų kraujas,
Ištryškęs žemėje, prabilo man daina kita.*

ŠERKŠNAS

*Ko aš dabar rašau apie šerkšno baltumą,
Minėdamas užšalusių upių spindėjimą?
Kodėl aš numetu atgailos kraitį
Ant silpstančių rankų dievų?*

*Dvasia yra nuklydusi kažkur. Nematau
Vaivorykštės grožio nei ankstyvo lietaus.
Tik mirusios motinos balsas dainuoja sapne.
Tik Žaliakalnio laiptai šaukia mane.*

*O vaikai, žvaigždynais vainikuoti, žaidžia,
Nesirūpindami kraujo kraupiu paveldėjimu.
Ne sniegą jie mini, bet saulę. Ne šerkšną,
Bet būsimą gyvenimo spindėjimą.*

PASKUTINĖS DURYS

(Knyga: Lietuviškoji gotika)

Jaunas kunigas — Tomas yra jo vardas — sėdi savo mažame kambaryje ir žiūri į priešais esančią kėdę.

Ji yra tuščia.

Ji nėra tuščia: staiga jis atsimena pasaką, jog iš to medžio, ant kurio kas nors pasikorė, padirbtas daiktas visada yra pilnas, tarsi pakaruoklis įsiliejo į šakas ir stuobrį.

Kokia beprotybė, — sako jis be balso, — kėdė yra sena ir niekuomet nekėlė baimės, tai tiktai kad dabar ant jos kabo, persverti per atkalnę, drabužiai. Jie yra svetimi, jie yra skarmalės, aš galiu numesti juos, galiu ir kėdę sulaužyti, galiu atsidaryti duris ir išeiti.

Aš negaliu, junta jis net nepasijudinęs ir žiūri į kėdę, ant kurios visada atsisėda jo svečias, kunigas laukia jo taip pat neramiai, kaip kitais kartais bauginosi, kad jis ateis, kaip buvo pirmą kartą.

Pirmą kartą. Kunigas Tomas buvo jau išėjęs užu šventoriaus, pakeliui į miestelį, ir sustojo išgirdęs paukštį — pirmąjį šiais metais, ir džiaugėsi, kad paukščiai nebijo nieko, ir

grįžta ir kartojo sau nežinia kur užgirstą palyginimą, kad jie yra tarsi pavasario vėliavos — toks yra jų giedojimas.

Ir ūmai į jį prabilo:

— Palaukite, draugas kunige, reikia išsiaiškinti vieną reikalą: yra žinių, kad jūs padarėte nusikaltimą.

Kunigas Tomas pasisuko į balsą, ir jo širdis trumpam tarytum sustojo: kas gi nežinojo, kas yra šis partietis ir koks galingas! Ne tiktai čia jis rodo savo slegiančią įtaką, jis iškeliauja ir vėl pasirodo, niekas nežino, kur baigiasi jo galios ribos, nes — kalbėjo mažieji vietos pataikūnai — didelio sakalo sparnams reikia ir plačios padangės.

Ir dabar šitas iš tolo tematytas, tegirdėtas pareigūnas stovėjo priešais, tai negalėjo reikšti nieko kito, tiktai nelaimę, ir kunigas Tomas iš karto pradėjo save paruošti minčiai, kad teks tapti kankiniu. — Nusikaltimas? — galvojo jis. — Ką aš padariau? — Tačiau jis žinojo, jog galėjo įvykti ir taip, kad nė jis pats nesijaus, kuo jis kaltas, nė jam bus atsakyta, ir vistiek bus nubaustas — tą žinojo kiekvienas kunigas ir gyveno taip.

Staiga jį nukrėtė šaltis, nes pareigūnas susijuokė.

Juokas buvo labai minkštas, tarytum didelis žvėris brido per samanas, taip šlamėjo, ir toks tolimas, lyg kas trečias juokėsi, kaip aidas — ir toks lyg pažįstamas, tačiau jie tebuvo du.

— Na, nevadinsime šitą kartą nusikaltimu, — kalbėjo vėl atėjūnas, — matote, aš esu perdaug geras. Bet jūs, drauge kunige, jūs atlikote labai negailestingą žygį.

Kunigas paraudo: galėjo jį apkaltinti daug kuo, kas buvo prieš tokios valdžios norus, bet kad primestų jam negerą, kad įtartų nusidėjusį prieš savo pareigas? Ir kad tai kalba netikėlis — to jis negalėjo susigaudyti. Ir jis nepajuto, kad pasitraukė atbulas, kelis žingsnius, į šventoriaus pusę, tačiau tuojuo sustojo, nes anasėjo pirmyn, veidas į veidą, lyg stumdamas kunigą.

Kunigas Tomas stovėjo, lyg užstodamas kelią, ir tylėjo, ir jam atrodė, jog komunistas tyčia tyli, kad būtų sunkiau laukti. Iki vėl pralkalbo:

— Kodėl jūs sutuokėte bažnyčioje mūsų partijos narį? — ir kunigas pajuto, lyg nematomas žvėris, bėgantis pasalūniškai per samanas, dabar žiovauja į jo veidą — tai vėl nusi juokė ateivis.

Ir jam nebuvo leista nė atsakyti, nors kunigas net nežinojo kaip, — antrasis tarė:

— Žinau, žinau — jūs pasakysit, kad tai buvo to vyro sąžinės reikalas, kad jūs negalit atsakyti tikinčiam tokio patarnavimo, ir taip toliau ir taip toliau — nesivarginkit, aš daugiau apie tai girdžiu per savaitę, negu jūs per visą savo ligišiolinį amžių. Beje, juk jūs labai jaunas, ir juk patinka gyventi? Taip, aš kasdieną turiu susidūrimų su kunigais ir su par-

tiečiais, bet, štai, kas turi būti jūsų biznis — žinot, aš mėgstu tą amerikonišką žodį, jis kvepia pinigais, nuodėmėmis ir viskuo labai plataus masto, — jis susijuokė, ir kunigas Tomas nustojo skaičiuoti, kaip buvo pradėjęs pradžioje, kiek kartų kalba pasikeičia juoku, tačiau kiekvieną kartą krūptelėja.

— Ką sakiau? O, aš tiktai klausiu šiaip sau, dėl stiliaus — aš visada atsimenu: taigi jūsų biznis — žmogaus gerovė, dvasinė ir visokia, ar ne? Ar ne taip, gailestingasis Samarietiški? Ir kas atsitiko mūsų darbščiam draugui iš partijos? Kuris per jūsų malonę prisiekė prieš altorių?

— Jis buvo papeiktas — jis atsišaudė kvailais aiškinimais apie sąžinės laisvę — leiskit priminti, man labai linksmas, kad vistiek atsiranda žmonių, kurie tiki į bet kokią rašytą daiktą, net į mūsų konstituciją! Paskui jis buvo išbartas už nedorą elgesį, už blogą pavyzdį, ir ką darė jis? Ar prisipažino, ar apsikaltino, ar gydėsi savikritika? Jis pradėjo pykti! Gal jis dar buvo girtas vestuvių vynu, gal po vienu jo odos sluoksniu buvo dar užsilikę truputis, kaip jūs giriatės, lietuviško heroizmo — jis brido vis gilyn į savo kvailumą, jis ėmė stachiai burnoti, jis — pamanykit, koks nedėkingumas, — jis net grubiai užkliuvo rusų broliškumą.

— Ar jūs žinote, kunige, kur dabar yra jis, tas, kurio laiku neperspėjote, kad ne jo vieta bažnyčioje? Mes turėjome jį prašalinti

iš partijos, taip, ir nuo jaunos nuotakos, ir iš namų, iš miestelio, pagaliau iš šios dailios ir neišmintingos respublikos — nepriklausomos respublikos. Ar tai, sakykite, gerai? Yra ir tolimesnių žingsnių, jūs žinote, pažanga eina palaipsniui — jeigu tikėčiau į prietarus, pakartočiau seną priežodį: ir pragare ne iš karto užsiliepsnoja didelė ugnis, reikia įpūsti iš žarijų. Tas pats prietaras sako, jog iš anksto, kaip tiktai jūsų vadinamasis Dievas paleidžia į pasaulį naują žmogų — pragare jis taipgi įtraukiamas į sąrašus, kad lengviau būtų tvarkyti statistiką — ir jam paskiria vietą, malkos dailiai sukrautos jo daliai, ir katiliukas naujas, ir pora žarijų po juo. O, nežinantieji tvirtina, jog didžiąja dalimi malkos ir pasilieka šaltos, niekuomet nepajutusios liepsnos skaistumo, bet atsarga apsimoka, ir likusieji sutaupo darbą. — Nėra Dievo! — staiga sušunka pareigūnas, taip staiga, kad kunigas pasijunta sustyręs ir užsimerkia — paskui vėl juokas, ir kai kunigas atveria akis, temato tiktai nueinančiojo nusuktą nugarą.

Tačiau baimė buvo palikta ir pančiojo kojas — kunigas Tomas pasuko atgal, jisėjo nuleista galva, jis galvojo: — Kodėl anas nebaigė, ko buvo atėjęs, kodėl nebekalbėjo daugiau, kad kunigas nusikalto ir ką turi būti nubaustas?

Bet, gal būt, — raminosi jis, — gal jo neieškojo, ir tiktai netyčia, pakeliui sutiko ir prie progos galingasis neiškentė nepabaidęs?

Ir nieko iš to nebus? Gal tyčiomis melavo ir tai, kaip buvo baudžiamas jaunikis?

Tačiau raminimas nepadėjo, kunigas jutė, jog tas, kuris buvo vadinamas tokiu stipriai, kad jo botagas siekia į labai toli, buvo vertas savo pareigų: jis žinojo, kaip kiekvienam rasti tinkamą bausmę — jis pasitraukė jau nubaudęs, kunigas nebeturėjo nė vienos nesudrumstos dienos, nei pilno miego nakties pirmą, antrą, nei trečią savaitę. Tai buvo baisiau negu buvo rašęs tas iš Prahos, nes niekas nebuvo jo išvedęs, o vistiek jam atrodė, kad sėdi teismo kambaryje, ir teisėjas yra pasitraukęs ir kiekvieną akimojų gali grįžti.

Ir buvo dar priedinė bausmė — jis galvojo apie jaunąją porą, apie jaunuolį, kuris vadinosi partietis, bet nenorėjo pradėti šeimos gyvenimo iš kitos vietos, kaip tik bažnyčia.

Ir dar viena bausmė — baisesnė už visas: juokas ir paskutinieji žodžiai apie Dievo nebuvimą.

Tačiau Jis yra, — dėkingai galvoja kunigas Tomas, kai ketvirtai savaitėi einant jis pajuto, jog juokas ir grasinimas ima tolti ir blukti. Jis tarė sau: — Kodėl turiu krimstis? Kodėl turiu prisiimti kaip nereikalingus skiepus nesamai ligai, atskiras baimes? Juk mes esame palikti iš viso baimėje, gyventi be pasikeitimo ir vilties, pasmerkimui palikti, žodis — daugiau ar mažiau — negali pakeisti nieko. Reikia gyventi ir atlikti savo darbą.

Ir ketvirtos savaitės pabaigoje buvo

kaip ir prieš susidūrimą — kiekviena valanda pilka ir pilna galimų negerovių, tokia yra kasdiena.

Išskyrus vieną: tasai, kad taip bus ir bus, kaip yra, atrode turėjo daugiau tamsos — jis sugauna save, kad klausia ir kartoja: ar tikrai taip, visada? Ar tai reiškia, kad Dievas mus tikrai išbraukė iš savo sąrašų? Iš savo malonės ir globos?

— Nėra Dievo, — tarė pareigūnas, tarsi nebuvo pasitraukęs nuo sakinio pradžios gatvėje — dabar jis stovėjo priešais kunigą Tomą, ir tas atsirėmė į apšiurusią obelį, ir jo skaitomas brevijorius, atrodo, pats užsivožė.

— Kiek valandų yra supilta į šitą tuštumą? — rodo pirštu komunistas į maldų knygą. — Kiek žodžių ir vilčių? O gal ne? Gal nemoki melstis? Esi toks jaunas, jau prie mūsų tapęs kunigu, gal jau neįmanai laikytis už tokių sausų lapų, kaip tos vadinamosios maldos?

Kodėl aš nesustabdau jo, — galvoja kunigas, — juk ir jaunas, mano sutuoktas vyras, partietis, gynėsi, juk man nieko daugiau negali atsitikti, juk jis žino, kas aš esu ir ką darau, ko aš tyliu? — Bet jis neprasižijoja.

O atėjusysis kalba:

— Aną dieną — beje, nemanykit, kad ta byla baigta, dėl kuriosėjau jus pamatyti. Tai gi, tada tariausi rasiu sutitnagėjusį seną kunigą, beviltiškai įaugusį į praeitį — tokį gali, vulgariškai kalbant, kaip nori sutvarkyti, gali

šakėmis badyti iš visų šonų, jo vistiek nepa-
keisi, juk sako, kad seno šerno skūra neišau-
nama. Bet štai matau tokį šaunų jauną kuni-
gą! Aš negaliu jam leisti žūti be prasmės,
kiekvienas drąsus yra reikalingas mūsų ko-
lektyvui. Nekalbu apie kolchozus, nenusigąs-
kit — mano tema didesnė — partija, pasaulis.
Jūs būtumėte ir kareivis neblogas — žinoma,
karininkas — viską reikia padidinti daug kar-
tų, kai taikai sau, ir apie kareivį, tiktai pavyz-
dys, bet mums reikia drąsiųjų.

Argi aš esu drąsus? — galvoja kunigas, —
argi? Jeigu būtų taip, aš, iš tikro, kaip aš iš-
reikščiau savo drąsą, jeigu jos turėčiau?

Svečias susijuokė ir taip, sakytum, malon-
niai, jog kunigas net nekrūptelėjo, ir pasakė:
— Šiandien aš atėjau taip sau, bičiuliš-
kai, kaip draugas. Ir jeigu reikia prisistatyti,
pagal papročius — vadinuosi Adomaitis.
Draugas Adomaitis — visais atžvilgiais drau-
gas.

Kunigas Tomas linkterėja galva ir sako
sau: — Nereikia jokio vardo, aš žinau, ką vie-
nintelio reiškia tokia pažintis — visuotinį su-
naikinimą bet kada. — Ir tyli.

Draugas Adomaitis sako:

— O, jūs galvojate apie mano akcentą,
matau, matau! Jūs nemokate paslėpti savo
minčių ir neapykantų, kokie bebūtumėte
šventi ir nuolaidūs — kalbu ne tik apie jus,
kunige, bet apie visus jūsų žmones. Gi jums
ypatingai, drauge kunige, dar daug reikia pa-

simokyti artimo meilės — meilės! — ir nusižeminimo, ir ne iš ko kito, bet iš jūsų garbinamųjų Vakarų, iš anos dvasiškos. Ką? Jūs, atrodo, labai mažai težinote apie tuos, jūsų apšauktus laisvais kraštus? Žinote, aš pridėsiu jums apsišviesti, aš esu neblogas, aš pristatysiu spaudos iš ten — juk jūsų svajonė Vakarų knygos? Kiek tik norėsit! Jeigu jau mes žadame susidraugauti.

Aš nenoriu nieko iš jūsų, — sako kunigas, tačiau tiktai savyje, — o svečias juokiasi vėl, dar geriau.

— Dar dėlei akcento — jūs turėtumėte tai įvertinti, kad aš kalbu jūsų kalba. Tai aš nusileidau, kad ją moku, kad pasiėmiau tokį, saktum, ir žmogišką ir lietuvišką pradinį vardą, kaip vadinuosi. Ko jūs rūpinatės mano vardu ir tautybe? Taip, aš jį pasiėmiau, kaip nuošimčius, iš vieno, kurį padėjau — jūs vadinatumėt — ištremti, jūs taip mėgstate tuos žodžius: laisvė, tremtis. Juk tai teisinga — aš prisiėmiau jo dalį. Ką mes prieš tai kalbėjom?

— Nežinau, — pagaliau pratarė kunigas Tomas, ir tai buvo teisybė — jis nebegali gauti svečio žodžius, tiek daug ir tiek nieko yra pasakyta, ir jam akimirkomis ima rodytis, jog jis nebegali atskirti pats savo galvojimų nuo atėjūno kalbos.

— Aš žinau, — sako draugas Adomaitis, — aš visuomet žinau. Tai apie lietuvišką užsispyrimą. Jūs esate keisti — tie vadinamieji pavergtieji. Kiek daug svajojimų galėjai rasti

jūsų kalbose ir raštuose apie tuos laikus, kada jūsų valstybė, — kaip juokingai skamba valstybė! — kai ji bujojo, sakytumėte, kad ji yra buvusi labai didelė ir galinga, tai gražu, bet kad ji ir maža ir nestipri atkovojo laisvę ir yra priimta visų laisvųjų — štai kuo jūs didžiavotės. Tai taip buvo. Ar skaitai pabėgėlių spaudą? Ne? Sakai ne? Ką jūs kalbate! Kaip mažai jums rūpi pasitraukusieji! Sakote, negaunate tos spaudos? Kad mes neleidžiame? Mažas nuostolis. O gal ir atnešiu kada — pamatysi, kaip tie, kurie prisiekinėjo, jog bėgo nešdami laisvę, — parduoda, išsižada, užstato ją, praranda valandomis. Patys. Nes jie pradeda pripažinti realybę. O jų jaunieji tesutiktų pripažinti prie tėvų gimtojo krašto tiktai, jeigu jis būtų didelis, galingas, pilnas garsių žmonių. Matai? Tai jūsų laisvieji! O jūs? Mes jums, mažiems, mizerijoms, suteikiame neribotus plotus, apsaugotus ir vis plečiamus, ir duodame save, kaip gimines ir globėjus. Ir ką darote jūs? Ką darai, kunige?

Ir kunigas Tomas nori šaukti: — Nieko! Nieko negaliu ir nedarau. — Ir galvoja: — Ar gi aš jau pradedu išsiginti?

— Jūs gyvenate amžina kova. nors jūsų sprandai nulaužti. Jūs ir po tiek metų nepriimat tikrovės — jūs nežiūrit į veidrodį, bet pro langą, kad kažkas ateis. Išgelbėti! Ir jūs, kunige, drauge kunige? Aš žinau, kaip žiūri į savo parapijiečius, į savo tautiečius — iš klausyklos tamsos, nuo altoriaus — lyg nori

ižiūrėti į pačią vadinamąją sielą, geidi įspaus-
ti, išdeginti vieną žinojimą: nepasiduoti. Ką
skelbia jūsų pamokslai, kunige? Užmaskuoti,
atsargūs, nekalti, bet labai aiškūs jiems — jū-
siškiams? Ir paprasti žodžiai, ir tylus balsas,
apie dvi tėviškes — jūsiškę ir dangų? Ir kai
žiūri į altorių ir kai, net gatvėje, žvelgi į
debesis, nori peršaukti iki pačių gelmių, kad
būtum išgirstas. Ko? Nėra kitos valstybės,
kaip ta, kurią mes atnešėm! Kam apgaudi-
nėti žmones, kam stumi į pavojų, juk jie gali
prarasti gyvenimą — vieną ir paskutinį, nors
pusdvasiu gyventų kolchoze. Bet jie kvėpuo-
ja, gyvena. — Argi jiems neleista linksmintis
ir garbinti ir nusilenkti — argi jie neturi tiks-
lo? Tu nieko negali išpildyti, kai žadi vardu
To, Kurio nėra. Nėra Dievo.

— Dievo nėra, — toks yra pasveikinimas,
kai ateina kitą kartą, ir jie susitinka prieme-
nėje. — Kaip jūs galite pakęsti tokią menką
trobą vietoj šaunios klebonijos?

— Tikroji sudegė, — sako kunigas To-
mas, jis nori durti pirštu į atėjūno krūtinę ir
pasakyti teisybę, — tu žinai, kad ji buvo pa-
degta, gal tavo liepimu, — ir tyliai pakartoja:
— sudegė.

— Kur skubėjote, drauge kunige? Jums
daug prievolių yra atkritę — mokyklos, drau-
gijos — galit dėkoti. Kur skubėjot? Ar vistiek
randate kaip nors pasireikšti Nėsančiojo tar-
nyboje? Bet kodėl nepasirinkti praktiškiau,
pelningesnio pono?

Draugas Adomaitis juokiasi, ir kieme keistai girgžda palikti atidari varteliai, ir kunigas nori maldauti:

Išeik! Kodėl tu pasirodai staiga, kodėl neleidi man ilsėtis miege, kodėl aš nepasnikaudamas nykstu? — ir tyli.

Draugas Adomaitis sako:

— Jūs atrodote gerokai išvargę — jums reiktų pailsėti, gerai pavalgyti, gero kambario ir, svarbiausia, nesikrimsti neišsprendžiamais dalykais. Aš galėčiau padėti — padėti išspręsti — tiesa, aš turiu didelį patyrimą. Labai didelį. Kas čia pratekėjo jūsų delne, kaip rasa, argi ne rožančius? Ar jūs nežinote, kad jis nebemadoje Vakaruose? Ar jūs tik skaičiuojate į jį savo klausimus ir abejojimus?

— Aš neabejoju, — sako kunigas Tomas ir junta, jeigu pats kalbi, jeigu atsakai — yra lengviau. Gal aš nesu visai praradęs drąsą? — galvoja ir kartoja: — Aš neabejoju.

— Neteisybė, — sako draugas Adomaitis. — Yra sakoma, jog tik Dievas neabejoja — Jis žino. Taipgi velnias — jis veikia. Bet juk žinai, kad Dievo nėra — Jis Pats atsako, kad Jo nėra, Pats, kaip jūs aptartumėte, savo tylėjimu. Jei-gu Jis taip brangina kokią menką dūšėlę — tik jau nesakykit, kad esate kam nors reikalingi, brangūs, nepakartojami, didžios reikšmės, — sakau, jeigu — tai iš viso jūsų nepripažįsta. Nes kitaip — kodėl palieka jums tik-tai abejojimus? Žinodamas, kad silpnųjų yra didžiuma, kad jie kris nenuėję nė ketvirčio

kelio? Kodėl? Kodėl? Kodėl? — Beje, apie Vakarų, — ir štai čia spauda, kurią žadėjau, matai, aš atsimenu, — ir kaip skaitysi, tai regėsi, kaip jūs susitinkate ties tuo žodžiu — kodėl. Bet jeigu jūs šaukiate nesuprasdami ir laukiate stebuklų ir tegaunate naujų mėginimų — jūsų klausimai yra pagrįsti — tu pats sakytum. O vakariečiai tikrai mėgsta šaukti savo — kodėl — jie ir atsakymo nenori, jiems patogiau reikalauti. Jie net nepripažįsta tokio nesudrumsto, nesulaužomo tikėjimo, kaip jūsasis — jie skelbia, jog tikrai labai gundytas, nupuolęs ir išsivoliojęs, ir nelabai norįs atsikelti, yra vertesnis tikinčiojo vardo, negu jūs, kurie bijote mažiausio suklupimo.

Aš nenoriu suklupti ir keltis, aš noriu nesuklupti, — kartoja kunigas Tomas sau, — aš turiu ir kitus palaikyti.

— Ką jūs žinote apie nupuolimą? — staiga juokiasi draugas Adomaitis. — Aš turiu grįžti prie to, nes jūsų akys yra kaip kūdikio, kaip jūs galite kitus saugoti nuo nežinomo? Tai labai praturtinantis patyrimas, ir pasirinkimas yra didesnis negu septynios didžiosios, ir niuansai, o, jų yra be skaičiaus.

Ir kunigas tylėjo, o kalbėjo draugas Adomaitis:

— Matote, aš stačiai vadinu jas nuodėmėmis, pagal jūsų įpratimą, nors Vakarai paskelbė, kad jų beveik nebėra — beveik — taigi, nuodėmės yra reikalingos kiekvienam, o

ypač kunigui. Kas parašyta jūsų vadinamojoje Šventoj Knygoj — iš ko yra didesnis džiaugsmas — iš devynios dešimt devynių teisiųjų ar vieno nusidėjėlio? Jūs galėtumėte truputį pralinksminti dangų! — jis juokėsi, ir kunigas drebėjo. — Pažinimo medis! Ir ne iš knygos. Galėtum pamėginti pradžiai nors savyje, viduje, truputį pasirinkti obuolių — manyk, kad tai laikinai, ir nesakyk, jog pati didžiausia silpnybė manyti, kad tik-tai laikinai. Kodėl nepasekti geru pavyzdžiu? Štai, turiu kišenėje dar lauk-tuvių — knygą, ir parašė ją kunigas. jūsų brolis — jis dabar nebekunigas ir laimin-gas. Kodėl neturėtų būti toks? juk nėra Dievo.

Nėra Dievo, — pasisveikina draugas Ado-maitis — jis įėjo į vidų, ir nesibeldęs — kuni-gas Tomas sėdėjo prie lango, jis buvo išbalęs, jis buvo peršalęs, sakė jis, bet jis juto, kad ser-ga kitaip — jis silpnėjo kasdien.

— Netiesa! — sušuko jis, — jis juto, kad tu-ri šaukti, nes kitaip pasiduos, kaip tiktai buvo laikas gintis, kad nepanaudotų jo kūno nuo-vargio. — Netiesą kalbat! Jeigu nėra gerojo atlyginimo, nėra teisingos bausmės — turi vi-sata sugriūti!

— Mėgstu jumorą, — sako draugas Ado-maitis linksmai, — nors kiti neigia man tą vertybę. Koks sąmojis! Kaip juoktusi Vaka-ruose — ar nežinai, kad esi egoistas, jeigu trokšti sau dangaus? Ir jie būtų pasipiktinę, kad tokiame tikėjime nėra meilės — visuoti-

nos meilės — kad šitoks tvirtinimas reiškia, jog velnias yra paverstas budeliu — teisingoji bausmė! Koks atsilikimas, drauge kunige, koks siaubingas nesiskaitymas su mokslais! Kas nors pasakytų jums teisybę Vakaruose, kad kiekvienas turi savo asmenišką pragarą — savo troboje, — jis dabar kvatojosi, taip jam buvo nesuvaldomai linksma. — Kas nors dar prasitartų, jog prieš savo akis ir dabar turi velnią gundytoją. Bet mes esame išmintingi, dar daugiau — mes gyvename komunizme, dar daugiau — jūs esate rusų tarboje. Jūs, matau, vėl turite tą nereikalingą šviesą akyse — nesuprantamą, liūdną, bergždžią. Ir jums neaišku, kodėl rusai.

— Kodėl rusai? — pavargęs sako kunigas Tomas? — Kam jie reikalingi pasauliui — kodėl jie, jie visur, kodėl jie čia?

— Misija, — sako draugas Adomaitis, — visada jie skelbė, ir paskui juos kartoja pasaulis: jie turi misiją. Ji yra vykdoma. Ar nepadarė gėdos Prancūzų revoliucija — ji apsvilino seną karališką medį, užgeso ir išleido nekaltas atžalas — ji net nenori prisiminti anų metų kraujo, kaip merga neteisėto vaiko. O, reikėjo ruso! Tai jisai pagimdė hidrą, ir kiekviena galva skelbia, ir pasaulis klauso — tai mūsų evangelistas! Vakarai glosto jas ir džiugiai krikštija revoliucijos vardu kiekvieną judėjimą. Iki pat Bažnyčios.

Kunigas Tomas ėmė snausti, taip jis buvo pavargęs — labai toli skambėjo balsas: — Bu-

dėkite, bet jis negalėjo atsitiesti, jis visai sumuko kėdėje, ir jam buvo gera, kad jis snaudė, jeigu tiktai nebūtų girdėjęs juoko ir draugo Adomaičio kalbos:

— Dabar žinai, kodėl rusai. Ir tiktai jie tikrai paskelbė, kad Dievo nėra.

— Nėra, — sako kitu atėjimu, ir dabar atėjęs atsisėda kitoje stalo pusėje. Kunigas Tomas rašė pamokslą atlaidų dienai, ir draugas Adomaitis stebėjo, atrodo, jis skaito atbulai — ir kunigas žvalgėsi, kaip pridengti, kaip apsaugoti savo širdies žodžius.

— Štai naujas laikraštis, — sako draugas Adomaitis, ir užmetė „Tiesą“ ant pamokslo puslapių.

Kunigas Tomas nuleido rankas ant kelių, taip jos drebėjo, tačiau nenustūmė laikraščio.

— Vadinasi, viską jau išskaitėte, jeigu pats pradėjote rašyti, — juokiasi draugas Adomaitis. — Gera buvo kolegos knyga, teisinga, įtikinanti.

— Ji yra šlykšti, — pusbalsiu pasakė kunigas Tomas, jis kalba graudžiai, beveik su ašaromis, jo balsas yra maldavimas, kad komunistas liautųsi lankęsis, kad neįkalbinėtų jam to, ko ir vienas likęs nepajėgia užginčyti. Tačiau jis dar išviršėje ginasi, jis negali išduoti šventą kunigystės įžadą ir negali atiduoti Dievo nei tėviškės — visu įkarščiu jis pasako:

— Ji kaip smala sutepta, ta knyga! Jis yra begėdis, jis yra išsižadėjęs paskutinio lašo garbės.

— Kas yra garbė? — sako draugas Adomaitis. — Mūsų konstitucija nežino tokių dalykų. Draugas išsivilkėlis yra atviras — tiktai tiek, kad jis nebūtų galėjęs miegoti, jeigu nebūtų išbliovęs to atvirumo viešai.

— Jis yra melagis, — sako kunigas Tomas, — jis netiki, ką rašo, kiekviena raidė meluoja, ir niekas netiki jam skaitydamas.

— O, — juokiasi draugas Adomaitis, — yra seniai žinoma, kad gali neigti, ką tiki, ir laikytis visom keturiom už to, ką netiki, bet būk ramus, jis rašė, kaip mums reikia.

— Jis yra melagis, — atkakliai tvirtina kunigas Tomas, — jis tiktai slepiasi už melo su visu savo bailumu.

— Nekaltink savo buvusio ginklo brolio, — sako draugas Adomaitis, — kas reikalauja drąsos? Užmirškime kardus ir vėliavas, tokia drąsa, kaip jūs skelbiate, mums nereikalinga. Žinote, ir Vakarai laiko kvailumu, ėjimu prieš žmogišką prigimtį visokius drąsos pasireiškimus, ypač vadinamuosiuose karuose už pavergtuosius. Drąsa tėra žūti naujame automobilyje. Ką vadini drąsa? Stovėjimą prieš nieką ir tvirtinimą, kad kas nors yra už to, kas nors tikra? Kai sakiau kadaise, jog mums reikia drąsių, ir gyriau jus — galvojau apie tokią drąsą, kaip pabėgimą iš kunigų.

— O, — dejavo kunigas Tomas, — nelyginkit manęs su juo! Jis yra godus, jis yra apsirijėlis, jis yra pagautas puikybės, jis yra

paleistuvį, — kunigas nustumė knygą nuo stalo, ir ji krito ant jo kojų.

— Jis yra gudrus, jis nori gerų dalykų, — sako draugas Adomaitis. — Kodėl džiovinai kūną, jeigu čia pat gerai paklotas stalas? Jis geidžia draugės, kaip ir visi gyvuliai. Beje, jūs gražiai paraudote, kunige. Jūs dailus vyrukas, taip sakė naujai atvykusi partijos darbuotoja, Tamara. Ji tematė jus iš toli ir nori pamatyti iš arčiau. Nesvarbu, iš kur ji atvažiavo, bet argi nieko nesako pats vardas? Ir Terekas, ir Darjėla, naktys— ji pastebėjo jus, džiaukitės, jūs jaunas, kunige, drauge kunige.

— Kaip begėdiška, — sušnibždėjo kunigas Tomas, ir rūščiai tarė draugas Adomaitis:

— Jūs neįtikėtinai kvailas! Ar žinai, kaip draskosi Vakaruose kunigai, taip, taip, kunigai — balsuoja ir prašymus rašo ir beveik grasina, kad būtų leista turėti pačias, o tik jūs esate tokie beviltiški, čia, kur galit turėti pasiteisinimų vežimais. O, jūs!

— Vargšas beprotis, — kalba pasilenkęs kunigas Tomas, jis kalba į knygą prie savo kojų. — Tai dėl savo nusikaltimo jis tapo desperatiškas. — Ir visai tyliai, beveik be lūpų baidžia: — Nusiminimas, pati baisiausia nuodėmė prieš šventąją Dvasią — po jos eina tikrai mirtis ir — —

— Nepliaušk apie pragarą, — saldžiai sako draugas Adomaitis, — nieko apie tai nenusimanai. Tegali pasimokyti iš savo buvusio kolegos, jis, kaip mėgstama naujamadiškai ap-

tarti, — suvalgė savo vaisių. Kodėl nori atsilikti už tvoros? Kodėl nenorėtum pralenkti bėgtynėse? Esi jaunesnis. Gražus. Protingesnis. Tarp mūsų kalbant, nėra anas labai išmintingas — nebuvo žmonėms tokio perkūniško išpūdžio, kaip tikėjomės. Tos pareigos jis neatliko tinkamai. Bet tu, — pagalvok, kokią nuostabią išsivilkimo knygą tu parašytum — juk plunksną jau seniai įdaviau: nėra Dievo.

— Ne, — pakratė galvą kunigas Tomas, — aš sakau — ne.

— Kaip tu galėtum būti naudingas mums ir sau — aš girdėjau tavo kalbas ir pamokslus, tu moki galvoti, tu esi neatrastos kasyklos. Iki šiol. Bet dabar esi mūsų.

— Ne, — sako kunigas Tomas, — ne.

— O, tu tiktai taip kalbi pats sau — tu tebesi, kaip užsuktas laikrodys, tačiau jau baigi išsisemti ir esi pažadintas. Žiūrėk, juk esi užtvertas ir negali niekur kitur praeiti, tiktai pro mus. Žiūrėk, niekuomet nebus tau duota daugiau negu dabar siūlau: tu nueisi pamažu pigesniu, menkesniu keliu: mes tau nesuteiksim lengvo išsigelbėjimo, kaip tu kartais trokšti — mes nemesim tavęs į kalėjimą, nei išvarysim į Sibirą, mes laikysim tave po akimis, kol tu sutirpsi. Ir tavo vertė svers vis mažiau. Juk tu žinai, kad užsipelnai dėmesio — jeigu būtu anie laikai, kokių daugiau nebus — tu būtum pastebėtas tavo dvasinės vyriaus-

sybės, tu būtum buvęs išsiųstas studijuoti į akademiją, į užsienius.

— Aš negalvoju apie tai, — sako kunigas Tomas, — aš nenoriu pasiduoti puikybei, kad taip galėjo įvykti, aš tenoriu būti ir pasilikti su savo žmonėmis, paprastais, kurie pakėlė baudžiavas ir savo krauju išpirko raides — palik mane ramybėje.

— Kas yra ramybė? — juokiasi draugas Adomaitis. — Mes negalim to, mes esame tavo dvasinė vyriausybė — mes norim padėti tau. Juk tu tikrai norėtum išvykti į užsienį?

Kunigas Tomas aiktelėja viduje iš neįtikėto džiaugsmo — jis pažvelgė į svečią: gal jis iš tikro nėra toks blogas, gal tik tyrinėja jį, mažą kunigą, ir pamatęs, kad yra toks užsispyręs, senoviškas, padės pasitraukti į laisvę? O, pati didžiausia pagunda, pati didžiausia — jis tetroško pabėgti!

Draugas Adomaitis kalba:

— Tu pamatysi ir Romą, jeigu tik norėsi.

Dabar pasidarė tylą tokia gili, kad gali joje nuskęsti — kunigas Tomas taip ir junta, kad grimsta — jis norėjo prašyti, kad svečias kalbėtų, kad paaiškintų, kodėl tas viliojimas, ir draugas Adomaitis kalba, labai svariai, draugiškai:

— Ir kokius tik norėsi miestus Vakaruose — matysi. Ir sutiksi savo buvusius tautiečius, kurie sakėsi, ir taip tu tiki, kad bėgo, nešini iš gaisro savo siela ir laisve. Labai padės tau pamatyti juos. Laisvė — yra labai įdomu, kaip jie

aptaria ją — anoje pusėje, jiems ji yra auksinė, bet jie svaiddo žodį, kaip pūslę prie katino uodegos — gal žaidei mažas? Nesupranti? Jie ten nutaria, kas yra laisvė čia esantiems — jie ten surūšiavo, kas yra tauta, ir nutarė bendrauti su ja. Ar žinai, kas yra tauta — manau, tavo tauta — lietuviai?

— Visi.

Draugas Adomaitis juokiasi.

— Partiją yra tauta. Mūsų menininkai yra tauta. Kas yra menininkai? — Partija. Mūsų jauni mokyti žmonės yra tauta, ir mūsų mokytojai yra tauta. Ir kas yra jie? — Partija. Žiūrėk — tu pasimokysi iš laisvųjų ten, jie išmintingesni už tave ir už tuos, kurie ten ir čia laukia. LAUKIA. Ten yra kalbama, kad nereikia gelbėtis nuo komunizmo, jis yra neblogas. Jiems? Ne — jau esantiems po komunizmu. Jie prideda, kartais, mažą sąlygą: komunizmas turi būti tautinis. Ateizmas — tautinis! Žmonių pasirinktas. Ar tu nesijuoki? Ir tu netiki, kad tai daro tavo tautiečiai? Ne visi, bet jų yra — o, jūsų viltis, kad jie išbėgo liudyti prieš pasaulį! Tu nesijuoki, kad jie gali būti tokie naivūs — o, tokie idijotai, kad mano, jog galima atskirti rusus ir komunizmą? Tu nenori tikėti, tu tebesilaikai savųjų, tu sakai, kad juos kas nors klaidina? Tu manai, kad jeigu jie pamato, atsilankę čia, savo akimis, jie išgyja? Tu nepataisomas! Niekas nepadeda — jie žiūri į paukštį, verdamą katile, ir tiki, jog mes jam pridėsime sparnus ir

leisime skristi. Ir kad jis yra gyvas. Visas pasaulis kartoja, ką mes paskelbiame, patys netikėdami, kad mums tikės, kad komunizmas yra neišvengiama, būtina, priimtina filosofija, forma, ateitis. Aš nesistebiu, kad tu negali suimti to, kartais mes patys esame taip nuste-
binti, lyg įdėję į lošimą kapeiką — ir tą pačią netikrą — ir laimi milijardą. Ar dabar su-
pranti, kokią rusų misiją?

Kunigas Tomas žiūrėjo pro langą, jis negalėjo pažvelgti į svečią — jis nežinojo, ką padarytų, jeigu pažvelgtų, gal užmirštų, kad jis yra kunigas, ir atsimintų partizanų susidūrimus su priešu: nors vienu užpuoliku mažiau! Jis regėjo pro langą, kad buvo diena, su saule ir debesimis, niekas nesikeitė gamtoje, kas beatsitiktų žmogui.

— Ar žadėjau tau Romą? — švelniai kalba draugas Adomaitis, ir dabar kunigas Tomas pažvelgia, tarsi šventojo miesto vardas nušluostė jo niūrių minčių dulkes.

— Tu galėsi nuvažiuoti, — sako draugas Adomaitis, — labai gera vieta, labai pamokoma. Ar girdėjai anekdotą? Kur tu girdėsi, net ir juokus prisieina arba importuoti, arba uždrausti. Tai toks: prie Vatikano sienos velnias laukė progos įlikti. Ne kokioje kišenėje, tokio, kuris ateina į piligrimų būrį, pamatyti popiežių — ne, tikrai įsikraustyti, apsigyventi. Jis negalėjo, jokių būdu, jis taip buvo sudžiūvęs, kad jį galėjai surūkyti, kaip bankrotkę — tai aš pagražinau, Vakaruose sako, kaip cigaretę.

Ir štai vieną kartą buvo plačiai atidarytas langas — —

O, tu naivus gerasis sutvėrime! Koncilija buvo pasigėrėtina! Buvo pasmerkti ginklai. Buvo išteisinimų. Buvo paleistos į laisvę sielos. Ar kas nors paminėjo jus, tikinčius, taip, kad gali vesti į areną žvėrimis, už tikėjimą? Mano mielas, reikia mylėti, reikia neižeisti, kaip jie pavadino tuos, kurie valdo Tylinčiuosius? Švelniai. Bet ar jūs esate tylieji? Mes nesame kalti, griovikai ir netikėliai — ne, su mumis reikia kalbėtis — kodėl jūs netikite? — nori klausti tikintieji — ir, nelaukę atsako, šaukia: mes kalti, kad jūs netikite! Mes kalti už viską! Jūs nežinote, kas yra, na, žinai, Tas iš Nazareto. O bedievis, pakviestas pasikalbėti, pacituoja visą krikščionių šventą Knygą — ir jo yra paskutinis žodis, ir jie pasilieka suniekinėti ir šaukia: ką mes galim duoti netikėliui, mes kalti! Jie atiduoda viską — ir sau pasilieka kaltes. — Ar nori važiuoti į Romą?

Bet jis nedavė prasižioti kunigui Tomui, jis kalba:

— Pamatysi pats — ir žinosi, kad baimė valdo juos — Vakarus — baimė, jie nežino patys ko, jie atrodo eisena su kastuvais. Ir tu galėsi pasijuokti pamatęs. Tačiau, — kad gautum tiek daug — turi atiduoti viską, turi uždirbti, turi būti mūsų. Tu turi išeiti iš bažnyčios, klebonijos, sutanos. Ir parašyti apie tai. O, tavo knygos bus kitokios, aš žinau, aš matau tavo galvą ir širdį — tai nebus kvailas,

tamsus puolimas, menkas religijos kaltinimas — tu kalbėsi už žmogų, kaip Liuciferius: aštrus, kaip uolos, stilius, išdidūs kaltinimai Dievui, kad Jis prieštarauja savo žodžiui: leiskite mažutėliams ateiti pas Mane — ir Pats pasitraukė. Pakartosiu, kaip seniau sakiau: tu kaltinsi, kad jie palikti mėginimams be reikalo, nes ramiais laikais jie būtų išlikę dori ir ištikimi, bet tokio mėginimo, beviltiško — nes tai sunkiau negu būti sušertam liūtams, ar kad mirtinai ištąsytų sąnarius, — jie negali atlaikyti. Ir jų milijonų milijonai. Jie teturi pasirinkimą tarp Judo ir Kaino, nes visos nuodėmės vergijoje veda į tai. Nesakyk, kad gali būti iširusęs kaip sraigė — tai tiktai trumpam. Ir nemanyk, kad taptų šventais, tie paprasti ir silpni, pritaikyti nepriklausomoms valstybėms. O gal danguje yra sielų perteklius? ir danguje trūksta vietų? Ir ten taip pat nemėgsta naujų sielų, kaip Vakarai? Ir lengvai nusikrato. — Matai — kaip iškilmingai, kaip gražiai tu rašysi, ir atsakymas yra seniai, nuo pradžios: Dievo nėra.

Kunigas Tomas išipylė vandens stiklinę, bet ji išsilaistė, kol prinešė prie lūpų.

— Tu jau pergyveni savo būsimąsias knygas, — draugas Adomaitis juokiasi, — ir aš pavydžiu tau temų, tiek jų, ir tokios įdomios. Atsimink, kad tave vers į kitas kalbas — Vakaruose, mūsų teologas, ateistas, atsakymas į besikankinančių vakariečių abejones — tavo fotografijos bus knygų viršeliuose, žurnaluo-

se — rimto, kilnaus veido kunigas — buvęs kunigas. Ne toks, kaip anie išsivilkėliai, kurių snukius partiją apliejo gerbūvio lašiniaais, lyg šarvais sąžinei. Tu dalyvausi dialoguose — ir laimėsi. Tiktai — pirmas žingsnis — išsivilkėti. O, aš matau iš tavo nuleistų akių, kad tu dar kabiniesi už minties: ar dar svarstyti, ar iš karto pasiduoti? Tu abejoji, kad nesi herojus? Nejuokink manęs — byla jau baigta — tu esi mūsų. Ar nori daugiau temų, kad turėtum ką galvoti? Tu galėsi rašyti su pašaipa — Vakariai labai mėgsta, ką jie vadina links-mumu — jie ir nesupras, kad pajuoka yra ginklas, tik neišsigalvok atkreipti jį prieš partiją! Taip, lengvai, pirštų galais pasiteirausi apie raštus, rastus prie Mirusiųjų Jūros — koks tikslus vietovės nusakymas! Žinai, tiek ilgai Nazaretas reiškė gyvybę, žvejai ir žuvis, o žvejai tikėjo. Taip, labai laiku buvo rasti Raštai — devyniolika šimtmečių arabų ožkos keliavo ir laiku paklydo — viskas sulaša į vieną: atėjo didysis griovimo metas. Ir tu griausi, tu turi nevaržomas galimybes, kas gali stabdyti, jeigu už tavęs yra Partija? Kai statai bokštą — kaip žiauriai tiksliai turi būti apskaičiuota, kad atlaikytų amžius, bet griauti! Koks malonumas! Viskas yra tavo, jeigu kas bus sumaltas — jo kaltė, kad stovėjo ten, kur griauinama. Tavo skrynios pilnos — semk, jeigu nebežinosi, aš pateiksiu — klausimų ir klausimų, pusiau herezijų, atsimink, jos yra stipresnės už aiškias — jos neatskiriamos

nuo tiesos — eik, rašyk savo knygas. Ir prieš tai — —

Kunigas Tomas drebėjo, jis juto, kaip nesulaikomai dreba, ir mėgino galvoti: gal ne aš, gal žemė, gal viskas baigsis, ir aš sulauksiu pasaulio galo dar tebeištikimas Dievui ir Lietuvai — gal būsiu išgelbėtas laiku?

— Ko tu bijai, — sako draugas Adomaitis globojančiai, — tu žinai, kad ir tie, kur gyvena Vakaruose — kunigai, manau, nebesijaučia, kad turi atsakomybės kam nors kitam, kaip sau. Tu esi mūsų, tai kaip tu pats. Tau nereikia rūpintis, tiktai griauti, o mes einame iš paskos ir statome. Tu žinai, kad jeigu nėra Dievo, kas nors kitas turi būti galingas — Rusija ir partija viename. O, ji yra galinga, ji daro tai, ką, jūs skelbėte, Dievas padarė su angelais: jie nebegali nusidėti. Partija pasirūpins, kad tu nebegalėtum pasikeisti dar kartą — ji paima tau nebereikalingus dalykus — sielą ir laisvę.

Kunigas Tomas juto, kad jo pasipriešinimas buvo sudriskęs, kaip voratinklis, ir draugas Adomaitis matė tai ir pasakė:

— Atnešiu tau drabužius kitą kartą — gerą kostiumą — užsienietiškos medžiagos, jeigu tau dar patinka kas nors iš ten. — Jis išėjo juokdamasis, ir kunigas Tomas atsiminė, kad tas juokas nuo kiekvieno susitikimo storėjo, tarytum graužė sielą.

Jis vadina mane tu — atsimena kunigas, — aš nebegaliu išsigelbėti. Kas būtų, jeigu aš

nusižudyčiau, ar nebūtų mažiau nusikalta? Dieve, Dieve, kas mane gali išgelbėti!

Jis mėgino melstis, bet jis bijojo, kad dar labiau nusideda, nes ir skaitydamas maldas jis galvojo apie užbaigą — jis nežinojo kokią, bet ji negalėjo būti gera.

Jis mėgino galvoti, kad kur nors išvažiuotų, pasislėptų, ir žinojo, kad nėra tokios vietos. Miškai, kurie prieš keletą metų žadėjo sunkią, bet laisvą pastogę su slaptais kareiviais, dabar buvo kaip kapinės. Ir jis žiūrėjo į žaliavimą ir žydėjimą, kaip į neištikimybę, viskas, atrodo, prisitaikė ir pasidavė. Kaip jis.

Ar aš pasidaviau? — dar nesutiko, jeigu aš klausiu — dar yra kitoks atsakymas. Kodėl aš negalėčiau tą baisų sutvėrimą kaip nors paliesti iki pačių šaknų, kad jis būtų ižeistas ir atiduotų mane bausmei, atiduotų kam nors kitam, kad tik jis pasitrauktų. Aš turiu sugalvoti, aš turiu surasti — —

Tačiau nebuvo laiko — draugas Adomaitis stovėjo ant slenksčio, labai greitai po ano atėjimo jis grįžo, po kelių dienų, ir jis buvo toks linksmas, kad atrodo, pradės šokti.

— Aš atnešu tau dievą, — sušuko jis, — ar tu žinai, kad tu galėsi ir kunigu būti? Bet paskui. Kaip tu manai, kas mums gamina ginklus? Maskva? O, man malonu tave nuvilti! Ir kaip kvailai pasijutau, kad mane patį pamokė, ir kas, kaip tu manai, kas? Tavo žmogus, vakarietis, tavo tautietis, jūsų filosofas, jūsų teologas, kunige, kunige! Ar žinai, kur

yra šviesa ir tikras tikėjimas? Ar jūs žinote, kiek be reikalo jūsų mirė Sibire, kiek prarado sodybų, ir kodėl? Aš negaliu atsistebėti, kaip viskas paprasta ir aišku, tik per vėlai pravėrė langą. Sakyk, kas būtų atsitikę, jeigu jūs pamaldas būtumėte pradėję — leisti, liepti, — sava kalba, ir žmogeliai būtų atsakinėję, būtų išmokę — dalyvauti, sako Vakaruose? Kas būtų nešęs maldaknyges iš Prūsų, kam būtų reikėję vargti žandams, ko bobelės būtų pačios išmokusios rašto, kad vaikus mokyti? Jeigu tada būtų kas pasakęs, įtakingas, mokyta, lietuvis, kad tikrieji tikintieji yra rusai — vieninteliai! Pravoslavija yra tikroji religija, mano mielas, — ir neklysk, tiktai dėl rusų yra taip, nes jeigu būtų tiktai graikai ar kita kokią tauteliūkštę, kas kreiptų dėmesį? Carų tikyba, partijos tikyba — žinai, mums rusų religija nebaisi, ji yra klusni, ji yra tautinė, ji yra siekianti, kai visa kita nusileidžia — ji pasilieka nesvyruojanti — o, ne, partija neleistų jai pasikeisti. Kaip nuostabiai pritaikyta — tereikia tiktai išaiškinti tikintiems, jog tikrai žemėje privalo būti skriaudžiamas kryžius — ko gi spardytis pavergtiems ir jų bažnyčioms? O, mes jums suteiksime Taborą! Aš tave galėčiau pradžiuginti — aš matau, kad tu esi suakmenėjęs iš naujumo — aš galiu būti ir atviras: Kristus nebučiavo Didžiojo Inkvizitoriaus. O Judas bučiavo Kristų. Tai rusas bučiavo rusišką Kristų — kaip jie mėgsta, visi nuo elgetos iki caro, tai vienintelis dalykas

Prisikėlime, ką jie vertina. Ir paskui labai lengva, pagal ženklą, išduoti ar nudobti pabučiuotąjį. Tačiau tai tiktai tavo kruvinai širdžiai nusiraminti, kaip sakytų šventosios knygos. Gi darysi taip — pirma būsi išvilktas, — o, aš užmiršau dovaną — štai kostiumas, paversiu jį ant kėdės, bet tu pats nesivilk, aš labai mėgstu tą darbą. Ir atnešiu kaklaryšį. Raudoną.

Kunigas Tomas tyli — jis nebuvo pasiruošęs tokiai kalbai, gina jis save — tai yra perdaug keista, kad galėtum iš viso galvoti, tiktai klausaisi.

— Taip, pradžioje išsivelki ir paskelbi išpažinimą: — Nėra Dievo, — gražiai, kaip mokiau, iškilmingai, kad kalbėtų ir banguotų kalbos, juk niekas to nemano apie tave. Ir tada pavažinėsime tave, tadą pamatysi, kaip nuo kalno bus padovanotas tau pasaulis — kaip žadėjau. Ir tu rašysi, kaip sakiau — griausi. Ir paskui, taip pat labai staiga — reikia sukrėsti — tu atrasi Pravoslaviją. Ji užpildys griuvėsius, ji bus legali, ji bus raginama — nesuklysk, dėl to vadinamojo jos persekiojimo. Ir tu labai iškilmingai įtikinėsi, — vėl išpažinsi —, ir tu turėsi geriausius ramsčius — mes išleisime populiarias knygeles, tu išrašysi ten citatas apie ruso švelnią sielą, apie jo tikėjimo gilumą, — taip, su visais šauktukais, su visu jausmu. — Žinoma, nebus labai lengva, ne viskas iš karto pasidarys, tu būsi apasaltas, atsimink, ir mes turime laiko, iki bus

vienas raštas, viena religija, viena tauta — VIENYBĖ. Ir partija tars AMEN. Ir tu nenusimink — nemanyk, kad prieštarauju: Dievo nėra — tereikia chaoso, kad pasaulis priimtų tą žinią.

— Tuoju pradėsime linksimą gyvenimą — aš nebenoriu tau palikti laiko — jis yra pavojingas, kartais pražudo, kam kankintis? Ar aštuonis kartus tave lankiau? — mėgstu magiškus skaičius — ir tuoju bus devintas. Tarytum tave pagimdžiau. — Draugas Adomaitis juokiasi, ir juokas yra naujas, labai stiprus. — Aš tuoju grįšiu.

Jaunas kunigas Tomas — dar kunigas — sėdi nejudėdamas ir žiūri į drabužius ant kėdės atkaltės — jie atrodo, kaip nuvilkti nuo kritusio mūšyje kareivio, galvoja jis. Tačiau aš esu dezertyras.

Bet jis yra taip išsemtas, kad net nebekovojo su draugu Adomaičiu — jis yra tikras draugas, pamano vaikiškai, jis vienintelis. Jis padavinėja ginklus, kai kovoju su vieninteliu priešu — su kunigu Tomu. Juk tai kova? Jeigu jis junta, kad jo tebedėvimoje sutanoje yra kunigo išnara, tokia pat šlykšti, kaip kadaise atrodė ano nelaimėlio išsivilkusiojo knyga. Ir tikrasis jis, jau yra tuščiame kostiume, nors, kaip šmėklos, negali įmatyti.

O, kad tiktai jis greičiau ateitų, tas jo draugas, kad išsivestų iš čia — tiktai iš kambario, jis juto — dar kunigas Tomas, — kad greičiau prasidėtų kitas gyvenimas. Laikiniai. Laikiniai, nes jis nebeturi kitokio mato laikui.

— Stokis, — girdi jis savo draugo balsą — Adomaitis jau buvo čia ir laikė raudoną, kaip liepsnos liežuvį, kaklaryšį. — Stokis, — jis atsegė sutanos sagas prie pat kaklo, ir kai jo rankos buvo ties krūtine, kunigas — vis dar tebe kunigas Tomas — pajuto speigą ir ugnį, bet nesujudėjo.

— Koks kilnus darbas! — juokiasi draugas Adomaitis. — Tai apie save kalbu, kaip sakiau, labai mėgstu išvalkstyti kunigus, niekam to neužleisčiau — ir kiek jų buvo!

Kunigas — vis dar — Tomas pasijuto keistai įžeistas — jam vis norėjosi, kad jis būtų išskirtinis, vienintelis, net ir tokiu atveju.

— Bet kiek tu mane privarginai! — sako draugas Adomaitis. — Reiktų tau matyti, kokių tempu tai atliekama Vakaruose! Beveik reikia viršvalandžius dirbti. — Ir ūmai sušuko: — Kaip tu čia užsisagstei, kad negaliu atpainioti? — jis pradėjo pykti, ir pavargęs, jau bebaigias vadintis kunigu, jaunas vyras Tomas, bejėgiškai teisinasi:

— Aš nekliudau.

— O, matau, tai į sagos kilpą įsivėlė kažkas. Ar ne kryželis? Na, jau aš nevalgysiu ir neatkabinėsiu kokių gelžgalių — atsisek pats.

Jaunas vyras Tomas pakėlė ranką ir nuleido, ir draugas Adomaitis sako:

— Ko delsi? Ar manai, kad tau padės, tas iš Salantų? Gal tu iš Salantų irgi?

— Ne, — sako jaunas vyras Tomas, — ne, aš užmiršau, iš kur esu — aš esu iš visos pa-

smerkimo žemės. Kodėl turėčiau būti iš ten?

— Gerai, kad ne — ten tokių vis dar atsiranda, kad prisipirti prie paskutiniųjų šaukiasi kamendoriaus. Nebandyk taip daryti, — draugas Adomaitis juokiasi, tačiau jau nirs-ta.

— Aš nežinau, aš nieko nesu girdėjęs, — sako jaunas vyras Tomas, — kas gi atsitiko kunigui, kažkokiam kunigui Žemaitijos gilumoje, ar tu ir jį išvilkai?

— Ne, aš tebebuvau toks kriupis, kaip sako žemaičiai, kad man nebūtų patikėję tokio atsakingo darbo. Tai mano dėdė buvo. — Ūmai jis susijuokia su pasididžiavimu: — Kiek ten jų darbo tebuvo, palyginus, kokia auksinė karjera atsirado dabar. — Ko tu gaišti, nusivilk.

— Bet tu man sukėlei smalsumą, tu sakai, kad aš turiu daug žinoti — papasakok, kaip ten buvo anam kunigui? — sako jaunas vyras Tomas. Jis nežino kodėl, tik laikosi nusitvėręs už laiko — ir nors tvirtina sau: kam dar priešintis, juk tereikia tiktai vieną sutanos kilpą atkabinti, juk reikia užbaigti, — tačiau vistiek gaišta: — Kas galėjo atsitikti anais laikais? Ir kokiais?

— Neįtikėtinai seniai, — sako draugas Adomaitis, ir jaunas vyras Tomas matė, kad jo draugas negalėjo nuveikti geismo plepėti ir pasididžiuoti, ir klausia:

— Kas įvyko tame miestelyje?

— Kas užsiims niekais kalbėti apie mies-

telį? — tai manau, kad mano dėdė nebūtų buvęs toks durnas, Romoje seniai būtų buvęs kitaip.

— Bet kas atsitiko Salantų kamendoriui? — neatstoja jaunas vyras Tomas. — Kas jį rišo su Roma?

— Tu juk žinai, kad Romoje gyvena popiežius, — o gal jau tu nebenori žinoti? — draugas Adomaitis juokiasi ir trina rankas. — Tu man pradedi patikti, tu skubi užmiršti. Bet netingėk nusivilkti, kol pasakoju. Matai, pas popiežių vieną vakarą atvažiavo karalienė, ir ji buvo labai graži, ir tik ji viena težinojo popiežiaus silpnybę, kurios jis niekuomet neparodė: jaunystėje jis mėgo lošti kortomis, ir kartais jis tai atsimindavo, tačiau jo luomas nebuvo tokiems niekams. O karalienė nieko kito ir neprašė — pakortuoti, ir jis negalėjo atsisakyti. Jie jau susėdo už stalo, karalienė atvožė kortų kaladę, ir jeigu ne tas Salantų kamendorius!

— Kas buvo jam? — karštai klausia jaunas vyras Tomas, gal todėl, kad jis savęs jau nebevadinio kunigu, jis mirtinai troško sužinoti, kas nutiko jo nežinomam broliui.

— Daug, — sako draugas Adomaitis. — Žiūrėk, tu pralinksmėjai, aš tave pajuokinsiu, aš kalbėsiu ne kaip aš, bet kaip kaimiečiai, prasti sutvėrimai, kartoja ir pasakoja giminė iš giminės, — jis sukikeno, — tu nežinai mano talentų, aš moku pamėgdžioti.

Ir jaunas vyras Tomas klausėsi, kad iš

tikrųjų, balsas pasikeitė, tarytum būtų priklausęs kitam.

— Kamendorius, — kalba balsas, — atrodė labai paprastai, menkas toks, bet buvo labai mokytas, o gal tiktai šventas, kad jokia kita mintis neišsiteko jo galvoje, tiktai pamaldi. Tai tą vakarą, temstant, vaikštinėja jis su savo maldų knygą ir ūmai girdi — labai laimingas kranksi kovarnis: — „Šią naktį popiežius įžengs į pragaro kelią“, — sako vienas, ir kiti teiraujasi: — „Kodėl?“ — ir sako tas, kur žino: — „Nusidės“. Ir klausia kiti: — „Kaip nusidės?“ — Ir sako tas, kur gudrus: — „Su karaliene kortuos ir praloš savo sielą“. — Ir pridėjo dar daugiau žinantis: — „Ne tiktai savo, bet ir kitų“.

Tai kad jau išsigando mažasis Salantų kamendorius ir sušuko jis varnams: — „Neškit mane į Rymą!“ — ir taip galingai jis įsakė, jog tie iš karto paklausė. Tu, — pasakė savo balsu draugas Adomaitis, — pats patyrei, jog, pradėjus klausyti, jau neįmanoma atsitraukti. — Ir vėl kalbėjo kitaip: — Jie tiktai baimingai teiravosi: — „Kaip nešime, ar ant sparnų, ar ant nugarų?“ — bet kamendorius mato jų galvojimą ir sako: — „Nė ant sparnų, nė ant nugarų — ant šoninių bažnyčios durų“. — Nepatiko kovarniams pašventintos durys, bet nieko nepaveiksi, ir jie vėl teiraujasi: — „Kaip nešime, ar debesų pakraščiais, ar pažemiu, ar medžių viršūnėmis?“ — Ir vėl mato

kunigėlis kovarnių mintis ir sako: — „Medžių viršūnėmis“. — Bet jis buvo užmiršęs pasakyti, kad pačių aukštųjų medžių, tai kad ėmė jį nešti, kad pradėjo švilpinti virš viduriniųjų medžių, ir užkabino aukštesnio medžio storią šaką kunigo sutaną, o šakoje tupėjo pats seniausias ir pikčiausias juodvarnis — tereikėjo kunigą išnerti iš jo apdaro, ir jis būtų nusiritęs žemyn ant akmenų. Tačiau gal perdaug mokytas buvo mažasis kamendorius, o gal perdaug šventas, jis buvo užkabinęs į sutanos kilpą rožančiaus kryželį — kol pralėkė pavojingus medžius, kol nuvarė juodvarnį, taip ir laikėsi, o paskui įsakė lėkti aukščiausių medžių viršūnėmis ir ragino skubėti, kovarniai dusdami nešė bažnyčios duris.

Ir liepė taip nuleisti jį su durimis prie popiežiaus rūmų ir liepė laukti, o kai jau atsistojo jis ant žemės, pamatė, kad beturi vieną batą, ir kovarniai kranksėjo: — „Nukrito, paliko devintoj karalystėj, kaip tu eisi pas tokį didelį valdovą prasčiau negu basas?“ — Bet Salantų kamendorius skubėjo, jis bėgo šlubuodamas ir įbėgo į vidų, kai karalienė buvo padalinus pirmą kortų klojimą, ir popiežiaus ranka siekė jas paimti. — „Saugok savo sielą, šventasis tėve“, — sušuko mažasis kunigas ir atsistojo į jų tarpą, ir pašoko karalienė labai užsirūstinus, ir reikia pasakyti, kad juo piktesnė, juo gražiau atrodė, ir taip išsipuošusi, kad viskas švitėjo ir degė nuo brangiųjų akmenų. Ji skėtė rankas į popiežių ir šaukė: — „Kaip gali leisti

šiam niekui ižesti karalienę, liepk išmesti ją“ — O kunigėlis kartojo: — „Saugok sielą, savo ir tau pavestas, šventasis tėve“. — Popiežius negalėjo niekaip patikėti tokiam keistam perspėjimui, bet, kaip maldingieji pasakojo, jis buvo padorus žmogus — už savo sielą jis išsigando, pirmiausia už savo, nes sakoma, jeigu pražudysi savąją, jau negali padėti jokiai kitai, — jis išsigando ir nusizėminęs maldavo mažąjį žemaičių kunigą: — „Gelbėk!“ — Ir tasai atsakė: — „Šventasis tėve, niekas negali išgelbėti, jeigu pats nenori. Tiktai tu pats, o jau Dievas padės“. — Ir popiežius atsitiesė pagal savo orumą, jis atsisuko į karalienę, ir nors ta kas sekundę darėsi gražesnė — jis dideliu žegnojimu atsitvėrė nuo jos.

— Tu gali suprasti, kad tokia ji buvo karalienė, kaip tu Karolis Marksas, — draugas Adomaitis susijuokė ir vėl grįžo prie pasakojimo:

— Ir iš po žegnojimo neliko karalienės, tiktai smalos ir deguto kvapas. O kaip susigraudenęs popiežius meldėsi ir teiravosi, koks angelas yra jo išgelbėtojas, gi kunigėlis pasidarė labai mažas, kaip ir dera prieš didybę, ir murmėjo, jog jis ne iš dangaus, o iš Salantų, ir atvyko su juodvarniais, ir labai slėpė savo bebatę koją, nes kojine buvo suadyta, ir kai bėgo per kiemą, įbrido į balą. Gi popiežius tarė, kad savo grįžimo kelionei jis paimtų vienas Rymo bažnyčios duris, o savas paliktų čia, ir amžinai liktų abėjuose kraštuose primini-

mas, kas gali atsitikti ir dideliame, kad suklumpa.

Ir čia jis vėl buvo grįžęs į savo balsą ir juokėsi:

— Žinoma, tai tik pasaka, — o jei ir buvo kokios keistos durys, jos neturi prasmės, kai uždaroma bažnyčia. Ar sugriaunama. Bet tu ir nesupratai, kodėl pasakojau? Aš tebesu piktas ant dėdės — aš jam niekuomet neatleisiu, kad jisai pasakė, jog ir aš esu nemažesnis durnius, kai teisinuosi dėl tos praloštos bylos. Tačiau jis nežinojo, kad aš nebuvau nugalėtas, nė karto — šiais laikais mes negalime pralaimėti — mums tereikia tiktai įsakinėti.

Jis buvo vėl išdidus ir galingas, kai pažvelgė:

— Ar tu dar nenusivalkstei?

Jis priėjo, palietė sutaną ir sušuko:

— Nusivilk!

— Ar nebuvai tu pats liudininkas, ar nepasakojai, kad niekas negali būti pasmerktas ar išgelbėtas, jeigu pats to nenori? Aš buvau užmiršęs, kad laisva valia ir viltis tėra duota tik žmogui. Ir jas davė tiktai Dievas. — Ir jaunas kunigas Tomas, kunigas, pakėlė ranką su savo krikšto kryželiu.

Jis pajuto smalą, pikta juoką, ir iki gelmių buvo sugėdintas, kad nebuvo atpažinęs iš pat pirmo karto ožio mekenimo.

ŽILVINAS IR EGLĖ

DEVYNIŲ PAVEIKSLŲ PASAKA

Veikia:

Žilvinas — paslaptinęsis žaltys.

Eglė — jo žmona.

Ažuolas, Uosis, Beržas, Drebulė — Žilvino ir Eglės
[vaikai.

Tėvas, Motina — Eglės tėvai.

Danguolė, Audronė — Eglės seserys.

Dainotas, Karjotas, Rūstulis, Vytartas — Eglės bro-
[liai.

Dar 8 Eglės broliai.

Ragana (toliau — žynė, viešnia).

Piršlys ir du jo palydovai.

Krivė ir du krivaičiai.

Moteris ir dvi jos palydovės.

Žynys.

Laumės.

Muzikantai.

Tarnai.

Audrys, Rimas, Rūta, Sigutė — piemenėliai.

I

Vasara pamaryje. Pats vidurdienis.

1 scena.

Būrys laumių susėdusios kopose pina iš Marių maurų ir žiedų vainikus ir dainuoja.

Vai plaukia, plaukia
juodas laivelis
per Marių gilumėlę,
tame laively
jaunas bernelis,
Marių žvejų sūnelis.

Papūsk, vėjeli,
varyk laivelį,
priartink bernužėlį,
kad paklausytų
mano žodelių
jam meiliai pasakytų;

kad paklausytų
mano žodelių
jam meiliai pasakytų,
o kad išgirstų
mano širdelės
dainelę nerašytą.

Ateina Ragana su savo dukteria Raude.

2 scena. *Laumės, Ragana, Raudė.*

RAGANA

Sveikos, sveikos, Marių dukros!
Kaip jūs čia smagiai dainuojat!
Kas dainelės per darnumas,
kas veidelių per skaistumas!..

LAUMĖS

Ačiū, ačiū, motinėle,
už aplankymą malonų,
už pasveikinimą mielą,
už gražiuosius žodelius.

RAGANA

Atlydėjau savo Raudę.
Šiandien ji labai nuliūdus.
Kažin kas į širdį jai įpuolė.
Išvaikyt, laumužėlės, jos sapnus.

RAUDĖ

Mama,
sapnas atlekia ir nulekia.
Kas ne sapnas —
užsibūva...
Aš einu į linksmą būrį.

LAUMĖS

Prašom, prašom, Rauduolėle.
Padainuosim ir pažaisim.

(Jos ima Raudę į savo tarpą. Vienos sustojusios rankomis pliauškina ir dainuoja, kitos šoka. Raudė vidury. Jos judesiai staigūs, audringi).

Už Marelių lyja,
už kalnelių sniega.
Mano mielas bernužėlis
ant irklelių miega.

Ei, papūsk, vėjeli,
gairink, šiaurvėjėli, —
tai pabudink, tai pažadink
mano tinginėlių!

(Ragana po pirmojo dainos posmo nueina).

3 s c e n a . *Laumės ir Raudė. Už scenos Danguolės balsas. (Laumės, baigusios dainuoti, dar kurį laiką be žodžių šoka).*

DANGUOLĖ *(už scenos)*

Uhū! Eglute! Šen greičiau!

(Laumės linksmi susijuokusios pasklinda ir prapuola už kopų).

(Raudė, pasilikusi viena, kurį laiką stovi susisvajojusi, paskui pranyksta kairėje pusėje už pušelių).

4 s c e n a . *Danguolė, Audronė, Eglė.*

(Iš dešinės pasirodo trys seserys: Danguolė, Audronė ir Eglė. Jos eina per kopas į Marių krantą).

DANGUOLĖ (*stabtelėjusi*)

Kokia tyla!

Nei Marių, nei pušelių balso negirdėti.

Lyg paslaptis kokia apėmus viską.

EGLĖ (*susisvajojusi*)

Tikrai lyg paslaptis...

AUDRONĖ

O šiluma kokia kaitri!

Bus miela Mariose.

(*Abi su Danguole nubėga į pamarij*).

5 scena. *Eglė, Žilvinas.*

EGLĖ (*stovėdama ant kopos ir žiūrėdama į Marias*)

O, Marios, Marios!

Kas jūsų per gražumas!

Kaip puikūs jūsų vandenys,

dangaus nuspindę žydruma!

Vai bėgsiu, bėgsiu

per kojų smiltynėlį,

vai nersiu su žuvelėmis

į mėlynuosius vandenis!

DANGUOLĖ (*iš tolo*)

Eglute, šen greičiau!

(*Kai Eglė buvo stabtelėjusi ant kopos, dešinėje pusėje tarp pušelių pasirodė Žilvinas ir sužavėtas žiūrėjo į Eglę. Jai nubėgus, jis išeina aiškiau į sceną*).

6 scena. Žilvinas.

ŽILVINAS (iš pradžios kartodamas Eglės žodžius)

O, Marios, Marios!

Kas jūsų per gražumas!..

Koks grožis tu, mergele,

klevais ir liepomis apvainikuotoje sodyboje
išaugusi gėlė!

Mergele lelijėle,

gražus pasaulis,

o be tavęs jam trūktų tos gėlės...

(*Pasirodo Raudė*).

7 scena. Raudė, Žilvinas.

RAUDĖ

Labą dieną, žalčių karaliau!

ŽILVINAS

Labą dieną!

Tiktai... iš kurgi tu?..

RAUDĖ

Ar tu nustebeš?

ŽILVINAS

Lyg būčiau ir nustebeš.

Nes panašiau,

kad tu su savo motina lakstytum

ir jos slaptuosius mokslus eitum.

Ją neseniai mačiau —

su šiaurės vėju nuskubėjo...

RAUDĖ

Ak, Žilvine!

Ar aš kalta, kad taip atsiradau!

ŽILVINAS

Nekaltinu.

Tik su tavim kalbu su tokia,

kokia esi.

(*Nori nueiti*).

Linkiu tau greitasparnės vėtros!

RAUDĖ

Ak, Žilvine!

Dar neskubėk

ir savo žodžiais man širdies neskaudink.

Seniai aš laukiau valandos,

kad į tave galėčiau prakalbėti.

ŽILVINAS

Ak, veltui, Raude!..

RAUDĖ

O, Žilvine dievaiti!

Nebūk toks išdidus ir rūstus.

Galėtum ir mažytės raganėlės išklaudyti.

Ir jos krūtinėje — širdis.

ŽILVINAS

Ak, veltui, Raude!..

Be reikalo tie jautrūs žodžiai!..

Jie mūsų nesuves.

RAUDĖ

Tiesa, aš — raganėlė.

O tik ir aš dievų kilmės.

ŽILVINAS

Be reikalo tie žodžiai...

Pasaulis mano — kitas,

ir tavo — kitas.

RAUDĖ

O, numanau!

Tu šiandien puikią žemės gėlę pamatei.

Pasaulis tavo — kitas!..

ŽILVINAS

Tu numanai...

Bet dar ne čia esmė.

RAUDĖ

O, Žilvine dievaiti!

Žmonių keliai — vieni,

dievų — kiti.

Ar tu suvesi juos į daiktą?

ŽILVINAS

Tu jau labai gudri!

RAUDĖ

O, Žilvine!

Ar mano žodžiai netikri?

Dievų keliais

nėra dar žmonės ėję.

ŽILVINAS

Be reikalo tie žodžiai...

Tu būk teisi, kur tavo viešpatystė,

o aš — kur mano.

Ir mūsų skirtingi keliai

nei per galybę, nei per širdį nesueis į vieną...

(Eina šalin. Bet išgirdęs Raudės meldimo žodžius, sustoja ir klausosi).

RAUDĖ (maldaudama)

Dievai aukštieji!

Pasigailėkite mažytės raganėlės!

Aš daug dienų svajojau

ir daug dienų ilgėjaus,

ir štai sudužo mano viltys,
kaip Marių bangos,
ištiškusios į smulkius lašelius...
Kodėl atėjus ji iš svetimo pasaulio
man jį užstojo,
o aš likau šešėlyje!..
Perkūne galingasis!
Maldauju, išklausk:
tegu ta svetimoji,
žalių laukų duktė,
į akmenį pavirsta
ir amžinai ant Marių kranto pasilieka!
(Ant vieno kelio atsiklaupus, galvą pakėlus lau-
[kia]).

ŽILVINAS (maldaudamas)

Perkūne galingasis!
Teisusis dieve!
Kodėl turėtų žūti nekalta mergaitė,
kuri nevaikščioja klaidžiais keliais,
o tik į Marių vandenį atsivėsinti!
Tegu nukenčia ta,
kuri taip skaudžiai lemia nekaltai!
Perkūne galingasis!
Teisusis dieve!
Meldžiu.

(Pritemsta, blykstelėja žaibas ir trenkia trenks-
mas, toli nudundėdamas. Po valandėlės vėl pasidaro
šviesu. Raudė klūpo suakmenėjusi, o iš tos vietos,
kur stovėjo Žilvinas, šliaužia žaltys ir prapuola už
kopos ties tuo daiktu, kur buvo nuėjusios trys sese-
rys. Pamaryje girdėti susirūpinusių mergaičių bal-
sai).

8 s c e n a . *Danguolė, Audronė, Eglė ir ne-*
[matomas žaltys.

DANGUOLĖ (pasirodžiusi už kopos)

Greičiau, greičiau, seselės!

Čia kažin kas nepaprasta!

AUDRONĖ (pasirodžiusi už kopos)

Perkūnas saulei šviečiant!

Čia kažin kas nepaprasta!

EGLĖ (pasirodžiusi už kopos)

Ajai! Žaltys!

Žaltys marškiniuose!

DANGUOLĖ

Ai, Eglė, ką tu čia kalbi!

EGLĖ

Žaltys į marškinių rankovę įsirangęs!

DANGUOLĖ

Dievuliau, to betrūko!

EGLĖ

Šalin, žalty!

Lįsk lauk iš marškinių!

ŽALČIO BALSAS

Pasiklausyk, Eglute...

VISOS TRYS SESERYS

Dievuliai dievulėliai!

Jis kalba kaip žmogus!

ŽALČIO BALSAS

Pasižadėk, Eglute,

kad už manęs tekėsi,

tai gerumu išlįsiu.

EGLĖ

Ak, dievulėliau!
Už žalčio išteketi!..

AUDRONĖ

Dar to betrūko!
Už žalčio išteketi!..

(Į žaltį)

Lįsk lauk iš marškinių
ir nešdinkis iš kur atėjęs!

ŽALČIO BALSAS

Eglute, paklausyk manęs —
pasižadėk.
Kitaip nepasitrauksiu.

DANGUOLĖ

Vai kas gi tu, žalty?
Kam gąsdini mergaitę!
Išeik.
Mes skubame namo.
Ar negirdėjai?
Dievulis rūstavo.

ŽALČIO BALSAS

Dievulio nebijokite.
Jūs niekuo jam nekaltos.
O Eglė turi man pasižadėti.
(Eglė verkia. Anuodvi pašnibžda jai ką į ausį).

DANGUOLĖ

Pasižadėk, Eglute.

AUDRONĖ

Pasižadėk.

EGLĖ (sulaikydama verksmą)

Gera. Pasižadu.

ŽALČIO BALSAS

Tai ačiū tau, Eglele.

Lig pasimatant!

VISOS TRYS SESERYS

Jis tarė mums — lig pasimatant!

Ar vėl kada jis pasirodys?

Kas būtų tas žaltys?

Gal užkerėta ši vieta?

Greičiau, seselės, bėkim!

EGLĖ

Aš pirmutinė bėgu.

(Pamato akmeninę statulą ir suklinka).

Ajai!

AUDRONĖ (žiūrėdama į statulą)

Žiūrėkite, koks panašumas!..

Net baimė ima.

Vai kas čia pasidarė?

Neveltui tokią dieną

dievulis prakalbėjo!

DANGUOLĖ ir EGLĖ

Neveltui, vai neveltui

dievulis prakalbėjo!..

(Visos trys susirūpinusios nubėga).

9 s c e n a. Ragana.

RAGANA (žiūrėdama į nubėgančias mergaites)

Kas nors išbaidė mergiščias. Che, che!..

(Pamato statulą ir krūptelėjusi žiūri valandėlę, paskui puola artyn ir rausta).

Tai tu, tai tu, dukrele!

O, mano Rauduolėlė!

Ką jie padarė,
ką jie padarė!..
Dukrele brangvardėle!
Aš laimės tau norėjau,
kaip visos motinos...
kaip visos...
o štai dabar...
nei žodžio, nei kalbos, nei skundo!
Vien šaltas akmenėlis!
Dukrele, vai dukrele!..
(*Kerštu užsidegdama*).
Tačiau ateis diena,
ateis diena,
ir mano priešams sudrebės po kojų žemė!
Aš neužmiršiu šitos valandos!
Girdėk, dukrele:
aš neužmiršiu šitos valandos!..

1950. X. 1

MUZIKOS AIDAI

1.

*Ateina prieblanda — tyli, rami,
O aš viena, visai viena,
Išleidusi visus visur
Ir atidavus, ką turėjau —
Nieko neturiu.*

*Vai, kam atidaviau,
Kas buvo mano,
Kaip alsavimas pavasario žiedų;
Kas buvo mano,
Kaip Viešpaties daina,
Atplaukusi aidu!*

*Bet jei ji buvo
Mano Viešpaties daina,
Tai ar dainuoti Jam pabodo,
Ar gana?*

*Bet jei tai buvo
Mano Viešpaties kančia —
Vai, kam gėrėjaisi laiminga!
Vai, kam vaitodama nusigrįžau
Ir kam tokia viena
Būnu aš čia.*

*Paveikslai mano
 Galėtų būti
 Ramių spalvų,
 Be kraujo putos juodumų.
 Galėtų būti ramunėm žydinti lanka
 Ar tėviškės papieviai,
 Į ežerą nubėgę takeliu.
 Galėtų būt sodyba,
 Kurios gera ranka
 Paglosto mano plaukus
 Ir vedasi mane laukų keliu.*

*Užename ant kalno pabuvoti,
 Kai ilsisi žvaigždynai, satelitai,
 Kaimo šunys ir geri vaikai.
 Užstojo kelią bėlantys rugiai
 Laukų laukiniam ploty,
 Ir tu paleidi mano ranką —
 Rugiuose
 Mane vieną
 Palikai.*

*Sakai —
 Rugiagėlės taip mėlynos,
 Kaip mūsų akys,
 Ir prisiskinti pilną puokštę
 Tikrai galiu pati;
 O tavo dar
 Nesužiūrėti dobilienoje žirgai,
 Ir vartai
 Ne visi dar užkilnoti.*

*Rugiagėlėse
Tu mane vieną
Palikai.*

3.

*Pabarės ir pabarės ir pabarės —
Kiek daug rugiagėlių!
Bet neskiname jų,
Nederinam spalvų,
Kai visos jūs,
Mano kaimo seserys,
Dainuojat rugiapiūtėje.
Neatsikalbėjusi,
Neatsižiūrėjusi —
Pabarėse su jumis kalbu.*

4.

*Patsai vidurdienis,
Saulutė, vai, karšta!
Per pačią dvyliktą
Samanės kalba poteries
Laukų žieduose.
Per pačią dvyliktą
Susėdam poilsiui
Gubų šešėliuose,
Baruose.*

*Šaltinių vandenys
Gaivina troškulį
Iš lauknešio ąsočio.*

*Ir mūsų prakaitu suvilgomos,
Per vasaras,
Tos kasdieninės mūsų duonos
Iki sočiai.*

5.

*Saulutė krypsta vakaruos
Ilgėjantys šešėliai,
Baru nusitęsia, neišmatuoti —
Senelės mano
Smulkutis ir lankstus liemuo
Atsitiesia,
Naujos dainos
Naujuose posmuose linguotis,
Toli toli pavėjuje skambėti.*

*Dainoj tėvulis prašo saulalės,
Be kepurės, kepurėlės —
Vakaruosna, vėlyvuosna!*

O šešurėlis prašo jos —

Ryteliuosna, ankstyvuosna.

Tėvulis neša poilsį, prašydamas,

O šešurėlis, tai rūstus,

Darbeluosna varydamas.

Atsiliepia aidu toli kita daina:

Bėkit, bareliai, bėkit, bareliai,

Galan'a valakų! —

Gali valakų

Stovi raitelių pulkas.

Ir pabarės įsidainuoja visos,

Viena po vienai, viena po vienai,

*Ir taip sutartinai kartu.
Saulėlaidoj
Gubas sustato vyrai —
Ir aš tenai,
Ir tu...*

6.

*Senele mano, senele giesmininke,
Kad tu žinotumei, kad tu žinotumei,
Kiek daugel ponų išdidžių
Tavo dainos klausytis
New-Yorke susirinko.
Ir salė nuostabiai puiki.
Orkestras, New-Yorko Philharmonijos,
Paskolintas už pinigų,
Nors porai valandų.
Senele mano giesmininke,
Tiktai tavęs,
Taip nuostabiai puikios
Tarp šių puošnių žmonių
Nesurandu.
Solistė — pasaka tikra,
Dainuodama...
Ji nori būti rugiapiūtėje
Tavim pačia.
Senele,
O, kad tu girdėtumei,
Kaip skamba nuostabiai
Ta mūsų rugiapiūtė
Čia!..*

7.

Viešpatie, ar Tu gali
 Nors vienai valandai
 Paleisti mano giminę
 Į didįjį New-Yorką?
 Nors vienai valandai —
 Prašau!

Iš kapinynų —
 Visas giedotojas,
 Visas raudotojas,
 Kad paklausytų jos
 Savo nemirusios dainos.
 Kad paklausytų jos
 Tos išsipuošusios minios
 Plojimų,
 Kurie
 Senelės mano kraitį
 Su nuostaba ir žavesiu
 Akių žėrėjime
 Į širdis ima —
 Išsineša.

8.

Tai mano giminės dvasia:
 Iš kapinynų, iš raudų,
 Iš pabarėlių, iš godų,
 Pasivaidenusi dainoj —
 Vėl savo poilsui
 Pas Viešpatį
 Nuėjo.

*Vai, ačiū muzikos aidams
Už tėviškę,
Su vyturiais manų laukų,
Už rugiapiūtės vėją,
Lakštingalas
Ir gegužės šilų.
Žaliojo ežero tyloj,
Dangus
Ir kregždės vilgo sparnelius —
Naktigoniai išjoja.*

TIKĖJIMAS

*Juodieji ežerai nakties palėpėj,
Baltieji miško griaučiai
Su ataususiais paukščių lizdais
Prie senų varpinių
Pakaruokliška rauda.
Ar ne vis tiek, koks metų laikas!..
Kraujo išdegintoj žemėj
Dar gyvos šaknys,
Pagirdytos motinų gauduliu,
Ir laiko neištrintas kelias,
Kuriuo išėjom...
Tegu ten maras
Ar giltinės vien siaučia —
Neiškaupos kviečio želmens
Iš amžių kieta gruodo.
Ir neužrėks Viešpaties Vardo,
Kurio žinioj P r i s i k ė l i m a s .*

TYRLAUKIUOS

*Ar nemanai, kad mes susitikome
Tyrlaukiuos
Ir todėl abu nustebom?
Mes neturėjome praeities*

*Ir niekad neturėsime ateities.
Mus subloškė audra
Tik vienai skausmingai akimirkai.*

— — — — —

*Girdžiu iš tolo mirties kvatojimą.
Ji veikiai nutildys —
— tyrlaukiuos
Mūsų maldą.*

TYLIAM DIDVYRIUI

*Tu gyvenk mūsų širdyje
Kaip paukštis,
Kuris, kada panori, išskrenda
Ir vėl sugrįžta.*

*Tu gyvenk mūsų namuose
Kaip dvasia,
Kuri nei paliečiama,
Nei sužeidžiama.*

*Tu šviesk mūsų sapnuose
Kaip žvakė,
Kuri niekad nesudega,
Nes Tu esi gyva alyvos šakelė
Mano žemės...*

LAUKIMAS

*Staiga
tavo kūnas įgauna
saulės pavidalą —*

*ir plaukai stiebiasi,
auga
sparčiau už anemones — —*

*Vakar buvai gėle
vienoje vazoje;
šiandien gi matau tavyje
dvi vazas
ar tris — —*

*Vėjui pučiant, linguoji,
kaip žydintis vaismedis — —*

*Esi taurė,
sauganti kraujuje
naująją atžalą — —*

*Jauną
Kančios dalininką
Gyvmedį — —*

VASARA

*Šį rytą
ragavau rojų —*

*Obelį mačiau,
saugančią
geltonus vaisius
šakų narvuose —*

*ir jos šešėlį —
it jauną liūtą,
žaidžiantį minkštoj žolėj —*

*Ir rožę
purpuro
šventykloj;*

*ir skliautą mėlyno dangaus —
lapų šnarėjime — —*

*Taip,
šį rytą
savo burnoj
turėjau rojų.*

TU ESI SNIEGE

1.

*Tu esi sniege
ir virš sniego —*

*Kai esi sniege,
kalbi
apie grožį. —
Baltą laukų
žydėjimą — —*

2.

*Pilkajam
medy
matau Tave
kantrų ir ištikimą —*

*Naktį esi
pravažiuojantis
traukinys — —*

3.

*Tu šūktelėji man
per plokščias lygumas —
(tylai atgulus
iš visų pusių),*

*paliesdamas namus
jaukumu.*

PAJŪRY

*Jau atradau pirmąjį
purųjį sniegą ant medžių —
ir jūrą,
nokstantį vandenį —
atkeldintą visam raiškume
iš vaikystės — —*

*Liaunas, juodas vynuogynų vilnis,
kopiančias
įkypai prieš saulę — —*

.....

*Ir daugiau nežiūrėsiu —
Nenoriu sugrįžtančios nakties:
juodų debesų virš vandens,
alsuojančių nerimu.*

LIŪDESYS

*Aš liūdžiu vasaros; vaisiaus
pasotinančio apvalumo.
Ir sodų nubanguojančių povų
šešėliais — —*

*Rožės,
kuri vakar atgulusi pilnais skruostais
nekėlė —*

*Ir jūros.
Aš liūdžiu jūros.*

KAIMYNO STOGAS

Ir vėl grįžtu pasakoti į savo nedidelį pasakų miestelį iš anų nepakartojamų vaikystės dienų. Šiuokart apie patį artimiausią mūsų kaimyną siuvėją Kostantą.

Kostantas kaip siuvėjas buvo pirmas tarp visų kitų siuvėjų, ir jo vardas buvo žinomas per kelias parapijas. Pas jį, o ne kur kitur užsakinėjo eilutes dvarų ponai, visi klebonijos gyventojai, kaimų mokytojai. Jis ne tik mokėjo gerai sukirpti ir pritaikyti drabužius, bet išmanė ir apie naujausias Londono, Amerikos ir Kauno madas, turėjo užsieninių madų žurnalų vyrams, iliustruotų albumų, medžiagų pavyzdžių.

Kaip žmogus Konstantas buvo irgi patrauklus, šiltas, linksmas, elegantiškas, visad gražiai apsirengęs. Vis dar viengungis, gyveno kartu su motina. Anų laikų mastu, lyginant su kaimo žmonėmis, buvo šviesus, apsiskaitęs žmogus. Kasmet vis kitą laikraštį užsisakydavo — Mūsų Rytojų, Sargybą, Mūsų Laikraštį, Ūkininko Patarėją ar kitus, juos gerai, kiekvieną žodį perskaitydavo ir neblogai susigaudydavo vidaus politikoj. Jo autoritetas ypač pa-

kilo, kai gan tiksliai išpranašavo visų Lietuvos seimų rinkimų rezultatus.

Ilgainiui Kostantas pajuto, kad jam, kaip pirmam tarp siuvėjų, neblogai uždirbančiam, netinka vis dar taip gyventi, kaip gyveno jo tėvas, senelis ar kaimynai, po šiaudiniu stogu, kad reikia namą pagražinti. Buvo tada miestely namų, dengtų raudonom čerpėm, o žydai ir kiti labiau pasiturį mėgo dengti medinėm gontom, tik ne šiaudais. Kostantas gi pranešė, kad jis savo namą dengs ne kuo kitu, bet geležim. Taip ir pasakė:

— Mano stogas bus geležinis!

Geležinis? To mes tada negalėjom suprasti, tokio stogo niekur nebuvom matę.

— Tikrai, stogas gali būti ir geležinis?

— Jeigu sako, tai, matyt, ir bus geležinis.

— Tai kaip medinis namas, medinės gegnės atlaikys tokį baisų geležies sunkumą?

— Kvailas, bus labai plona geležis, skarda.

— Skarda? Tai nuo lietaus surūdys, praikiurs, ir bus po visam.

— O kibirai, juk ne pyragams, bet vandeniui nešioti, irgi iš skardos.

Vieni kaimynai, pasirodo, jau yra kažkur miestuose matę skardinių stogų ir pasakojo nepaprastas tokio stogo ypatybes, o mes, vaikai, laukėm tos naujovės, kuri turėjo būti mūsų pašonėje, čia pat už sodelio, ir negalėjom sulaukti.

Vieną dieną iš tikrųjų prie Kostanto na-

mų sustojo pora vežimų, ir iš jų vyrai pradėjo krauti ant žolės didelius, lanksčius, blizgančius skardos lakštus. Lakštai buvo slidūs, kraunami bildėjo.

Kitą dieną darbininkai jau laipiojo ant stogo, plėšė, draskė šiaudus, kėlė skardą, kalė, bildėjo. Kitą dieną vėl baladojosi, ir štai — nematyta naujovė.

Subėgo, sulėkė visi pažiūrėti, pasigėrėti, Kostanto pasveikinti. O man prieš kitus vaikus net garbė, kad tas viskas ne kur kitur, o pašonėj, kad stogą galiu matyti pro langą. Stebėjosi žmonės ir atsistebėt negalėjo. Rodos, visoj gatvėj šviesiau.

Greit paaiškėjo, kad vienu metu, prieš pusdienį, saulės spindulys atsimušdavo į stogą ir visa savo galybe šviesdavo tiesiai pro mūsų langus į tamsią palubę. Dėl to mūsų namiškiai nepykdavo. Net džiaugėsi.

Paiškėjo ir viena maža bėda: pavakary, vis tuo pačiu metu, pasibaido vienas kitas arklys, pravažiuojas pro Kostanto namus. Mat, saulės spindulys vienu metu durdavo jiems į akis. Bet nelaimių iš to nebuvo. Prie naujovės priprato ir arkliai.

Netrukus paaiškėjo kita bėda, kiek didesnė: stogas labai, net perdaug baladojosi. Ramią, nevėjuotą dieną varnėnai ar kiti didesni paukščiai tik pradeda stogu bėgioti, ir jau nėra viduj ramybės. Lyg būrys pentinuotų kareivių, husarų, bėgiotų bažnyčios grindimis. Bet ta bėda dar ne bėda, palyginus su kita, nenu-

matyta: tą stogo ypatybę, kad jis labai bala-
dojasi, sužinojo apylinkės vaikai.

Vaikams šiaip daug pramogų miestely ne-
buvo, o jų amžiuje energijos perteklių juk rei-
kėjo kur nors išlieti nebūtinai naudingam,
nors nebūtinai ir piktam reikalui, kai yra
koks nelabai kenksmingas juokas. Kodėl ne?
Taigi vaikai greit sužinojo, jog tik užtenka ant
Kostanto stogo užmesti akmenį, kai jo baisus
bildesys prikels viduj ir mirusį. Po to vėl kele-
tą sekundžių trunkanti muzika, akmens
šliaužimas skarda žemyn.

To Kostantas nebuvo nė sapnavęs. Nebu-
vo dabar ramios ypač nė vienos nakties, kad
kokie padaužos, ypač naktigoniai, nepamėgin-
tų pasiklaudyti šios muzikos. Kiekvieną toki
bildesį mes girdėjom savo namuose, tai kaip
turėjo jaustis gerasis Kostantas? Matydavom
dažnai ir dienos metu Kostantą su ilga lazda
besivaikantį pakluoniais vaikigalius. Vadino
juos visokiais vardais, žadėjo pagavęs kažką
blogesnio padaryti, eiti skusti tėvams. Ir ką su
jais padarysi? Bene šaudysi?

Kitoj pusėj Kostanto gyveno tokie šniū-
rai. Jie turėjo tik vieną, už mane kiek vyresnį
Zigmantuką. Vaikas nebuvo nei geras, nei
blogas, bet su juo draugais nebuvome. Gal
daugiausia dėl jo artimos draugystės su toli-
mesniais mūsų gatvės Cibulskio vaikais. Kai
sutinki vieną kurį jų, nieko ypatingo, bet juos
kartu tai praeiti būdavo kančia. Pats švel-
niausias nemalonumas būdavo išgirsti koki

naują, sugalvotą erzinimą, pašaipą, kaip „žydų karalius“, „kepta vyža“ ir panašiai.

Vieną popietę teko man grįžti iš laukų. Kai keliukas pasisuko iš rugių prie upelio, kaip tik ten ant tiltelio ir stoviniuoja tie trys vaikai. Prapultis! Nei grįžt atgal, nei eiti tiesiai. Jeigu jie būtų manęs nepastebėję, būčiau nėręs atgal, bet dabar jau vėlu. Kokių šunybių dabar reikės tikėtis?

— Ei, tu, žek, iš rugių išlindo varlės koja maliavota, — ir vienas kitam rodo į mane.

Buvau namie išmokytas, kad pro juos geriausia praeiti tylom, nereikia kreipti dėmesio į tai, ką sakys, taip lyg jų visai nebūtų. Ir dabar, nepakeldamas akių nuo žemės, stengiuosi greičiau prasmukti tilteliu.

— Sakau, nesistumdyk, — vienas jų šaukia, o pats taiko tyčia pastumti kitą, o tas, lyg būtų pusiausvyros netekęs, pasviro į mane, visa jėga stūmė, ir aš vienu akimirksniu nulėčiau nuo tiltelio į upelį.

Neaukštai kritau, ir nedaug vandens ten buvo, daugiau purvo, bet išsitiesiau ant šono, į akmenį kruvinai nusimušiau kojos kelį, alkūnę ir petį.

Šlapias, purvinas, skaudančiais sąnariais išsikapsčiau iš upelio. Vaikų jau nė šešėlio nebuvo. Aišku, grįžau namo verkdamas.

Bet ir čia ne pyragai laukė: senelė buvo kažko pikta, pamačiusi mane šlapiais drabužiais, nė klausiusi mano aiškinimų, pagriebusi pirmą pasitaikiusį pantį dar mane aplupo.

Už tai, kad, jos žodžiais, besidaužydamas su vaikais, draskau ir purvinu drabužius.

Ne, tokios dvigubos skriaudos negalėjau užmiršti. Suprantama, kad jauna širdis ieškojo kokio nors atpildo. Ir greit jį rado!

Po kelių dienų šniūrų kieme pastebėjau visus tris nenuoramas besidaužant ir kažką besimétant. Tada pradėjau vykdyti savo iš anksto apgalvotą planą: pasiėmęs keletą didokų akmenų, išėjau už kluono, kur niekas nemato, atskaičiavau keliolika žingsnių, atžymėjau ir tada išmečiau akmenį į viršų ir toli taip, kad jis kristų maždaug į atžymėtą vietą. Po kelių mėginimų žinojau, kaip tai reikia daryti. Tada grįžau į savo sodelį, pro tvorą patikrinau, ką anie vaikai veikia, apsidairiau, kad niekas nematytų, prisiartinau prie Kostanto namų ir drebančia širdim išmečiau akmenį į viršų tiek, kiek pajėgiau, o pats tuo laiku sprukau į čia pat darže mūsų aukštai sužėlusias bulves ir atsiguliau.

Akmuo, kaip ir buvo numatyta, iškilo aukštai ir žinojo, kad reikia kirsti į kitą stogo pusę. Garsiai, kaip bažnyčios varpas, atsimušė į skardą ir paskui griausmingai nučiuožė į Kostanto kiemą. Niekas neabejos, kad jis galėjo būti paleistas tik iš šniūrų pusės.

Vaikai buvo labai užsiėmę savo pramogomis, o Kostantas, matyt, buvo jau įgijęs daug tvirtybės, su tokiais reiškiniais apsipratęs ir dėl kiekvieno akmens nebėgiojo paskui išdykėjus. Taigi, nieko įdomaus neatsitiko.

Po kelių ramių minučių aš, vėl viską patikrinęs, tą patį pakartojau su didesniu akmeniu. Bet Kostanto kantrybė buvo neišpasakyta, ir vėl nieko laukto nebuvo. Tylu ir ramu.

Ne, aš irgi nepasiduosiu. Dabar jau suradau ir į aną pusę stogo pasiunčiau plytgalį. Manau, kad nuo jo turėjo ir stogas įlinkti. Ar ir dabar nieko nebus?

Vos spėjau į bulves atsigulti, kai išgirdau smarkų durų trenksmą ir piktą Kostanto balsą. Išdrįsau pakelti galvą iš bulvienojų ir mačiau, kaip Kostantas tekinas, pasišokinėdamas bėgo per savo daržą, kliuvo už kopūstų, tempė ilgą lazda, paskui peršoko palinkusią šniūrų tvorą ir, ten užklupęs visai nepasiruošusius netikėtam užpuolimui vaikus, pradėjo piktai juos lazda tvoti. Kiek ten teko kitiems, negalėjau matyti, jie greit pabėgo, bet didesniam Cibulskiui kliuvo nemažai. Paskui jie, aišku, savo papratimu iš tolo, nepasiekiami, ėmė Kostantą pravardžiuoti ir akmenimis į jį patį mėtyti. To jam buvo perdaug, ir jis, užmiršęs savo orumą, pradėjo juos po laukus vaikytis. Per kur tu juos pavysi!

Mano pasitenkinimui nebuvo galo. Tačiau tuoj pat prabilo ir baimė ir sąžinė, kad tai nebuvo geras darbas, kad pagaliau tikrasis kaltininkas gali kadaį paaikšti, ir tada man bus dar blogiau. Bet ir vėl suimdavo nesulaukomas juokas, prisiminus, kaip tie padaužos korėsi per tvorą ir spruko į laukus, vis dar nežinodami, kas Kostantui pasidarė. Taip jiems

ir reikia už nuolatinės man šunybės, nusprendžiau ir bandžiau būti ramus. Bus nors tas geriau, kad Kostanto išbaidyti Cibulskiai ilgai nedrįs ateidinėti pas šniūrus, ir mano kaimynystėje bus ramiau.

Jau ir vakaras atėjo, o aš vis dar negaliu suvaldyti savo juoko. Tą mano linksmumą greit pastebėjo iš darbo grįžusi motina:

— Ir ko čia nususukęs vis kikenį, lyg dvi pametęs, o tris atradęs?

— Gi kad labai juokingai atrodė, kai Kostantas su ilgu pagaliu vaikėsi laukais Zig-muką ir Cibulskius.

— Negeri jie vaikai. Tur būt, ir vėl mėtė ant stogo akmenis.

— Juokingą todėl, kad ne jie mėtė, o bėda buvo jiems.

— Tai gal tu jiems ką nors užtaisei?

Motina taip giliai ir tiriančiai pažiūrėjo į akis, kad nebuvo nei galima, nei reikalo gintis. Motinos pagaliau perdaug ir nebijojo. Atvirai viską išpasakojau, nuodugniai išaiškinau atsitikimą ant tiltelio, prasivardžiavimus ir kitus piktus juokus.

— Nors anie vaikai tau visada tik bloga daro, bet ir tu ne geriau už juos pasielgei. Prižadėk, kad daugiau taip nedarysi.

Kad ir labai nenoriai, bet prižadėjau, tačiau širdy vis tiek džiaugiausi savo išradingumu ir kad jis gerai pasisekė.

KAPAS DIRVOJE

Apybraiža

Ką aš žinojau apie savo tėvą?

— — — — —

Kas bus, jei aš neteksiu savo tėvo, jo net nepažinusi? Mano kryžkelės bus ten, kur buvo mano tėvo kryžkelės, mano neramybė tebus tąsa nesibai-giančios mano tėvo neramybės. Tos pačios, kurioje aš prasidėjau. Kaip aš išsigelbėsiu, jei niekuomet nesužino-siu savo tėvo kelrodžių?

Birutė Pūkelevičiūtė,

„Aštuoni lapai“

I.

Nuogąstingu nerimu virpėjo 1944 m. vi-durvasaris. Liepos baigė nužydėti, kai nuo balto saulėtekio pusės trankiai sudunksėjo ir prapliupo urmu žviogti, žeme ir debesimis siaubdamas, plėšrus kruvino karo žvėris.

Dar tėvuko Motiejaus suręstoje klėtyje, kur tiek jaunų pasakų priverpta, tiek gyveni-

mo erdvių prisiilgėta, tiek džiaugsmo lūkesčiais sklendenta — lyg atžagariom rankom ėmiau krauti daiktus tremtinio klaidžiojimų kelionei... Dėlioju šen ir ten ir vėl atgal, svarsčiau saujoje — mėginau tiek tepasiimti, kiek tesėčiau nuosavom rankom ir kupra patempti, jei — **per pedes apostolorum** stumtis prireiktų. Bus ne kelias, o tik — šunpėdė į naktį, be vilčių, be kelrodžių... Šiurpus žygis į juodą nežinią, alkanos stotys be atgaivos. Ir kas tavęs ten laukia: Marso kartuvėm apsmaugta Nibelungų Brunhildės šalis...

Gal būt, tave alsins bemiegės delčios be pastogės, gal bado piūklas tau pakinklius pakirs... Gal Giltinė, pragaro liepsnomis iš pat dangaus trenkianti, tavo galvą sutriuškins... Ir ne dėl savęs tirtėsi baime, ne sau lieso kashio ar šilimos elgetausi, kai gretomis trimetį kūdikį vesies už bejėgės rankos...

Aunuosi prasčių prasčiausiais, žemakulniais, storos odos batais — tartum atgailos piligrimo apavu. Ant pečių užsimesiu nušepusį apsiaustą, šnairomis šalin pastumdama puošniai žvilgančius, Paryžiaus Strasburgo bulvare pirkтус kailinius...

Paspiriu į kampą brangias, šilku braškančias sukneas ir mezginiuotų baltinių šūsnį, dailias dovanų skaras, aksomo gėlėm žydinčias skrybėles. Tau nereikės puikybių, kada iš tėvų tėviškės kalaviju ir gaisrais išvejama... Tiktai grubaus marškono rūbas tedengs

tavo kūną, tik į akmenį sužiedėjusios duonos kriaukšlėlė tebus skalsi pakelės užkanda. Kieto ir standaus audeklo marškiniai — ilgam, ilgam dėvėjimui be pakaitos nebaigiamo žygio prakaitė ir purve. Ir dar — šiurkštaus lino krepšys ant nugaros, benamio bėglio ženklas ir kraitis.

Tai tuomet, per paskutinius pietus, gonkose visai šeimynai šutintų bulvių su varške prisikirtus, baugščiai paklausiau:

— Gal būt, ir tėtis rengtumeis sykiu — į tą pusę? Šičia vis tiek užvirs pragaras. Neprašvilps risčia, kaip kitur pasitaiko. Prie pat sienos, pašešupiu, tikriausiai vokietis spyriuosis, geruoju dar į savo pusę neišileis.

Tėtis pasižiūrėjo savo mėlynai skaidriom akim tiesiai, tiesiai man į veidą. Ir mane šiurpas verte nuvėrė. Ne išgąščio drebulys ir ne bailus abejojimas, net ir ne vilties žiburėlis, tiktai — mirtino pavojaus nuovoka ir sykiu likiminė ramybė sublizgo giliose tėvo akyse.

— Ne, — trumpai tvirtas atžiebė jo balsas. — Liksiu namieje. Jei kaip — aš jau Giltinės nebijau. Aštunta dešimtis: ar daug man, seniui, bereikia? Stuktels sykį ir — išleisi dvasią... Kur dar senus kaulus iš namų neščiau — po pasaulį drabstyti? Jei iš sykio nutrenks — tuo geriau. Dulkė esi — į žemę ir grįžti. O jei ir prisieis kokią porą ar trejetą valandų paunkšti, pastenėti, kol pabaiga užguls... Vis tiek geriau, negu mano dienose dar kažkur lyg aklu elgeta bastytis ir — ten galą gauti... Sve-

timam patvory. Verčiau savam kieme, kad paskutinioji užėjo...

Deja, savam kieme numirti — ta dovana jam nebuvo lemta. Betgi atgulti amžinam miegui svetimoje germanų žemėje — laimingai išvengė.

Kai frontas atsibloškė artyn, vokiečiai staigą iš sodybų visus pavarė į vakarų pusę. Kaimai likosi tušti, kaip po maro. Ir čia, plačiais pašešupiais, ilgėliau apsibuvo mūšiai. Patrankos, lėktuvų bombų kruša, gaisrų liežuviai. Ir mirštančiųjų dejavimai.

Buvo ilgas nežinios dešimtmetis, rūpesčio kirminu prašliaužęs, kai į mane čia, šiapus Atlanto kūdros, galop atskrido pirma žinia, tartum išbadėjęs balandis (mat, parašiau laišką tėvui į Liepalotus, lyg jis ten gyvas savo gonkose teberymotų):

„Kai lėktuvai užstaugė, dauguma šen ten išsilakstėme — patriobiuose ar grioviuose slėptis. Jisai liko prie arklių... Ilgai bombom daužė, malė, taškė viską... Kada griaudimai atslūgo ir kurie gyvi likę ieškojo saviškių, graibėsi daiktų (o vokiečiai vėl ūmai varė bėglius tolyn link Sudargo), tai mes — nei tėvo, nei arklių su vežimu neberadome...“

Ir tiktai už gero pluošto metų, jau karo dievaičiui seniai apmašus, dukterys šiaip taip atsiieškojo tėvo kapą: Klepų arimuose, kaimo dirvoje, užkastas... Ir liko jis ten tūnoti po

pūdymo velēna, amžiams pogulio ilsētis — karo smurtu palaidotas! Be gedulo giesmių, be vargonų užglostymo, be paminklo... Vien sodybų medeliai iš tolo šermenų liūdesiu linguoja, vyturiai iš padangių ulbėjimu skardena... Žiogai tingiu grojimu be perstojo ramina, pempės linksmu labadieniu šnekiną...

Nepertoliese ir šešupė, gili ir vandeninga, srauniai šnara. Aplinkui javas grūdu brazda, pievose pavasariais žolė žiedais pravyra...

II.

Tėvas. Kas jis buvo, kuo ilgo amžiaus dienas nužingsniavo, kokį veido atšvaitą paliko?

Ištangus molyno artojas, atkaklus dirvos knisėjas, piktas juodbėrių žabotojas, kieta-sprandis darbo ašvienis. Rūsčiai gruoblėta kakta, kadugio dyglumu pažėlusia pasmakre (vien šventadieniui skustuvu nušienaujama), liesai apskritu veidu, galvojimų rimtimi یدubusiom akim.

Žemės purentojo dalia یدiržino, tartum stora žieve aptraukė jo vyrišką būdą, išpaudė stangrios jėgos ženklą. Amžina kova su gamtos spyriais, su svetimų baudžiamų smūgiais — sausra ar kruša, gaisrai ar nederliai, carų, kaizerių ir kitoki karai, o sykiu — neatplėšiam meilė savo dirvono kampeliui, savo rankom apsitvertam kiemui, susiremtai pastogei, užsiveistai sodybai.

Ir tu visus negandus išverk, viską pakelk

nuosava kupra ir nugara! O po kiekvienos nesėkmės, po žlugimo — vėl kapstykis viršun, vėl dvigubu godumu kabinkis į velėną, nors pusplikis ir alkanas, vėl versk vagą po vagos, savo pėda matuok išilgai skersai užuoganas, ark akėk nuo tamsos ligi tamsos kaip pakvaitės, sėliok grūdą ir išvadžiok tarpvagių ir — kas naktį sapnuok naują derlių!

Niekas tavęs iš duobės neištrauks, niekas skriaudos neatlygins — visi lipste perlips per tavo sprandą: sėslus juodžemio kurmi! niekingas kaimietis!

Niekas tavo naštos už tave neišstempys — patsai turi savo grįčioje ir duonos sotumą ir namų šilimą šeimai įkurti, patsai drabužiui lino stuomenį ar vilnos milą pasitiekti, uždarui mėsos nusišerti, arklių žagrės plėškei ar vežimo vadžioms pasiauginti.

Taip iš jaunumės įsidiegia ūkio vyriškiui savimi įsitikėjimas — kietas, kaip plienas. Ir — ištikimybė darbui. O viską tau duoda ji — šalta ir purvu pažliugusi, kirmiais ir sliekais privirbusi, trąši ar nualinta vagos velėna, tavo vyriškais raumenimis kilnojama, tavo delnu žarstoma ir akimis šildoma, kol pagimdo vaisių. Taip įsirėžia kraujo įžadas savai žemei — meilės ryšys ligi mirties!

— — — — —

Kai per Naumiesčio Petrines suplaukdavo giminaičiai — iš Vilkaviškio, Pilviškių ar Kaimelio parapijų, tai tėvui — nė motais buvo iš-

syk vestis į trobos svetainę. Jo pirmas pasididžiavimas ir smagurio vaišė — aprodyti sveti-
liams savo išpurentas dirvas, gulte gulančias
javų varsnas, sočias gyvulių kaimes.

Smagiai pasišnekučiuodami, porom ar
būreliais iškiūtindavo jie pro kluono pašiūrę,
pro tvorinius vartus, keleliu linkui Simanynės
— išeigos drabužiu išsišvietę, laisvalaikio at-
vanga juokaudami. Tetos ir svainiai, pusbro-
liai ir tetėnai, dėdienės ir podžiai.

Stabteldavo ties trikampiu prūdeliu, kur
pupalaiškiais prikeriojęs. Smilgom žvilgančiu
grioviakrančiu nukrypuodavo ligi Demikio
margų, pasukdavo link Pavasijų. Paskui slink-
davo, pro javų galvas vos beužmatomi, paliai
žibo ir Samuolio grynūtį, lyg išravėtą, vasaro-
jų, pro Kamaičio alksnius ir Urbanto usnėtą
pūdymą. Apsukę kampa, pačiu pakraštėliu
nubrisdavo ligi kastinio dūburio molynėje,
kur tarpiai žėlė ir rudom kuokštėm žydėjo
nendrės.

Ir susigrįždavo atgalios pro pat slyvyną,
pro kepurėtą kaštoną — sotūs, kupinai prisi-
gėrėję. Akys sklidinios ūkio gėrybių gausos ir
šeimininko rankų pramonės — lyg gerte prisi-
gėrę vilnijančių augmenų žalesio, bran-
džiom varpom apsunkusių rugių žėrėjimo,
tamsžaliu kilimu kylančių kviečių, stangrių,
kaip siena.

Čia jiems, dantis atkišusios, šypsenas siū-
lė auksaširdės ramunės, mergiškai mojo
grakščios rugiagėlės, o iš tarplysvių striuk-

čiojo išbaidyti kiškiai. Žolėje brazdėjo žiogai, virš galvų mėlynėje varpeliu sukosi vyturys.

Dobilienoje uodegom šmaikštėsi pieningos juodmargės, pievoje sugulę į kupetą atrajojo baltavilnių avių gumuliai, o porom supančioti bėriai, dideliais dantimis ligi pašaknių grauždami, krimto motiejukų atolą.

Tai čia, laukų erdvume, buvo mano tėvo svetainė — su margaraščių spalvų kilimais, su švelniausia ulbėjimų muzika, su gyvo augalo kvapsnies saldumu. Čia jaukus ir turtingas ūkininko lobis, sveika šventadienio atvanga ir gamtos apstumo gėresys — grožėtis, gailintis ir sotintis.

III.

Paprastas buvo žmogus mano tėtis. Juo-
dadarbis žemdirbys, mėslo artojas. Jis gerai
nuvokė savojo luomo, pilko grumsto purento-
jo, nepagarbią vietą. Betgi sykiu jautėsi tvir-
tas ir žmogiškai išdidus ūkininko suole — tar-
tum nuosavo dvaro didžiūnas:

— Jei teisingai gyveni ir niekam skoloje
nesėdi, jei duoną pats rankom užsipelnai ir vi-
som valdžiom mokesčius apsimoki — gali
jaustis kaip karalius soste: nieko nebijai! nė
vienam nė gero!

Taupus ir protingas, drabužį dėvėjo, kol
sudilo. Tais pačiaisėjo metus ir kitus ir vis
džiaugėsi, kad ilgai tveria, kad nereikia gai-
štuoti — ko naujo siūdintis. Kepurė ar skrybėlė

dešimtimis metų — saulę ar lietų, vėtrą ar pusnį atlaikė, kolei rudai, tarsi voverė, nugruzdo arba žalvariu nusišėrė. Apcaras — nuosavų staklių milas, vasarą — pašukų kelinės ir balti lino marškiniai (dar ir liemenė — šilimai prie šonkaulių suglausti). Viskas, kaip ir samdinio berno, tik tiek, kad jis niekada nėjo aplopytas ar apsidraskęs, kiaurai praplyšęs, ko neišvengia pramuštgalviai pusberniai.

Kišenėje tėtis visada nešiojosi apskritą, antvožu atspraginamą laikrodį. Taip pat ir aštrųjį, niekam neskolinamą (vaikams nė pačiupinėti neduodamą) geltonkriaunį peilį.

Valgė nedaug, tad ir liesas buvo, kaip dalgia kotis. Lėtu sotumu kramsnojo, kai ką skoniui kiek atsirinkdamas, daugiau ar mažiau mėgdamas. Bet — visuomet tiktai prie bendro šeimynos stalo. Niekada neieškojo pagardinimų. Jei pasitaikė tarkuoti kukuliai su spirgais, tai šveisdavo dvigubu gardumu. Ir tardavo linksmas: trims dienoms prisirenčiau! Bet kai ateina penktadienio kava, nors ir saldin-ta, ir grietinėle užbaltinta — tėtis rūgščiai priverdavo ūsą: tuščia jų, tų rudų pamazgų, gal rytoj kuo geriau atsigriebsime! Jam paduok batvinius ar kopūstus, pakišk šutintas bulves su lupsnim ar juodą duoną — tai bent! O prie stalo kepalą prariukti — buvo jo gaspardoriška teisė. Bet pyragų ar kokių saldumynų, puikesnių išmonių — tiesiog purtėsi iš tolo. Net ir mėsa jam tebuvo — rūkytų lašinių ga-

balas arba rudenop aviena su svogūnais, dar vasaros darbymečiu kartais veršį parėždavo. Bet į paukštieną šnairavo net pašiepdamas: per skystą, vien miestėnų arba ligonių sugedusiems pilvams lepinti, ne darbininkui žmogui.

Maistą mėgo tik žinomą ir įprastą, todėl svečių vaišių niekada nesigodėjo ir prie svetimo stalo vien iš reikalo (ar mandagumo) kramtė, tartum atbulu gomuriu.

Ir valgė tėvas — tiktai su savo šaukštu! Jei naujai samdyta mergina užsimiršdavo, kildavo didelis sujudimas, kolei šaukšdėtėj būdavo surastas ir atneštas jo didžkis šaukštas. Kai tas sudilo ar perlūžo, jis skubiai pirkosi kitą (anksčiau, pamenu, dar valgė mediniu, patsai išsiskobęs). Regis, jam neskanu buvo semtis sriubą įrankiu, kurį kas nors kitas kada liežuviu aplaižė.

Vienur, giminių šermenyse, buvo apščiai pritiekta visokiausių valgių, tiesiog skanėstų (mat, naujamadiškai — pasamdyta patyrusi šeimininkė). Ir mūsų vargšas tėtis, vėlai vakare namo grįžus, pasiprašė: gal yra ko užkasti, neėdęs likau...

— Dabar ir gana! — beveik pasipiktino Cilė, mūsų vyriausia sesuo: — stalai lūžte lūžo kepsniais, kaip kupetom apkrauti, visiems ligi soties...

— Kad viskas — nei šiaip nei taip... Sumakaluota, sujaukta. Net nė bulvės kaip reikiant neradau, tiktai suatrajota, lyg mažam

vaikui, sukramtyta ir — atgal į lėkštę... Mėsa irgi — nesuprasi, ko ten primaišyta. Sugniaužyta, surutuliuota, dar apsvilinta — kaip gali imti į burną...

Tėtis ir nakvynės — vengė svetur užsibūti, nors ir šiltai, ir švariai geri giminės patalą paklotų. Vien savo kietoje, kūlio išilginiais šiaudais įklotoje lovoje sočiai išsiknarkdavo ne tik naktį, bet būtinai ir perpietėm, įžambiai pakritęs. Tad viešnagėse — kapsų Senkai ar Viltrakiai, arba pas seserį Agotą prie Pilviškių, nors vėlokai nusidelsus pašnekoms bei ginčams — jokių būdu nesinakvino. Čiupdavo savo vyšninį botkotį į saują, trukteldavo vadžiom bėrius, prišertus, apvalainai spindinčius, ir — Dieve padėk linkui namučių! Ką čia lyg čigonas svetimu guoliu šonus šildysi! Keliai atmintinai žinomi ir sausai dulkia. O jei su vadžiom rankose ir užsnūstum — namie auginti žirgeliai patys į vartus parves.

Tiktai iš kapsų ties Tumpais per šešupe persikapanoti (nors vasarą nusekdavo ligi stebulių) — reikėjo budrios akies ir gero vairuotojo rankos, kad nuo kelvietės nenusprūstum ir vagoje neapsiverstum.

Taigi, šiurkšti žemės rausiko buitis — toks pat ir būdas susistangrėjo, grubiomis rievėmis įkerpėjo. Žodžiai — sausai kieti, net ašakoti, lyg netašyto rasto malkagaliai. Betgi tėvas niekada nesikeikė, neburnojo, nors užpykti mokėjo.

Žingsnis skėstai sunkus, svoriu į žemę smengantis — kojoms įpratus per ilgoką amžių paskui noragą spyriuotis velėną verčiant; dobilų ar miežių glėbius keturnage aukštytyn link pakraigių švytuojant; į antklėčio aruodus laiptais tripūdžius maišus nugara tempiant...

Greta mamos (ji tokia trapijai švelni, dažnai jauduliu srūvanti, giesmele susigraudinanti, skaitymu susisvajojanti) tėvas visuomet stūksojo lyg šerpetotas ažuolas, išsaknijęs nepajudinamai, jokių speigų neįkandamas. Šaltas ir aštrus, kaip gruodas. Ir jis niekuomet jausmais neatsivožė, niekada gaudumu nepatvino. Kaip ir kiti ūkininkų luomo rimtuoliai vyrai, šeimų tėvai, neįkertamų molio dirvų išdaiginti, stora žieve nuo negandų apsišarvoję — širdies jautrumą visom jėgom giliai užslėpę saugojo, niekam savęs pigiai nedalino. Tai vis: kad juodo vargo junge išvertų, kad buities dyglius šiurkščiu kailiu atblokštų, kad nelaimės glėbiui apgniauzus neištižtų.

Todėl ir vaikams meilumo tartum šykštėjo — ant kelių nesodino, neglamonėjo. Vien kada šiltesne akimi pažvelgs, linksmai ūsą patraukęs, arba pašinuotais pirštais tau kuodą perbrauks. O dar koku tiesiu žodžiu pakalbina: „ką tu pūky! tu žvirbli!“ — ir gana, ir jauties, lyg širdį delnu nuglostytas.

Sykį pasiteiravau tėčio apie savo draugę Aldoną, jau ištekėjusią, prie Naumiesčio tėvų ūkelyje įsisėdusią ir dailios šeimos prasi-

gyvenusią. Jisai tik numykė, esą tie Kubiliai tolokai, daugiau mylios, už plento. Ir patsai žentas — miesto tarnyboje, jau ne to molio, ne gaspadorių draugystė. Kai užsikritau vis tiek ką nors iškvosti, taip man buvo smalsu, tai tėtis nenorom prasitarė. Girdi, žmonės nujuokia, kad jis, tasai žentas — nei šioks nei toks. Lyg nevyriškas ar ko jam trūksta. Girdi, kur tu matei — patsai vaikus geldoje maudo, kelnaitėm auna... Taip iš kitų girdėjęs. Koks, sako, vyras, kad su kūdikiais terlojasi!

Matai, mūsų krašto papročiai darbus ir namų triūsus griežtai atidalino: ne vyrui su mažais vaikais niurkytis! Nors tėviški tėvai savo atžalas nė kiek nemažiau mylėjo, bet kas ne jo, tai ne jo darbas — nė nagų nekiš! Lygiai, kaip ir karves melžti, tešlą minkyti, puodus plauti ar vištas laktose tupdyti. Tad augino jaunimą kietai — be gležnų glamonių, be saldliežuvavimų.

Savotiška meile tėtis mus ir į ganiavą, į ūkio žygius pratino nuo mažens, vos tik kuris nosimi stalą užsiekė. Niekada nepersunkiai, bet vis — ligi pat briaunos priverždamas, ligi ribos prispausdamas. Kad, Dieve neduok, neužaugtų veltėdžiai dykūnai, kad neįgustų kito prakaitu vaduotis, lengvų darbų graibytis. Turi su samdiniais lygiom spirtis, gali-negali, niekas nenuskųs, jokia negalia nepasimavysi.

Todėl ir iš gimnazijos vasarai parskridusi — ir bulves laukų lysvėse matiku kaupiau, ir

rugiapiūtę paskui dalgį alsinaus, ir pėdus ar šieną antvartėse kraunant prakaitu sruvau. O pramogai — gauni pavakare iš galulaukių bėriu parjoti, arba vikių pašaro nakčiai parsivežant keleliu pasivėžinti. Gi po vakarienės, ties alksnyu žvaigždėm įsižiebus — skardžiom dainom atsigaivini, visam kiemo jaunimui stojus prie vartelių.

O sekmadieniais! Tėtis parinks išeigos pakinktus, įkinkys dailiai nušvitrintą bričką, ir pasileisi skambėti į tolimus atlaidus — kur Alvitas, kur Griškabūdis, Alksnėnai ar Slavikai. Mylių myliom dardėsi vieškeliais, supsies kvepiančiais dobilais prikimštoje pasostėje. Ir žiopsosi neatsižiopsojęs: pro akis nuplaukia ažuolais ir liepom išsistiebusios sodybos su gandalizdžiais, balti beržynai ar pušų kvapu pasklidę šilai šniokščia, derlaus javo juostos vešliai liūliuoja ir žvilga, geltonom svėrėm ir simaladais prikaišytos...

Ilgai, ilgai burzgėsi gerai įteptais ratais, juodbėriams prunkščiojant ir uodegomis pasišvaistant — per lentų tiltelius, lygumom ar palomiais, smėlio kalvom ar staigiom pakalnėm.

O kelio gale, ties jovarų sidabrinėm viršūnėm — jau žiburiuoja ir mirga iškilūs bokštai, kryžiais nublizgę saulėje, iš tolo tilindžiuoja varpai ir varpeliai. Ir — dusliu trinkėjimu šaukte šaukia šventadienio būgnų duidenimas...

APOLONUI

*Aš nežinau, ar tu kada verkei,
Dėvėdamas saulėtąjį karūną,
Ar pažinai tu meilės kančią, kai jinai
Lig šerdžiai raižo gyvo medžio kūną.*

*Anais pavasariais mes buvome draugai,
Stebėjomės, kaip viskas žydi, spindi.
Dabar — išblukus rodos tavo karūna,
Ir taip sunku, sunku atsipažinti.*

*Ir stoviu vienas šiam liūdnam krante,
O šypsos ten kažkur toli mergaitė
Keistu šypsniu iš tų pavasarių,
Kai saulės dievas su mirštuoliu žaidė.*

KALNUOSE

*Mums sako, kad mes pasiklydom;
Dievaži, aš tuo netikiu, ne:
Gal mes tarp uolų kur paslydom,
Bet juk taip atsitinka kalne.*

*O bedugnė, tikėki, ne mums ji,
Bet tiems, kur jos ieško tiktai.
Mes gi blaivūs ir girdim, kaip dunksi
Širdis nemeluotai, šventai.*

*Tik pažvelki į mėlyną tolį,
Į viršūnes, kur žaidžia linksmi —
Ir džiaugsmą apglėbsi, kaip brolių,
Kaip sniegas tirps saulėj skausmai.*

RUNOS

*Žyney, išaiškink tu raštą, —
Juk tam pas mus tu atėjai, —
Kurs runomis aprašo kraštą,
Numirštantį ir gimstantį naujai.*

*Bet miršta greit ir tavo žodžiai, —
Sakai, neklusnūs tie ženklai,
Ir juodos gelmės ryja godžiai
Aukštybes, į kurias kilai.*

*Tu nutilai, ir mes palikom
Prie tos didžiosios paslapties,
Ir išsiaiškint dideliem dalykam
Į ją rankas kiekvienas ties.*

*Ir reiks jiems mokytis skaityti,
Išėjus tau, ką skelbia ji.
O raštas temsta, raštas švyti.
O paslapčių — akiračiai nauji.*

VĒJAMS IŠSTATYTI

*Nakčia, pagairių vėjams išstatyti,
Šviesos telaukiam nuo žvaigždžių,
Ir einame nuo vakaro lig ryto
Pro debesis ieškoti jų skaisčių.*

*Gal būt, seniai jas būtume suradę,
Jei žemė neviliotų mūs kartu,
Kad, aistriai pabučiavę ją bežadę,
Į jas vėl kiltume nauju ryžtu.*

*Nes mes tik amžių vėjams išstatyti
Tarp protarpiais sublyksinčių šviesų;
Mes einame nuo vakaro lig ryto
Ieškoti neužgėstančių dausų.*

KATARSIS

*Atgimus saulė dega, žėri,
Vėl nardo joj nauja diena.
Dar vakar sopulį ji gėrė,
Našta sunkiąja nešina.*

*Dabar regi: trumpėja naktys,
Trumpėja sielvartas skaudus.
Ir marių bangos ima plaktis
Kaip liepsnos į šventus krantus.*

*Dar žingsnį, kitą, duoki ranką,
Ir veikiai būsim ant anos
Viršūnės, kurioje nesenka
Šaltinis saulės amžinos.*

NEMARUSIS VARDAS

*O, tas vardas, kaip saulė žavus,
Taip įsižiebė mano širdy,
Jog nei audros, nei vėjai griežti
Šalčio lūpomis jo neužpūs.*

*Ir kai laikas atvers man kapus,
Ir dūlėsiu šaltoj užmaršty,
Tavo vardas žydės ateity,
Nenumiręs, kaip žiedas trapus.*

*Nes atgimęs eilėm, iš širdies,
Nusiskaidrinęs skausmo srovėj,
Jis kaip aukso varpeliai aidės.*

*Ir iš spengiančios amžių tylos
Skelbsis tuo, ką viena jam davei:
Tavo grožį, gerumą bylos.*

VYTIS

*Ištroškęs laisvės skrieja žirgas
Prarajom ir kalnais.
Jį glaus pušynai, upės girdys.
O viesulai praeis.*

*Ištrykš aušra pro palšą rūbą —
Tai kelią jai nušvies — — —
Putotu žirgu laisvė skuba
Prie ilgesio šalies.*

LAISVĖS KOVŲ PARTIZANUI

*Veržies pirmyn, narsiai kovoji.
Kovos lauke nepavargai.
Maldas tau šnara vasarėjai
Ir lenkiasi žiedai.*

*Bet kuo jaunystę tu papuoši,
Kuo apkaišysi dieneles? —
Neramūs ošia kelio uosiai,
Ir vėjai šiurpina vejas.*

*Gal ordinai-ženklai karžygio
Galingą tau krūtinę puoš;
O gal rymos medinis kryžius,
Ramiai tau ilsintis kapuos.*

MANO DEMONUI

*Šiuo raštu aš kreipiuosi į tave,
Visagalis valdove buities.
Man žiedai jau nustojo alsavę.
Iš rudens nerandu išeities.*

*Šiąnakt vėl pas mane ji atėjo
Ir išplėšė ramybę sielos.
Įsakyk, kad ją vytųsi vėjai
Ir sargybos budėtų keliuos.*

*Žymės jos: balto marmuro veidas,
Šaltas žvilgsnis, retai — šypsena,
Ant kaktos plaukų bangą užleidus;
Buitis dreba jai žengiant žeme.*

*Ją sulaikius, uždaryti tik vieną
Ir laikyt po sargyba stipria,
Kad man grįžtų visos naktys ir dienos —
Meile trykštų kūrybos dvasia.*

*Jos buity padaryt smulkią kratą,
Praeities ieškant mano brangios:
Valandų, kuriom širdys dvi plakės;
Ieškant tų valandų atgalios.*

*Išieškotas vietas dar patikrint.
Gal pavasaris rastų tenai:
Du šešėliai greta, sodams žydint,
Meilės žaismas žieduos vakarais.*

*Baigus viską skubiai man prisiųsti.
Atsargiai — po sargyba stipria.
Tik tada liausis vėtros ir liūtys
Mano žemės svajonių krašte.*

METAI

*Kai metų knygoje lapus vartei,
daug džiaugsmo, liūdesio radai...
Ir daug dienų, visai bereikšmių,
taip praleistų tuščiai.*

*Čia akys juokėsi, čia verkė,
čia širdyje sunki žaizda...
Ir niekas taip padėt negali,
kaip laiko gydanti ranka...*

*Tu pamiršti žodžius ir veidus,
gal būt, ir mylimo žmogaus...
Kaip ir tave pamirš kiekvienas,
kai žemė po savim priglaus...*

KAM?

*Kam kaltinti mane? Stovėsim pas Teisėją
ir atsakyt turėsim už klaidas.
Tu pažiūrėk atgal į savo dienas,
manau, surasi dulkes ten mažas?*

*Visi suklystam mes, visi šioj žemėj.
Ar nematei subyrant pamatus stiprios tautos?
O tu ir aš — tiktai silpni mes žmonės,
gyvenimo keliuose laikinuos.*

NEBUVO LEMTA

*Nebuvo lemta mum kartu keliauti,
nors troškau taip labai — —
Nors ir žydėjo ten baltai alyvos
ir aš tirpau, kai bučiavai — —*

*Nebuvo lemta mum dalintis laime,
gal būt, tik dienai tai vienai — —
Tik širdis žodžiais apsvaiginti,
o pažadėt kitam, kitai — —*

MEILĖ IR MIRTIS

Karius myli moterys jaunos,
Karius myli sena mirtis.

I.

Baisiau už piktą žaibo smūgį trenkė žmones du
Žinia siaubinga: K a r a s ! —

(Jauni jie —

neseniai buities gijas į vienus metmenis supynę,
dar neseniai gyvenimo džiaugsmų versmes su-
radę vienas antrame).

Šaukimas karan, lyg pikta lėmimo ištarmė,
Šviesias jų ateities viltis sugriovė, trapias pilis svajo-
[nių sunaikino,

Ir skausmas, stiklo sudaužyto smulkių skeveldrų
[aštrumu,

Ir jam ir jai žiauriai širdin įsmigo,

O vakarą jų paskutinį

Užtvindė nykuma, išsiskyrimo sunkios mintys.

Pasiruošimas žygin baigtas:

Kuprinė pakrauta, šautuvas išvalytas

Ir diržas, šovinyno nusvertas, ant gembės kabo sun-
[kiai.

Bejėgiškai nusviro vyro rankos —

Dabar jau jis tik svečias namuose.

*Širdgėlą dega mylinčios moters susirūpinęs žvilgsnis,
Jos liūdinčios akys prigęsta, lyg blėstančios žvaigž-*
[dės.

Du žmonės žvilgsniais miglotais palydi nusileidžian-
[čią vakaro saulę —
Taip ir jų širdžių laimė graudžiai nusileidžia...

Ir staiga moters rankos, kaip godžios lijanos, apsi-
[veja vyro kaklą,
Švelnumu surakina ir baime, troškimu amžinai kar-
[tu būti,

O virpančios lūpos prabyla:
— Žmogau, o mylimas kareivi!
Rytoj tavęs jau nebebus čia!
Išeisi ten, kur lauks tavęs mirtis — drąsi meilužė...
Bet šią akimirką esi dar mano!
Aš būsiu su tavim — tava — šią paskutinę naktį,
Meilės dovanomis pašventinsiu tave rytojaus žy-
[giams.

Atkasojusi savo kasas, aš tave palaidųjų plaukų
[bangose panardinsiu.
Užmigsi tu ant mano mylinčios krūtinės, tarp mano
[švelniųjų krūtų,
kaip slėnyje baltų lelijų, liūliuojamas manųjų
meilės žodžių, kad baisūs ateities sapnai ir nu-
jautimai nedrumstų šios trumpos nakties ra-
mumo.

Nugirdysiu tave aistringų pabučiavimų svaiginančiu
[vynu.

Atversiu tau savo būties duris slapčiausias, kad nors
akimirkai trumpai užmirštumei graudžios žmo-

*gaus dalios sunkumą ir, gavęs pradžių iš moters,
sugrįžtumei į moterį paguodos, prie paslaptin-
gųjų gyvybės versmių atvert naujos gyvenimo
srovės.*

*Nuostabus meilės galingumas,
Kad meilė, kaip mirtis,
Nemiršančiu padaro žmogų!
Kraujo ekstazės liepsnoje mes tapsime viena esy-
[be —*

*Šita ugnis mus neatplėšiamai suvienys.
Gyvensi manyje ir būdamas nutolęs,
Nes per mane naujoje kartoje plazdės audringas ta-
[vo kraujas.*

*Gyvensiu laukdama, mylėdama,
Nešiodama tave savy,
Tikėdama tavęs, iš karo grįžtančio,
Ir mūsų kūdikio užgimstančio sulaukti.
O mano vyre, o mylimas kareivi!*

II.

*Kai fronte žemę skaldo sviedinių sprogimai,
Kai karo ginklų balsas gaudžia baisiu įnirtimu,
Ateina valanda rūsti.
Iš apkasų kareivių gretos kyla
Ir pirmuoju šuoliu gyvenimo viltis palaidoję bau-
[gioje nežinios bedugnėj,
Kietai delnuos suspaudę šautuvus ir durtuvais bliz-
[gėdami prieš saulę,
Į priešo ugnį bėga jie atakos bangomis.*

Mirtis kareiviui deda ranką ant peties.
— Žmogau, atakon skubantis kareivi,
Kai tu gimei, tau pasimatymą šį skyriau!
Tai į mane, iškėlęs durtuvą, tu bėgai,
Kai tavo pulkas priekin veržtis iš apkasų pakilo.
Atėjo išsipildymo minutė. Šis tavo paskutinis mūšis.

Šimtu mirčių širdim tu numirei tada, kada namų du-
[ris išeidamas atvėrei,
Kai žmoną mylimą ten paskutinį kartą bučiavai.
Taip!
Po to jau visos tolimesnės tavo dienos buvo
Tik neramus manęs laukimas, tik merdėjimas lė-
[tas... —

Aš esu didžioji perkeitėja, nuramintoja.
Aš atimu ilgų budėjimo naktų skausmingą nerimą,
Širdį stingdančią baimę
Ir meilės ilgesį, užtemdantį dienų šviesumą.

Aš dovanoju tau kūdikio metų realybę —
Vienintelę nepakartojamą tikrovę,
Nušvitusią nuostabiomis pasakų varsomis, alsuo-
[jančią jų paslaptim.
Aš grąžinu atgal tau vaikiškus turtus, kuriuos gyve-
[nimo kely buvai praradęs:
basų, mažyčių kojų pėdsakus, įmintus šiltame
tėviškės vieškelio smėlyje, —
medinį pilką žirgą, lino pluošto karčiais, atve-
žusį vaikystėje vienam tavo gimtadieniui kva-
pauš bičių medaus statinaitę mažyčiame, spal-
votam vežimėly, —

ir mėlynąjį deimantą (nes nežinojai, kad tai
melsvo stiklo šukė!), saulės spinduliuose švitė-
jusį dar niekad nematytą brangakmenių užbu-
riančiu šviesumu.

Aš nuvedu tave į paslaptinę šalį nepasibaigiančio
[ramumo... —

Miegosi tu ramus, priglūdęs prie žemės guodžian-
čios krūtinės, liūliuojamas pavasariais paukščių
skardžių dainų ir klostomas rudens taikingo
rūko.

Tave nugirdys žemė ramybę duodančiu kvapu,
Atvers tau smėlio kapą, kaip moteris meilingą glėbį,
Kad tu pamirštumei trapios žmogaus būties graudu-
[mą,

Iš žemės pradžia gavęs, kad sugrižtumei į prieglobstį
[gerosios žemės iščių,
Į versmę neišsenkančią vis atsinaujinančios gyvybės
[amžinos.

Aš, mirtis, kaip ir meilė, tave, o kary, padarau ne-
[mirtingu.

Už gyvybės liepsnas tau teikiu aureolę didvyrio.

Tauta gyvens! Ji savo dvasioje nešios tave per am-
[žius.

Tauta gyvens mylėdama, minėdama —

Tu būsi gyvas tautoje. Jos dainoje skambėsi.

Jos pasakoj, legendoje spindėsi karžygio vardu,

Žmogau, o mylimas, o mirštantis kareivi! — — —

— — — — —

ŠVIESIAPLAUKĖ CARMEN

I.

Maždaug priešpiečio metas. Po vieną ir kelis renkasi žmonės. Sustoja. Netrukus jau būrelis šaligatvyje. Visi stebisi. Pakėlę galvas atidžiai skaito: ar tik nebus apsirikta? Ne! Iška-ba ta pati. Ryškiai išrašyta gelsvame dugne juodomis raidėmis:

FOUNTAIN LUNCH

Pietro Baglioni

Kai kurių akys nuslysta žemiau, maždaug ties lauko durų rankena. Ten pilkšvas kartonis keturkampis ir skubus nervingas užrašas:

UŽDARYTA DĖL NELAIMĖS

Iš karto permetama tik akimis. Tuoju kartojama garsiai, kartojama su jausmingu atsidusimu. Tartum užuojauta kam nors reiškiama, o tikriausiai pačiam sau pasigailėjimas.

Būrelyje bematant gyvesnės kalbos:

— Sakykit, dėl nelaimės?..

— Nuostabu! Kas gi tai galėjo atsitikti?

— Gal liga?

— O gal ir mirtis..?

— Sakai, net mirtis?

— O koks čia dabar stebuklas? Mūsų laikais visai paprasta. Čia kalbi, vaikštai su žmogum. Visai sveikas, laimingas atrodo. O ryt jau skaitai laikraščiuose ar girdi per radiją, kad miręs.

— Taigi, taigi... Galėjo net mirtis...

Aimanavo, graudenosi susirinkusieji. Visi beveik pažįstami. Jeigu ne taip gerai pažįstami, tai bent dažnai matyti. Kasdien alkūnstumdžiu susitikdavo toje valgykloje.

Būdavo šviesu, jauku. Didžiuliai langai leisdavo plačiai pažvelgti į judrią gatvę. Ant staliukų visada gyvos įvairiaspalvės gėlės, nuolat keičiamos. Toje sienoje, kuri už ilgo bendrojo stalo, gėlių ir vaisių ornamentuose dailiai išmarginta (paguoda akims ir gomuriui pakutenti):

ice cream	BAR - B - Q	steaks
cakes		pork chops
sandviches	beaf-pork-ham	hamburgers
to take out	grill	chili

Dabar visi tie malonumai tik vaizduotėj. Iš lauko nieko nepamatysi — niūru, numirėliška. Ir didieji langai, kaip užmerktos negyvėlio akys, aklinau storom užuolaidom užtraukti. Sunkios, masyvės lauko durys, paprastai atviros, dabar kietai užtrenktos ir užrakintos. Nei kur pasibelsti, nei ko pasiklausti.

Gatvėj, kaip visada, tas pats kasdieninis

banguojąs gyvenimas. Diena saulėta — karšta, trošku. Prisvilęs degalų kvapas alsina plaučius. Sužviegia, pralekia automobiliat. Žmonės eina ir praeina. Nerūpi jiems nei ta reikšminga iškaba, nei tas lemtingasis parašas ant durų.

Tik ne visi abejingi. Dažną suintriguoja pastebėtas būrelis. Vienas prie kito limpa iš šaligatvių. Netrukus susidaro tikras tumulas, lyg bičių spiečius, pasikoręs kur nors ant šakos.

Naujieji prašaliečiai labai godūs sensacijos. Jie grūdasi ir spraudžiasi į pat vidurį. Jie visai įsitikinę, kad ten tikrai suras ką nors nepaprasto. Nieko neradę, apglumę klausia:

— Tai ko čia dabar stovite?

Vienas iš pirminio būrelio aitriai atsikerta:

— Norime ir stovime! O ko jums čia dabar taip rūpintis?

Pagaliau atsiranda praktiška pasiūla.

— O vis dėlto pavalgyti reikia. Ar čia mes dejuosim, ar aimanosim, vis tiek sotūs nebūsime...

Pasimetėliškai atsiliepia kitas:

— Bet kur dabar eiti?

— Na va! Argi neberasime jau valgyklų?

Būrelyje ryškiai dominuoja kitoks — jautraus priekaišto balsas. Jis tartum atsako už visus, kurie pasimetę ir skaudžiau to įvykio paliesti.

— Taip tai taip... Rasti, be abejo, rasime.

Bet tokios, kur būtų Peter ir Anetta, tikrai niekur neberasim...

2.

Peter — tas pats patrauklios užėigos savininkas, oficialiai — signoro Pietro Baglioni. Retai kas pavadina jį signoro ar Pietro. Daugiausia tik Peter. Kaip nors garbingiau ar iškilmingiau pavadinti kažkaip nė nesiderintų. Atrodo, nepritiktų nei jo būdai, nei jo išvaizdai.

Malonus, paslaugus, rūpestingas šeimininkas lyg tėviškai globotų tave. Įdomus, būdingas vidurio Italijos išeivių įpėdinis. Nedidokas, apvalus, žinoma, įskaitant ir solidų pilvuką. Bet tai nė kiek netrukdo jam vikriai, lanksčiai visur pasirodyti.

Juodom tankiom jo garbanom visai nereikėjo sidabrinių chemijos preparatų, kuriais dažnokai madniosios ponios kur nekur nutaško savo kuokšteles. Mat, „žilstanti dama! Prašau tinkamo dėmesio ir gilesnės pagarbos!“ Peterio apiausius savaime padabino šerkšnas.

Putliam sveikam jo veide retai tematydavai koki nors vidaus nemalonumų šešėlį. Dažniausiai šypsena ar juokas. Juokdavosi nuoširdžiai, garsiai kvatodamas. Mėgdavo ir pasikalbėti. Kalba traški, muzikali. Žodžiai sodrūs, trykšte trykšdavo, kaip iš fontano.

Anetta žavėjosi visi — visa valgykla, pra-

dedant šeimininku ir baigiant atsitiktiniu valgytoju.

Peteris dažniausiai patarnaudavo už ilgojo bendro stalo. Linksmom žvilgančiom savo akim nuolat rodydavo klientui.

— Žvelk! Tiktai pažvelk! Tai mano šviesusis angelas! Tai aukso mergina — Anetta! Kokia ji žavi! Kaip meiliai patarnauja svečiams! Ir vikri. Tikra paukštytė. Kaip margoji šarka, tik strikt-pastrikt nuo vieno staliuko prie kito. Ai-ai, kokia šauni padavėja!

Netrukus jau eina prie dialogo. Tik toks skirtumas, kad pats klausia ir pats atsakinėja:

— Na, ar tu esi kur nors kitur tokią matęs? Sakyk? Atvirai kalbėkim. Aišku, kad nesi! Sakysi, tokių dailių ne pirmutinė mieste. Sutinku. Bet šit kas, mano mielas! Grožis grožiui nelygu. Lėlė ar statula gal dar gražesnės. Bet kas iš to, kad jos šaltos, be dvasios? Yra ir gyvų žavių merginų, bet tik iš pirmo žvilgsnio. Tik iš tolo, nes jos tokios pat lėlės. Kur nėra sielos, dvasiškumo, ten negali būti tikrojo grožio. Anettoj visiška harmonija. Dabar supranti tamsta?

Pasididžiuodamas baigdavo Peteris. Klientas nerasdavo spragos, kur galėtų savo žodį įterpti. Jis klausydavos tik, pasigėrėdamas sekdamas Anettos judesius, gelsvus papurusios josios plaukus. Savo akimis aistringai glostydavo išaugų, lankstų josios liemenį, tamprias iškilias krūtis ir ryškiai moteriškus klubus.

Epitetų, meiliškų pavadinimų visą virtinę galėjo susiverti Anetta. Nesigailėjo jai nei šeimnininkas, nei lankytojai. Kiekvienas sukurdavo pagal savo nuotaiką arba vaizduotės lakumą. Dažnesni pasitaikydavo: šiaurės pašvaistė, gilusis dangaus žydrumas, šviesiaplaukė Carmen, pasakų fėja, džiaugsmo šaltinis, palaimos uostas.

3.

Peterio smūgis labai skaudus. Jis daug skaudesnis ir sunkesnis, nes netikėtas ir nesusprantamas. Smūgis didžiausias, kokį buvo patyręs visame savo gyvenime. Išsiblaškęs, pasimetęs jautėsi, kaip tikras ligonis. Praėjo gal pora dienų. Niekur nerado savo sielai atsigauti.

Kartą kažkaip tvystelėjo galvoj: „Nagi policija! Nueisiu ten ir pasiskųsiu. Tikrai susilauksiu kokios nors pagalbos ar patarimo“.

Policijos stotis netoliese, vos už poros blokų. Beveik visi policininkai ir pats kapitonas pažįstami. Kai kurie policininkų, Anettos sužavėti, dažnai apsilankydavo. Ilgokai pasėdėdavo, linksmiai šnekėdavos, šio to užkąsdami ar išgerdami.

Stotyje pasitiko budintysis policininkas. Pareigiškai paklausė:

— Kuo galėčiau pasitarnauti?

Baglioni sumišo ir negreit teatsakė. Stovėjo išsiblaškęs, neramus, tartum nusikaltė-

lis, staiga sučiuptas. Kol ėjo, buvo drąsus, energingas. Policijos prieangyje kažkodėl sumuko, prarado savo drąsą. Ar toji rūsti, neįauki aplinkuma staiga jį paveikė, ar pats jo reikalas pasirodė nerimtas ir ne vietoj iškeltnas. Policijos pareigūnas nustebeš žiūrėjo ir tartum pats savęs klausė: „Ar tai iš tikrųjų tas pats žmogus, kurį jis pažinojo?“

Gerokai palaukus išgirdo:

— Norėčiau pasikalbėti su patim kapitonu...

— Dabar užimtas. Teks palaukti.

— Gerai... Palauksiu... — tuo pat drovumu atsiliepė.

Paprašytas atsisėsti, sunkiai, kaip nesulaikomas krūvis, sukrito laukiamųjų suole. Sukrito ir pasiliko, kaip pritrenktas. Ne visai šviesus jo veidas dar daugiau patamsėjęs. Nei įprastinės šypsenos, nei žvalaus akių žvilgsnio. Paakiuose žymiai daugiau raukšlių ir raukšlelių. Tik ne tos lengvo, šviesaus nusišypsojimo, bet sunkios ir rūsčios. Gilaus dvasios sukrėtimo raukšlės.

Kapitonas pasisveikino šviesiu veidu. Liigi pusdienio nebuvo dar per daug išvargintas.

— Kaip gyvuojam, signoro Baglioni? Graži diena! Tiesa?

— Taip, kapitone... Diena tikrai graži, tik ne man... — tartum ligonis, aštrios kančios varginamas, sudejavo Baglioni.

— O kas gi? Kas gi taip atsitiko?

— Mano Anetta staiga dingo... Pabėgo...

Žinot, ta puikioji padavėja? Tiesa, jūs nė kar-
to nesate dar buvęs...

— Bet aš girdėjau! Na, tai kas? Rasi, ap-
sivogė?

— Taip...

— Stambi vagystė? Kokia suma?

— Klausiate apie sumą... Čia tokia su-
ma, kad jokie kompiuteriai neapskaičiuotų...

Kapitonas šyptelėjo. Baglioni skundas vi-
su sielos gilumu pasiliejo.

— Taip, taip, gerbiamasis... Anetta pavo-
gė visą mano gyvenimą, visą viltį, ateitį ir ra-
mybę. Labai keista bus jums girdėti, kad ją
tik vieną matydavau pasaulyje, apie ją vieną
tegalvodavau, vienas troškimas širdyje ir tik
vienas josios vardas lūpose. Vardas, kuris vi-
sada skamba, kyla iš sielos gelmių, kaip upės
srautas pavasari. Vardas, kuris kartojamas
ir kartojamas, kaip jautrioji malda...

Kalba nutrūko. Staigus jausmų antplū-
dis sulaikė kvapą. Paskutiniuosius žodžius tik-
rai pamaldžiai ištare. Net jam ašaros tartum
sužvilgo akyse.

Kapitonas irgi tylėjo. Jis atidžiai klausė-
si. Keistai žiūrėjo į tą jausmingąją italą ir sa-
vaip galvojo. Per eilę metų šiurkščios ir žiau-
rios kriminalinio gyvenimo sąlygos suforma-
vo kietą, rūstų ir praktišką jo būdą. Visai rea-
liai ir konkrečiai vertino visus gyvenimo reišk-
inius. Kokia nors miglota mistika ar jaus-
minga romantika jam buvo svetimos ir toli-
mos, kaip Mahometo kapas Mekoje.

Besiklausydamas net buvo linkęs įtarti: ar šis žmogelis nėra tik kvanktelėjęs? Gal vertėtų pasirūpinti, kad jis būtų nusiųstas į psichiatriinę ligoninę? Norėdamas savo nuomonę dar tvirčiau paremti, nutarė keliais klausimais toliau patyrinti.

— Tamsta vedęs? Kaip tamstos šeimos reikalai?

— Buvau vedęs... Dabar išsiskyres... Žmona su vaikais gyvena skyrium ir kitame mieste...

Baglioni kalbėjo trūkčiodamas, vis nutraukdamas ir tartum nebaigdamas kaip reikiant sakiniū. Kapitonas padarė išvadą.

— Tai čia, kaip matau, nelaiminga meilė dėl tos Anettos?

— Gal ne visai taip... Tačiau nesiginsiu, kad nebūtų ir meilės... Iš tikrųjų tai nelaimė...

Kapitonas staiga paklausė:

— Kokia nelaimė?

— Komercijos ir biznio reikalai...

— Dabar vėl nebesuprantu? Kaip tai komercijos ir biznio reikalai?

— Labai paprasta. Kol Anettos nebuvo, man sekėsi tame biznyje. Ji savo jaunystės grožiu, mergystės burtais pritraukė daug lankytojų. Net patalpą turėjau praplėsti. Dabar vėl, aišku — išsiskirstys tie mano klientai...

Kapitonas blaiviau pažiūrėjo.

— Vadinas, kiek aš pradedu suprasti, labai norėtum susigražinti Anetą dėl biznio?

— Ir dėl malonumo... — šiltai pridėjo Baglioni.

— Bet ar sutiks ji pasilikti?

— Labai prašau padėti man tik susiras-
ti ją. Paskum aš pats bandysiu...

Kapitonas ilgai, savotiškai nusišypsojo.

— Na, gerai... Pamėginsim!

Baglioni pašoko iš džiaugsmo. Visai priartėjo prie stalo. Išplėtė rankas, lyg norėdamas apkabinti kapitoną. Jo akyse atsispindėjo laimės tikrumas. Veidas pralinksmėjo, tartum saulės nusišypsojimas pro tamsius tirštus debesis. Kelis kartus pabraukė aukštyn savo tankius juodus plaukus, pakraščiais jau balzganus. Kaip išmanydamas dėkojo.

— Dėkui! Labai, labai dėkui, kapitone! Iš tikrųjų geroji mano dvasia nurodė, kur kreiptis ir ieškoti pagalbos. Dabar vėl sugriš manoji laimė! tikrai sugriš!

Kapitonas paspaudė radijo telefono mygtuką.

— Prašau į mano kabinetą. Vieną valandėlę...

Netrukus pasirodė rimta, žvali, vidutinio ūgio ir amžiaus moteris. Kapitonas pristatė:

— Čia signoro Baglioni, o čia mistress Adams. Tai mūsų agentė moterų reikalais.

Kreipdamasis į mrs. Adams, pasakė:

— Signoro Baglioni turi ypatingą subtilų reikalą. Neseniai dingo jo valgyklos padavėja, miss Anetta. Kiek tamsta galėsi, prašau padėti jam.

Mrs. Adams palankiai pažiūrėjo ir pakvietė į savo kabinetą. Po kelių įžanginių žodžių pradėjo protokoliškai klausinėti ir rašyti.

— Josios vardas, kiek girdėjau, Anetta?

— Ne, ne visai taip. Tai pramintas... Tik mes taip vadinam. Maloniau skamba ir visiems daugiau patinka. Iš tikrųjų... — sumišo Baglioni.

— Kaip gi iš tikrųjų?

— Nemoku nė aš tiksliai pasakyti... Šituriu raštelį, kur aiškiai jos pačios parašyta.

Skubiai pasirausė savo kišenėse ir tuojau surado. Matyti, kad buvo pasiruošęs. Padavė mrs. Adams. Agentė irgi nemokėjo kaip reikiant ištarti. Ji tik nusirašė: Ona Laumakytė. Paskum paklausė:

— Tur būt, iš naujųjų emigrantų?

— Taip.

— Amžius?

— Tikrai nepasakysiu... Bet labai jauna dar ir skaisti.

— Josios ūgis?

— Ooo! Dėl ūgio? Tai galiu pasakyti: gana išaugi, liekna ir labai moteriška.

— Kitos ypatingosios žymės?

Baglioni plačiai išskėtė rankas, lyg norėdamas didžiausią glėbį apimti.

— Jų labai daug — iš karto pažinsi! Svarbiausia, labai graži, šviesiaplaukė. Ir plaukai nedažyti, o tikrai natūralios spalvos. Tai labai retas dalykas tarp šių dienų jos amžiaus merginų. Anettos akys nuostabiai žyd-

rios. Tokios žydrios, kad negali atsižiūrėti. Taip ir traukia, kaip karštą dieną skaidrūs mėlynieji ežerai... Ai-ai, kokios jos akys! Vėdas labai malonus, švelnus — tikrai angeliškas. Nors ir statyk bažnyčioje prie didžiojo altoriaus... Reta, aukso mergina...

Mrs. Adams neberašė, o tik klausėsi. Moterišku išpūdingumu žiūrėjo į tą stamboką subrendusį vyrą ir stebėjosi: „Koks jis jautrus, poetiškas, kaip idealiai žavisi dailia moterimi“.

Nejučiomis iškilo visai pašalinis klausimas:

— Ar nesi tik tamsta dailininkas? — paklausė ir nusišypsojo.

Patenkintas ambicingai atsiliepė Baglioni.

— Taip! Savo sieloj aš artistas! Mėginau ir tapyti. Daugiausia moteris. Bet gyvenime visai kitaip susidėjo...

— Gaila...

Nežinia, ar čia tik taip sau, iš kalbos, ar iš tikrųjų nuoširdžiai pareiškė mrs. Adams. Pagaliau ji paklausė:

— Tamstos adresas, telefonas? Prašau nuolat palaikyti su manim kontaktą. Gal ir aš pati pranešiu, kai tik gausiu ką nors patirti.

Baglioni nuoširdžiai padėkojo ir išėjo pasišokėdamas. Stipriausia viltis gaivino jį.

4.

Iš policijos tiesiog pasuko į taverną. Gal-

vojo: „Juk reikia skaudžiąsias drumzles nusi-plauti, širdžiai duoti pasidžiaugti“.

Gėrė, užsirūkė cigarą Corina, o nuotaika ne tik kad ne kilo, bet priešingai — smuko. Staiga, kaip smarkus antausis, trenkė galvoj žiauri mintis. Net jis pats topterėjo sau į kak-tą, sugniaužęs kumštį.

„Na, koks aš kvailys! Iš tikrųjų kvailys! Daug kartų kvailesnis negu Buridano asilas! Ims, mat, ir įvyks taip, kad sugrižtų man Anetta? Jeigu pabėgo, tai...“

Vienos krypties eiga kaip staiga atsirado, taip staiga ir nutrūko. Bematant vijosi kita eiga, o ji daug gilesnė ir jautresnė. Net jo akys, apvalios, išplėstos, berods, dar labiau išsiplėtė ir šoktelėjo iš savo orbitų, lyg pabaisą išvydu-sios.

„Bet kodėl gi ji pabėgo? Kodėl? Turėjo būti kokia nors priežastis? O gal dar bent ke-lios priežastys?“

Pirmą kartą atidžiau sustojo ties šiuo ligi šiolei neapgalvotu klausimu. Atminties ekra-ne iš lėto slinko filmas. Smulkiausiai iki jaut-riausių detalių viską atsiminė.

Pirmiausia padėjo už lango skelbimą: „Wanted Girl!“ Po dviejų dienų atsiliepė. Iš pirmo žvilgsnio patiko. Sutarė. Kadangi tai buvo iš ryto, panorėjo, kad tą pačią dieną pra-dėtų dirbti.

Susidarė šioks toks nesklandumas. Netu-rėjo tinkamos prijuostės. Jis pats paprašė Li-zabetta Dame, kad paskolintų. Toji, surūgusi

gyvanašlė, neįdomi moteris, sena jo tarnautoja ir šeimininkė, čaižiai pasižiūrėjo į naują ir piktai nubloškė: „Še! Tik iki rytdienos... Ryt pasirodyk, kaip pridera, ir atsinešk savo prijuostę!“

Niekad geruoju jos nesugyveno. Pavydas ir neapykanta niekad neišnyko. Lizabettai paskirti staliukai pustušti būdavo, o kur Anettos, net eilėje laukdavo. Nuolatiniai Lizabettos užsispyrimai, niurnėjimai mažiau benervino ją. Visas dėmesys dabar Anetta. Su ja tartum naujas gyvenimas prasidėjo. Viskas naujai atgijo. Daugiau saulės, šviežio, gaivaus oro tartum atsirado.

„Taip“, lyg tikrąją priežastį suradęs, rimčiau pagalvojo Baglioni: „Man viskas atgijo, o Anettai, tur būt, apmirė. Jaunos merginos nervai neišlaikė tos širžlios bobos. Rasi, dėl to ir pabėgo...?“

„O gal ir dėl to mandrilos? Toks juodbrūvas, labai nesimpatiškas vyrukas. Daug apie save įsivaizduojas, bet, matyt, turtingas ir suktas mergininkas. Savaitės bėgyje visada palikdavo penkinę ant Anettos staliuko. Ir tai darydavo atvirai demonstruodamas. Aš tuoju pajutau, kas čia per intencijos. Draugiškai įspėdavau ją: saugokis tokių vyrų! Tai vyliūgai, tai apgaulingos išvaizdos rykliai. Nesižavėk jų gundoma kur nors automobiliu išvažiuoti ar drauge į naktinį restoraną užėti. Tokie mandriliški pavianai be jokių skrupulų sulamdo, sudarko skaisčią jauną merginą.“

Paskum kvaknoja šėtoniškai patenkinti“.

„Bet argi paklausė ji manęs? Kas jai tie protingi pamokymai, palyginus su jos jaunystės troškimais veržtis gyventi ir naudotis visomis progomis? Juk Anetta iš tikrųjų naivi dar ir nepraktiška jaunuolė tokioj didmiesčio aplinkoj“.

„Galėjo patikti jai tasai donžuanas. Visada švarus, rūpestingai pasidabinęs. Plaukai kirpykloj sugarankštuoti, kaip senmergių puodelio. Manikiuras irgi ten pat darytas. Ūsiukai apkirpti, plonyčiai, ant pat lūpos kraštelio, a la Mexico. Ant kairiosios rankos mažojo piršto stambus aukso žiedas su kaukolės imitacija, kur akių duobutėse du tirštai raudoni rubinai“.

„Jo žvilgsniai irgi kaip žalčio, o šypsena kabaretiška. Cigarečių nerūko, kaip visi, paprastai. Bet garsiai pasideda ant stalo masvinę paauksuotą cigaretinę. Išsiima iš ten, vėl pliaukšteli dėžutę. Ilgai baksnoja į stalą cigaretės galą, kol užsidega. Dūmus irgi ypatingai pučia — ratukais išrango. Pats žavisi ir iš šalies ieško lengvabūdžių“.

Tasai paveikslas nutrūko. Skaudus refleksas atsirado iš kitur.

„O gal aš čia klystu ir labai perdedu dėl to beždžionvyrio? Gal visai kitos priežastys pastūmėjo ją pasitraukti? O gal čia ir mano kaltė? Gal aš pats nepatikau jai? Na, iš tikrųjų? Argi galėjau aš nepatikti jai? Nei vieno šiurkštaus žodžio, nei vieno rūstaus žvilgsnio. Dvi eilutes uniformos ir dvi poras lengvų

minkštų batukų nupirkau. Velykoms padovanojau elegantišką brangios kosmetikos dėžutę. Ne! Tiktai ne mano čia kaltė! Ne dėl manęs pasišalino ji...”

Pavargo dėl minčių, apsvaigo nuo alkoholio. Vėlai vakare susirado savo butą. Vienintelis malonumas, kad daugiau nebesikankino jau žvėriškai plėšriomis mintimis. Krito į lovą ir užmigo. Per miegą, sapnų klajonėj, kankinosi jau kitas — antrasis Pietro Baglioni.

5.

Po kelių dienų Baglioni gauna pranešimą iš policijos. Jo džiaugsmas vėl suplasnoja. Visos tamsiosios abejonės dingsta, kaip nakties tvaikas, rytmečio saulei skaisčiai nušvitus. Linksmas, smagus skuba į įstaigą.

Mrs. Adams priėmė jį išdidi ir šventiškai besišypsanti. Ji buvo dvigubai patenkinta. Didžiavosi, kad greit ir sumaniai atliko savo uždavinį, kaip policijos detektyvas. Antra, maloniai jautė savyje satisfakciją, kad ilgai bus dėkingas jai tasai žmogus, o gal ir abu drauge.

Raštiškai įteikė informaciją. Pasirūpino smulkiai surašyti, kur tą šviesiaplaukę ir žydraakę gražuolę, vardu ir pavarde Ona Laumakytė, galima sutikti ir pasikalbėti. Tai esanti valgykla TULPĖ, naujųjų emigrantų laikoma. Laumakytė kasdien maždaug tarp ketvirtos ir šeštos valandos ateinanti pietauti. Be to,

paiškinta, kad dabar dirbanti moterų siuvely-
loj E.P. Martin & Co.

Baglioni išėjo tikrai dėkingas. Sustojo netoliese, dviejų didžiųjų gatvių kryžkryžoj. Laisvai, šypsodamasis žvalgėsi. Buvo dar pusdienis. Ligi pasimatymo ilgas tarpas. Galėjo apsimąstyti, ką ir kaip kalbės.

Pro šalį burzgė automobilių motorai, aliarmiškai žviogė stabdžių veržikliai. Mašinų srautas, kaip kanalų vanduo, tvino gatvėmis. Pėsčiųjų vos vienas kitas. Daugiausia tik važiuoti. Gal pirmą kartą Baglioni rimčiau susidomėjo ir pagalvojo:

„Kur jie taip skuba, pramuštgalviškai grūdasi? Kur jie sustos ir kokį galą ras? Visai nenuostabu, kad dalis jų atsidurs ligoninėse arba amžinai užsiplies“.

Nekentė Baglioni šito padūkusio didmiesčio tvaiko ir triukšmo. Jaukesnė jam lėta, rami aplinka. Tiesa, jis turėjo įmonę — dirbo, bet tik tiek, kad lengvai, maloniai pagyventų. Gyvenimą suprato tik dabartyje ir nesivaržė išlaidomis. Dėl ateities nedžiovinu sau smegenų. Šitokia samprata ir poelgiai visai nepatiko taupiai, ateitimi gyvenančiai jo žmonai. Nuolat kildavo nesusipratimų. Galų gale taip susipyko, kad trūko kantrybė.

Pastovėjęs šaligatvyje, ramiai sau pasižvalgęs, užsuko į kirpyklą. Pasakė, kad apkirptų ir apskustų jį su visais plovimais, masažais ir apipurkštimais, kaip aukštą diplomata, besirengiantį į ambasados rautą. Kirpėjas leng-

vai nusijuokė: „Gera, signoro!“ Kol tvarkė, Baglioni ramiausiai pūtė cigaro dūmus kirpėjui į panosę.

Pakeliui į namus užėjo į restoraną su cocktail-lounge. Pasimėgaudamas išgėrė porą taurelių gimleto ir suvalgė padorų steiką.

Namuose truputį priglū. Budriai sekė sieninio laikrodžio rodyklės. Artėjo laukiama ji valanda. Apsivilko geriausia savo išeigine eilute. Ilgai kraipėsi, bežiūrėdamas į didelį viso ūgio veidrodį. Žiūrėjo ir nusišaipė: „Seniai aš taip besirengiau, laukdamas pasimatymo su moterimi. Tartum tai ir bus tasai momentas, kuris nulems tolesnį mano gyvenimą. Taip pasiruošęs gal tik vedžiau prie altoriaus savo signoriną Gabriellą...“

6.

Apie pusę penktos tikrai surado TULPĖS valgykloj, kaip buvo mrs. Adams nurodyta. Anetta, belaukdama paduodamų pietų, sėdėjo pavargusi, apatiška.

Baglioni pasisveikino paprastai, be ypatingo entuziazmo. Jokių užuominų ar stipresnės išraiškos, kad jis tiek daug stengėsi, kol surado ją.

— Matai, štai vėl susitinkam... Malonu matyti.

Anettai didelė staigmena. Ji labai nustebė. Net apsidairė aplinkui. Kažkodėl jai pasirodė, kad ir visi kiti turėjo nustebti. Šis žmo-

gus visai nesiderino su įprastine tos vietos aplinka. Kelis trumpus žvilgsnius mestelėjusi, tuojau pastebėjo, kad Baglioni ypatingai pasipuošęs. Veidas šviežesnis, tartum pajaunėjęs. Stiprus kvėpalų mišinys iš tolo jaučiamas. Visai logiškas pasigirdo jos klausimas:

— Kaip gi tamsta čion patekai?

— Labai paprastai! Ėjau pro šalį ir pamaciau. Langas iš gatvės neuždengtas ir toks didelis, kaip garažo durys. Visas vidus, kaip ant delno.

Anetta koketiškai pažvelgė.

— Tiktai tiek?

Baglioni karščiau pradėjo:

— Ne... Gal ne visai taip... Noriu keliais žodžiais rimtai pasikalbėti su tamsta...

Jis slapukiškai apsidairė, lyg koks sąmokslininkas, besivaržas dėl savo paslapties.

— Tik šioje vietoje nebūtų patogu... Labai prašau: pavažiukim į tikrą, gerą restoraną! Ten kur nors nuošaliau...

— Chi! Chi! Chi! — santūriai nusijuokė Anetta: — Argi pamiršai, kaip mane mokei, kad nesusigundyčiau kur nors nuklysti su vyrais?

— Taip... Juk aš ne iš tokių... Argi nebepasitikėtum ir manimi? — gailiai, su nuoskauda pasakė.

Anetta susiprato įžeidusi. Tartum atsi-prašinėjo:

— Taip aš nepasakiau, kad tamsta nepasitikėčiau. Tamsta malonus ir labai geras. Jei

bloguoju manyčiau, dabar visai nė nekalbėčiau su tamsta. Bet...

— Kas bet? — stipriau paspaudė Baglioni.

— Aš čia papratusi. Man patinka, ir niekur neisiu! — griežtai pabrėžė ne tik žodžiais, bet ir visa pasipurtydama.

— Gerai... Tad pereikim į aną nuošalesnį kampą, kur minkštos sėdynės.

Anetta sutiko. Švari, simpatiška Lietuvos kaimo moterėlė atnešė užsakytus valgius. Čia dirbo jos kelios, drauge susidėjusios. Visos buvo ir šeimininkės ir patarnautojos. Valgykla švari, jauki. Soti, sveika virtuvė. Tik nebuvo čia to cocktail-lounge, įmantrių service men ir pikantiškų girls, kas labiausiai patikdavo Baglioni. Valgyklą mielai lankė ne tik lietuviai, bet ir kitų tautų žmonės, kurie nesivaiškė nei prabangos, nei pikantiškumo.

Baglioni dėl tvarkos, kad neatrodytų tuščiom besėdįs, užsisakė juodos kavos ir skiltį pumpkin pajaus. Užsirūkė cigarą. Anetta atsidėjusi valgė. Matyt, kad išalkusi. Baglioni atidžiai sekė ir su užuojauta kalbėjo:

— Tamstai netinka ir nesveika toje siuvykloje...

Anetta staiga sužiuro ir tartum paraudo.

— Iš kur tamsta žinai, kur aš dirbu?

— Žinau — atspėjau... Iš tamstos akių ir veido...

— Tai netiesa! Nieko nežymu!

— Žymu. Ir labai žymu. Tik kelios dienos,

o jau visai nebe tokia, kaip pas mane buvai — žydinti, skaisti. Ir akys dažniau mirkčioja, ir veidas tartum dulkių aptrauktas, raukšlėtis pradeda. Nesveika ir nepatartina siuivykloje dirbti. Grįžtum pas mane...

Anetta stipriai pasipriešino:

— Ne, ne!

— Kodėl gi ne? Būtum vyresnioji, gerą algą mokėčiau. Pati samdytum padėjėjas, kokios tik patinka...

— O Lizabetta?

— Nebėra tos. Visai atleidau!

— Nebėra... — tokiu tonu pasakė Anetta, lyg čia kalbėtų apie mirusią.

Baglioni tyliau, intymiau paklausė:

— Pasakyk pagaliau, kokia buvo tikroji priežastis, kad taip keistai pabėgai?

Anetta varžėsi. Jos akys pusiau prisimerkė. Be jokio tikslo judino šakutę lėkštėje. Pradėjo aplinkom.

— Tikroji priežastis... Visai rimtai norėtum tamsta sužinoti?

— Taip. Rimtai!

— Dėl vyrų...

— Dėl kokių vyrų!?

Baglioni taip šūktelėjo užsimiršęs, kad net griebėsi ranka sau burną uždengti, lyg garsą slopindamas. Garsas nuskambėjo plačiau. Keli artimieji atsigrėžė, to staigaus šūkšnio paveikti.

Anetta aiškiai dabar suprato, kad čia tikrai nepatogi vieta laisvesniam pasikalbėjimui. Ji tyliau pasakė:

— Dėl visų. Visi jie tokie abuoji, nuobra-
dūs, nuolat kimba. Meilikauja ne tik akimis,
žodžiais, bet ir raštelius palieka po lėkštemis...

— Taigi čia tik džiaugtis! Tamstos gro-
žis — tikroji Dievo dovana. Kitos merginos,
kai vyrai jomis nesidomi, labai liūdnos, nu-
siminusios. Net verkia...

— Ir aš verkiu...

— Tamsta?

— Taip, aš... Ir ne dėl to verkiu, kad ne-
patraukli, kaip anos merginos, bet kad per
daug patraukli. Kitoms grožis gal laimė, bet
man — tikrai nelaimė. Jau tokią, matyt, ne-
lemtingą valandą gimusi...

— Nesuprantu?

— O tamsta manai, kad aš pati supran-
tu? Tik tiek težinau, kad dėl to savo grožio ir
tyros pirmosios jaunystės meilės praradau
brangią tėvynę, mylimus tėvus, visus gimines...
Ir atsidūriau štai kur, kad niekad nė sapne ne-
sapnavau...

— Kaip tatai!? — be galo nustebęs vėl
šūktelėjo Baglioni.

— O, mat, atsitiko... Daug keistų dalykų
atsitinka karo metu... Buvau bebaigianti aš-
tuonioliktuosius savo amžiaus metus. Tarna-
vau turtingam ūkininkui, kaip darbininkė. Jo
sūnus, Arimantas, jaunas, smarkus vyras, nu-
sižiūrėjo į mane. Man irgi patiko jis. Visada
linksmas, meilus, muzikantas ir dainininkas.
Abudu pamilom vienas antrą. Slapta mylėjo-
mės, nes tėvai buvo priešingi. Savo sūnui ieš-

kojo turtingos žmonos, iš garsios šeimos. O aš — ką gi? Visas turtas, ką nešioju su savimi. Mudviejų meilė jau taip toli nuėjo, kad būtinai reikėjo... Bet Arimanto tėvai nė iš tolo apie vestuves...

Anetta giliai, giliai atsiduso ir susimąstė. Baglioni vis daugiau ir daugiau domėjosi. Jis taip įsitraukė besiklausydamas, kad net pamiršo rankoj besmilkstantį cigarą. Gėroskas pelenų velenėlis šleptelėjo į puoduką kavos, nebaigtos gerti. Anetta nenoromis nusijuokė. Baglioni džentelmeniškai atsiprašė. Tuoju užsisakė kitą puoduką kavos. Anetta vėl aiškinosi:

— Ir štai vokiečių okupacija. Paskutiniai to baisaus Antrojo Pasaulinio Karo metai. Ėmė gaudyti vyrus, moteris ir vežti į Vokietiją darbams. Arimanto tėvas sugalvojo lengvai atsikratyti manęs. Pranešė į valsčių, kad aš esanti visai nereikalinga jam ir atliekama kaip darbininkė. Tuoju atskubėjo vokiečių žandarai, suėmė mane ir veža. Arimantas siuto. Kaip žvėris draskėsi, rėkė. Buvo benorįs tėvą užmušti, nes sužinojo, kad jis čia kaltas. Paskum šaukė, kad pats nusižudysiąs. Dabar nieko nežinau apie jį...

Anetta susiėmė savo galvą abiem rankom ir užsidengė veidą. Valandėlę parymojusi, neatidengdama nei savo veido, nei akių, tęsė toliau:

— Sunkiai dirbau ginklų fabrike Kapfenberge. Pusbadis gyvenimas. Visko trūksta.

Gyvenau moterų barake prie to pat fabriko. Lietuvaitė tik aš viena. Visos kitos — ukrainietės, lenkės, rusės, net iš Krymo totorės...

Žodžiai vėl nutrūko. Giliai atsidususi tartum sudejavo.

— Septintame nėštumo mėnesyje nelaimingai gimdžiau. Kūdikis silpnas. Po trijų dienų pasimirė...

Baglioni, užuot šūktelėjęs, nuostabiai tyliai, lyg didelę gėdą pridengdamas, iš lėto, kraupiai pasitikrino:

— Tam-sta gim-dei..?

— O ką gi aš turėjau daryti? Todėl ir sakau, kad bijau landžių vyrų. O jų vis tiek neišvengiau ir fabrike. Pirmiausia prancūzas — belaisvis. Toks mandagus, paslaugus. Patikau aš jam, ir pradėjo meilintis. Dažnai pasėdėdavo su manim pietų pertraukos metu. Įsidėmėjo vyresnysis ir nubaudė, bet abudu. Tą mano prancūzą išsiuntė į sunkiųjų darbų batalioną. Mane pašalino nuo lengvesnio darbo ir paskyrė prie vagonėlio. Turėjau landžioti po mašinom, rankioti visokią laužą, metalines drožles ir vežti per visą aikštę į toliausią kampą. Labai sunkus ir nešvarus darbas...

— Ir dar kas nors buvo?

— O kaip gi! Tik vėliau supratau, kad dėl to prancūzo būta mano viršininko pavyduoliško keršto. Tas pats viršininkas vėl gražino mane prie savo stalo, kur valėm ir tikrinom įvairių ginklų dalis. Čia dirbo dar penkios ukrainietės. Dvi iš jų visai jaunutės, vos dvyli-

kos metų. Aš daugiausia patikau viršininkui. Net man papildomą maisto kortelę parūpino. Daugiau mėsos ir riebalų...

— Vadinasi, sekėsi?

— Taigi, kad neilgai. Tą vokietuką nuvarė į kariuomenę, o mane visą mėnesį uždarė kalėjime.

— Už ką gi?

— Bene aš žinau. Tur būt, už tai, kad, būdama svetimtautė ir svetimšalė, sugundžiau tikrą nacį.

— Keista... Vis tiek keista...

— Daug keistų dalykų įvyksta gyvenime!

Anetta jau buvo įpratusi dažnai kartoti šitą posakį. Josios sampratoj tai buvo lyg logiškas daugelio įvykių pateisinimas.

Baglioni stengėsi išblaškyti Anettos pesimizmą. Savo sugestijomis būtinai norėjo jos nuotaiką pakelti, sužadinti šviesesnę viltį ir pasitikėjimą gyvenimu. Išrodinėjo tartum gynėjas prieš kaltintojo agresiją.

— Darydamas iš to viso išvadą, nerandu čia tamstos kaltės ir nepateisinu to įsitikinimo, kad čia kokia lemtis ir kad neštum tiek sau, tiek kitiems vien tik nelaimės. Tai labai žalingas ir liguistas įsivaizdavimas. Nenorėčiau pasakyti, kad čia ilgos priespaudos ir vergiškumo palaužta dvasia. Daugiausia, kiek girdėjau, vyrai kalti. Tik jie! Juk vyrai tamstą gundė, suvedžiojo, o ne priešingai. Tokius vyrus galima atgrasyti. Antra vertus, tai buvo nacių Vokietijoje, kur šovinizmas ir neapykanta

kitiems jau buvo pasiekę pragaro gelmių. Užtat Amerikoje visai kas kita! Visai kas kita!

Baglioni išsitraukė švarią nosinaitę ir šluostėsi sau prakaitą — nuo kaktos, veido. Susierzinęs jautė, kad jo kalba šiuo atveju kažkokia sunki, nesklandi. Vis tiek norėjo dar kalbėti.

— Čia, Amerikoje, laisvė ir socialinė lygybė visiems. Čia niekur neniekina ir nežemina žmogaus, koks jis bebūtų ir kokią darbą dirbtų. Ir tokie dalykai, kaip tamsta pasakojai, visai neįmanomi Amerikoje. Neatsitiko ir neatsitiks! Argi ne tiesa?

Anetta lengviau nusišypsojo. Ji tartum nusiblaivė, pragiedrėjo, kaip Lietuvoje liepos mėnesio dangus po staigios perkūniškos audros.

Baglioni vis dar įtikinėjo:

— Argi kas nors panašaus atsitiko tamstai, begyvenant Amerikoje?

— Neatsitiko dar, bet...

Baglioni staiga nutraukė:

— Dar vienas toks dalykas... Aš labai ir labai stebiuosi, kaip tamsta, tiek daug išskentėjusi, galėdavausi pas mane visą dieną linksma būti, juoktis, vikriai, grakščiai pasirodyti?

— Matyt, jau toks mano gymis... Pati nesijausdavau, kaip tai būdavo. Bet užtat, grįžusi į savo kambarį, dažnai, dažnai verkdavau...

Po trumpos pauzės pridėjo:

— O žinai tamsta, piktas noras užaina

man kartais. Jau seniai galvoju numesti tuos savo plaukus. Jie daugeliui užkliūva, nusibodusių komplimentų man prikalba. Noriu visai trumpai, beveik vyriškai nusikirpti...

Lyg gaisrui ištikus, Baglioni šoko gelbėti.

— Dėl Dievo malonės, taip nedaryk! Tai būtų didžiausias kriminalas, savo prigimties žalojimas! Tokie plaukai! Tokia puošmena! Neklausyk, ką visokie pliuškiai pačiausčia. Daugiau kreipk dėmesio, ką rimtesnieji žmonės pasako.

Bematant visai kitu tonu pradėjo kalbėti:

— Sakai, grįžusi į savo kambarį, dažnai, dažnai verkdavai. Ir visokios tamsios mintys užguldavo. Tai negerai... Tai labai skaudus dalykas... Na! Kad daugiau taip nebebūtų, štai ką padarysim!

Baglioni reikšmingai nutraukė žodžius. Anetta susidomėjo.

— Ryt einam pas notarą, ir tamstą įrašau kaip savo pusininkę. Abu bendrai rūpinimės, dirbsim ir pelną dalysimės. Ar gerai? Sutinki tamsta būti mano pusininkė?

— Bet tamsta juk irgi vyras!

— Aš?..

Kai kitus kartus kas nors taip pasakydavo, Baglioni džiugiai nušvisdavo, dar daugiau pasitempdavo, lyg tikrai pateisintų savo vyriškumą. Dabar kažkaip atvirkščiai: nei to džiaugsmo, nei išdidumo nepajuto. Tartum

pasigailėjimas skaudžiai nudiegė. Anetta irgi nerodė džiaugsmo. Abejingai atsakinėjo.

— Kažin... Man rodosi, kai aš viena gyvenu, niekur nei kam neįsipareigojusi, nei su kuo nesusirišusi, daug laimingesnė, ramesnė, ir nebaugina manęs toji nelemtis...

Karštai ir tartum rūščiai drausmino Baglioni:

— Vėl kažkokie vaiduoliai? Na, ir įsisiurbė tie nelemtieji vaiduoliai į tamstos kraują ir smegenis! Žinoma, mano pasiūlymas nelauktas ir staigus. Reikia pagalvoti, nusistatyti. Bet sakau tamstai, kaip prieš patį Viešpatį Dievą: mano pasiūlymas nuoširdus, draugiškas! Be jokios klastos ir kitokių savanau-diškų tikslų. Poros dienų, manau, užteks apsigalvoti? Tikiuosi vėl susitikti tamstą šioje valgykloje. Gerai?

Anetta sėdėjo nebylė, susikaupusi. Netrukus papurtė savo galvą ir taisėsi gelsvas puošnias garbanas. Lėtai, įprastais judesiais išsiėmė iš rankinuko veidrodėlį, raudoną pieštuką ir dažėsi lūpas. Staiga, pažvelgusi į laikrodį sienoje, susirūpino.

— Vaje, jau metas namo...

— Prašau nesiskubinti. Aš parvešiu!

— Dėkui. Autobusu geriau. Jau taip pratusi. Man labai patogiu. Tik pora blokų belieka paėjėti. Bet tai labai gerai: naudinga pasivaikščioti, siuvelykloj nusisėdėjus. Pakeliui į krautuvę užėinu dar. Juk reikia šio to nusipirkti pusryčiams, priešpiečiams...

— Na, gerai... Tebūnie ir taip. Vis tiek aš tikiuosi, kad tamsta apsigalvosi ir susitiksime po poros dienų!

7.

Po to susitikimo TULPĖS valgykloje užtruko gal savaitė. Praeiviai senosios iškabos (UŽDARYTA DĖL NELAIMĖS) jau nebematė ant išorės durų.

Buvo kita, daug didesnė. Raidės tamsiai raudonos, lyg kraujas pasiliejęs:

PASITRAUKIU NUO BIZNIO

TOTALINIS IŠSIPARDAVIMAS

1966.III.2

AR MEILĖS PASAKA BAIGTA?

Baltos rankos siekia

Vienas vakaras. Du kambariai. Sausakimšai. Daug juoko ir kalbų.

Užuolaidų oranžiniai liepsnų liežuviai laižo kambario sienas.

Dūmuose ir pritemdytose šviesose išsi-skleidžia pasaka, lyg svaiginančiai kvapus gėlės žiedas. Apie du žmones.

Sėdi jie vienas prieš kitą. Nuošaliai. Stikleliai rankose. Nepakeliami prie lūpų.

Kitam kambary suaimanuoja jau užkimes tango. Poros išsiruošia šokiui ir palieka abu, sėdinčius kaitriame užuolaidų fone.

Melsvuose dūmuose detalės išnykusios. Tik du veidai.

Mėlynų akių žvilgsnis ilsisi nuleistose blakstienose. Jos pakyla. Atsiveria tamsios akys. Jos gėrisi gražiais vyriškais bruožais.

Žvilgsnių ugnis nukrečia drebuliu.

Nepasikeista nė vienu žodžiu, tik nematomos gijos fantastišku greičiu abu suraizgo.

Šviesi suknelė, susiraukęs veidas ir piktas balsas nuplėšia svajingą šydą.

— Važiuojam namo! Man čia viskas, viskas nusibodo.

Gilus nusilenkimas ir tvirtas rankos paspaudimas pasako daugiau, negu ilgiausia žodžių pynė.

.....

Vėl nuleistos blakstienos. Prieš akis — egzotiškomis gėlėmis iškaišytas kilimas.

Gėlės pradeda pamažu judėti, o vėliau skrieti ratu, lyg kaleidoskope. Susilieja į beformę masę, kuri pamažu išryški baleto šokėjos siluetu.

Ji šoka didžiulėje scenoje.

Scenovaizdis — palša migla. Kažkur toli — rausva žara. Muzika — kalypso. Ji sielą suksaldo į oktavų skalę.

Baltos rankos tiesiasi tolyn, tolyn... Jos susipina, vėl išsitiesia ir siekia, siekia...

Uždanga nukrenta. Pirmojo veiksmo pabaiga. Visi ploja. Blakstienos pakyla.

Kambarys vėl pilnas klegesio. Kažkas pripildo stiklą. Kažkas kviečia išgerti. Kažkas kalbina...

Dar kartą šmėkšteli prieš akis ilgesingai ištiestos rankos. Jos praskleidžia pilkšvą miglą, kažką paima ir priartina...

Grakščiuose delnuose rasotu melsvumu virpa du neužmirštuolių žiedeliai.

Raudoni žiedai šešėlių fone

Ji pakelia telefono ragelį ir pasuka šešis skaičius.

Atsiliepia balsas, kurio tembras išsisklai-

do jos kūne svaiginančiai sunkiu jausmu.

— Ar tai jūs? Esu beviltiškai išsiilgęs... Kaip žinot, išvykti iš namų negaliu, turiu laukti užsakymų.

Tyla.

— Ar girdit?

— Taip...

— Prašau, labai prašau, tuoj pat atvažiuokit!

— Gal nepatogu?

— Gal ir ne, bet mes turim šiandien pasimatyt. Nepasimačius nebegalima gyventi.

— Gerai...

Ji padeda ragelį ir stovi, kaktą į sieną atremus. Protas šaukia vos girdimai „nevažiuok“, bet svaigus jausmas užplūsta taip stipriai, kad ji nė nesuvokia, kas atsitiko... Ji jau prie jo namų durų.

Jis įsiveda į vidų. Stovi abu... Giliai alsuojanti tyla.

— Gal apžiūrėsit mano gėles?

— Mielai.

Jis išsiveda ją į kiemą ir kažką šneka, bet ji nesuvokia žodžių prasmės. Žiūrėdama į gėles, ji galvoja apie rankas, kurios jas sodino. Kaip žiauriai ji norėtų būti tų rankų glėby...

— Tai baisu... — pasako ji sau pašnibždomis.

Jam paėjus į priekį, ji pasilenkia ir paglosto kažkokios raudonos gėlės žiedą.

Jis atsisuka. Dusliu balsu ištaria:

— Jūsų juodos suknelės fone raudonos

gėlės tokios pat, kaip tos, kurias jūs glostot...

Abu sugrižta į vidų.

— Gal išgersim džino po stiklelį?

— Gerai.

Jam nuėjus atnešti stiklą, ji šaukia be garso:

— Įpilk man daug džino! Aš noriu pasigerti! Geriau pasigerti nuo džino, negu nuo tavo akių žvilgsnio. Užmigus su tavo akių žvilgsniu, nuskendusiu sieloje, sapnai tą žvilgsnį apraizgys nuostabiais mirażais, kurie atbudus ilgesingai degins sielą.

Jam įpylus stiklelį džino, ji tuoj pat išgeria.

Jos sieloj aimana:

— O, kad galėčiau džinu prablaivyti savyje tą sunkų, pritemusį jausmą... Mano sieloje prieblanda, kurioje slypi neaiškūs šešėliai... kažkas aitriai saldaus, kažkas troškaus...

Antras stiklelis tuščias.

— Prašau, pripilkit man dar, — paprašo ji, pakėlus akis į jį.

— Gana, — pasako jis, niūriai žiūrėdamas į ją.

— Prašau...

Jis pila. Jo ranka dreba.

Ji nori išgerti.

— Pastatykit! Vėliau išgersit.

Ji deda stiklelį prie lūpų.

Jis pagriebia stiklelį, džinu apliedamas jos skruostus, ir sviedžia jį į kampą. Stiklelis,

užkliudęs kėdę, sutrūksta į kelias šukes.

Ji prieina prie kėdės, sukrenta kilime ir pradeda rinkti šukes. Gauruotu kilimo paviršium šilko suknelė slysta į viršų.

Jis, staigiai priėjęs, grubiai užtraukia suknele kelius, paima už rankos ir šiurkščiai pagelbėja atsistoti.

— Jei kas netikėtai įeitų, radęs jus tokioj pozoj, kažką pagalvotų! — pasako piktai.

Abu vėl atsisėda. Ji laiko rankoje vieną šukę ir jaučia, kaip delne sunkiasi kraujas. Ji užgniaučia ranką, slėpdama nuo jo.

Jaučia savo skruostus dar drėgnus nuo džino.

Ji pradeda gerte gerti savo žvilgsniu jo veidą, akis...

Jis pabąla. Nežiūrėdamas į ją, pasako žemu, lyg nesavu balsu:

— Važiuokit namo.

Klusniai, lyg nubarta maža mergaitė, ji nuleidžia galvą ir jo palydima išeina.

Gatvėje jie nepasikeičia nė vienu žodžiu, o taip pat nė vienu žvilgsniu.

Prieš įsodindamas į taksį, jis atsisveikina, ilgai paglamonėdamas kairę jos ranką.

Mašinoje ji sukrenta. Atgniaučia dešinę ranką — šukę giliai įlindusi į delną. Kraujas aplink šukę apkrešėjęs...

.....

Ji sėdi savo kambaryje, į kurią pro stiklines balkono duris liejasi saulės spinduliai. Jie

guli pilkam linoleume įsibėgėjusiu, blizgančiu taku.

Ji atgniaučia delną. Išima šukę. Nejaučia jokio fizinio skausmo, tik sieloje nuskendęs sunkus raizginys iš aistringai troškių šešėlių, raudonų žiedų ir skaudžiai duriančio saulės tako.

Jos skruostai dar daugiau sudrėksta.

— Nejaugi džinas dar nenudžiuvo? — paklausia save.

Karveliai nišoje

Jie lipa kilimu išklotais laiptais. Pietietiško stiliaus arkadoje lengvas vasaros vėjelis. Vienoje arkados nišoje tupi du karveliai.

Jis parodo jai karvelius. Ji ilgokai pažiūri į juos, pakelia į jį akis ir giedriai šypsosi.

Jis atidaro vienas duris ir įleidžia ją į kambarį.

Baltos užuolaidos pakyla nuo atviro lango ir lyg kokios išsiilgusios rankos siekia...

Jos akys, apžiūrint kambarį, užkliūva už lovos. Plati, ružavu užtiesalu apdengta. Ji stovi, lyg sustingus. Šypsena pamažu dingsta veide.

Jis staiga apglėbia ją ir pradeda aistringai bučiuoti kaklą.

Jos akyse pakyla išgąsdinto paukščio sparnai. Ji išsiplėšia iš jo valingai. Pribėgus prie lango, praskleidžia užuolaidą ir žiūri žemyn į kiemą. Hydrangėjų krūmeliai apipilti melsvomis žiedų kekėmis. Ilgiau bežiūrint tie

žiedai susilieja jos akyse į pilkšvą miglą, kuri ją nuteikia niūriai ir sunkiai.

Ji pajunta jo rankas, atsargiai dedamas jai ant pečių, atsisuka ir žiūri į ją tiriančiai, tarsi jo veide norėtų išskaityti paaiškinimą dėl savo taip staiga pasikeitusios nuotaikos: iš džiugios į nusiminusią.

Jis, minutėlę atidžiai pažiūrėjęs į ją, sugrįžta prie atvirų durų ir uždaro jas.

.....

Karveliai nišoje suglaudžia išsipūtusius gūželius ir pradeda bučiuotis rausvais snapeliais...

Ar meilės pasaka baigta?

Ji blaškosi po kambarį, kuris buvo taip gerai pažįstamas, o dabar toks pakitęs, net langų užuolaidos purvinos, suplyšusios. Ji persisveria pro atvirą langą ir žiūri į kiemą. Ten, žemai, baugiai juoda... kur gi hydrangėjų žiedai?

Ar vasara jau pasibaigė?

Staiga ją apima baimė. Ji visa nuščiuvusi žinojimu, kad pro duris kažkas įeis ir pradės ją nemaloniais žodžiais kankinti. Reikia iš čia pabėgti, kuo greičiausia, bet kaip?

Neatsisukus nuo lango ji žino, kad durys pamažu, pamažu veriasi... Ji norėtų sušukti, bet balsas neprasiveržia.

Greičiau iš čia pabėgti, greičiau!

Minutėlę ji negali pajudinti nė vieno są-

nario — visa sustingus, bet tai praeina — ji staiga šoka pro langą ir krenta, krenta žemyn į tą baugią, aklą kiaurymę. Kurį laiką ji jaučia, lyg būtų praradusi sąmonę. Kai atsipeiki — ji guli hydrangėjų žieduose. Jie paraudę nuo sausros.

Ji atsikelia ir pradeda eiti. Kur pažiūri — apvytusią, rusvą žiedų kekės tiesiasi prieš akis iki pat gatvės, kurią taip sunku pasiekti. O ji žino, ji turi bėgti ir ko greičiausiai pasiekti jo namus.

Pagaliau pasiekia gatvę ir pradeda lėkti ją... uždusęs. Bėga greičiau ir greičiau. Suklumpa. Pasiremia rankomis grindinio ir vos-ne-vos atsikelia. Žvilgteri į veidrodį, įmūrytą tarp pastato sienų. Veidrodyje atvaizdas moters, kuris jai kažką primena... Bruožai lyg būtų pažįstami, bet, ji žino, tokios ji tikrai niekada nebuvo sutikus.

Moters akys išplėstos, degančios keista ugnimi. Plaukai išsidraikę. Apsivilkusi gėlėta vasarine suknele... basa...

Ji paliečia veidrodį. Stiklo šaltis nupurto ją.

Ji vėl pradeda bėgti tolyn, vis dar stebėdamasi, kokį ten veidą matė. Jai atrodė, kad moteris veidrodyje buvo apimta nesuprantamos ligos, kurios karštis veržėsi pro akis.

Bėgdama toliau ji mato praeivius, nustebusiomis akimis žiūrinčius į ją.

Kodėl jie žiūri.

O, jei jie žinotų, kaip baisiai jai svarbu

pasiekti jo namų slenkstį ir paklausti vieną klausimą...

Kuri laiką ji nebežino kelio. Pradedla blaškytis į šalis... Įbėga į vieną gatvę — akla tamsa. Sugrižta atgal. Įbėga į kitą — ji užsi- baigia bauginančiai violetiniu vandeniū. Grižta vėl į pagrindinę gatvę. Dabar joje di- džiulė minia žmonių. Ji nebegali bėgti — ji tu- ri eiti kartu su ta minia pamažu, pamažu. Ji bando skintis kelią, bet žmonės, tarsi švino ga- balai, kurių ji nepajėgia pastumti, vos-ne-vos šliaužia į priekį.

Pagaliau ji prisikasa ligi siauros gatvelės. Ji norėtų ja bėgti, bet pajunta, kad negali pa- kelti kojų. Pažvelgia žemyn — jos kojos įklim- pusios lipniam purve. Didžiausiomis valios pastangomis ištraukia kojas iš purvo ir vėl grižta į pagrindinę gatvę. Minios jau nebėra, bet gatvė slidi — taip sunku ja eiti.

Vargais negalais pasiekia jo namus. Bet kas čia? Tvoros nupuvusios. Prieš namus le- do kalva, kurioje įšalę, sumaigyti raudoni žiedai. Ji griebia delnais ledą... norėtų lipti aukštyr, bet nuslysta žemyn. Kelis kartus pabando ir, negalėdama užlipti, liūdnu balsu pašaukia jį vardu.

Tamsioje durų angoje įsirėžia veidas — blyškus, lyg be bruožų. Akys žvelgia į ją šaltai. Saulės aukso nuplieksta mėlynė pavirtus į le- do gabalo balkšvumą.

Ji sušnabžda:

— Ar mūsų meilės pasaka baigta?

Šnibždesys, užčiuožęs kalva aukštyn, išsisklaido durų angoje.

Ji žiūri į jį ir laukia atsakymo.

Lakoniškai ištarti žodžiai nučiuožia kalva žemyn:

— Mūsų meilės pasaka niekada nepasibaigs.

Ji norėtų dar kažko klausti, tiesia į jį rankas, bet veidas dingęs, tik durų anga juoduja.

Ji pradeda be paliovos šaukti jo vardą... ir atbunda.

... ..

Atsibunda ji pilna panikos jausmo. Guli plačiai atvėrus akis. Jo veidas, matytas sapne, daug ryškesnis, negu gyvenime.

Iš tiesų argi nėra jo veidas kietas ir be-reikšmis — lygiai toks, kaip sapne?

O balsas? Argi jo balsas neskamba atsi-bodėjusiai, kai sako meilės žodžius?

Ji sunkiai atsidūsta ir užmerkia akis.

Mintyse išplaukia jos pačios veidas, matytas sapne, kai ji grindinyje suklupo ir pažvelgė į veidrodį. Akys išplėstos, lyg karštis alsuotų pro jas...

Taip, taip, tai karštis, kuri sukelia tas troškiai saldus jausmas, kuri ji junta jo artumoje... o ji tą karštį savyje puoselėja, kad protas pro ją neprasiveržtų ir skaudžios tiesos nepasakytų.

Iš tiesų argi nėra meilės pasaka baigta?

LAIŠKAS NELEI MAZALAITEI

Ar ne keista? Rašau Tau laišką, kurį negreit skaitysi... Kai tuo tarpu kasdien sėdime prie bendro stalo ir dalijamės lietuviška duona Tėvų Pranciškonų vasarvietėje, Kennebunkport, Maine.

Taip jau yra, norint kartais vieni apie kitus išsišnekėti prie atidengtų „kortų“. O tai yra sunkiausia. Ar gali žmogus būti tikras kiekviena „korta“? Nevisada esi tikras savo mintimi, išpūdžiu apie kitus. Juk kiekvienas mūsų turime ir savo uždara, visiškai atskirą pasaulį, kurio nepasieks joks žmogiškos akies vyzdys. Tikroji teisybė nužengia į kapą su tuo uždaru, atskiru pasauliu. Todėl ir nesiskverbčiau per daug į Tavo pasaulį, miela legendų mergaite. Tu paklojai mums tiek daug lobių, kad sunku juos ir beatsiminti. Veltui klausčiau, ką dar po užraktu tebelaikai. Esi be galo kukli. Užklausta nuleidi akis taip įtikinamai, kad pritrūksta drąsos Tave prakalbinti... Tik šiaip sau, besidalydama kūrybiniais rūpesčiais, imi netyčia ir išsitari apie šį bei tą.

Šią vasarą atvykau į Tėvų Pranciškonų vasarvietę savaite anksčiau už judu su Juozu. Apibėgau visus takelius, lyg ir norėdama surasti ar atspėti tą vietą, kur Tu pasislepi su mašinėle ir pluoštu popierių. Gaila! Nėra ir tos medinės altanos miške Tavo mašinėlei ramiausiai tarškėti. Dabar ten ugniavietė, jaunimas renkasi „piknikauti“. Gal mėginai įsikurti tame „Boathouse“? Ne! Ten perdaug lankytojų, lyg ant Palangos tilto anuomet.

Ak, ta Palanga! Šia proga priminsiu Tau vieną saulėlydį Palangoj. Tai buvo, regis, priešpaskutiniai laisvos ir nepriklausomos Lietuvos metai. Pasaulį skleidės neramumai. Tačiau jaunystė, vasara, jūra... Argi laikas būtų dūsauti, net drebėti dėl kažkokių ten įvykių kituose kraštuose? Tas vakaras, kaip paprastai, mus suvedė ant to jūros tilto. Vyresnieji grupavosi, besidalydami naujausiomis politinėmis žiniomis. Jaunimas įsismagino dainai tilto gale (atsimeni, mes ten dainuodavom beveik kas vakarą). Tik nežinia, kodėl tada visos dainos buvo pasirinktos tokios liūdnos, pilnos graudulio, nors ir galingai jos skambėjo. Raudonas saulės apskritimas jau lietė jūros paviršių. Tada Tu, parimusi ant tilto atramos, sušukai: „Žiūrėkit, kaip kruvinai raudona saulė! Ar ne pranašiška?!“

Trumpa tylą nusinešė Tavo žodžius. O dainuojančių būrys užtraukė: „Lietuva brangi, mano tėvyne“...

Raudona saulė krūpčiojo ir skilo nuo aša-

rų mano akyse. Tu, išsižiūrėjusi į ją, buvai sustingusi lyg statula. Tai buvo paskutinioji mudviejų vasara tenai. Daugiau mudvi niekad nesusitikom ant to jūros tilto.

Palanga! Daug kam ji brangi. Tau, miela Nele, ji — tiesiog gyvybė! Ir jeigu nebūtum mokėjusi jos pasiimti visam laikui — vargu ar bemokėtum gyventi, nes Tau gyventi — reiškia kurti. Ir man dažnai kartoji: „Rašyk, rašyk, Kotrynele, dabar gegužis; atsimeni jo grožį, anuomet giedamas litanijas“... Arba vėl: „Rašyk, dabar ruduo — Tavo kūrybingiausias laikas... Dabar žiema. Ar ne siūbteliai ji naujais impulsais?“

Ačiū Tau, Nele, už mielą priminimą. Kaip tai išpildau, jau kitas reikalas. Trumpai tariant, esu padalyta tarp daugelio kasdienos rūpesčių. Tu klasiškai moki jais nusikratyti, pasilikdama sau tik kūrybą. Tavo dvarai erdvūs, neužmatomi. Jie vos sutelpa Tavo darbo kambario knygų lentynose; taip buvo Lietuvoje, taip yra ir čia. Nuo lubų iki žemės — vien tik knygos. Esi ypač uoli savos spaudos skaitytoja ir nuolatinė viešnia bibliotekose. Todėl ir sakau: platūs, erdvūs Taviעי dvarai. Juose spalvingas įmantrus gyvenimas. Tos platumos ir erdvės, tie svetimi pasauliai neužgožia mūsų šventosios Žemės. Ji, kaip Hostija, regėtėjo akyse iškyla viršum visko ir šviečia mums savo skaidrumu. Ar padarai mus šventaisiais, bent palaimintaisiais? Toli gražu — ne. Tačiau tu surankioji tartum į vėrinį

visas mūsų nedorybes taip, kad jos, nuslinkusios Tavo plunksna, įgauna pastelinių švelnumą, lydintį žmogų šios žemės atgailojimo ir atpirkimo keliais.

Tyli ir vaiski, šilima alsuojanti liepos popietė. Po kojomis pabirę violetiniai čiobreliai karolėliai. Prie tankios paauglės pušies, kuri savo šakomis tiesiog žemės remiasi, prisiglaudęs vešlus ramunių krūmas. Už žingsnio sirps-ta avietė, geltonuoja bevardis. Vaikščioju po šią žydinčią pievą basomis kojomis, geriau žolynų kvapą, užmerkiu akis... rodos, esu tėviškėje, einu vaikystės takų beieškodama.

Iš po kojų pakyla rusvai pilkas, tingus padaras ir, vis dar sustodamas, pusiau atsigręždamas, nenoromis gunglina tolyn. Šis nuolatinis tos vasarvietės gyventojas — rakūnas ir aš — vasaros įnamė esame nemalonioj būklėj: abu stengiamės būti drąsūs, ir abu vienas kito bijom. Palieku jam pirmenybę, pasukdama į platų taką, kurin susibėgą keli maži takeliai. Jie visi Tavo, Nele, pėdomis nubarstyti. Čia juk praleidi beveik visas savo vasaras. Kiek šioje vietoje iš po Tavo plunksnos išėjo legendarinių ir „paprastučių“ — su kūnu ir siela gyvybių! Jeigu jos visos susirinktų aplink mus ir prašnektų, mes pamirštume laiką ir save.

Pamiršti laiką — reiškia neužsimiršti laike, — daug sykių mudvi apie tai kalbėjom. Kiekvienam žmogui reikšminga, ypač pras-

minga tik tai, kas per tą laiką nuveikta, sukurta — neužsimiršta, tikrai gyventa... Kaip varpo dūžiai iš tolos atskamba „Pajūrio moterys“, ir skamba įvairūs vardai, ligi naujausios „Aidų“ premijos — „Miestelis, kuris buvo mano“. Tesilieja vis nauji kūriniai į šį nuostabiai darnų skambesį, užmirštant laiką ir jo kėslus, kol atsivers vizija:

Jaunas rankas panėrę į vandenį
žydruosius... su pilnais naščiais
kopiame į kalną. Aplaiстом amžinąjį
medį, kurs nepaliaujamai dega —

Viršūnėje tuščius naščius palikę,
pakalnėn leidžiamės skaudžiai neramūs
ar besąlyginiai ištroškę poilsio, kur
patalą mums kloja amžina naktis.

Kotryna Grigaitytė

NELĖS ARTUMOJE

Pasišokinėdami nubėga atgal mažičiai laiko tarpai, o juose mūsų žingsniai. Tobuli ar ne — kas gali atspėti. Vakardiena visuomet gražesnė, nei ji buvo, kai buvo šiandieninė. Vakarykštis skausmas nevisuomet betgi lengvesnis šiandien. Dažnai jis yra dar sunkesnis, dar labiau gniaužiantis, nerandantis šviesesnės atramos pakibusiame kartume, kurio negalima taip lengvai atsikratyti. Nors ir kažin kaip ieškočiau — nerasiu jokio kartėlio, kuriuo būtų primaišyta artuma — dabarties ar nubėgusioji, Nelės nepalyginamam geraširdiškume, jos artumoje. Pirmą kartą ji sutikta Augsburgė, rašytojų suvažiavime, žemaitiškai nuoširdi.

Kaip rašytoją ją garbinu ne aš viena. Ji — tikras šaukiančiojo tyruose, benamio lietuvių balsas. Neužgyjantis ir nenumaldomas. Tam ir esame čia, kad šauktume — tai Nelės nuostabasis ginklas, kuriuo niekuomet nepasiremia nei mažam poilsiui. O tas jos šauksmas toks galingas, nors tik maža dalis pasirodo periodikoj, atkarpose, dažniausiai religinių ar tautinių lietuviškų švenčių progomis. Matyt, tik tada redakcijos atsimena. Kad ir nieko nerastum periodikoj, Nelė gyva, kaip legenda, kiekviename žingsnyje.

Šios vasaros pradžioje pianistės Rajauskaitės namuose vyko šauni muzikos-literatūros popietė. Susirinko net ir per gausiai, taip pat šaunios visuomenės. Tokios, kuri alkana lietuviško meno, ne valgių sotumos ar prašmatnumos, ne gėrimų, ir tai žavingiausia. Žinai, kad nebus beriami žirniai į aklą sieną, kuri tik laukia, kad greičiau pasibaigtų visa programa ir prasidėtų lėkščių ir stiklų puota. Nebuvo čia kuri viena ar kita klasė, vienas ar kitas gengės stiliaus „būrelis“. Nei „aukštoji“, nei žemoji visuomenė. Buvo visi lietuviai: kunigai, daktarai, mokytojai, dabar paprasti darbininkai, jaunos chemikės — buvusios ar esamosios šeimininkės mokinės; buvo bent keturi visiški amerikiečiai, įvairių tautybių, muzikos pasaulio artimieji. Aišku, jiems tik muzikinis tarpas ir buvo įdomiausias. Bet mums visiems — nuostabi ir labai reta šventė, neužmirštamai praskaidrinusi dažnos banalybės, įvairių pobūvių sališką ar nesališką tuštumą.

Po šventės ir po jos pakartojimo, tik literatūrinio ir tik su kaimynais — Kotryna G. ir jos šeima mūsų pastogėje, įkalbant laišką mūsų tolimam Algimantui, telefonas, kaip paprastai, bent kartą savaitėje, tarp Nelės ir mano numerio, rijo distancijos minutes, išvirstančias į valandas, išvirstančias nemaža sąskaityta — Nelės ar mano pusėje, kuri pirmiau pasukame.

— Klausau! — Mergaitiškai džiugus Ne-

lės balsas atsiliepia telefone. Iš tų visų metų gal tik vieną kartą atsiliepė kitaip, šio krašto terminu. Ir tai buvo, kai, mirus jų namo savi-ninkui dr-ui, paio vidaus tvarka, vanduo bė-go kur nereikia, paplaudamas rūšį, ir po kelių dienų buvo laukiama ateinančių spe-cialistų sutaisyti. Taigi, tikėdamasi jų, atsi-liepė jiems suprantamai. Šiaip, visuomet šil-tas, jaunas ir džiugus jos balsas, kad ir telefo-ne, yra viskas: viltis, paguoda, nuraminimas ir atleidimas, nuoširdus patarimas ir nerafi-nuočiausias nuoširdumas. Ji pabūna mano nuodėmklausiu ir daktaru, ir be galo jaučiuosi apdovanota, kad Nelė yra pasiekiamoje ar-tumoj ir kad ji yra tokia man, kokia yra, ir to-kia neišsemiama pilna savo šaukiančiuoju balsu benamio lietuvio tyruose.

Taigi, ir po šio „Klausau“ pasakoju Nelei apie minėtosios popietės programą. Ir sakau, kad visko zenitas buvo akt. Bolio skaitymas. O skaitė jis Nelės „Motinos laiškus“, prieš mėne-sį išspausdintus atkarpoje. Skaitėme visi pa-tys, bet kai šis aktorius taip įtikinamai meniškai ir natūraliai perteikė jos žodį, — geriau nei pati Nelė nepaskaitytų. O ji nuostabiai gražiai perduoda savo legendarinius šventuo-sius ir nusidėjėlius, savo pačios balsu, kuris, rodos, geriausiai tinka skaityti jos žodžiams.

Aišku, Nelė kukli ir nenori tikėti. Sako, kaip ten ir pakliuvo tie laišakai pas tą puikų aktorį. Aišku, išsikirpo, kaip ir mes dauguma padarome, iš atkarpos. Pati Nelė paskutiniai-

siais metais mažiau kur nors vyksta ar dalyvauja programose.

Papasakojau, ką skaitė ir kaip atrodė Kotryna, kas buvo mano tematika ir kokia muzikinė dalis, virtuoziškas pačios šeimininkės Julijos R. piano valdymas ir ypač neišsakoma „Pranciškaus virš vandens“ legenda. Sunku Nelę įtikinti, kad jos „Laiškai“ buvo pats popietės zenitas. Ji savęs nesistengia ir nebando kelti į viršūnes. Sako, tai tik vidinis pokalbis su jos mamyte, kuri ir dabar rašo jai laiškus Viešpačiui padedant.

— Nele, tu nežinai, kaip visur esi prigijusi, kiekvienam paskaitančiam lietuvyje. Netgi nebūtinai paskaitančiam. Atsimeni, sakiau, kokia atgaiva buvo aną kartą radio programoje klausytis tavo žodžio, kurį anuo metu visos trys iš eilės palikome juostoje Vatikano radiui prašant. Ten nešiojaisi, negalėdama sugrąžinti, savo mamytės kukavinį rožinį, kurį buvai tik trumpam pasiskolinusi. Ir tas trumpam nusitęsė per dešimtis metų, per naujus kraštus atvingiuodamas iki Brooklyno, iš kurio nėra daugiau išėjimo, nei namo, nei kitur. O nėra jau ir kam grąžinti rožinį po tokių laiko ir žemės nuotolių.

Po visų reklaminių dzinguliukų, po plokštelinių įvairiausių garsenybių buvo tokia atgaiva tos akimirka virtusios 15 ar daugiau minučių radio bangomis lietuviškai, Nelės balsu, kad ir juostoje, ir jos širdies žodžiais. Ne tik mūsų namams. Populiarūs dailiojo žo-

džio menininkai ėmė teirautis, ar galėtų gauti iš autorės tą ar kitą dalyką savo populiariems pasirodymams. Bet nežinau, ar kas kitas taip galės perduoti žodžių prasmę ir jausmą, kaip pati autorė. Aktorius Bolys tai atliko pasigėrėtinai. Atsiliepimų ne tik išprususio skaitytojo ar klausytojo, bet ir eilinės močiutės lūpose tenka išgirsti neretai ir lygiai nuoširdžių.

Prisimena ir kito pobūdžio atvejis vieną Motinos Dieną, kai Nelė buvo kiek pritilusi periodikoj. Nebuvo tai Nelė pritilusi, nes ji rašo ir rašo. Tai kaip kvėpavimas, kaip oras — kiek jo įkvėpsi, tiek junti, kad neužtrokši. Nelė rašo ne tada, kai prašoma, bet rašo gyvendama, arba — gyvena rašydama. Ir nėra nei skubotumo, nei persirašymo, nes ji niekur neskuba. Dėsto savo lapus vieną prie kito, kaip gyvenimo dienas. Betgi vienu metu tekdavo skaityti užklausimus laiškuose iš Čikagos, kodėl komisija, pažinusi Nelės stilių konkurse, veikalą deda į šalį ir baigta. Kodėl? To reikėtų klausti komisiją. Nei pati Nelė, nei kiti nežinome. Greičiausia, tai žmogiškas nežmoniškumas, ar pavydas, ar dar kas nors panašaus, tik jau nieku geru nežy dintis atvejis. Reik manyt, kad čia Nelė ir sustojo su tokiom komisijų tobulybėm — kam dar bevarginti konkursus! Buvo premijuota gerų ir menkų knygų, ir Nelė pasidžiaugia kiekvienu lietuvišku žingsniu lietuviškame bare. Ne, negarbina menkų, tik todėl, kad pre-

mijuoti, išgyvena ir kenčia, kaip kiekvienas, ar tai dėl premijuotos tematikos banalumo, ar politinių pigumų, atsisaukiant į šiųdieninę madą, kuri patogi ir užtikrinanti, nors melaginga ir šleikšti.

Manau, kad Nelė buvo nustojusi konkuruose dalyvauti. Buvo pritilusi ir periodikoje, gal ne dėl jos kaltės. To meto vieną Motinos Dieną čia, netolimos apylinkės vietovėje, išdygo nauja paskaitininkė. Salė braukėsi ašaras, o paskaitininkė jautėsi irgi daugiau nei bent kuo iki tol. Toks pasisekimas!.. Manau sau tik, kodėl ji nepaminėjo, kad skaitė Nelės Mazalaitės „Neišsiųstą laišką“ iš jos knygos. Galvoju, gal kartais nenugirdau. Bet kai mano kaimynės aplinkui ėmė, bebaigdamos džiovinti ašaras, gėrėtis, kokia puiki paskaita, kaip gražiai moka rašyti paskaitininkė, o niekas ir nežinojom iki šiol, neiškenčiau, kaip ir dažnai — mano ar ne mano tai reikalas — ir pasakiau, kaip gražiai parašyta Nelės Mazalaitės ir kaip gražu, kad paskaitininkė kaip tik tai pasirinko ir paskaitė savo paskaitoje, tik aš nenugirdau ar ji tikrai neužmiršo paminėti autorę. Priėjusi ir paskaitininkei padėkojau, kad pasirinko Nelės tokį stiprų ir taip tematiškai atitinkantį dalyką.

Po to karto daugiau negirdėjau minimos paskaitininkės niekur daugiau paskaitaujant jokia proga. Dar tiek užteko supratimo. O šiaip puiki moteris.

Šia proga grįžta į atmintį mažas epizodas.

Dar Lietuvoje dirbant pas S. Urboną, su a.a. St. Butkum viename kambaryje, man neva vadinantis techn. redaktorium, gavau paruošti naujam numeriui ilgoką 2 dalių poemą; autorius — Kubilinskas (irgi jau a.a. prieš ke-lerius metus). Pradėjau perrašinėti ir netikiu — sapnuoju ar Simanas balandį (balandžio 1) vaidina. Viena dalis poemos iš Maironio Jau-nosios Lietuvos, o antroji — mano keturi pir-mieji Karyje išspausdinti eilėraščiai. Tai bu-vo mano to meto jausmingiausia patriotika: „Kai patrankos dundėjo aplinkui, nuo gaisrų ką pražydo naktis, jūs tėvynę vaduot susirin-kot, šalies laisve jums plakė širdis (Kęstutė-nams)“, ir t.t. Už juos gavusi pirmąjį honora-rą, išigijau žiedelį ir jį tebenešioju iki šiol ša-lią apvaliojo. Aišku — su viskuo pas Simaną, redaktorių, einu atgal ir sakau: taip ir taip. Sa-vuosius turėjau įrodyti, atnešdama anuos Ka-rio numerius. Pradėjus reikštis spaudoje, ra-šiausi pavarde, ne slapyvarde. Gal todėl ir su-sigundė besiveržiantis žmogus, manydamas, kad tokia jau dingo. Man nebuvo pikta, tik nuostabu: kaip gali mane kas nors plagijuoti? Aišku, Stasiulis suredagavo autoriui atsakymą viešą, ten pat būsimame numeryje. Kubilins-kas vėliau pripažintas dideliu ir ten ir čia; o, tebūna jam dar šviesiau amžinybėje! Pasitai-ko tokių nejuokingai juokingų dalykų.

Apie juokus kalbant, prisimenu pirmąjį literatūros vakarą New Yorke. Tai buvo ru-duo. Nelė tik iš laivo, aš jau porą mėnesių

prabuvojus. Dalyvavo ir rengė pats Tysliava. Prie jo mes visi kiti: Nelė, Santvaras, aš ir nežinau kas daugiau. Viešpatėli, kokia kančia! Taip siaubingai priimdavau sceną su savimi joje, kad, rodos, ryžčiausi geriau nei nerašyti, jeigu tik nereikėtų būti scenoje ir skaityti tai, ką tik sau rašai, kaip nenumaldomą sielos žingsnių eiseną. Santvaras padrąsino, paguodė, kad praeis, tik: „skaityk iš lėto, aiškiai, nesistenk aktoriauti“. Taip ir dariau. Šiaip taip atlikau. Neatsimenu nei vieno, nei ką aš pati skaičiau, tik tikrai įsidėmėjau, kad ir Santvaro plikė būna visai perbalus, tik pradėjus skaityti, o paskui atgauna spalvą. Jis taip sakė, ramindamas, kad kiekvienas jaučia scenos baimę ir kad jis pats ne išimtis, nors scenoje būti įpratęs ir kaip aktorius-solistas ir kaip autorius. Tai buvo, rodos, tikra paguoda, kad ne aš viena. Betgi, prisiminus aną vakarą, dabar juokas ima pilna burna. Mudvi su Nele buvome tada beveik mini apsirengusios. Tokia mada tada dar buvo Vokietijoje — trumpa, gana trumpa, ir turėjau tik vieną geresnę atsivežtinę suknią, o nusipirkti čia dar nebuvo išmokusį nei kišene, nei kalba, nei žinojau, kad gatavų kiek nori ir pagal mažesnę ar visai kūdą, pradedančią pinigine. Žodžiu, abi su Nele buvom nuostabiai moderniškos, jei tai būtų šiais ar praeitais metais, bet tuolaikinės mados čia buvo iki kulnelių. Tai bent buvome lietuviškos — kitaip nei visi. Lygiai, kaip mūsų vyrija lietuviškoji ilgai ir gal iki šiol išskirtina, „dvibor-

tiniais“ švarkais, o po dvidešimtmečio vėl jie sugrįžta ir jau galima būtų net Holywoode su jais pokyliauti.

Prie juoko maišelio jungiasi ir vienas atvejis Kennebunke, su Nele ir jos Juozu. Jiedu ten praleidžia kiekvienos vasaros gražias atostogas. Gal kokie jau geri 5 metai, kai buvome ten visi kartu. Aš pirmą kartą. Mano septynmetė atžalėlė tuomet stovyklavo. Toki vieną gražų vėlyvoką vakarą išsirengiam pusiasalio takeliais pavaikštinėti, kai taip žydi liepos ir mėnulis tokioj nemigdančioj mėnesienoj. Juozas, Nelė ir aš susikabinę rankomis keliaujame šnekučiuodamiesi. Įlankoje potvynis. Stovykloje gęsta žiburiai. Labanaktis mažiesiems. Prieiname glūdesnius posūkius, ir viename tankumyne kažkas mūsų labai išsigando, o aš dar labiau išsigandau kažko, taip staigiai išsigandusio. Kad jau ėmiau bėgti pirmyn, visą virtinę kartu su savimi tempdama... Nelė ir Juozas ne iš lengvųjų dabar, bet pajėgiau panikoje ir juos su savim galiuką paskubinti. Visai netoli, po žydinčia liepa, jau beveik šv. Pranciškaus ir flamingų prieglobstyje, sukritom ant plataus suolo atsikvėpti nuo bėgančio juoko. Jie juokiasi iš manęs — ko aš bėgu taip siaubingai, o aš — kad taip sunku buvo bėgtinai tempti visą mūsų trejetą. Ir pavadiname aną vietelę, tokią žavingą iš žavingiausių, mano siaubo alėja. Bent tai vasarai. Paskui jau išmokau ir aš nebijoti be reikalo.

Iš ankstyvesniųjų metų prisimenu — Nelė smulki ir lieknutė, kaip mergaičiukė. Vienu laiku buvo dėvinti tik juodai ir baltai. Galvojau, kad tai jos spalvos, ir jai labai tiko. Bet, metams bėgant, ir kitokios spalvos jai labai gražiai tinka, o ji pati savo viduje liko ta pati mergaičiukė. O balsas telefone ar būnant drauge galėtų būti anos Nelės, kuri Žolinėse barstė žolynus procesijoje ir todėl iki šiol taip kvepia galai pirštų. Kvepia taip, kaip jokie kvepalai, pagaminti bet kuriame krašte. Taip kvepėjo Lietuvos darželių ir pievų gėlės, kurios gražiausiais žiedais iš Nelės pintinėlės krito procesijos takelyje, kuriuo buvo nešamas Dievas monstrancijoje.

Nele, Nele, tu tebebarstai kvapiausius žiedus kiekviename Viešpaties takelyje. Tebūna jie ir toliau kuo prasmingiausi Kryžiaus keliuose, Prisikėlimo tolimam skambėjime, su rytmečių žarom, tebūna jie ir toliau tokie artimi kiekvienai lietuviškai širdžiai. Nieko nėra negalimo. Tikėjime. Kai esame mažytė molekulė ir niekas mūsų negirdi, kai esame nusi-vylę ir pavargę, kai esame įsukti pasaulinio chaoso neviltyje ir grėsmėje, kai jau nieko daugiau negalim ir iš viso nieko negalim, tai dar viena galimybė — esame gyvi ir galim melstis. Tavo maldos, Nele, kurias kloji lapas po lapo, yra gyvos kiekvienu žodžiu ir negali būti neišgirstos.

Gyvenki rašydama, ir sinusai tenevargina taip dažnai Brooklyno troškulyje. Pasima-

tysime netrukus. Vasara sukrovė didelius pundus spaudos — savo ir ne savo kalba, kuria dalijamės, ir knygų, kuriomis pasikeisime ir atsikeisime. O Žolinės pintinėlėje yra tavo pačios žodžiai, geroji Nele!

Praeitų metų Aidų premijuota rankraštyje, o dabar jau knyga „Miestelis, kuris buvo mano“, naujausia miela dovana.

„Yra geros rankos, kurios uždirbą duoną“, taip rašė Nelė. Tai jos nepalyginamas Juozas. Duoną uždirba braižytoju. Šaunus ir geras. Tai tikra Dievo dovana. Gražiau sugyvenančių niekur nėra. Tai irgi talentas, kuriuo jiedu apdovanoti. Raštai ir jiedu abu — tokia tobula pilnuma.

Visokeriopos Dievo palaimos linkiu — linkime!

O. Balčiūnienė-Audronė

ŽVILGSNIS Į NELĖS MAZALAITĖS

KŪRYBĄ

Nemaža yra menininkų, kurie nemėgsta minėti savo sukaktis. Kiekviena sukaktis, ypač amžiaus, atžymi tam tikrą veiklos ir kūrybos tarpsnį, nubrėžia lyg ribą, už kurios jau, atrodo, turėtų būti kitokie žingsniai. Tačiau menininkas savo kelyje dažniausiai tos ribos nejaučia ir net instinktyviai savo visa prigimtimi priešinasi vyresnio amžiaus sukakties pabrėžimui, lyg tai būtų nurašymas iš pajėgiųjų į nepajėgiuosius. O iš tikrųjų amžiaus sukaktis nėra gyvenimo pabaigos ar nepajėgumo pradžios atžymėjimas, o tik proga pažvelgti į kūrėjo sukaupą derlių metų slinkyje, pagerbti patį kūrėją už jo talento išsiskleidimą ir pastangas sunkiam kūrybos darbe.

Su tokiomis intencijomis žengiame ir per mūsų nepailstančios rašytojos Nelės Mazalaitės šešiasdešimties metų amžiaus sukaktį (gimusi 1907.VIII.20). Mūsų literatūriniame gyvenime ji gyvai reiškiasi nuo 1928 metų, spausdindama anais laikais beletristiką Ryte, N. Romuvoj, Lietuvos Aide, Židinyje, Vaire, Dienovidyje ir kitur. Pirmoji novelių knyga „Pajūrio moterys“ išleista 1939 metais. Tais pat metais išleista ir antroji knyga — „Mies-

tas, kurio nėra“ . Okupacijų metais, 1942, išleista trečioji knyga — „Karaliaus ugnys“. Jau tose pirmosiose knygoje pasireiškia N. Mazalaitėi būdingas linkimas į romantines nuotaikas, į gilesnį žmogaus dvasios pasaulį, į religines bei tautines problemas, į ekspresionistinį stilių. Atiduota duoklė ir to meto modernizmui: fragmentiškumas, laužytas sakinytis, kinomatografinis vaizdų keitimasis. Tačiau pats didysis N. Mazalaitės turtas yra sukrautas knygoje, parašytose ir išleistose tremtyje ir emigracijoje. Tai novelių, romanų, legendų knygos.

Nesilaikydami chronologinės eilės, pirmiausia sustosime prie romanų. Tai knygos, apie kurias kritikai ne vienodos nuomonės. Lietuvių Enciklopedijoje, iš dalies ir Liet. Beletristikos Antologijoje, N. Mazalaitės novelių ir romanų personažai pavadinti svajotiniais. Ką toks aptarimas reiškia, nelengva suvokti. Jei tai reikštų nutolimą nuo kasdieninio gyvenimo, tai esama tiesos: daugumas vaizduojamų įvykių ir asmenų nėra kasdieniški, bet jei tai suprasti kaip nutolimą nuo tikrovės, tai tokiais aptarimais reikia labai abejoti. N. Mazalaitės personažai yra realūs savo vidaus turiniu, savo nuotaikomis, savo gyvenimo supratimu. Kuriuo mastu galima išmatuoti, kad jų gyvenimo tikrovė nepateisina? Kūrėjas nėra mechaniškas gyvenimo fotografas. Jis laisvai renkasi medžiagą — tikrovinę, kasdienišką ar nekasdienišką, idėjinę, psicholo-

ginę, ją savaip išgyvena, pagal pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą interpretuoja, atskleidžia, vertina, išryškina, kai ką atimdamas ar pridėdamas, pridengdamas ar apnuogindamas, kaip to reikalauja situacija ar psichologinis momentas. Tai yra meno tikrovės dėsniai, tiek pat realūs, kaip ir gyvenimo tikrovės dėsniai. Taigi ir N. Mazalaitės personažus vertindami, labiau turime žiūrėti, kiek jie yra nuoseklūs savyje ir kiek jie įtikina savo veiksmų natūralumu, kiek jie yra tikri meninėje, sukurtoje tikrovėje. N. Mazalaitės talentas jaučia meninės tikrovės dėsnius ir dėl to skaitytoją savo kūriniais įtikina. Galime sutikti su Liet. Beletristikos Antologijos pastaba: „Galima paabejoti ar nesutikti, kad Mazalaitės sukurtosios moterys yra gyvos ir tikros, bet sunku nepasiduoti autorės iliuzijoms, svajonėms ir jos sukurtiniams pasauliams“ (366 psl.). Pagrįstas priekaištas būtų kai kurių charakterio bruožų pasikartojimas. Giminingumo rastume tarp „Saulės tako“ pagrindinės veikėjos, tarp Julijos (Mėnuo, vad. medaus), Milos, Jolės, Elenos (Apv. valtis). Tas siauras moteriškas kaprizingumas yra būdingas daugeliui N. Mazalaitės moterų. Kai jis eina per keletą kūrinių, tai jau galėtume pavadinti neapdairumu, kūrybiniu susiaurėjimu.

Lyg įžanga į N. Mazalaitės romanus yra 1948 m. Vokietijoje išleista novelių knyga „Apversta valtis“, kur daugumas siužetų mus nukelia į Lietuvą tais nerūpestingais laikais,

„kai žmonės neįtikėtinai gražiai mokėjo kan-
kintis dėl niekų“ (Apv. valtis, 128 psl.).

Kai kurie „Apverstos valties“ motyvai pa-
sikartoja, tik jau gerokai išplėsta ir išbaigta
forma, 1951 m. išleistame romane „Mėnuo, va-
dinamas medaus“. Siūlosi pačios autorės pa-
rašyti įžangos žodžiai, iškalbingi ir taiklūs
tiems mažiems įvykiams, kurie ramiu metu
pripildo žmogaus gyvenimą: „Šita knygelė
niekuomet nebūtų buvusi parašyta, jeigu mes
gyventume ten, iš kur esame išmesti: kas ne-
mato vandens ant upės kranto, kas ieško me-
džių, gyvendamas miške? Tačiau dabar, kai
stoviu ant akmens, ir akmenis regiu ir akme-
nimis puola dienos — į juos atsidauria širdis,
kaip titnagas, išskelia atsiminimus žmonių ir
vietų... Bet kuomet čia perskaitinėjau — ste-
bėjau: argi iš tikro buvo taip, kad žmogaus
didžiausias rūpestis buvo jo siela? Ir jam at-
rodė, kad jo širdies plakimas gali išgelbėti ar
nugramzdinti pasaulį? Vieno žmogaus širdis.
Jeigu mes matome, kaip pražūna tautos, ir ši-
to nepastebi niekas“ (Mėnuo... 7 psl.). Visa
knyga — šviesaus Lietuvos gyvenimo iškarpa,
drumsčiama asmeninių intrigų ir nesusipra-
timų. Kai kurie knygos vertintojai teisingai
yra pastebėję kompozicinių ir psichologinių
silpnybių, bet tai buvo pirmasis N. Mazalaitės
žingsnis į plataus masto pasakojimus, atsine-
šęs gilesnį turinį, nekasdienines problemas.

Romanas „Saulės takas“ išveda skaitytoją į
Lietuvos gyvenimo platumas. Ir čia dar esama

kankinimosi „dėl niekų“, siaurų kaprizų. Gal ir pagrįstai kai kuriems kritikams šioje knygoje nepatiko vyriausia veikėja, jos nuolatinis blaškymasis, bėgimas nuo pasitaikančių progų sukurti šeimą, įsivaizduotas ieškojimas savo „saulės tako“, kurio neradusi, pasilieka senmerge. Bet autorės kūrybinė šiluma jaučiama visoje knygoje. Dinamiškas įvykių vaizdavimas pririša skaitytoją. Lengvai atleidžiamame autoriui nutolimą nuo kasdienybės, tą kaprizingą žaismingumą. Poetinė laisvė...

Bet jau su rūsčiu veidu ateina N. Mazalaitė „Negestyje“ (1955 m.) spręsti mišrios šeimos problemą. Tiesa, autorė tą problemą kiek susiaurino, pasirinkdama pagrindinę veikėja ištekėjusią jauną moterį (Danguolę), kurios vyras bolševikų išvežtas į Sibirą, o ji atsidūrusi Amerikoje. Ištekėjusią už turtingo amerikiečio Danguolę N. Mazalaitė rodo įvairiose situacijose. Autorė labai giliai palietė kultūrinę ir psichologinę sritį. Danguolę po stiprių nusivylimų ir skaudžių pergyvenimų grąžina prie savo tautos ir prie krikščioniškų moralės principų. Nors romanas ir neapima visų mišrių vedybų atvejų, tačiau toks sprendimas, kokį davė N. Mazalaitė, yra pagrįstas ir logiškas. Mišrios vedybos savaime nėra palaima, o grėsmė tautinės gyvybės tęstinumui. Vaizduojami žmonės — realūs, įtikiną, situacijos — išbaigtos, darniai sukomponuotos.

„Piūties metas“ (1956 m.) — plataus masto romanas — nukelia skaitytoją į bolše-

vikų pavergtą Lietuvą. Tai gili idėjinė, psichologinė vienos šeimos drama, pro kurią autorė rodo bolševikinės sistemos piktas pasėkas žmogaus dvasiai. Iš religingos šeimos, nepaprasto gerumo ir gilaus žmoniškumo motinos auklėjami, išsiskleidžia trys skirtingi vaikai: komunistų veikėjas, patriotas partizanas ir Dievo tarnas kunigas. Dar atvedama marti žydė Judita — ateistė, iš turtuolių kilusi komunistė. Veikale vyksta stipri, įtempta kova, dramatinė, likiminė kova, nes kovojama dėl savo vidaus laisvės, dėl žmogaus sielos. Išoriniai įvykiai yra tik rėmai, tik scenos, kur vyksta vidaus grumtynės. Laimi principai, laimi tieša, žmoniškumas, o kovoją prieš tuos principus palūžta viduje. „Piūties mete“ N. Mazalaitė artėja į Dostojevskį savo vidinės kovos sunkumu ir išorinio veiksmo pristabdymu. Atrodo, į šį romaną per mažą buvo atkreipta dėmesio, per mažai jis buvo nagrinėtas, vertintas.

Jei vertinant N. Mazalaitės romanus kritikų nuomonės skiriasi, tai visi sutaria, kad jos kūrybos viršūnė yra legendos. Būdinga, kad visos to pobūdžio knygos yra laimėjusios premijas. Vokietijoje 1948 m. išleista knyga „Legendos apie ilgesį“ prabyla į skaitytoją milžiniška tėvynės ilgesio jėga. Čia susipina pasaka, gyvenimo skaudi tikrovė, antgamtinis ir kasdieninis gyvenimas — kenčiančio žmogaus širdyje. Visa tai prasiveržia iš po rašytojos plunksnos stipriomis metaforomis, palygi-

nimais, alegorijomis, minties ir jausmo žaibais. Nesuvaldoma emocija kyla nuo žemės į dangų, susiranda angelus ir šventuosius, net patį Dievą, ir drąsiais žygiais rodo kenčiančią tėvynę, kovoja dėl prigimtųjų žmogaus teisių. Būdinga N. Mazalaitei, kaip ir kitose jos legendų knygos, kad problemų sprendimas vyksta ne pasakų pasaulyje, yra realus, kasdieninėje buityje, iš kur veikėjai buvo pakilę į legendinius žygius. „Legendų“ naujumas, originalumas ir giliai humanistinis turinys įvertintas paskiriant už knygą Balfo literatūrinę premiją.

Kai „Legendose apie ilgesį“ nesuvaldyta emocija kartais prasiverždavo retoriniu šauksmu, tai jau antroji legendų knyga, išleista 1952 metais Amerikoje, „Gintariniai vartai“ rodo N. Mazalaitės pilną kūrybinį subrendimą, gerai išbaigtą ir pilnai apvaldytą legendos formą. Knygą, laimėjusi Lietuvių Rašytojų Draugijos premiją, yra viena vertingiausių N. Mazalaitės kūryboje. Eilėraščio forma knygos pradžioje įrašyti žodžiai: „Kaip amžiai gintare uždarė lašą nerimstančio vandens — visa, kas mano sieloj gera, tik Tavo meilėje gyvens. Kaip amžiai gintare išlaikė spyglį žaliuojančios pušies — nežino toji meilė laiko, nebijo griauinančios mirties“ — tai motto, išreiškias knygos idėją, aptaria ir legendų grožį bei vertę. N. Mazalaitės legendos — gintare išalusi gyvybė, amžina ir nesunykstanti, skaidri ir spindinti. Visi 29 pasakojimai

— vieni daugiau pasakiški, kiti visai realistiniai — yra tikri literatūros deimantukai.

I tą deimantinį skaidrumą rikiuojasi ir paskutinė N. Mazalaitės knyga „Miestelis, kuris buvo mano“, laimėjusi 1965 metų Aidų premiją, išleista 1966 metais. Legendos ir tikrovės elementas susipina čia į neišskiriamą vienumą, siejami tarpusavyje Žemaitijos miestelio peizažo ir pačios pasakotojos, kuri vedžioja jai brangų asmenį po jos vaikystės ir jaunystės dienų apylinkes. Autorė vaišina skaitytoją spalvingais pasakojimais apie tuos įvykius, kurie miestelyje atsitiko gal prieš kokį šimtą metų, labai seniai, bet žmonių atmintyje išliko gyvi ir ryškūs, pasakytume, eidami iš lūpų į lūpas, dar labiau paryškėjo. O autorės talentinga plunksna juos atkuria dar spalvingesnius, puikiu turtingu stiliumi, realaus ar supasakinto gyvenimo detalėmis. Dėl to ir visa ši knyga yra lyg sintezė legendinių ir realistinių pasakojimų.

Namiškių laukimas, atvykėliams vaikščiojant miestelio gatvėmis ir takais, sudaro išviršinius pasakojimo rėmus. Tas vaikščiojimo valandas autorė įterptais pasakojimais apie labai įvairius atsitikimus, surištus su kuriuo nors vietovės daiktu, pripildo spalvingo turinio. Ir pats vaikščiojimo ir laukimo laikas gauna simbolinės prasmės. Ir kapų baimė, ir spėliojimas dėl galimų nelaimių namuose, instinktyvus nujautimas ryšio tarp atvirų duobių kapuose ir neatvykimo pasitikti

visą knygos foną perkelia į kitą plotmę. Tai keleiviai iš nutolusio laiko ir erdvės, atvesti ilgesio į tėviškės apylinkes, kur senasis gyvenimas prisiglaudė kapuose ir legendose. Šitas simbolinis fonas suteikia knygai dar daugiau žmogiškos šilumos. Skaitytojas betgi pageidautų, kad pats rėminis pasakojimas būtų vientisesnis, ne taip išskaldytas ir išblaškytas.

Patys pasakojimai sukasi daugiausia ne apie linksmus įvykius, ne apie geriausius žmones. Nelaimės ir nusikaltimai bei su jais susijusi moralinė atsakomybė giliau įsirežia žmonių atmintyje ir išlieka. Bene pats gražiausias pasakojimas yra legenda apie Budrylos varpą. Turtingomis spalvomis ataustas pasakojimas apie šykštuolį Vaivorą. Įtikinąs pasakojimas yra apie nebylį, kurs į varpelį įliejo savo sielą. Nuotaikos šiltumu dvelkia laumės pasipiršimas slinkiui Joskaudai. Įdomus pasakojimas apie žmogų, kurį vadino šiaudeliu. Kiti kiek smulkesni, bet visi turtinigi, atskleidžia ne tik išviršinius įvykius, bet ir žmonių dvasios gelmes, tą nerimą, kurs įsime-tęs graužia ir stumia žmogų viena ar kita kryptimi, ne visada geriausia ir gražiausia. Bet pati knyga ištisai išlieka šviesi, giedrios nuotaikos. O tai atsitinka, kad moralinis principas ateina iš aukštesnės, viską valdančios rankos. Įsigalėjęs blogis, niekšybė tėra tik laikini, ne visuotiniai. Ir visa tai N. Mazalaitė atskleidžia sugestyvia menine forma, turtin-gu stiliumi.

Visai N. Mazalaitės kūrybai yra būdinga turinio gilumas, idėjingumas. Tai vidaus kovų, vidaus sprendimų vaizduotoja. Ir jos stilius, jos sakinyš, jos sintaksė yra vidaus turinio išraiška. Dėl to N. Mazalaitės stilius gana įvairus, niuansuotas, su vaizduojamuoju įvykiu suderintas, bet visada turtingas ir dinamiškas. Dažniausiai autorės mintis, emocija, koja veržiasi tokiu dinamišku antplūdžiu, kad sprogdina įprastą pasakojimo tekėjimą, laužo sakinį, daro įtarpus, minties šuolius, žaibu tvykstelėja netikėtumas. Dažnai stilius kupinas aforizmų: „Tie, kurie mėgsta kankinti kitus, niekuomet nepavargsta“ (Leg. apie ilg. 27). „Melas yra toks išipenėjęs, jog vos telpa savo apdare, ir jam priklauso kiekviena vieta ir laikas... Jūs surandate pelenus ir kaulus ir užmirštate gyvą žmogų!“ (L. a. ilg. 115). „Kantrybę tą laikau kaip žariją delne, ir dabar mano rankos yra sudegintos, o širdis pavargusi“ (L. a. ilg. 105). „Iš tikro, tik žmogui yra taip leista, kad, būdamas labai protingas, yra labai kvailas“ (Mėnuo... 209).

Kiekvieniame puslapyje galėtume rinkti panašių posakių, kur glaustą formą išreikšta mintis, taikli pastaba. Dar daugiau rastume nekasdieniško vaizdingumo: „Aš tuoju nebegalėsiu skristi, — galvoja paukštis, — mano plunksnos darosi tarsi sulūžę malūno sparnai“ (L. a. i. 38). „Gal būt, ji buvo paukštis, kuris nutūpė į slidų bokštą ir kuriam nukarpė nagus, ar ilgai galėjo jis laikytis?“ (Mė-

nuo... 218). „Kaip gera būti vyru, — galvoja ji, — jų linksmumas triukšmingas, jų liūdesys trumpas“ (Mėnuo... 204). Gal būt, aš per daug savo amžiuje esu gavusi dovanų, — galvoja ji, — kad mokėčiau džiaugtis, kaip tie, kur nebuvo išlepinti“ (Mėnuo... 160). „Tu neprivalai sau savintis tokios teisės, nes tik Viešpats turi savo valioje ištarmės ir mielaširdystės žodį“ (Gint. v. 89).

Dabar išrašome kelis ištisus N. Mazalaitės stiliaus pavyzdžius. Ilgi, perkrauti vaizdų ir minties sakiniai, laužytas ritmas, gausios puošmenos, įtarpos, sentencijos. Štai vaizdas, kaip giltinė tempia žmogų, kurs dar negali mirti, nes tėvynei pareigos neatliktos: „...mirtis vilko su savimi žmogų, kuris taip spyrėsi ir tampėsi, jog senoji giltinė buvo išprakaitavusi visais kaulais — ji net užsidengė kaklą, kad nebūtų regėti jos bejėgiškumas ir kad neišgąsdintų savo klaikiu pavidalu dangaus gyventojų. Ach, ne, jie jau seniai buvo nustoję šitos žmogiškosios baimės, užtat jie ir nežiūrėjo į giltinę, jie tik stebėjo žmogų, kurisėjo tempiamas ir stvarstėsi už kiekvieno daikto, jis jau buvo nutraukęs vienos kometos uodegą ir pastūmęs į didelį sniego debesį. Ir iš paskos, — matė šventieji, — neperžengdamas dangaus slenksčio, cimpino velniukas...“ (Gint. v. 10). Toliau pasekime partizano vaizdą prie danguje nutapyto tėvynės paveikslo: „Ir žmogus džiugiai sušuko, prasiveržė pro visus ir

pribėgo prie sienos, ir paskui jį nuėjo visi, tik-
tai mirtis negalėjo peržengti dangaus slenks-
čio, nes čia yra amžina gyvybė, ir velniukas
seniai jau buvo pasitraukęs. Ir šventieji ma-
tė, kaip žmogus apkabino nutapytą sienoje
medį, ir medžio viršūnė susiūbavo, ir atsiliepė
paukštis gyvu balsu, ir trobos durys dar labiau
praviro, tarsi kažkas norėjo pasižiūrėti pro
jas“ (Gint. v. 12). Dar pridėkime šv. Kazimie-
ro vaizdą danguje: „Buvo žinoma, jog šventa-
sis Kazimieras yra toks drovus ir vienišas, jog
net ir danguje mėgo laikytis nuošaliuose vieto-
se, auginti gėles, ir jo džiaugsmo malda buvo
tyli. Štai dabar pasitaikė, kad bevaikštinėda-
mas jis sustojo ties lelijų kelmu, ir pro tenai
taipgi praėjo šventasis Jurgis. Kilnūs riteris
mėgo kiekvieną trapų ir globos reikalingą
grožį, štai todėl jis taip pat palinko ties gėle,
ir visi trys atrodė labai puikiai“ (Gint. v. 13).

Sakoma, kad N. Mazalaitės stilius nėra
lengvas, labai apkrautas puošmenimis, laužy-
tas. Iš pirmo žvilgsnio susidaro toks įspūdis.
Tačiau esama ir visai ramaus bangavimo. Iš-
rašome ramios slinkties pavyzdį: „Ji dirbo vi-
sokius darbus, kuriuos palaipsniui pereina ši-
tas darbo luomas — ji buvo auklė namie ir
svetur, buvo piemenė ir pusmergė, ir nemaža
metų tarnavo merga. Per jaunystės laikotarpį
ji išgyveno daug širdies sopėjimų, nes tai juk
toks metas, kai žmogaus širdis veržiasi į mei-
lę, o kad ji nebuvo graži, nei mokėjo drąsia
linksma kalba prasimušti iš būrio, nei turėjo

šokuose grakštumo, ką ten, svarbiausia, kad neturėjo kraičio nei dalios, niekas nesusigundė ja visam gyvenimui, nei traukė į trumpą pramogos draugystę“ (Gint. v. 41).

Būdinga, kad N. Mazalaitė stilių derina prie nuotaikos, prie vidaus įtampos. Čia ir yra tas didysis sugestyvumas, kuriuo autorė pagauna skaitytoją, kad savo vidaus šiluma net per pačią formą prakalba į širdį. Stilius yra autoriaus didžioji jėga, gauta iš prigimties ir darbu išsiugdyta. N. Mazalaitės stilius rodo jos talento grožį. Jos kūrybos ramūs vaizdai plaukia lyg tyli upės vaga, lyg dainuotinės godos, o kovos įtampa susitvenkusi vidaus jėga prasiveržia lūžiais, vingiais, šuoliais, laužytu žaibu. Išrašome dar vieną būdingą pavyzdį. „Piūties meto“ Mykolo atgailos žodžiai skamba dusliu trumpų sakinių ritmu: „Jeigu aš galėčiau būti išklaustas pro šitą langelį, man tereikėtų pasakyti tik tai: tik tiek tėra, kuo nekaltas, visa kita padariau. Bet tu išvesk mane, Dieve, iš Egipto! Tu išvedei žydus. Mano žmona buvo žydė. Mano žmona buvo rusė. Aš neturėjau žmonos. Judita... vargšė Izraelio paklydusi dvaselė, klaidžiojimo tyruose ainė — ji patiko man, kad ji klydo, manydama daranti didelius dalykus. Ji buvo graži. Ji buvo turtinga. Ji buvo elegantiška. Aš leidau save mylėti. Ji man atnešė sūnų. Aš ją išvariau. Ji mylėjo — ji mylėjo, ji buvo žmogus, ji buvo trapi ir pavargusi, ji buvo gėlės aukštas stiebas, ji kaip stiklo taurė, ir ant jos buvo uždėta meilė, kaip uola...“ (376).

Šis trumpas žvilgsnis į N. Mazalaitės kūrybą yra kartu žodis mūsų tautiečiams, kad pamatytų, kokių grožio stebuklų yra mūsų knygoje, o autorei — ilgiausių metų, gausių naujų kūrybinių laimėjimų!

Pr. Naujokaitis

VIŠČIUKŲ ŪKIO NEPAPRASTYBĖ MŪSŲ SCENOJE

1964 metais Čikagos scenos darbuotojų sąjungos komedijos konkurso komisija premijavo Anatolijaus Kairio trijų veiksmų satyrinę komediją Viščiukų Ūkis.

Anatolijaus Kairio vardas puikiai žinomas lietuviškai publikai. Tai autorius sėkmingai beveik visose lietuviškos Amerikos scenose vaidintos komedijos Diagnostė ir kiek siauriau vaidintos komedijos Rūtos be darželių. Diagnostė latvių kalbon išvertė latvis rašytojas Janis Zarinš; latvių teatras Takomas Daugavas Vanagu ansamblis savo gastrolėse suvaidino latvių kolonijose Jungtinėse Valstybėse ir Kanadoje. Latvių publika entuziastingai priėmė lietuvio dramaturgo veikalą, o latvių kritika skyrė tai komedijai didesnę dėmesį, negu lietuviai, vadindama Diagnostę vienu iškiliausių scenos veikalų, po sarkazmo skraiste paliestas gyvybines tremties problemas.

Kai kada premijuotieji veikalai susilaukia tragiško likimo. Premijuoti, sulaukę trumpų aptarimų iškilmių metu, jie... nušlepsena...ilsėtis ir laukti tolimos ateities, scenos kulisų, rampos šviesų. Tokių konkursų organiza-

toriai nepasirūpina esmine konkurso problema, kad premijuotasis veikalas taptų žinomas, atspausdintas. Taip, atrodo, ima nutikti su A. Kairio simboliškai metafiziniu veikalu Šviesa, kuri užsidegė. Laimėjęs premiją Skautų organizacijos surengtame konkurse, veikalas iki šiol neatspaustas. Penkerius metus, pagal konkurso sąlygas, veikalas priklauso konkurso organizatoriams, ir čia tenka viešai paklausti organizatorius: nejaugi dar metus ir metus visuomenė bus skriaudžiama nesirūpinimu toki unikalinį mūsų scenai veikalą nusiųpti nuo publikos?

Šviesa, kuri užsidegė yra tragedijetė, kurios esmė glūdi simbolikoje. Veikėjai nėra personažai įprastąją sąvokos prasme, bet suasmeninti simboliai. Personažai scenoje kovoja vienas su kitu, tačiau ta kova perkeltine prasme nėra asmeninė. Tai simbolių susikirtimas. Gal būt, suvokti ir atitraukti suprasti veikalo idėją nėra populiaria prasme lengvas dalykas, tačiau veikalas yra unikumas mūsų scenoje ta prasme, kad jis paskelbė mūsų scenoje kovą ir vulgariai suprastajam egzistencializmui. Šiame veikale A. Kairys mirtį suprato ne kaip neišvengiamą tragediją, beviltiškumą, akligmatvį, bet kaip prasmės pilną atpirkimą, laisvės atsiskleidimo apoteozę. Tačiau į šios apybraižos ribas neįeina platesnis veikalo Šviesa, kuri užsidegė aptarimas. Žinovai vertindami veikale rastų ir metafizikos bei mistikos aspektų.

Ankstyvesnėje Pradalgėje išvydome dar vieną A. Kairio naujausią veikalą — Curriculum vitae. Veikalas sprendžia egzistencijos prasmę ir tos prasmės paradoksalumo problemą. Nors jo išviršinė danga yra perdėm lietuviška, bet, kaip ir paprastai, A. Kairys savo veikale sukaupia laiko ir buities neskaidomumo klausimą. Egzilio problema, kuriai skirtas Curriculum vitae, čia yra artima kiekvienam, kas yra netekęs gimtosios žemės ar prigimtinių visuomenės globos. Ir ta Juodoji Ponia, kuri vis kitais apdariais ateina scenon, — sustikti, išklaudyti, pašiepti, paguosti, nesuprastiti ir pagaliau beširdiškai paniekinti, — yra, gal būt, veikalo ašis, esmė, **antikos lemtis**, valdžiusi ir olimpiečius. Buitis čia moderni, o pagrindiniai veikėjai lietuviai, tačiau veikalas yra perdėm šiurpus, perdėm negailestingas nublokšti iliuzijų užuolaidoms, kad jis savo esme yra antikinė tragedija.

Lemtis nepakeičiama, nepaperkama, neįveikiama. Curriculum vitae personažai daliniai, kaip ir šviesos, kuri užsidegė, yra simboliai. Jų situacijos yra simbolių, sąlygų, paradoksų susikryžiuavimas. Ir tas veikalas pirmas Anatolijui Kairiui tuo, kad Curriculum vitae kontrapunktas yra neviltis, o visos šalutinės melodijos ištirpsta tame šiurpios egzilio realybės simbolyje: Juodosios Ponios motyve.

Viščiukų ūkis 1965 metais pasirodė knygos forma ir išvengė šviesa, kuri užsidegė likimo. Ta satyrinė komedija buvo statyta či-

kagos ir Los Angeles scenoje. Veikalas susilaukė įvairių atsiliepimų, kryžminės ugnies, pritarimo ir abuojo, diletantiško skubotumo vertinimuose ir rimtų pastangų surasti jo tikrąją vietą mūsų dramaturgijoje.

Lietuviškojo teatro publika ir vaidinimų vertintojai daugiausia yra konservatyvūs, realumo ir buitinių aksesuarų mylėtojai. Todėl Viščiukų Ūkis, realybės ir fantastikos, sarkazmo ir aitraus graudulio komedija, iš karto atsidūrė padėtyje vienišo unikumo, kaip gimusio be precedento veikalo. Solidžiam konservatyvumui Viščiukų Ūkis iš tikro yra per sudėtingas savo aitriais paradokais, savo suslėptu pagrindiniu protestu, kalambūrais ir realybės giminyste su nerealybe.

Autorius įvade į komedijos tekstą rašo: „Veiksmai vyksta mūsų sąžinėse nuo išėjimo dienos iki sugrįžimo valandos, jeigu...“

Tas mįslingasis ir įvairiopa aiškinamas „jeigu“ ir reikšmingas po to žodžio daugtaškis provokuoja visai supraci ir visai aiškinis komedijos problemų, situacijų sankryžų ir prielaidų (ne sprendimų) kompleksą. Beveik viskas pavirsta dilema, kada tasai „jeigu“ imamas sprendimų dalimi.

Intriguojančiame įvade į komediją knygos forma Vytautas Bagdanavičius klausia:

„Mes turime progos stebėti kitą autoriaus formos bruožą, būtent, jo nepaprastai toli siekiančią sintezavimo jėgą. Jis savo veikale seka dviem simboliniais keliais: vienas iš jų

progresuojantis viščiukų veislės gądinimasis, jiems vis labiau raudonėjant. Iš kitos pusės meškos pabėgimas iš cirko ir dresiruotojo pastangos ją suvaldyti, mokant žmogų meškos laikysenos. Šie simboliniai keliai tokie tolimi, jei nesakytumėm, svetimi vienas kitam, kad reikia didelės poetinės drąsos juos suvesti į vieną vardiklį. Šis globalinis simbolizmas yra didelių rašytojų požymis, liudijantis jų minties pastangą toli stovinčius reiškinius suvesti sintezėn...“

Prie to aptarimo tenka pridurti, kad tie du vyksmo keliai, kurie eina veikalo eigoje lyg visą laiką nesikryžiuodami, iš tiesų yra kaip tik veikalo idėjos ryškinimo papildiniai. Blogis, kuris dominuoja veikalo buityje, bent jo pradžioje ir antrame veiksmė, atslenka katastrofiškai trimis veiksmiais: viščiukų išsigimimu, meškos pabėgimu ir meškos epizodo įsiveržimu į veikėjų tarpą ir — kas tragiškiausia — veikėjų nesiorientavimu padėti suprasti, suvokti ir rasti atsakymą.

Kaip pastebėjo V. Bagdanavičius, dresiruotojo pastanga suvaldyti mešką, mokant žmogų meškos laikysenos, yra esminis tragiškasis elementas veikale, tai ir yra blogio įsiveržimo apogėjus, ir nuo čia jau prasideda kova: išlikti ar žūti.

Teoretiškai stebint toki dviejų paskirų trajektorijų patiesimą, kurios neturi vilties susieiti, ir tą nuolatinę pastangą operuoti to-

mis tolybėse lyg nesutampančiomis trajektorijomis arba lygiagretėmis, aišku artėjimas į antiteatro principus, žaidimas antiteatro teze. Kieta dramaturgo ranka situacijų chaosas staiga sukaustomas ne tiek gyvenimiška, kiek sceninio sprendimo išdava. Veikalui, formališkai imant, yra neesminis dalykas, ar finalas apšviestas depresijos nuotaika, ar viltinomis bengališkomis ugnimis.

Viščiukų ūkyje Anatolijus Kairys meistriškai žaidė tomis technikos priešgynomis, ir tas priartėjimas į antiteatrą buvo užgožtas grįžimu į teatrą. Buvo išgauta sintezė. Žiūrovas pastatytas tarp tų nesubėgančių lygiagrečių su iliuzija, kad tas autoriaus įvado „jeigu“ gali turėti ir iliuzorinį lygiagretų subėgimo vaizdą.

Imant konkurso komisijos kvalifikacijas, reikia pripažinti, kad tas įvado žodis, rašytas kaip tik konkurso komisijos nario, rodo, kad veikalas vertintas ne tik buitine ir praktiška prasme, bet ir modernios teatro teorijos šviesoje.

Tenką džiaugtis, kad autorius nesuprastino problemų, nepalengvino sau, pasirinkdamas paprastesnį vaizdavimo būdą, sako Vytautas Bagdanavičius.

Iš tikro Viščiukų ūkis teikia tyrinėtojų platų stebėjimo lauką. Jo kolorito sudėtinės dalys yra satyra ir aktualija, alegorija ir paradoksas, simbolika ir realybė. Tokios kuklios, lyg ir buitinės dramos (ūkio smukimas) tema

nužerta nuolatos besikeičiančių nuotaikų, kurios ne tiek skrodžia savo atvirais, realiais puolimais, kiek kunkuliuoja kažkur pogrindyje, pasalūniškai, dažnai pastebint jas tik atidžiai sekus.

Gilus mūsų literatūros kritikas dr. J. Grinius šią komediją pavadino alegorijų bei simbolių realybe (Draugas, Nr. 213, 1965).

Dr. J. Grinius rašo: „Viščiukų ūkis turi tiesioginę ir netiesioginę prasmę. Tiesiog jis reiškia viščiukų farmą, kurią laiko lietuviai Amerikoje, Pijus Sakalas ir jo žmona Agota. Pats savininkas mažai sielojasi, kad tarp perinamų baltų viščiukų atsiranda vis daugiau raudonų. Bet dėl to nerimsta jo duktė Giedrė, kuriai viščiukų raudonėjimas reiškia veislės išsigimimą. To priežastiai susekti ji į tėvų ūkį pasikvietusi muzikos mėgėją mechaniką Andrių. Tuo tarpu Giedrės brolis Arūnas, ką tik laimėjęs politinių mokslų daktaro laipsnį, viščiukais visai nesirūpina, nes jo tėvų ūkis jam tėra patogi aplinkybė maloniai praleisti atostogas. Arūno jaunai žmonai Nijolei jos uošvių ūkis dar mažiau arba nieko nereiškia, nes jai daug svarbiau įvairios išdaigos ir cirkas. Todėl ji savo vyrą sudomina iš cirko pabėgusia meška, kurią Arūnas ketina išmokyti kalbėti lietuviškai. Bet šitokiam nepaprastam „laimėjimui“ pasiekti pirmiausia pats jaunas daktaras turi sumeškėti. Šitame suartėjimo ir bendradarbiavimo procese su meška Arūnas vos išneša savo gyvą kailį, nes jo tėvas prieš meš-

ką suruošė bombos atentatą, nuo kurio nukentėjo Arūnas. Tuo tarpu namuose šeiminiškai imasi Giedrė, nes jos mylimasis Andrius, grodamas savo lūpine armonikėle, priverstė jos garsų klausytis viščiukus, kurie šitaip bus išgelbėti nuo išsigimimo ir raudonėjimo“.

Iš šio trumpo komedijos turinio atpasakojimo, tęsia dr. J. Grinius, matyti, kad Viščiukų ūkyje nedaug reikšmės turi gyvenimiškos tikrovės faktai, nes kūrinio prasmė glūdi simboliuose ir alegorijose. Ir šių reikšmė kūrinį laipsniškai pabrėžiama, kol paskutiniame (trečiame) akte visas veiksmas suskyla dviem plotmėm — beveik realistine ir alegorine, o scena padalinama į dešinę ir kairę pusę.

Užtenka nurodyti į svarbiausias alegorijas: būtent, tiek didėjantis raudonų viščiukų skaičius, tiek daktaro Arūno bei Nijolės užsiėmimas sužmoginti mešką, kad ji prabiltų lietuviškai, reiškia Amerikoje mokslus išėjusių jaunų lietuvių palankumą komunistų idėjoms ir kolaboracijai su Sovietija, kurią simbolizuoja meška ir išalkęs viščiukų, tariamasis geros valios ambasadorius arba cirko dresiruotojas Sigitas.

Dr. J. Grinius pramato aktualybės alegorijų slidumą ir įspėja:

„Bet, aliuzijoms į dabartinį lietuvių gyvenimą nustojus aktualumo ir alegorinei jų prasmei sunykus, komedija gali pasidaryti tuščia ir nebesuprantama. Sunkiai suprantama

mų vietų ar replikų jau yra ir dabar tam skaitytojui bei žiūrovui, kuriam kai kurios užuominos apie Amerikos lietuvių dabartį pasilieka nežinomos.

„Normalioje realistinėje komedijoje absurdinius reiškinius turime atmesti kaip negalimybes; tačiau dabar su jomis, kad ir galvas kraipydami, galime susitaikyti, nes abstraktinis ir absurdinis teatras per pastarąjį dešimtmetį jau yra mus šiek tiek pripratinęs prie visokiųjų nesąmonių bei alegorijų. Sakysim, jauno intelektualo vilkimąsi meškos kailiu mums lengviau įsivaizduoti bei priimti, negu žmogaus tapimą raganosiu dėl minios užsikrėtimo raganosių psichoze, kaip tai vaizduoja prancūzų Ionesco Raganosio dramoje“.

Viščiukų ūkio aktualijomis bei alegorijomis, tęsia kritikas dr. J. Grinius, nueinančiomis iki nesąmonių, A. Kairys atsiliepia į šių laikų teatro madą Vakaruose kalbėti nerealistiškai, įvairiomis atotraukomis ir schemomis. Į šią madą A. Kairys atsiliepia talentingai: jis savo komedijos alegorines situacijas, alegorinius veiksmus bei posakius gana gerai susieja su atitinkamais Viščiukų ūkio personažais, o alegorijų gausa nuolat skatina skaitytoją arba žiūrovą spėti jų prasmę. Tai sudaro stipriai prasmingos komedijos išpūdį.

Dr. J. Grinius pastebi, kad alegorinės komedijos rėmuose netenka reikalauti ryškių personažų, nes pats veikalo pobūdis pastato personažus į nerealias aplinkybes, tuo lyg at-

imdamas jiems galimybę reikštis realiai, be santykio su autoriaus atnešta alegorija bei simboliu.

Mums atrodo, kad Viščiukų ūkio personažus A. Kairys sugrupavo veiksmo ir ataveiksmio principu. Dvi temperamento priešpriešos, tai viena kitą papildydamos, tai vėl išiveldamos konfliktan, yra visos trys personažų poros, Sigitui (cirko žmogui) stovint atokiau.

Pijus Sakalas ir jo žmona Agota yra ryškus pavyzdys, kada prielaida ir sprendimas svarstomas jų tarpe. Sakalas atremtas į loginį svarstymą, ir jis dažnai praranda tą intuiciją, tą išvalgumą jausmu, kuriuo ryški jo žmona Agota. Vyksmo bėgyje Sakalas pralaimi savo vaikams, bet jis nepralaimi tos esmės, dėl kurios jam teko ryžtingai kovoti, žūtubūtinai sunkilus pasipriešinti blogiui.

Antras veikalo dvejetas yra jų vaikai Arūnas ir Giedrė. Jie abu skirtingi beveik iki realios situacijos reikšmės. Aplinkybių verčiamas Arūnas pasyviai nueina tarnauti blogiui. Jis nueina bendradarbiauti su meška ir to išdavoje — meškėti. Giedrė mato blogį, kviečia pasipriešinti. Atsvarai Arūno pasyviui laikymuisi, apmaudingam cinizmui, Giedrė švyti idealo siekiais, noru visiems įkalbėti akciją, siekį į gera ir džiugesį. Visa tai ji daro su gracija, su mergaitišku žavumu, su jaunatvišku įkarščiu ir su meile savo, jos akimis, klystančiam broliui. Giedrės ir Arūno dialogai visad eina žaviam sąmyšy ginčo ir užuojautos.

301 Andrius, muzikas ir mechanikas, ir Nijolė yra trečias vyksmo komponentas. Abu jie, kaip ir Sakalų vaikai, yra priešpriešos. Ir kartu jie abu yra priešpriešos Arūnui ir Giedrei. Jeigu Arūnui paskirta reikštis ciniku ir neatskirti gero nuo blogo, Andrius visad skaistus optimistas. Ir kada Giedrė apie viščiukus kalba su motiniškos meilės skambesiu balse, Nijolė niekina visa tai. Kada Giedrė žavisi viščiuku, mažu sutvėrimėliu, laikydama jį savo delne, Nijolė atstumia Giedrę, nes ji nekenčia mažo ir menko. Ji linkusi paklusti to, kas stiprus. Paviršutiniška sukilėlė, dvasioje ji linkusi būti pavergta, ji cinikė. Jos gyvenimo credo gali būti absurdiškas ir nuožmus: po mūsų nors ir tvanas!

Sigitas yra vienintelis toks personažas, kuris stovi už viščiukų ūkio ribos. Jis ūkyje tik atklydėlis. Ūkio problemos, vargai ir džiaugsmas jam nerūpi. Tačiau jo misija susipina su viščiukų ūkio gyvybe. Jis nenori to ūkio pažangos. Jis nori, kad viščiukai išsigimtų. Jis nori, kad Arūnas nesidomėtų ūkio tvarka, bet susidomėtų iš kitur atklydusia problema — susibičiulianti su iš cirko pabėgusia meška, mokyti ją kalbos, sutapti su ja. Sigitas komedijoje yra blogio genijus, tamsioji ir tikroji atrama visų daromų klaidų. Autorius įnoringai sulamdė jo statiškumą, liepdamas jam pasimesti, pasirodyti menku, kada jo šlovina moji meška buvo sunaikinta.

Ir vis dėlto tie septyni personažai, turėda-

mi tokius ūkio tvarkymo srityje suprantamus polinkius, nėra būtinajai personažai. Jų dialogai, monologai, kreipiniai į žiūrovų salę, kartais melancholiška rezignacija, kartais temperamentingi išsišokimai rodo, kad jie visi ryškiai vedami savo vidinio balso, kartais labai įnoringo diktatoriaus jų apsisprendimo minutėmis. Čia prisimena autoriaus įvado pastraipa: vyksmas vyksta mūsų sąžinėse. Personažai gyvena didelio ir tragiško eksperimento ženkle. Fantastikos elementas kartais dar labiau pabrėžia jų išgyvenimus. Ir net ta komediškai paprasta detalė, ar tinka valgyti lietuviškus valgius, šioje situacijoje įgyja plačios apimties alegorijos prasmę.

Išorėje ši komedija gimė susidūrus sarkazmui ir dienos aktualijoms. Todėl čia jau plačiai cituotame dr. Griniaus vertinime rašoma: „Reikia apgailestauti, kad toji prasmė (komedijos. J. G.) yra paviršutiniška, negili, nes atremta į lėčiau ar greičiau praeinančias aktualijas, o ne į bendruosius žmonių prigimtines polinkius, ydas bei dorybes, kurie sudaro tikrąsias problemas“.

Tačiau visas modernusis teatras, turįs šaknų dar iš Alfredo Jarry ir Antonino Artaud, pasuko kitu, nauju, nestandartiniu ir gerai įvažinėtu sceninio veikalo pristatymo keliu. George E. Wellwarth tą naują kryptį vadiną paradokso ir protesto teatru, Martin Esslin norėtų vadinti absurdo teatru. Tenka prileisti, kad naujosios šakos tikrąjį vardą paliks isto-

rija. Dabar svarbu esmė. Tai teatras, kur bet kokio žanro veikalas būtinai atremtas į pastangą suvokti esimo prasmę: atmesti prasmę, arba pašiepti, arba likti, beieškant prasmės, pasimetusiam. Tai atšvaista egzistencinių dilemų, tai panorama to netikrumo akligatvio, į kuri įžengia modernioji mintis. Čia nenušprendžiama, nei čia rodoma buities paveikslų (personажų veikalai, aplinkos veikalai, psichologinė drama, buitinė drama etc.). Dr. J. Griaus pastebėtos užuominos, nuojautos, akligatviai ir glūdumos tinka vieniems reikšti savo protestui, tykiam, uždusintam, neaktyviam; kitiems žongleruoti paradoksu, fantastika, absurdu. Protestas yra nuovyła, ciniškas požiūris į anksčiau susikurtąsias dogmas. Niekas dabar negali garsiai rékti nei kovingai ko nors siekti. Glūdus slogutis dengia būtį, ir tenka gyventi praradus net vilties iliuzijas.

Atšvaista tų nuotaikų pulsuoja ir užsieninėje lietuvių sceninėje literatūroje. Ji atrodo pakankamai gerai įsisavinta, ir tas cinizmas, dažnai madingas net vulgariais išsireiškimais, noru pritrenkti žiūrovą — visa tai paklusniai pereina į mūsų moderniosios dramos repertuarą. Bėda čia yra ta, kad tas paklusnumas reiškiasi nekritiškai, be pastangų rasti savitą išraišką, metodą, išvadą.

Modernaus teatro mitas vilioja jį sekti, kaip lygiai populiarumo dabar įsigyja vulgariai vadinamas moderniuoju dailusis menas (tapyba, raižinys). Visa tai tariamai nereika-

lauja didesnių, ryškių gabumų ir plačiai atidaro duris mėgėjiškumui, diletantams, spekuliantams menu. Lietuviškos meno parodos ima mums rodyti tą pavojų. Gal būt, tai galima dalinai jau matyti ir scenoje.

Avantgardas yra toks skambus žodis, kad dažnas trokšta sėdėti tame vežime. Tačiau ir groteskui reikšti reikia nemažesnio talento, kaip kad psichologinei dramai sukurti. Jean Genet su savo iliuzijų pasauliu ir Eugene Ionesco su savo absurdu, Samuel Beckett su gyvenimo beprasmybe ir Arthur Adamov su pastanga išsiveržti iš akligatvio ir dešimtys kitų garsių ar garsėjančių dramaturgų avantgardistų (Pinter, Vian, Kops, Frisch, Audiberti ir kt.) yra susilaukę plačių savo veikalų studijų. Visa tai padaro tą naują ir įdomų teatro gyvybės fejerverką, ypač spalvingą, ypač patrauklų, kad jam galėtų atsispirti ir lietuviai dramaturgas, gyvenąs greta visa to.

Mūsų senesnių scenos rašytojų veikalai ima atrodyti anachronizmu, netoli atsiplėšusiu nuo oficialaus Lietuvos valstybinio teatro repertuaro gdynės.

O modernioje dramoje aktualijos esmė sužaibuoja savo dviašmeniu žėrėjimu. Avantgardistų teatras dažnai atremtas į aktualiją, nes aktualija gimdo problemą. Ne personažas, ne sceninė problema, bet gyvo ir nerimastingo tikro gyvenimo aktualija gimdo idėją. Bet juk taip buvo ir anksčiau. Tačiau avantgardiniame teatre bandoma aktualiją išimti iš buities,

transformuoti ją į kitą sferą, kur aktualijos esmė susidurtų su egzistencinės prasmės esme.

Ionesco savo Notes and Contre-notes rašo, kad sukurti populiariųjį veikalą Ragano-siai jį išprovokavo aktualija. Ta prielaida — noras individo tapti miniažmogiū — buvo veikalo bazė. Tai buvo jo pagauta iš vieno asmens pasakojimo apie vokiečių nacionalsocialistinės partijos suvažiavimą. Minioms bėlaukiant ateinant vadų, visus perėmė miniažmogio pojūtis, prarandant bet kokią savo individualumą.

Šveicaras Max Frisch savo vaidinime Andorra remiasi aktualija, pratęsdamas ją į paradoksą. Austrijos Anschluss, hitlerinės Vokietijos galia, militarizmas, antisemitizmas, invazija... Ir tik sukeitus Austrijos vardą į utopinės valstybės Andorros vardą, iškeitus politinį reiškinių pradą į alegoriją, į simbolį, net į idėją, Frisch išėjo tai, kas vadinama Apmąudo drama. Bernard Kops operuoja vien tik folklorine medžiaga (Anglijos žydų miesčionija), tačiau visa virtinė paralelių jo veikalus perkelia į absurdo teatro sritį.

Mūsų dramaturgas Viščiukų ūkyje aktualijas parodė perdėm perregimas: rusiškoji meška, cirkas-ambasada, triukšmas dėl daugyimo batu į stalą, politinių mokslų daktarų visuomeninės erezijos, viščiukų raudonėjimas... Tos alegorijos išduoda, kad autorius

nejautė atotrūkio nuo gyvenamosios dienos. Kaip Ionesco ar Frisch, A. Kairys gausiai ir noriai remiasi visu tuo, kas gali būti užtinkama net šios dienos laikraščio antraštėje. Visa tai yra mums, lietuviams, dažnai skausmingai šviežia, apmaudinga, neretai graudžiai juokinga.

Šiame procese glūdi sunkiai pastebima aktualijos analizė, aktualijos transformacija į idėjų sferą. Kaip aukščiau mes apgraibomis paminėjome, medžiagos tokiems pavyzdžiams netrūksta. Bet uždavinys reikalauja išlikti čia savitu, nes madingieji plačiosios pasaulio scenos kūriniai diktuoja ir metodą ir veikalo nuotaiką. Esmę šitame procese tenka išlaisvinti iš buities, iš detalių. Groteska, protestas, apmaudas — visa tai sutalpinama į modernaus teatro repertuarą, jeigu... jeigu veiksmas vyksta mūsų sąžinėse. Su ta prielaida įžengia A. Kairys į lietuviškos transformuotos aktualijos komediją Viščiukų ūkis.

Paprasta, komedijiniu šydu nutvieksa aktualija buvo ir yra dažna viešnia arba ir vyriausia dama mūsų scenoje. Keturakis savo Amerika pirtyje smaikščiai pagavo anuometinę emigraciją. Vaičiūnas nepabūgo naudoti savo komedijose Hymanso projekto, buržuazėjimo, miesčionėjimo (irgi su politinių mokslų persimokiusiais daktarais). Petro Vaičiūno komedijose maža tereiškė personažų būdo ar ar jų ydų vaizdavimas. Jis rėmė vyksmą situacijomis, paramstytomis dienos aktualija. Bet

koks skirtumas vaizdavimo metode! Kaip archaiškai arba banaliai modernaus teatro simpatikai dabar atrodo tos komedijos! Tačiau jos buvo ir tebėra geros, sceniškos, provokuojančios smalsumą. Ir A. Kairys drąsiai įžengia į aktualijos sferą, naudodamas visą tą teikiamąjį scenai derlių savo metodu. Bendradarbiavimo su pavergtąja tėvyne problema dabar itin skaudi, aptariama kartais iš neįtikimiausių pozicijų. Žmonės dėl tų problemų eikvoja laiką ir nervus, prikviečia pilnas sales žiūrovų, kad tik įrodytų, jog nulių lygus nuliui, ir tuo paverčia nuliu save ir savo traktatus. Mūsų visuomenė yra emigracinė. Ji pulsuoja tipingomis emigracinėmis karštligėmis. Todėl būtų neapdairus tos visuomenės stebėjimas, jeigu dramaturgas neįjungtų į savo veikalų pasaulį jo visuomenės aktualijų. Tema ypač dėkinga smalsumui pakutenti, pridūrus čia čaižančio humoro, pašaipos, nuolaidaus šypsniio, taiklaus posakio.

Pasirinkęs savo veikalui alegorijų, protesto ir paradoksų teatro metodą, gerai pažindamas visą to tipo rašytojų virtinę, nuo Becketto iki Pinterio, nuo iliuzijų ir disiliuzijų komedijos, ir Apmaudo dramą, ir groteskinį farsą, antiteatro tezę ir visa pavergiantį mados liepimą — bijoti optimizmo, nes tai kenksmingiausia iliuzija, aptemdanti visko praradimo esmę, Kairys vis dėlto herojiškai pasitikėjo savimi ir neatidavė duoklės nė vienam avantgardinio teatro dievukui. Kairys temą trakta-

vo savitai. Jis išvengė dabar populiaraus makabriškumo. Jo protestas atremtas įtvirtinti iliuzijai (laikant optimizmą iliuzija). Jis pa-neigė apmaudą. Jis dosnus groteskai. Jis taik-lus paradoksu. Ir tas „happy end“, kuris vai-nikuoja Viščiukų ūkį, ateina logiškai, nes pa-čioje veikalo prielaidoje: veiksmas vyksta mūsų sąžinėse. Sąžinės panaudojimas įvy-kiams seikėti jau nusako optimistinę komedi-jos prigimtį.

Nūdienos aktualijai tolstant, grimstant į praeitį, Viščiukų ūkis ima pergimti į kitą, į savo pagrindinę prigimtį.

Juk pačioje savo esmėje komedija atrem-ta į beprasmi, absurdišką blogio veržimąsi į mūsų tarpą, į mūsų prigimtį, į mūsų buitį ir būtį. Todėl vyriausias komedijos personažas yra ne veiklą komedijoje asmenys, bet pats Viščiukų ūkis. Jis yra vienas vientisinis orga-nizmas — ieškantis, abejojantis, kenčias ir viltingas, apmaudingas ir besiryžtas kovai. Iš anomalijos jis veržiasi grįžti į normalumą, nes tiktai ta padėtis teikia laimę gyventi, palaimą kurti ir pilną gyvenimo pajutimą. Kada abe-jonės ir kova apvainikuojamos triumfu, pa-grindinės Viščiukų ūkio aspiracijos patenka vėl į normos vėžes. Fantastiškame komedijos pasaulyje mes matome ryžto triumfą, skau-džių poleškių atradimą, džiaugsmo gyvenimu atgavimą. Blogio brovimasis buvo sutrukdy-tas, demaskuojama visa eilė klaidų. Konkre-čiai čia žmogus nugalėjo žvėrį, žmogus neta-

po žvėrimi, žmogui neišmanoma bendrauti su žvėrimi (kitais jis sužvėrėja, sumeškėja).

Komedijos personažai vienaip ar kitaip simbolizuoja visą spektrą vyriausiojo veikėjo (Viščiukų ūkio) siekių, klaidų, abejonių, apmaudo, radinio džiaugsmo, net apmaudingo pasiaukojimo idėjų kovoje su simboliniu Blogiu.

Antitezei laimingam Viščiukų ūkio esimui Kairys atkėlė į gyvenimą tą simbolinį Blogį, tradicinę antitezę Gėriui. Už matomojo fasado jis patalpino nematomąjį. Bet, neleisdamas Blogiui Viščiukų ūkio pasiglemžti, Kairys sukilo prieš modernistų dogmas, pasireiškė savarankišku ieškotoju ir mąstytoju; jis atmetė dabar madingas visa pavergiančio neigimo dogmas. Juk kitaip, pagal Ionesco, galėjo sumeškėti visi komedijos personažai. Bet čia ir vieno Arūno meškėjimas buvo sutrukdytas. Poetiška muzikos (meilės, aukos) galia, Andriui grojant armonikėle, gražintos į normą ir palydinčios esminį vyksmą anomalijos — viščiukų raudonėjimas.

Fantastika ir pasąmonės galia visad buvo teatro veiksmingi stimulai, ar tai būtų harlekinada, ar *commedia dell'arte*. Tos sferos taip artimos absurdo teatro sceniniam metodui, kad Martin Esslin ar Leonard Cabell Pronko net drįsta laikyti tuos sceninio veikalo komponentus absurdo teatro pranokėjais.

Modernistika gambiai panaudojo senąjį palikimą, sukondensuodama visa tai ryškinti

naujai atrastajai esimo sampratai. Tarp kelių mūsų dramaturgų, siekiančių į lietuvių scenas įvesti absurdo, protesto ir paradokso teatro principus, Anatolijus Kairys, be abejo, ryškiausias savitumu, plačia problemų skale, pigaus efekto neigimu (vulgarių situacijų ir posakių metodas); jo vaizduotė laisvą ir nepaprastai laki, posakis taiklus, visad lakoniškas, dažnai turįs savo regimąjį fasadą ir savo nematomąjį dviprasmiškumą.

Tačiau kas ypač vertintina Anatolijaus Kairio veikale, tai jo lietuviškumas. Kaip ir anksčiau, taip Viščiukų ūkyje savo idėjas jis įkūnija lietuviškose alegorijose, jo problemos ir dilemos, kokios globalinės ir tarptautinės bebūtų, išorėje visad lietuviškos, apeliuojančios į lietuvišką auditoriją.

Savo tragedijetėje Šviesa, kuri užsidegė Anatolijus Kairys, atrodo, žengia kūrybinį žingsnį toliau. Tai veikalas, vėl gi pirmas toks mūsų sceninėje literatūroje. Šviesa, kuri užsidegė yra Kovotojo priešmirtinės auros interpretacija. Pasąmonės bangavimo aura, beveik kaip ir Viščiukų ūkyje, išsivysto per personažus-simbolius. Visas veikalas prisotintas sukrečiančio šurpo ir jam atliepiančio prakilnumo. Tas veikalas rekomenduotinas tiems mūsų scenos žmonėms, kurie norėtų susigundyti interpretuoti scenoje mūsų modernaus dramaturgo šedevrą.

Tačiau šia proga tenka tarti, kad Viščiukų ūkis ar nebuvo taip pat susimąstymo aura,

staigus pasąmonės blykstelėjimas, atvirų akių sapnas, nes autoriaus finalinė frazė paruošė mus priimti šviesą, kuri užsidegė?

Prieš trečiojo ir paskutinio veiksmo uždangą autorius nusako Viščiukų ūkio pabaišos efektą:

„Kadangi veiksmas vyko mūsų sąžinėse, tai žiūrovams yra suprantama, kad visi atvirų akių sapnai, blūdai, kliedėjimai, slogučiai ir t.t. — gaidžiui pragydus išnyksta. Į realybę grįžtama dešimties sekundžių sustingimo poza“.

Anatolijus Kairys įrodė, kad protesto ir paradoksų teatro scenoje gali egzistuoti veikalas, kuriame atvirų akių sapnai-slogučiai nėra visagalinti Negativizmo pergalė. Ir kadangi paraleliško veikalo Viščiukų ūkiui kitur nerandame, šią A. Kairio komediją pavadiname lietuvio dramaturgo šedevru, nes jis yra unikumas.

Jurgis Gliuda

ŠEKSPYRO ATGARSIAI BALIO SRUOGOS RAŠTUOSE

1

Iš visų naujesniosios lietuvių literatūros rašytojų Balys Sruoga (1896-1947) bene labiausiai bus susijęs su Šekspyro kūryba, su jos interpretacija ir panaudojimu.

Jau anksti Sruoga atkreipė dėmesį į šį didįjį dramaturgą, tiek bendrajam lietuvių teatro pagerinimo, tiek ir savo draminės kūrybos paakstinimo ir patobulinimo reikalui. Iš daugybės jo straipsnių, nagrinėjančių teatrą, jo raidą ir kritiką, rasi nemažą užuominų apie Šekspyra.

Sruogos susidomėjimas Šekspyru yra perėjęs tam tikrą evoliuciją. Viename iš savo ankstyvųjų straipsnių apie teatrą, pavadintame „Iš mūsų vaidybų“, jis psichologinės krypties pradininku veikiau laikė Ibseną, kaip Šekspyra. Jam dar atrodė, kad Šekspyras yra per didelėje antikinio pasaulio dramos įtakoje ir kad psichologinių gelmių daugiau atvėrė Ibsenas („Dainava“, 1920, Nr. 1, p. 110).

Tik po geros eilės metų, 1935 m. parašytame straipsnyje „Istorinė teisybė dailiojoje literatūroje“, Sruoga jau prisipažįsta, kad

Šekspyras paisė ne tiek istorinės teisybės, kiek psichologinio įtikinamumo („Vairas“, 1935, Nr. 7-8).

Į šią persiorientavimą Sruoga bus perėjęs po teatro studijų Muenchene (1921-24). Tų studijų tebeveikiamas, jis savo straipsnyje „Naujos idėjos teatro moksle“ kitaip pažiūrėjo ir į Šekspyra, kuris kūręs tik teatrui ir tik teatro menas jam terūpėjęs („Židiny“, 1926, Nr. 11). Kiti, ieškodami jo veikaluose istorinės tikrovės, ar filosofijos, ar moralės, pagrindinį Šekspyro veiklą tikslą užmiršta. Toji mintis, kad Šekspyras kūrė pirmiausia teatrui, buvo Sruogos pakartota beveik po 40 metų, jam esant Stutthofo koncentracijos stovykloje, kur su tikru dvasiniu stoicizmu parašė „Apie dramaturgijos pradžiodalas“ („Aidai“, 1950, Nr. 6, p. 250-256).

„Literatūros istorikai“, rašoma tame straipsnyje, „Šekspyrui mirus, jį bent porai šimtmečių pamiršo. Ir kai romantikai jo atminimą atgaivino, Šekspyras pirmą kartą užėmė garbingą vietą, nes, gyvas būdamas, kaip ir kiti jo meto amžininkai, savo veikalus kūrė tiktai teatrui, o savo veikalus nespausdino ir spausdinti nemanė (ten pat, p. 250).

Tačiau ir Sruoga nebuvo aklas Šekspyro garbintojas ar jo sekėjas, nes beveik tuo pat metu kitoj vietoj jis iškėlė ir jo trūkumus, dėl kurių savo metu piktinosi Goethe ir Tolstojus, o naujesniais laikais Bernardas Shaw.

Baliui Sruogai, kaip ir Vincui Krėvei, te-

ko skaityti atskirą paskaitų kursą Kaune, o vėliau ir Vilniaus universitete. Tad į dalyką turėjo būti gilinamasi ne tik su teatro mėgėjo patraukimu, bet ir su mokslininko tyrinėtojo pareiga. Net ir savo „Rusų literatūros istorijoj“ (1931, 1933), kuri atsirado iš universitetinio kurso, Sruoga siejo Šekspyra su tokiais autoriais, kaip Puškinas, kuriam Šekspyras turėjęs svarios įtakos ne tik mažesniems kūriniams, kaip poemai „Angelo“, bet ir „Boriso Godunovo“ tragedijai.

Savo monografijoje „Lietuvių teatras Petrapilyje 1892-1918“ (1930) Sruoga su entuziazmu rašo apie ano meto lietuviškąjį teatrą, palyginimui imdamas Šekspyro meto teatrą: „Plaukia publika, nelyginant anglų Elžbietos pasakingąją gadynę į Šekspyro teatrą. Iš tikro, net teatro srity mes gyvenome renesansą dvidešimto amžiaus angoje“ (p. 7). K. Glinskiui režisuojant, ten vaidino K. Jurgelionis, A. Voldemaras, St. Pilka (vėliau), ir buvo statomi tokie veikalai, kaip Slovackio „Mindaugas“, kur apstu Šekspyro dvasios.

Paskutiniuosiuose, prieš pereitą karą rašytuose straipsniuose Sruoga, greičiausia, savo įsteigtojo universitete teatro seminario įtakoj, kėlė tokius klausimus, kaip Šekspyro veikalų statymas ir jų priartinimas prie naujųjų laikų, taip pat aktorius išsilavinimo ir apsiskaitymo reikalas, kai tokius veikalus, kaip „Makbetą“ ar „Hamletą“, tik tada esą galima gerai vaidinti, kai daugiau žinoma ir apie patį au-

torių (str. „Teatrinio mokslinimo reikalu“, „Vairas“, 1940, Nr. 5).

2

Ne tik tas studijinis atvejis, bet ir kūrybinis ryšys su didžiuoju dramaturgu kai ką paskatino Balį Sruogą pavadinti „lietuviškuoju Šekspyru“. Kaip ten bebūtų, Sruoga savo dramatinę kūryboją kėlė grynai specifinius lietuviškus reikalus, ir jų visuotinumas gali būti ribotas. Tačiau Šekspyras jam padėjo susicementuoti tiek formos, tiek turinio atžvilgiu.

Literatūros kritikų nurodoma, kad Sruoga pagal Šekspyrą rodo neigiamų personažų vidinį tragizmą ir kuria Šekspyro pamėgtąją istorinės kronikos žanrą (V. Kubilius, „Mūsų rašytojai“, 1958, p. 83). K. Korsako teigimu, Sruoga, remdamasis Šekspyru, atgaivino monologą ir įvedė muzikinių elementų („Naujoji lit. istorija“, t. 1, p. 497).

Pradėjęs „Milžino paunksme“ (1932, Vytauto Didžiojo metam pagerbti), Sruoga ir toliau metai iš metų tęsė tą istorinės kronikos žanrą, kuris atitinka Šekspyro istorijų seriją. Taip atsirado Sruogos „Radvila Perkūnas“ (1935), „Baisioji naktis“ (1937), „Algirdas Izborske“ (1938). Tas darbas nenutrūko karo ir pokario sukuriuos: „Apyaušrio dalia“ (1945), „Kazimieras Sapiega“ (1947), „Barbora Radvilaitė“ (nebaigta).

Be abejo, nebūtų tikslu sakyti, kad Sruo-

ga tik Šekspyras vienas temagino. Jis jau turėjo pirmtaką Vinčą Krėvę su „Šarūnu“, su „Skirgaila“. Neištirtas dar ir Puškino poveikio klausimas. Bet nėra abejonės, kad pati istorinių dramų-kronikų idėja kilo iš Šekspyro.

Išskyrus sunkiąją tragediją, kitomis draminės kūrybos rūšimis — realistine drama, lyrine bei muzikine pjesė ir komedija — Sruoga artimas Šekspyrui. O iš jo paties pasisakymų apie didįjį dramaturgą ir iš veikalų palyginimo aiškėja ir kai kurios literatūrinio ryšio detalės.

Siužeto atžvilgiu pasitaikančios paralelės gali būti šekspyrinio poveikio, bet kitos gali būti ir atsitiktinės. Amžinasis Romeo ir Julijos motyvas — dvi dėl politinių priežasčių priešingos šeimos, du išimylėję jaunuoliai — iškyla ir Sruogos muzikinėje pjesėje „Radvila Perkūnas“. Tik čia Radvilų ir Katkevičių šeimos nesutinka dėl skirtingų tikėjimų — protestantų ir katalikų. Bet jos taip pat siekia turtų ir įtakos politiniame Lietuvos gyvenime. Jaunieji, išvengę Šekspyro veikalo tragedijos, pasiekia laimės, o švedų pavojus priešingas gimines sujungia bendrai kovai.

„Kazimiero Sapiegos“ Marysenka, Sobieskio žmona, išiuo Sapiegai politiniais sumetimais „sujungti rankas“, kaip Ričardas tą pat siūlo leidei Anei, kad tvirčiau įsisėstų į siekiamąjį sostą. Bet dar veikiau Oginskio dukterė Elžbieta primena karaliaus Lyro dukterį Kordeliją. Pagaliau ir Liucijos pamišimas

ir jo ženklai artimi „Hamletui“. „Milžino paunksmėj“ Jogailos žmona Sofija (Sonka) Vytautą pavadina „raganium“, kaip Šekspyro „Audroj“ tas epitetas tenka Prosperui.

Tačiau už šiuos siužetinius įtaigojimus pranašesnis formalinis poveikis, pasireiškęs masinių ir kontrastinių scenų įvedimu, monologų ir jambinės eilėdaros panaudojimu.

Masinių scenų randame jau „Radvile Perkūne“, kur atskirom grupėm pasirodo jėzuitai, protestantai, kaimiečiai, dvariškiai. Tai kartu ir kontrastinės scenos, kur suvedami visiškai skirtingi luomai. „Baisiojoj naktij“, dramoj iš 1905 metų revoliucijos, miške susitinka dvi procesijos, einančios prieš fantastinę ir nesuvokiamą baisybę, kuri žada sunaikinti Lietuvą.

Kaip Šekspyro dramose šalia tragizmo eina ir komizmas, taip ir Sruoga dažnai į savo dramas įpina komizmo. Kai kurios „Radvilos Perkūno“ scenos primena „Kaip jums tai patinka“, kur rimtą veiksmo eigą pajvairina komizmas. „Uošvės“ pabaigoj matom net tris poras susituokiant, kaip ir minėtoj Šekspyro komedijoj, nors ir siužetas ir veiksmo eiga skirtingi. Sruoga jam taikomus priekaištus dėl tų kontrastų „Milžino paunksmėj“ ir „Kazimiere Sapiegoj“ atremdaves Šekspyro pavyzdžiu.

Kai kurių „stipresnių“ posakių ir žodžių Sruoga jau bus nusiklausęs ir iš Krėvės „Šarūno“, bet ne mažiau tokių žodžių ar posakių

jam bus ataidėję ir iš Šekspyro. Antai „Ričarde III“ leidi Anė drožia Glosteriui į akis: „Leisk man, biauрыbe, išnara gyvatės, tavo prakeikti už piktadarybes“ (1 v., 2 sc.). Atrodo, kad tas į ją nė nebepažiūrės, bet po kurio laiko jis ima ją ir veda. Sruoga jautęs, kad tokie žodžiai esą reikalingi kaip „druska ir pipirai“, žinoma, žiūrint, kas juos taria ir koku tonu. Už juos kritikos buvo gerokai baramas, bet rėmėsi Šekspyru. Tik sunkiau buvo priekaištus atremti, kai „stiprūs“ žodžiai plaukė iš dvasininko, vienuolio ar vyskupo burnos, ar kai buvo pasiplūstama prie katedros, o po to stiprus kontrastas — mistiškai religinis veikalo finalas. (Plg. A. Vaičiulaitis, „Balio Sruogos Kazys Sapiega“, „Nauj. Aušra“, 1948, Nr. 1, p. 15).

Monologo įvedimas į dramą — svarus Sruogos laimėjimas iš Šekspyro. Ypač neužmirštami lieka Jogailos ir Švitrigailos (prie Vytauto grabo) monologai „Milžino paunksmėj“ ir Sapiehos monologas „Bajorų mirė Lietuva“. Tačiau kai kurios baigminės chorų giesmės „Milžino paunksmėj“ veikia primena Goetę, negu Šekspyrą. Penkiapėdis jambas Sruogos dramose visiškai artimas tokiam pat Šekspyro dramų metrui. Tatai rodo lyrinį poeto prasiveržimą draminei kūryboj.

Nepaisant minėtų Šekspyro atgarsių Sruogos dramose, jie nemažina mūsų dramaturgo savarankiškumo ir originalumo. Tai tik

daugiau formaliniai, ne esminiai, skoliniai. Visuomeninės ir patriotinės Sruogos dramų idėjos yra mums savos, artimos, lietuviškos, nieku svetimu nepavaduojamos.

(Iš spaudai paruoštos knygos „Šekspyras ir Lietuva“)

Alf. Šešplaukis

MŪSŲ LAIKŲ ROMANAS

Nuo savo atsiradimo iki mūsų laikų romanas taip išsivystė ir pasidarė toks įvairus, kad šiandien sunku besurasti jam tinkamą bei tikslią aptartį. Apytikriai būtų galima pasakyti, kad jis yra išgalvotas nemažos apimties prozinis pasakojimas. Senasis, arba tradicinis, romanas turėjo bent šešias pagrindines žymes: fabulą, charakterius, foną, išraišką, temą (idėją) ir struktūrą (sąrangą). Jo turinį sudarė įvykių pynė su aiškia pradžia, kulminacija ir pabaiga, panašiai kaip ir dramoje. Fabulos vientisumas buvo palaikomas veikėjų, konfliktų, staigmenas sukeliančių įvykių, kurie priežastingai vienas iš kito vystėsi ir vienas kitą vijosi.

Naujasis, arba modernusis, romanas nevieną šitų žymių nubloškė į šalį, ypač fabulą, ir visą dėmesį sukoncentravo į charakterių išryškinimą. Jis pasišovė analizuoti ir interpretuoti slapčiausius žmogaus sielos užkampius, tiksliau sakant, jo sąmonės sritis, kurių reikšmę individo gyvenime Freudas ne kartą perdėjo. Jau praėjusio šimtmečio gale rašytojas Henry James pastebėjo, kad juo mažiau romanistai priklauso nuo fabulos, juo daugiau jie koncentruojasi į charakterį. Norėdamas nusakyti charakterio svarbą, James

savo knygoje „Romano menas“ (1888) klausia: „Kas yra charakteris, jei ne incidento (įvykio) išdava? Kas gi yra įvykis, jei ne charakterio iliustracija?“ Užtat ir ispanų filosofas Ortega y Gasset knygoje „Meno nužmoginimas“ (New York, 1958) sako: „Išganingiausia romano viltis slypi ne fabulų, bet įdomių charakterių suradime“ (psl. 95).

Tačiau romanai be fabulų, o vien su charakteriais skaitomi tik rinktinių individų. Plačioji publika jų nemėgsta, nes jie sunku skaityti. Tarp senojo ir naujojo romano yra toks pat santykis, kaip tarp tradicinio ir moderniojo meno, kurį plačioji žmonių masė niekina, negalėdama jo suvokti.

Mirtis ar metamorfozė?

Paskutiniais dešimtmečiais pasipylė spaudoje nemaža straipsnių, įrodinėjančių, kad romano amžius eina prie galo ir kad modernusis romanas yra tik šio žanro epilogas. Ortega y Gasset irgi laikosi šios nuomonės: „Aš tikiu, kad romano žanras, jeigu jis dar nėra visiškai išsemtas, tikrai yra įėjęs į paskutinę savo fazę“ (ten pat, psl. 56).

Tokių ar panašių nuomonių paskatintas, amerikiečių žurnalas „Books Abroad“ išsiuntinėjo nežinia koku būdu atrinktiems įvairių pasaulio kraštų rašytojams, kritikams ir eruditams laišką, liečiantį romano, kaip literatūros žanro, metamorfozę ir likimą. Atsiliepė tik apie dešimt autorių. Jų atsakymai iš-

spausdinti 1958 m. minėto žurnalo pavasario ir vasaros numeriuose antrašte „Romanas šiandien: jo mirtis ar pasikeitimas?“ Atsakiusiųjų nuomonės gana įvairios. Vis dėlto daugumas pripažįsta, kad tradicinis romanas tikrai pakito.

Iš atsiuntusiųjų atsakymus tik du vardai plačiau pasauly žinomi: tai A. Maurois ir H. Laxness; kiti mažai kam girdėti, išskyrus nebent lenkų rašytoją J. Parandowskį. Pažymėtina, kad Nobelio premijos laureatas (1955) Laxness moderniojo romano iš viso nelaiko net romanu.

Andre Maurois

Vieną būdingiausių atsakymų davė A. Maurois, pagarsėjęs labai įdomių biografių autorius. Anot jo, romanas ir toliau išlieka gyvas, nežiūrint, kad į jį primaišoma filosofinių essais: jis yra tik tam tikrame išsivystymo laipsnyje.

Romano metamorfozė, arba pasikeitimas, mažiausiai pastebimas Prancūzijoje, kur labai favorizuojami didieji tautos klasikai, kaip Stendalis, Balzakas, Druon, Giono. Naujajam, atseit moderniajam, romanui atstovauja Natalie Saurraute, Alain Robbe-Grillet, Michael Butor ir dar vienas kitas. Tačiau skaitančioji publika labiau vertina tradicinius romanistus.

Sakoma, kad niekas šiandien nebegalėtų parašyti „Comedie Humaine“, nes nebėra so-

lidžios ir organizuotos visuomenės. Tai tiesa. Bet užtat šiandien yra kita visuomenė su nemažiau įdomiu savo gyvenimu. Jei viena visuomenė išnyksta, atsiranda kita, užimdama pirmosios vietą ir atsinešdama savo problemas. Todėl romanistas gali atvaizduoti šių laikų visuomenę, kuri taip pat yra gyva ir komplikuota, ir tuo būdu sukurti vertingų veikalų, jeigu, žinoma, jis tik sugeba išsivaduoti (nors dalinai) iš ideologinės tironijos, kaip, sakysim, dabartinis rusų rašytojas Dudincevas. Iš Dudincevo romano „Žmogus gyvas ne vien duona“ A. Maurois supratęs sovietinę visuomenę nepalyginamai geriau, nei iš daugelio teorinių bei statistinių straipsnių. Tuo metu, kai Maurois rašė savo atsakymą, dar nebuvo išėjęs Vakaruose Pasternako romanas „Daktaras Živago“, iš kurio jis būtų dar nuodugniau pažinęs dabartinį sovietinį žmogų, komunistinio režimo prislėgtos visuomenės atstovą.

Dėl romano ateities A. Maurois šitaip išsitaria: „Literatūros žanrai miršta (epas, tragedija), bet kas liečia romaną, tai nemanau, kad jam išmušė lemtingoji valanda“.

Varšuvos romanisto nuomonė

Taip pat gana charakteringas ir įdomus varšuviečio lenko rašytojo J. Parandowskio pasisakymas dėl šių dienų romano problemų. Jis pareiškia: „Man atrodo, kad romanas kaip tik sunaikino epą ir sustiprino savo paties

triumfą“. Ar tokia jo nuomonė šimtu procentų teisinga, sunku tiksliai atsakyti, bet yra faktas, kad niekas šiandien neberašytų tokių epinių kūrinių kaip „Išvaduotoji Jeruzalė“, „Išsiutęs Rolandas“, „Dieviškoji Komedija“, „Prarastas rojus“ ar „Mesijada“, kurių mūsų laikais jau beveik niekas neskaito, išskyrus literatūros specialistus.

Toliau Parandowskis taip byloja: „Nuo devyniolikto šimtmečio romanas yra siekęs duoti tikrą visuomenės atvaizdą, ir aš nematau kokios kitos literatūros formos, kuri užimtų jo vietą. Tik romanas duoda plastinį papročių, gyvenimo, technikos vaizdą, tiek sintetinį, tiek ir analitinį vaizdą, sugaudamas tas nesuskaitomas smulkmenas, kurios sudaro laiko mozaiką. Romanas yra elastiškiausia literatūros forma, siekianti ir sugebanti daryti visokių kaitaliojimų bei eksperimentų. Štai kodėl jis traukia romanistus“.

Tokios mozaikos pavyzdžiu gali būti M. Prousto „Prarasto laiko beieškant“ romanas, savo originalumu nustebinęs tų laikų rašytojus ir skaitytojus. Iš pradžių šis Prousto šedevras taip apstulbino rašytojus, kad Andre Gide nežinojo net kaip jį vertinti: pasirodžius vienam jo tomui antrašte „De cote de chez Swan“, jis laikė jį nevykėliu. Iš tikrųjų gi M. Proustas padarė naujų atradimų romano žanro srity, iš kurios to meto rašytojams atrodė nebegalima nieko originalaus išgauti.

Parandowskis netiki, kad romano era

baigiasi. Jo nuomonė čia optimistiškesnė ir išreiškta šiais žodžiais: „Romanas dar turi ilgą istoriją prieš akis. Dar daug šedevrų bus sukurta“.

Literatūros profesoriaus nuomonė

H. Peyre, prancūzų literatūros profesorius Yale universitete, taip pat yra optimistas dėl romano ateities. Jis sako: „Iš savo pusės aš visai netikiu, kad romanas dabartiniu metu išgyvena rimtą krizę. Keturių dešimčių metų kalbos ir pranašavimai apie romano mirtį ir jo ateitį neišsipildė. Pasirodė su savo kūriniais Proustas, Joyce, Hesse, Sartras, ir romanas atgijo kaip feniksas“. Dėstydamas savo nuomonę, toliau jis išreiškia: „Romanas rašo romanus. Romanistai mėgėjai žudo romano meną“.

Belgų romanisto pasisakymas

Šių dienų romano paskirtį ir problemas bando nusakyti ir Briuselio romanistas C. Burniaux. Jo manymu, kalbant apie dabartinį romaną, reikia turėti galvoje ne jo metamorfozės ir kitimo klausimą, bet prisitaikymo prie sunkaus ir suskilusio amžiaus ir jo besiformuojančios visuomenės klausimą. Anot jo, romanas visai kas kita. Jis nebeprisiriša išimtinai prie visuomenės konvencijų, bet prie žmogaus, stovinčio su savo problemomis prieš indiferentišką ir priešišką universą. Ryškin-damas šią savo nuomonę, jis priduria: „Aš

tikiu, kad romano žanras yra tokia meno forma, kuri mažiausiai nutolusi nuo žmogaus“.

Tiesa, Burniaux randa du romano priešus: tai filmas ir televizija. O apie romano vaidmenį ir jo kryptį ateity sako: „Romano vaidmuo yra kalbėti žmogui apie žmogų. Ilgoje kelionėje karališkasis romano vieškelis visuomet bus psichologija“.

Anglų romanisto nuomonė

Po kiekvieno epochinės reikšmės romano pasirodymo paprastai manoma, kad niekas ateity nebesukurs geresnio ar bent tolygios vertės to paties žanro kūrinio. Tačiau romano istorija rodo ką kita. Anglų romanistas A. Huxley šiai minčiai pailiustruoti duoda Chauserio pavyzdį. Jis sako: „Vidury keturiolikto šimtmečio pasirodė Chauserio „Canterbury Tales“. Po jo mirties niekas jam nebeprilygo iki Šekspyro pasirodymo. Ko romanui labiausiai reikia, tai pusės tuzino Chauserių“.

Romano žlugimu jis netiki, kaip ir prancūzų akademijos narys A. Chamson, kuris savo mintį dėl romano ateities taip išsako: „Aš greičiau tikiu romano metamorfoze, o ne jo mirtimi, ir negaliu įsivaizduoti, kad jo kūrimas gali kada nors visai išnykti“.

Austrų romanisto nuomonė

Austrų romanistas H. von Doderer mano, kad Joyce, Proustas ir Musilis atvaizduoja paskutinę romano išsivystymo fazę. Su jais

užsibaigęs ir išsituštinęs devynioliktojo šimtmečio romanas. Toliau jis sako: „Pareiga, kuri šiandien atsistoja prieš romanistą, tai iš naujo nugalėti išorinį pasaulį“. Be to, nereikia, jis pastebi, kad nuo Musilio, Joyce ir Prousto veikalų pasirodymo romano fabula yra praeities dalykas.

Islandų romanisto nuomonė

Nobelio premijos laureatas islandas H. Laxness visai nepripažįsta moderniojo romano arba tiesiog jį suniekina. Jis pareiškia: „Mano išmanymu, pasakoti apie didžius dalykus, įvykusius pasauly, yra žmonėms prigimta ir niekados neišeis iš mados. Menas vystyti pasakojimą tinkamu būdu yra vienas iš sunkiausiai įsivaizduojamų dalykų. Tuo tarpu gi modernusis romanas maža ką turi bendro su didžiais dalykais. Isteriškas, alkoholiškas ir nimfomaniakiškas užsiėmimas kurti pasakojimą (t.y. modernųjį romaną, J. T.) šiandien, perdėm psichopatiškame amžiuje, yra iš visų literatūros žanrų labiausiai pasenęs ir praėjęs dalykas. Nėra priežasties gailėtis, kad smunka šis jūrligiškas šiukšlinimas, kuris save vadina moderniuoju romano rašymu. Bet sunkus, epinis būdas atsistoti veidu prieš subjektą — ar objektą, jeigu norite — niekad neišeis iš mados ir nebus nusmukintas“. Su tokia laureato nuomone vargu ar daug rašytojų sutiks. Ar tik čia nebus tokia pat problema, kokia yra ir su moderniuoju menu, kurį igno-

ruoja ne tik eilinė publika, bet ir dažnas intelektualas.

Rožės Macaulay pasisakymas

Pasibaigus antrajam pasauliniam karui, nevienas romanistas ėmė galvoti ir spėlioti, kokia bus romano ateitis, su kokiomis problemomis jis susidurs. Atsakyti į šį klausimą pasišovė net šeši romanistai, atspausdinę savo straipsnius „New Writing and Daylight“ knygoje (London, 1946). Pirmoji išsakė savo nuomonę apie romaną anglų rašytoja Rožė Macaulay, nurodydama, kad romanas šiaudien turis daug varžovų, būtent: dramą, novelę, biografiją, autobiografiją, atsiminimus, filmą ir net istoriją. Romanas jai yra žmogiškų būtybių ir jų manierų, pašnekesių, svajonių, bendravimo vienu su kitais bei jų sielų atvaizdavimas.

Anglų jaunųjų romanistų stiliaus, arba išraiškos, svarbiausias bruožas esąs paprastumas. Tai esąs tiesiog bėgimas nuo stiliaus. Ji užsipuola net A. Koestlerį už neturėjimą stiliaus, nors jis esąs daugeliui savo mokinių vadas. Ypač ji peikia psichoanalitinį jo rašymo būdą, duodama tokį patarimą: „Kol romanistai išmoks giliau ir subtiliau vartoti sielos analizę, tol verčiau jie turėtų ją užmiršti“ (psl. 74).

Romanisto Prichett pasisakymas

W. Prichett apgailestauja, kad moderni-

niame romane du dalykai išskirti, būtent, religija ir pinigai, kurių aspektai keičiasi su kiekviena karta. Religinis nusiteikimas, anot jo, yra anglų charakterio dalis, ir todėl negalima jo ignoruoti. Panašiai ir su pinigais. Jis skatina rašytoją kurti ir vaizduoti didžius moralinius tipus, kaip hipokritą, šykštuolį, sikofantą, sadistą, doruolį, tironą, tinginį. O kaip tai atlikti — nurodęs Bunyanas, Moljeras ir ypač rusų romanistų nubrėžti charakteriai (kunigaikštis Miškinas, tinginys Oblo-movas ir kt.).

Artūro Koestlerio pasisakymas

A. Koestleris savo straipsny atkreipia dėmesį į E. Bowen išsireiškimą: „Romano objektas yra nepoetinis išsakymas poetinės tiesos“. Norėdamas suvokti šitą tvirtinimą, Koestleris pirmiausia turi išsiaiškinti, kas yra poezija. Atsakymą jam duoda Gerhardas Hauptmannas: „Poezija yra tolimas aidas pirmą kartą žodžio iš anapus žodžių šydo“. Tai suvokęs, Koestleris jau kalba apie romaną. Jis sako: „Man atrodo, kad romano veiksmas yra tolimas kokio nors pirmą kartą veiksmo aidas iš anapus šydo, uždengiančio laikotarpio kostiumus ir konvencijas“.

Toliau Koestleris tvirtina, kad „dideli reikšmingi romano istorijoje veikalai yra riboto skaičiaus archetipinių leitmotyvų variacijos ir kombinacijos. Vienas tokių leitmotyvų yra archetipinė „idiotų“ figūra, sutinkama

Dostojevskio „Idiote“, Camus „Svetimšalyje“, T. Wilder „Dangus — mano paskirtis“. Romanai be architipinių leitmotyvų yra lėkšti ir menki“ (psl. 82-83).

Rašytojo Hartley nuomonė

Suminėjęs tradicinio romano atnaujintojus — D. H. Lawrence, Joyce ir V. Woolf, — L. P. Hartley nurodo Fr. Kafkos padarytą įtaką jauniems anglų romanistams. Kafkos „Pilis“ ir „Procesas“ yra tokie gilūs romanai, kad tikrosios jų prasmės net iki šių dienų negalima atspėti. Anot Hartley, „Pilies“ idėja yra Dievo ieškojimas, Dievo, kuris savo pasirodymais apgaudinėja ieškantįjį. „Procesas“ gi simbolizuoja kaltybės jausmą, kuriam kiekvienas krikščionis esąs atviras, kol jis nėra tikras savo išganymu.

Dėl romano ateities jis taip pasisako: „Ateities romano herojai nebus Uliso ar Hamleto tipo žmonės, bet... žmonės, kurie neverčia mūsų jiems pavydėti ar jais sekti, žmonės, su kuriais mes galime identifikuoti save, o ne žmonės, su kuriais norėtume būti identifikuojami“ (psl. 90).

W. Allen ir O. Sitwell pasisakymai

W. Allen tvirtina, kad romano ateitis užtikrinta. Pasak jį, romano tikslas sudaryti skaitytojui pramogą, o šios pramogos ar susidomėjimo pagrindas, šiaip ar taip, vis dėlto yra fabula. Žmonės mėgsta klausytis intrigo-

mis perpinto pasakojimo. Užtat jis ir pabrėžia: „Pagrindinė pasakojimo forma mūsų laikais yra romanas. Ir vieninteliai žmonės, kurie gali nužudyti romaną, yra patys romanistai“ (psl. 94).

Tenka čia dar pridurti rašytojo O. Sitwell pasisakymą. Anot jo, blogi romanai visuomet prašoko geruosius tokiu santykiu kaip tūkstantis su vienu. Geri romanai sunku skaityti, blogi — lengva. Užtat pastarieji daugiausia plačiosios visuomenės ir skaitomi. Romano žlugimu jis netiki. Priešingai, jis mato neribotą jo klestėjimą. Apie jo ateitį jis taip sako: „Romano ateitis glūdi kiekvienoje linkmėje... Tačiau romanas turi naudotis kūrybine laisve. Jis turi būti viso pasaulio interpretacija“ (psl. 97).

Toks tvirtinimas, žinoma, visai teisingas. Dudincevas ir Pasternakas, pasinaudoję laikinai atsiradusia laisvės prošvaiste, tikrai sukūrė po neblogą romaną.

Juozas Tininis

B R Ū K Š N I A I

Daugelio tautų literatūrose pasitaiko, kad rašytojai susikerta su kalbininkais. Mūsų Nepriklausomybės pradžioje, kol rašyba ir bendrinė kalba vos tik stengėsi įeiti į pastovias vėžes, rašytojams, išsimokslinusiems nelietuviškose mokyklose, nelengva buvo staigiai perprasti ir įsisavinti tik benusistojančios gramatikos smulkmenas. O jų ambicijos, kaip paprastai, sunkiai pakentė kalbininkų kritišką pastabas.

Jablonskis per keletą dešimtmečių jau dirbo atsidėjęs, tvarkydamas kalbos reikalus, ir buvo nustatęs aiškias gaires. Jo žodis tapo privalomas mokykloms, visuomenei ir spaudai. Mūsų beletristai, dramaturgai ir poetai, jautrūs savo raštų kritikams, šiaušėsi priešgymom ir išįzeisdavo, kai jų puikiuose kūriniuose Jablonskis, atidžiai rakinėdamas, vis surasdavo rašybos klaidų ar kalbos netaisyklingumų (ir dabar mums trūksta tokio uolaus kalbininko!). Santykiai dygiai įsitempė, ir rašytojai, dygiai pašiepdami, kalbininkus praminė viešai — **blusininkais!**

Vėliau kartą Vincas Krėvė, paklaustas, ar

autoriai vis dar tebešnairuoja į kalbininkus, „Šarūno“ autorius atvirai prisipažino: „Na, tuomet mes aštriai atsikirtome ir išsiplūdome dėl mūsų veikalų blusinėjimo... Negi taip imsi ir nusileisi. Reikia savo puikybę ginti, kaip pusberniui savo kepurę... Bet iš tiesų — mums kalbininkų nurodymai buvo pravartūs — naudojamės ir stengiamės vykdyti! Mums veikalai rašyti, o jiems — kalbos taisyklių saugoti! Kiekvienas amatas turi savo viršenybę ir garbę“.

* * *

Kadaise Vokietijoje, stovyklų laikais, V. Ramono „Kryžia“ sukėlė susidomėjimą ne vien kritikų ar literatūros mėgėjų tarpe, bet ir plačioje visuomenėje. Spaudoje užvirė ilgi ginčai dėl pagrindinio personažo ūkininko Kreivėno, persimetė į partijų ir ideologijų laukus, ir tas Kreivėno vardas tapo itin populiarius.

Kai tremtiniai iš Europos išsklido, ir jų gausa susitelkė Čikagoje, Vincas Ramonas, čia iš Australijos atsikėlęs, viename suėjime su tautiečiais supažindinamas, patyrė jaudinančią staigmeną. Vienas vidutinio amžiaus vyras jam prisistatė ryškiu vardu: **Kreivėnas!** Tiktai triskart sumirksėjęs ir kvapą nurijęs, autorius atitoko ir — padavė ranką supratęs, kad gi čia gyvas žmogus ta pavarde, o ne jo knygos personažas!

* * *

Kartą, anais „senais gerais laikais“ Kau-

no Konrado kavinėje (ją mėgo laikinosios sostinės menininkai), prie apvalio stalelio gurkšnojo kavą P. Cvirka ir K. Korsakas – Radžvilas.

„Tie atžagareiviai kritikai neturi gėdos“, nusiskundė „Cukrinių avinėlių“ autorius. „Peikia mano raštus, sako, tai ne kūryba, o tiktai — **cvirkalai**...“

„O, pasiguosk, Petrai“, atsiliepė „Kultūros“ redaktorius ir kietas kritikas J. Radžvilas, „mane jie dar aitrčiau plūsta. Sako, mano kritikos tai ne knygų vertinimai, o tikra **radžviliena!**“

* * *

Anuomet mūsų Valstybės Teatras, valdžios pinigais išlaikomas, sparčiai kilo į meno aukštumas. Jis sutelkė gausų būrį gabių menininkų ir tapo tikra laikinosios sostinės kultūros pažiba.

Aktoriams ir solistams, gal būt, vienas iš sunkiausių kliuvinių pačioje pradžioje buvo — savos kalbos tobula tartis, grynumas, akcentas. Savo luomo patyrimą daugiausia įsigiję Rusijos teatruose, jie dabar, žinoma, uoliai griebėsi lavinti ir savos kalbos sceninę vartoseną, bet tai nebuvo lengva. Tiktai per ilgesnį laiką Valstybės Teatro scenos kalba patapo skambiai gryna ir pavyzdinė.

Aktorių jautrumą savo kalbos trūkumams ypač paakstino savotišku būdu kalbininkas Kostas Meškauskas (Palangoje nu-

skendęs 1932 m.). Jis dažnai lankė teatrą ir kiekvieno spektaklio metu pasižymėdavo visas scenoje išgirstas kalbos klaidas! Paskui tuoj tą „klaidų sąskaitą“ nusiųsdavo teatro žmonėms su prašymu, kad bent daugiau to nekartotų...

* * *

P. Cvirka — vienas iš nedaugelio nepriklausomos Lietuvos rašytojų, kurie mėgino pragyventi iš plunksnos. Uždarbio masinamas, rašė skubomis (net svetimą autorių plagijuoti išmėgino). Neproporcingai kildino savo populiarumą ir vertę, ir taip jam sekėsi nuolatos gauti pinigines premijas už vidutiniškas knygas, kai greta būdavo ir daugiau lygiaverčių, net svaresnių kūrinių. Pvz., garšiąją „Žemę maitintoją“ jis paleido į spaudą taip paskubom, kad paskui pats prisipažino, jog pagrindinio veikėjo Taručio šeimos atžalą — augantį vaiką knygos gale jis visiškai užmiršo...

* * *

Kai mokytojas gimnazijoje paklausė mokinių, kodėl paskirto veikalo nė vienas neišnagrinėjo, net nemėgino perskaityti, jam buvo linksmai atsiliepta: „Knygos pradžioje gi grėsmingai įrašyta, kad — „All rights reserved by author“! Taigi ir pati svarbiausioji knygos teisė — ją skaityti — priklauso tiktai pačiam autoriui“.

L.

PASAKOJIMAI

APIE VYSK. M. VALANČIŲ

Mano dėdė Juozas Burneikis (gimęs apie 1842 m. ir miręs pirmojo pasaulinio karo metu) pusbernio metais kurį laiką tarnavo pas vysk. Motiejų Valančių prie arklidės. Jam tekę daug važinėti su vyskupu. Čia pateikiu kelis jo pasakojimus apie didįjį vyskupą ir rašytoją.

Ilgaplaukiai piemenys

Važiuodamas iš Varnių į Telšius, vysk. M. Valančius miške užtiko keletą krūvon susibūrusių piemenų. Vyskupas liepęs sustoti, pasišaukęs tuos piemenukus ir apdalijęs saldaisiais. Vaikai visi stovėję be kepurų, o jau tokie visi ilgaplaukiai! Kitam plaukai net ausis dengia. Tad Valančius, išsiėmęs iš kišenės mažas žirkleles, visiems viršugalvyje iškirpo po kryžių.

— Pasakykite savo mamoms, kad tuos kryžius jums iškirpo vyskupas, — pasakė šypsodamasis Valančius.

Vaikai, čiupinėdami savo viršugalvius, suklego tik tada, kai karieta pajudėjo. Bet tokių ilgaplaukių vėliau nebepasitaikę matyti.

Ilkio kromas

Apdorojęs ilgaplaukius piemenis, vyskupas Pušinės miške radęs kromininką žydą Ilkį, besėdintį ant griovio krašto šalia savo kromo. Ilkį pažinojo plati apylinkė, nes jis vaikščiojo per kaimus, pardavinėdamas smulkias prekes ar mainydamas jas į šerius, kiaušinius. Čia vyskupas vėl sustabdęs karietą, išlipęs, nuėjęs pas Ilkį ir atsisėdęs šalia jo. Ilkis pažinęs, kad tai vyskupas, pašokęs ir pradėjęs linkčioti.

— Ilki, ar tu gali man parduoti lygiai pusę savo kromo? — klausia Valančius.

— Ui, jūsų mylista, dėl ko ne, galiu! — džiugiai sutiko Ilkis.

— Na, tai atidaryk.

Ilkis atidarė. Vyskupas paima skarelę ir čirkšt ją pusiau, tada pokelį adatų ir taip toliau, vis sakydamas: „Ta pusė tau, o ta man“.

Ilkis, tokios išdaigos nelaukęs, susiima už galvos ir pradeda aimanuoti, žmoną ir vaikus minėdamas, prašo vyskupą nežudyti vargšo žydėlio.

— Bet, Ilki, juk taip buvo susitarta, — lyg priekaištaudamas sako Valančius.

Žydas graibsto bučiuoti vyskupo drabužius.

— Na, gerai, Ilki. Nesilaikai žodžio, tiek to, nebeperkus aš tavo pusės kromo.

Numetęs ant žydo prekių trirublinę, grįžo į karietą.

Kromininkas apstulbo iš džiaugsmo, nes ir visas jo kromas nebuvo tiek vertas.

Kortos vežėjams

Į šv. Petro ir Povilo atlaidus Varniuose buvo suvažiavę daug kunigų ir apylinkės dvarininkų. Dėl to vyskupo arklidėje buvo daug arklių ir vežėjų, kaip jomarked. Kai kurie vežėjai buvo daug pasaulio matę ir daug žinojo. Daugybei susėdus ir stoviniuojant dideliame vežėjų kambaryje, vienas vežėjų ėmė pasakoti visokių linksmus nuotykius. Besiklausydami ir besijuokdami, jie visi ten, matyt, ir negirdėjo, kada skambino sumai, ir niekas į bažnyčią neišėjo.

Staiga atsidaro durys ir tarpdury pasirodo vyskupas Valančius. Tuoju pasakorius nutilo, ir sustoję visi laukia, kas čia dabar bus. O vyskupas, rūščiai apžvelgęs išsigandusius vežėjus, ištraukęs dvi kalades kortų, numetęs ant stalo ir išeidamas pasakęs:

— Graijkite kortomis, jei į bažnyčią neinate, bet be darbo nebūkite!

Vyskupo pamoka

Svečiams išvažinėjus, buvo dar vienas nuotykis. Virtuvėje moterys, suplovusios indus, sudeda juos į langą, pro kurį paduodami valgiai. Kredensorius iš ten paima brangaus porcelano dvidešimt keturių lėkščių virtinę, norėdamas jas padėti į spintą, bet besisukda-

mas slysteli, ir visos lėkštės nurieda ant grindų. Moterys aikteli iš susijaudinimo, o kredensorių išmuša devyni prakaitai. Kas dabar daryti? Akmistrinė patarė tuojau eiti pas vyskupą ir išsiaiškinti.

— Parodyk, kaip tau atsitiko! — paliepė Valančius, išklausęs kredensorių.

Valgykloje kredensorius rodo, kaip čia jam yra atsitikę.

— Ne, Joni, tu paimk iš bufeto tiek pat lėkščių ir tada man parodyk, — įsako Valančius. Kredensorius porą kartų laimingai nuneša lėkštes.

— Matai, jau du kartus praėjai nepaslydęs! Ar tik tu ne tyčia anas lėkštes sudaužei? — sako vyskupas.

Kredensoriui pasidaro visiškai karšta.

— Na, dar kartą praeik, aš noriu gerai pamatyti, — paragina Valančius, tarytum gerai nematęs.

Paskutinį kartą mėginant, kredensoriui šovė galvon akiplėšiškai drąsi mintis. Paėmęs slystelėjo ir paleido jas aslon.

Valančius nežymiai šypteli.

— Išmesk šukes lauk! — pasakė išeidamas.

Po kelių savaičių iš Prancūzijos buvo gauti nauji indai.

Domas Burneikis

M Ū S Ų A U T O R I A I

ČESLOVAS GRINCEVIČIUS (g. 1913.I.17 Vilkijoje, Kauno apsk.) — novelių rinkinys: **Vidurnakčio vargonai.**

NELĖ MAZALAITĖ (g. 1907.VIII.20 Darbėnuose, Kretingos apsk.) — novelių ir legendų knygos: **Pajūrio moterys, Miestas, kurio nėra, Karaliaus ugnys, Legendos apie ilgesį, Apversta valtis, Gintariniai vartai, Miestelis, kuris buvo mano.** Apysakos ir romanai: **Mėnuo, vadinas medaus, Saulės takas, Negestis, Piūties metas.**

PRANAS NAUJOKAITIS (g. 1905.X.2 Papartynų k., Šakių vls. ir apsk.) — poezijos rinkiniai: **Prie svyrujančių beržų, Šviesos mergaitė, Akmens širdis;** romanai: **Upeliai negrįžta į kalnus, Įlūžę tiltai, Žydinčios dienos;** vadovėlis: **Naujoji lietuvių literatūra.**

JUOZAS TININIS (g. 1911.XI.4 Reizgynėje, Panemunėlio vls., Rokiškio apsk.) — novelių rinkiniai: **Sužadėtinė, Nuskandintas žiedas** (leidžia Nidos Knygų Klubas); vertimai: B. de St. Pierre **Paulius ir Virginija.**

PRANAS VISVYDAS (g. 1922 m. Kazlų Rūdoje) — poeziją spausdino periodikoje.

Po pluoštą žinių apie kitus autorius yra ankstyvesniuose metraščiuose.

T U R I N Y S

<i>S. Santvaras</i> — Prometėjizmo poetas mirė	5
<i>V. Mykolaitis-Putinas</i> — Vakare, Pumpurėlis, Užgeso žiburiai, Iš pesimizmo himnų, Rūpintojėlis, Pavasario paradas, Prome- tėjas, Per vėlai, Sonetas, Nebūk tu juokin- gas, Skrieji, sakale, Vivos plango, Mortuos voco	93
<i>E. Cinzas</i> — Spąstai	113
<i>S. Santvaras</i> — Ką sako laikrodžio rodyklė, Daina, Vizija, Žiema, Žiedas, Das ewig Weibliche, Sniegena, Rūta, Posmai apie saulę, Motina, Daina, Atgaila, Gandrai, Nerimo akivaizdoj	148
<i>P. Visvydas</i> — Koncertas, Akys, Tėvas, Le- gendarinė daina, Šerkšnas	160
<i>N. Mazalaitė</i> — Paskutinės durys	165
<i>A. Giedrius</i> — Žilvinas ir Eglė	202
<i>O. B. Audronė</i> — Muzikos aidai	215
<i>K. Grigaitytė</i> — Tikėjimas, Tyrlaukiuos, Ty- liam didvyriui	222
<i>D. Sadūnaitė-Sealey</i> — Laukimas, Vasara, Tu esi sniege, Pajūry, Liūdesys	224

<i>Č. Grincevičius</i> — Kaimyno stogas	228
<i>A. Tyruolis</i> — Apolonui, Kalnuose, Runos, Vėjams išstatyti, Katarsis, Nemarusis vardas	250
<i>A. Giedraitis</i> — Vytis, Laisvės kovų parti- zanui, Mano demonui	254
<i>A. Prižgintaitė</i> — Metai, Kam?, Nebuvo lemta	256
<i>J. A. Jūragis</i> — Meilė ir mirtis	258
<i>J. Švaistas</i> — Šviesiaplaukė Carmen	263
<i>A. Lukšytė</i> — Ar meilės pasaka baigta?	292
<i>Nelei Mazalaitei 60 metų:</i>	
<i>K. Grigaitytė</i> — Laiškas Nelei Mazalaitei	302
<i>O. Balčiūnienė-Audronė</i> — Nelės artumoje	307
<i>P. Naujokaitis</i> — Žvilgsnis į Nelės Mazalaitės kūrybą	318
<i>Rašytojai ir knygos:</i>	
<i>J. Gliuda</i> — Viščiukų ūkio nepaprastybė mūsų scenoje	332
<i>A. Šešplaukis</i> — Šekspyro atgarsiai Balio Sruogos raštuose	353
<i>J. Tininis</i> — Mūsų laikų romanas	361
<i>Paskutiniai puslapiai:</i>	
<i>L.</i> — Brūkšniai	373
<i>D. Burneikis</i> — Pasakojimai apie vysk. <i>M. Valančių</i>	377
<i>Mūsų autoriai</i>	381